

**Úvodní zpráva České republiky
o opatřeních přijatých k plnění závazků podle**

**MEZINÁRODNÍHO PAKTU O HOSPODÁŘSKÝCH, SOCIÁLNÍCH A
KULTURNÍCH PRÁVECH**

(za období od 1. ledna 1993 do 31. prosince 1999)

**Praha
květen 2000**

OBSAH

<u>Kapitola</u>	<u>Odstavce</u>
Úvod	1 - 6
Obecná část	7 - 65
A. Země a lidé	7 - 13
B. Hospodářská situace	14 - 22
C. Státní správa a samospráva	23 - 32
D. Politický systém	33 - 35
E. Soudnictví	36 - 41
F. Ochrana lidských práv	42 - 63
G. Mezinárodní spolupráce	64 - 65
Zvláštní část	66 - 779
Článek 1	66 - 81
Článek 2	82 - 119
Článek 3	120 - 150
Článek 4	151 - 162
Článek 5	163 - 183
Článek 6	184 - 253
Článek 7	254 - 311
Článek 8	312 - 325
Článek 9	326 - 368
Článek 10	369 - 413
Článek 11	414 - 479
Článek 12	480 - 570
Článek 13	571 - 654
Článek 14	655
Článek 15	656 - 780
Příloha	
Listina základních práv a svobod	

Úvod

1. Dne 19. prosince 1966 byl v New Yorku otevřen k podpisu Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (dále jen Pakt). Jménem Československé socialistické republiky byl Pakt podepsán v New Yorku dne 7. října 1968.
2. S Paktem vyslovalo souhlas dne 11. listopadu 1975 Federální shromáždění Československé socialistické republiky. Prezident republiky poté ratifikoval Pakt s prohlášením k článku 26 odstavci 1. Ratifikační listiny Československé socialistické republiky byly uloženy u generálního tajemníka Organizace spojených národů dne 23. prosince 1975.
3. Česká republika vznikla dne 1. ledna 1993 jako jeden ze dvou nástupnických států České a Slovenské Federativní Republiky. Oznámením ze dne 22. února 1993 adresovaným generálnímu tajemníkovi OSN, deponitáři Paktu, sukcedovala ČR ke dni 1. ledna 1993 do závazků vyplývajících z Paktu pro bývalou ČSFR.
4. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech vstoupil v platnost pro Československou socialistickou republiku v souladu se svým článkem 27 dne 23. března 1976. Plné znění Paktu spolu se zněním Mezinárodního paktu o občanských a politických právech bylo zveřejněno ve Sbírce zákonů pod č. 120/1976 Sb. Tím se stal text Paktu každému dostupným a obecně závazným. Podle článku 10 Ústavy České republiky má Pakt přednost před zákonem.
5. Úvodní zpráva České republiky je předkládána za období od 1. ledna 1993 do 31. prosince 1999 (dále jen rozhodné období). Při vypracování úvodní zprávy ČR předkládané v souladu s ustanoveními článků 16 a 17 Paktu zpracovatel vycházel z:
 - a) Revidovaných obecných směrnic (17/06/91.E/C.12/1991/1.) k formě a obsahu zpráv o plnění závazků vyplývajících z Paktu, předkládaných smluvními stranami,
 - b) relevantních skutečností a nových opatření přijatých Českou republikou k plnění závazků vyplývajících z Paktu v rozhodném období.
6. Zprávu zpracoval odbor pro lidská práva Úřadu vlády ČR na základě podkladů ústředních orgánů státní správy: ministerstva dopravy a spojů, kultury, obrany, pro místní rozvoj, práce a sociálních věcí, spravedlnosti, školství mládeže a tělovýchovy, vnitra, zahraničních věcí, zdravotnictví, zemědělství, životního prostředí, Českého statistického úřadu, Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, Rady vlády ČR pro výzkum a vývoj, Vládního výboru pro zdravotně postižené občany, Rady vlády ČR pro národnosti. Další podklady poskytly nestátní neziskové organizace a akademické instituce.

OBECNÁ ČÁST

A. Země a lidé

7. Česká republika má rozlohu 78 866 km² a k 31. prosinci 1998 zde žilo 10 299 tisíc obyvatel. Hustota osídlení je 130 obyvatel na jeden km².
8. Současné obyvatelstvo České republiky je populací regresivního typu, to znamená, že podíl dětské složky je nižší než podíl nejstarších věkových skupin (osob starších 50 let), celkový počet obyvatel i po započtení migrace klesá a populace v průměru stárne. Významná je převaha žen ve vyšším věku. Současně roste ekonomické zatížení obyvatelstva v produktivním věku, zejména s ohledem na systém důchodového zabezpečení, který je založený na průběžném financování důchodů ekonomicky aktivními lidmi.

Složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin (k 31.12. daného roku)

Ukazatel	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Věk: 0 - 14 let (podíl v %)	19,5	18,8	18,3	17,9	17,4	17,0
15 - 59 let (podíl v %)	62,5	63,2	63,7	64,1	64,6	64,9
60 a více let (podíl v %)	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,1
Průměrný věk v letech	36,8	37,0	37,3	37,6	37,9	38,2
Index stáří ¹⁾	92,4	95,4	98,1	100,8	103,5	106,4

¹⁾ počet osob ve věku 60 a více let na 100 dětí ve věku 0 - 14 let

Zdroj: Český statistický úřad, 1999

9. Údaje o složení obyvatelstva podle dalších důležitých znaků, národnosti, vzdělání, náboženského vyznání a ekonomické aktivity, pocházejí z posledního sčítání lidu, domů a bytů v roce 1991:
 - a) Česká republika je státem národnostně velmi homogenním, českou (včetně moravské a slezské) národnost v roce 1991 deklarovalo 95 procent všech obyvatel. Mezi dalšími jsou nejpočetněji zastoupeny národnosti slovenská (3 %), polská (0,6 %), německá (0,5 %) a romská (0,3 %). Dále zde žijí příslušníci národnosti maďarské, ukrajinské, ruské, bulharské, řecké a další.
 - b) Více než polovina obyvatel při sčítání uvedla, že je bez vyznání, nebo na příslušnou otázku neodpověděla. Na celkovém počtu osob, které se přihlásily k náboženskému vyznání, se rozhodující měrou podílely křesťanské církve, zejména římskokatolická (89 % věřících).
 - c) Úroveň vzdělanosti obyvatelstva (nejvyšší dokončený stupeň školního vzdělání osob starších 25 let) v roce 1991 byla následující: 32 procent dospělé populace ukončilo nejvýše základní vzdělání, 59 procent byli středoškoláci nebo vyučení, 9 procent obyvatel dosáhlo univerzitního vzdělání. Mladší generace dosahují vyšší úrovně vzdělanosti, než dosáhly generace starší. Mezi osobami ve věku 25 až 29 let bylo jen 11 procent osob pouze se základním vzděláním, ve věku 50 až 59 let takových bylo 37 procent a ve věku nad 60 let dokonce více než 56 procent.
 - d) V roce 1995 ve skupině zaměstnanců bylo 11 procent osob pouze se základním vzděláním, 45 procent tvořili vyučení bez maturity, 32 procent absolventi středních škol s maturitou a téměř 11 procent zaměstnanců mělo ukončenou vysokou školu.
 - e) Ekonomicky aktivní obyvatelstvo České republiky má několik charakteristických znaků: většinu z nich tvoří zaměstnanci (s příjmy ze závislé činnosti), rozhodujícím odvětvím je

průmysl, klesá počet pracovníků v zemědělství, trvale roste počet lidí pracujících v nevýrobních odvětvích, zaměstnané ženy tvoří více než 90 procent žen v produktivním věku.

10. V průběhu devadesátých let se zhoršovalo populační klima, klesaly rozhodující demografické ukazatele: sňatečnost, plodnost a porodnost. Od roku 1994 se snižoval počet obyvatel republiky přirozenou reprodukcí. Současně však rostla střední délka života (naděje na dožití při narození), u mužů více než u žen. Na zvýšení střední délky života mělo vliv především snížení úmrtnosti kojenecké a novorozenecké a úmrtnosti seniorů, tedy v obou krajních věkových skupinách. Úmrtnost se ale snižovala ve všech věkových skupinách, u osob čtyřicetiletých a starších dokonce více než u osob mladších.

Pohyb obyvatelstva ČR v letech 1993 až 1998

Ukazatel	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Střední délka života: muži	69,3	69,5	70,0	70,4	70,5	71,1
ženy	76,4	76,6	76,9	77,3	77,5	78,6
Živě narození na 1000 obyvatel	11,7	10,3	9,3	8,8	8,8	8,8
Zemřelí na 1000 obyvatel	11,4	11,4	11,4	10,9	10,9	10,6
Přirozený přírůstek na 1000 obyvatel	0,3	-1,0	-2,1	-2,2	-2,1	-1,8
Sňatky na 1000 obyvatel	6,4	5,7	5,3	5,2	5,6	5,3
Rozvody na 100 sňatků	45,8	52,9	56,7	61,4	56,2	58,8

Zdroj: Statistická ročenka České republiky, 1999.

11. Trvale negativním jevem je vysoká míra rozvodovosti. V roce 1997 se z původního počtu uzavřených manželství rozvedlo již téměř 42 procent, zatímco v době vzniku České republiky tento podíl činil 36 procent. V demografickém chování v devadesátých letech současně dochází k pozitivním změnám v rodinném chování obyvatelstva - zvyšuje se průměrný věk při prvním sňatku a při narození prvního dítěte. Roste také počet nesezdaných soužití, tzv. faktických manželství.
12. Demografická situace je stále více ovlivňována přistěhovalectvím ze zahraničí, které zpomaluje proces stárnutí populace a počtu obyvatel. Zvyšuje se počet cizinců s povolením dlouhodobého a trvalého pobytu na území republiky. Zatímco v roce 1993 zde takto žilo 7,5 cizinců v přepočtu na 1000 obyvatel, v roce 1997 to bylo již 23,4 cizinců. V absolutním vyjádření to znamenalo 77,7 tisíc osob v roce 1993 a 209,8 tisíce cizích státních příslušníků v roce 1997¹. Hlavními zdrojovými zeměmi stěhování do České republiky jsou Slovensko, Vietnam, Ukrajina, Německo a Ruská federace.
13. Vnitřní migrace se z dlouhodobého hlediska projevuje pozvolným poklesem objemu stěhování, a to zejména na větší vzdálenosti. Nejvíce obyvatel ztrácejí města střední velikosti s 54 až 100 tisíci obyvateli a také velká města. Naopak získávají sídla od 2 do 5 tisíc obyvatel soustředěná v okolí průmyslových a správních center. Proces suburbanizace má především sociální a ekologické příčiny. Dále pokračuje vyliďňování a stárnutí nejmenších venkovských obcí do 200 a 500 obyvatel.

¹ Pramen: Populační vývoj České republiky 1998. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1999.

B. Hospodářská situace

14. Česká republika od svého vzniku v roce 1993 pokračuje v upevňování tržního hospodářství a ve vytváření podmínek pro rychlejší a udržitelný ekonomický růst a zlepšování životní úrovně obyvatelstva. V tomto ohledu je klíčovým cílem hospodářské politiky vstup do Evropské unie. S tlakem konkurence a tržními silami v rámci EU se země bude schopna vyrovnat za předpokladu urychlení strukturálních reforem².
15. Ekonomická struktura České republiky je blízká hospodářsky vyspělým zemím. Podíl zemědělství (včetně lesnictví, myslivosti a chovu ryb) na celkovém počtu ekonomicky činných osob byl v roce 1997 zhruba 5 procent, na hrubém domácím produktu pak 4 procenta. Výše hrubého domácího produktu na hlavu dosáhla v roce 1997 zhruba 63 procent z průměru dosažovaného v zemích Evropské unie, to jest 160 089 Kč na jednoho obyvatele (cca 12 tisíc euro).
16. Převažující formou vlastnictví je vlastnictví soukromé. Stát má však i nadále významné podíly např. ve společnostech distribuujících elektrickou energii, v dolech, ocelárnách a některých větších bankách. V rukou státu zůstává i velká část zemědělské půdy, přestože i trh s půdou byl liberalizován. Ceny většiny zboží jsou určovány trhem, dosud jsou však regulovány ceny energií a služeb pro domácnosti, včetně nájmu v bytech. Dále jsou regulovány ceny osobní autobusové a železniční dopravy a ceny telekomunikačních služeb.
17. V prvních letech samostatné republiky se po počátečním poklesu výroby souvisejícím s prvními kroky přechodu na tržní ekonomiku situace v národním hospodářství zlepšovala, takže v roce 1995 činil přírůstek HDP 6,4 procenta a v roce 1996 činil tento přírůstek 3,8 procenta. Ozdravný proces byl přerušen stagnací výroby v roce 1997 (reálný růst HDP pouze 0,3 %) a výraznou ekonomickou recesí v letech 1998 a 1999. Změny tempa ekonomického růstu byly v celém období ovlivňovány především výkyvy v přílivu zahraničního kapitálu, který v roce 1995 představoval 15,8 procent HDP, ale pouze 2 procenta v roce 1997 a 4,7 procenta v roce 1998.
18. Po velmi nízké nezaměstnanosti v počátečních letech přechodného období k fungujícímu tržnímu hospodářství ukazatel míry nezaměstnanosti v letech 1997 až 1998 rychle stoupal, v polovině roku 1999 přesáhl 8 procent. V růstu nezaměstnanosti se odráží zpomalení ekonomického růstu i restrukturalizace podnikatelského sektoru.
19. Inflace v České republice - s ohledem na transformaci ekonomiky - byla v rozhodném období relativně nízká, pohybovala se mezi 8 a 11 procenty, v roce 1999 poklesla dokonce na 2,5 procenta. Fiskální politika České republiky byla vysoce disciplinovaná, to se až do roku 1997 projevovalo mimo jiné schvalováním vyrovnaných státních rozpočtů. Od roku 1996 narůstají schodky rozpočtů, a to až na 1,5 procenta HDP v roce 1998, bez ohledu na snahy o omezování státních výdajů. Relativně příznivá je výše veřejného dluhu - pouze 13,2 procenta HDP. Vzhledem ke skrytým schodkům způsobeným mimorozpočtovými operacemi a vysokým počtům státních záruk na programy hospodářského oživení však skutečný veřejný dluh podle odhadů dosahuje až dvojnásobku uvedeného veřejného dluhu.

² Společné hodnocení vlády České republiky a Evropské komise, týkající se priorit hospodářské politiky České republiky. Schváleno usnesením vlády ČR ze dne 8. září 1999 č. 910.

Vývoj hlavních ukazatelů národního hospodářství v České republice

Ukazatel	1994	1995	1996	1997	1998
Růst reálného HDP v %	2,7	6,4	3,9	1,0	-2,3
Míra inflace v %	10,0	9,1	8,8	8,5	10,7
Míra nezaměstnanosti v %:					
podle definice ILO	3,8	4,1	3,5	4,7	7,3
registrovaná	3,2	3,0	3,5	5,2	7,4
Saldo veřejných rozpočtů: % z HDP	-1,3	-1,3	-1,8	-2,2	-1,5
Saldo běžného účtu: % HDP	-1,9	-2,7	-7,6	-6,1	-1,9
Zahraniční dluh: poměr dluh/vývoz (v %)	5,1	5,8	6,9	7,1	6,5
Přímé zahraniční investice: čisté, % HDP	-	5,0	2,5	2,5	4,5

Zdroj: Pravidelná zpráva Evropské komise o České republice, 1999

20. Českou ekonomiku charakterizuje vysoká míra otevřenosti, je tedy velmi citlivá na vývoj na zahraničních zbožových a finančních trzích. Stupeň této otevřenosti³ činil v roce 1998 125 procent.
21. V letech 1993 až 1997 se vyskytovaly obtíže ve vztahu rychlého ekonomického růstu k vnější rovnováze. Avšak v roce 1998 se schodek běžného účtu platební bilance snížil na pouhých 1,9 procenta HDP, a to zejména v důsledku výrazného omezení ekonomické aktivity, nízkých cen surovin a poklesu dovozu vyvolaného recesí.
22. Zhoršující se výkonnost národního hospodářství v posledních letech odráží zásadní slabiny českého podnikatelského a finančního sektoru. V podnikatelském sektoru probíhá restrukturalizace pomalu a v omezené míře. Restrukturalizaci brání nezralost a nedokonalost rodičích se tržních institucí, nedostatečný rámec pro správu firem a nejasná vlastnická práva. Situaci zhoršují nedostatky při vymáhání práva.

C. Státní správa a samospráva

23. Území republiky je administrativně rozděleno na okresy, které se dále dělí na obce. Celkem je 76 okresů, z nichž tři jsou současně velkými městy: Brno, Plzeň a Ostrava. V jednom okrese je průměrně 83 obcí. Hlavní město Praha tvoří samostatnou územní jednotku, jejíž působnost odpovídá kraji a působnost jejích obvodů okresům. Nejmenší správní jednotkou jsou obce, kterých je v České republice více než 6 tisíc. Zhruba 10 procent z nich má statut města, žije v nich přibližně 75 procent obyvatel republiky. Oproti tomu malé venkovské obce do jednoho tisíce obyvatel tvoří 78 procent všech obcí, ale žije v nich pouze 16 procent obyvatel.
24. Samosprávnými celky byly ve sledovaném období pouze obce. Vyšší územně samosprávné celky (kraje) byly vytvořeny ústavním zákonem až v roce 1997⁴. Tento zákon vymezuje hranice čtrnácti nových krajů územím okresů, které příslušný kraj zahrnuje. Účinnosti zákon nabývá dne 1. ledna roku 2000. Výkon státní správy na území okresů zajišťují okresní úřady, jejichž činnost a kompetence upravuje zvláštní zákon⁵.
25. Základním územním samosprávným celkem byla v rozhodném období obec. Obec samostatně spravuje zastupitelstvo jako veřejnoprávní korporaci, která může mít vlastní majetek a hospo-

³ Stupeň otevřenosti je vyjádřen jako podíl součtu dovozu a vývozu zboží a služeb k hrubému domácímu produktu.

⁴ Ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

⁵ Zákon č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících, ve znění pozdějších předpisů.

dařit podle vlastního rozpočtu. Stát může zasahovat do činnosti územních samosprávných celků včetně obcí jen tehdy, vyžaduje-li to ochrana zákona, a jen způsobem stanoveným zákonem. Členové zastupitelstev jsou voleni tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva a jejich funkční období je čtyřleté⁶. Zastupitelstva mohou v mezích své působnosti vydávat obecně závazné vyhlášky⁷.

26. Zákonodárná moc v České republice náleží Parlamentu. Parlament je tvořen dvěma komorami, a to Poslaneckou sněmovnou a Senátem. Právo volit poslance a senátory má každý občan ČR, který dosáhl věku 18 let.
27. Poslanecká sněmovna má 200 poslanců, kteří jsou voleni na dobu čtyř let. Volby do Poslanecké sněmovny se konají tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, podle zásady poměrného zastoupení. Do Poslanecké sněmovny může být zvolen každý občan ČR, který má právo volit a není u něho v den voleb překážka ve výkonu volebního práva⁸ a dosáhl věku 21 let, s výjimkou zákonem stanoveného omezení osobní svobody z důvodu ochrany zdraví lidu⁹.
28. Senát má 81 senátorů, kteří jsou voleni na dobu šesti let. Každé dva roky se volí třetina senátorů. Volby do Senátu se konají tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, podle zásady většinového systému. Senátorem může být zvolen každý občan ČR, který má právo volit, dosáhl věku 40 let a není u něho v den voleb překážka ve výkonu volebního práva¹⁰.
29. Hlavou státu je prezident republiky, volený Parlamentem na společné schůzi obou komor¹¹. Volební období prezidenta republiky trvá pět let a nikdo nemůže být zvolen více než dvakrát za sebou. Prezidentem republiky může být zvolen každý občan ČR, který může být zvolen do Senátu. Prezident republiky má právo účastnit se schůzí obou komor Parlamentu a schůzí vlády.
30. Vrcholným orgánem výkonné moci je vláda, která se skládá z předsedy, místopředsedů a ministrů. Vláda je odpovědná Poslanecké sněmovně. Předsedu vlády jmenuje prezident republiky a na jeho návrh jmenuje ostatní členy vlády. Člen vlády nesmí vykonávat činnosti, jejichž povaha odporuje výkonu jeho funkce. Vláda může předložit Poslanecké sněmovně žádost o vyslovení důvěry. Poslanecká sněmovna může vyslovit vládě nedůvěru. Předseda vlády podává demisi do rukou prezidenta republiky, ostatní členové vlády podávají demisi do rukou prezidenta republiky prostřednictvím předsedy vlády. Vláda rozhoduje ve sboru. K přijetí usnesení vlády je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech jejích členů. K provedení zákona a v jeho mezích je vláda oprávněna vydávat nařízení. Ministerstva, jiné správní úřady¹² a or-

⁶ Podle zákona č. 152/1994 Sb., o volbách do zastupitelstev v obcích a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁷ Podle zákona č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů.

⁸ Podle zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 212/1996 Sb. (§ 2 a § 25).

⁹ Ustanovení § 2 zákona č. 247/1995 Sb.: *Překážkami ve výkonu volebního práva jsou a) zákonem stanovené omezení osobní svobody z důvodu ochrany zdraví lidu (§ 5 odst. 2 písm. b) a § 9 odst. 4 písm. a) zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění zákona ČNR č. 548/1991 Sb.), b) zbavení způsobilosti k právním úkonům (§ 10 a § 855 občanského zákoníku).*

¹⁰ Podle ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky a zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (§ 2 a § 57).

¹¹ Podle ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky a zákona č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny.

¹² Činnost a působnost nejvyšších orgánů státní správy upravuje zákon České národní rady č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a předpisy s tímto zákonem související.

gány územní samosprávy mohou na základě a v mezích zákona vydávat právní předpisy, jsou-li k tomu zákonem zmocněny.

31. Podle Ústavy České republiky (dále jen Ústava) kontrolu hospodaření se státním majetkem a plnění státního rozpočtu vykonává nezávislý orgán - Nejvyšší kontrolní úřad. Prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu jmenuje prezident republiky na návrh Poslanecké sněmovny. Postavení, působnost, organizační strukturu a další podrobnosti týkající se Nejvyššího kontrolního úřadu stanoví zákon¹³.
32. Ústřední bankou státu je Česká národní banka. Hlavním cílem její činnosti je péče o stabilitu měny; do její činnosti lze zasahovat pouze na základě zákona. Postavení, působnost a další podrobnosti stanoví zákon¹⁴. V čele banky stojí sedmičlenná bankovní rada. Její členy jmenuje a odvolává prezident republiky. Členství v bankovní radě je neslučitelné s funkcí poslance zákonodárního sboru, člena vlády a s členstvím ve vrcholných orgánech jiných bank a obchodních společností.

D. Politický systém

33. Politický systém je podle Ústavy založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran a politických hnutí, respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů. Politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním. Rozhodování většiny dbá ochrany menšin.
34. Po volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu v roce 1996 zasedli ve sněmovně reprezentanti šesti politických stran. Po předčasných volbách v roce 1998 jsou v Poslanecké sněmovně zástupci pěti politických stran. V Senátu bylo v roce 1996 zastoupeno pět politických stran a 10 senátorů bylo bez politické příslušnosti (12 %), po volbách v roce 1998 a doplňujících volbách v roce 1999 je v Senátu šest politických stran a 12 nezávislých senátorů (14 %).
35. V roce 1998 se konaly v České republice poslední komunální volby. Na úrovni zastupitelstev obcí je politické spektrum velmi rozmanité, kromě zástupců parlamentních stran a nezávislých kandidátů jsou zde i zástupci neparlamentních politických stran a politických hnutí, nebo lidé zvolení za koalice politických stran a hnutí, sdružení politických stran a nezávislých kandidátů a sdružení nezávislých kandidátů, vytvořených pro příslušné volby. V roce 1998 uspělo ve volbách celkem 53 takových subjektů. Zatímco parlamentní strany získaly na komunální úrovni 20,3 procent všech mandátů, kandidáti bez politické příslušnosti získali 77 procent mandátů.

E. Soudnictví

36. Základní práva a svobody jsou podle článku 4 Ústavy pod ochranou soudní moci. Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy. Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí. Funkce soudce není slučitelná s funkcí prezidenta republiky, člena Parlamentu ani s jakoukoli funkcí ve veřejné správě. Zákon stanoví, se kterými dalšími činnostmi je výkon soudcovské funkce neslučitelný¹⁵.
37. Soudy jsou povolány k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu práv. Jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy. Soustavu soudů tvoří Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, vrchní, krajské a okresní soudy, krajské obchodní soudy. Zákon stanoví

¹³ Zákon č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴ Zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵ Zákon č. 335/1991 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů.

působnost a organizaci soudu. Soudce je jmenován do funkce prezidentem republiky bez časového omezení. Soudce je při rozhodování vázán zákonem. Všichni účastníci řízení mají před soudem rovná práva. Jednání před soudem je ústní a veřejné, výjimky stanoví zákon. Rozsudek se vyhlašuje vždy veřejně.

38. Soudním orgánem ochrany ústavnosti a vnitrostátního práva je Ústavní soud¹⁶. Ústavní soud České republiky, jenž svou činnost zahájil dne 1. července 1993, navázal na krátkou existenci Ústavního soudu ČSFR. Kontrola ústavnosti je spojena s uplatňováním norem, jež jsou součástí ústavního pořádku republiky, zejména s aplikací Ústavy a Listiny základních práv a svobod (dále jen Listina). Tato skutečnost jej však zároveň přivádí k aplikaci mezinárodního práva, především zvláštní kategorie mezinárodních smluv o lidských právech a základních svobodách v souladu s ustanovením článku 10 Ústavy.
39. Ústavní soud je také poslední možností vnitrostátní nápravy rozhodnutí příslušných státních orgánů, zejména obecných soudů. V konfrontaci mezinárodního a vnitrostátního práva aplikuje Ústavní soud ve své činnosti mezinárodní a regionální (evropské) smlouvy o lidských právech, zejména Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (odvolání na jednotlivá ustanovení Paktu se od zahájení činnosti Ústavního soudu objevují přibližně ve 30 jeho nálezech), Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Úmluvu o právech dítěte a evropskou Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění dodatkových protokolů. Ústavní soud zrušuje právní předpisy nebo jejich části, které jsou v rozporu s ústavním pořádkem České republiky (většinou ustanovením Listiny) nebo s mezinárodní smlouvou. V jeho dosavadním rozhodování je zrušení právní normy nebo její části výhradně pro rozpor s mezinárodní smlouvou výjimečným jevem (nález Ústavního soudu č. 41 ze dne 9. dubna 1997 k právnímu institutu "ústavní výchova", kdy Ústavní soud zrušil ustanovení § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona¹⁷ pro jeho rozpor s článkem 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte). Ústavní soud např. také poukázal na extenzivnější pojetí ochrany lidských práv a základních svobod, zaručených mezinárodní smlouvou o lidských právech, v porovnání s vnitrostátním právem (usnesení č. 30 ze dne 10. dubna 1998 ke svobodě náboženství a víry podle článku 16 odst. 1 Listiny v porovnání s článkem 18 odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech). Ústavní soud si osvojil obdobné pojetí výkladu mnoha pojmů a celkový přístup k problematice ochrany lidských práv a základních svobod jako Evropský soud pro lidská práva, čímž významným způsobem přispívá k posilování hodnot a základů demokratické společnosti založené na úctě k lidským právům a základním svobodám.
40. Ústavní soud se skládá z 15 soudců jmenovaných prezidentem republiky na dobu deseti let. Zákon stanoví, kdo a za jakých podmínek je oprávněn podat návrh na zahájení řízení a další pravidla o řízení před Ústavním soudem. Soudci Ústavního soudu jsou při svém rozhodování vázáni pouze ústavními zákony, mezinárodními smlouvami podle článku 10 Ústavy ČR a zákonem o Ústavním soudu a řízení před ním. Vykonalná rozhodnutí Ústavního soudu jsou závazná pro všechny orgány a osoby.
41. Státní zastupitelství¹⁸ podává jménem státu obžalobu v trestním řízení a plní povinnosti, které mu v této souvislosti ukládá trestní řád¹⁹, a vykonává i další úkoly, stanoví-li tak zákon, např. občanský soudní řád²⁰. Soustavu státního zastupitelství tvoří Nejvyšší státní zastupitelství, vrchní, krajská a okresní státní zastupitelství.

¹⁶ Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸ Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

²⁰ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

F. Ochrana lidských práv

42. Ústava České republiky byla přijata dne 16. prosince 1992. Podle Ústavy je Česká republika svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá. Základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci. Součástí ústavního pořádku je podle článku 3 Ústavy také Listina základních práv a svobod²¹ (dále jen Listina). Listina uznává neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona.
43. Listina zavádí do právního řádu převážnou část práv uvedených v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Zahrnutím Listiny do ústavního pořádku České republiky bylo zajištěno začlenění odpovídajících ustanovení obou paktů do právního řádu. Kromě toho ústavním zákonem²² vzala na sebe ČR všechny závazky, které pro ČSFR ke dni jejího zániku vyplývaly z mezinárodního práva (vyjma závazků spojených s územím, na něž se nevztahuje svrchovanost ČR). Tímto opatřením byla zajištěna kontinuita dodržování všech závazků bývalé federace i České republiky, a to i nad rámec závazků vyplývajících z Listiny.
44. Právní normy týkající se lidských práv a základních svobod jsou obsaženy nejen v Ústavě ČR a Listině základních práv a svobod, ale též v hmotně právních a procesně právních předpisech práva občanského, trestního a správního (občanský zákoník a občanský soudní řád, trestní zákon a trestní řád, správní řád²³) a dalších právních předpisech.
45. Veškeré ústavní zákony, zákony a obecně závazné právní předpisy platné na území České republiky, tedy včetně textů ratifikovaných mezinárodních úmluv, jsou vyhlášovány ve Sbírce zákonů a vydávány v komentovaném znění s odkazy na judikaturu²⁴. Podle ustanovení § 9 zákona o Sbírce zákonů České republiky²⁵ jsou všechny obce povinny opatřit si alespoň jeden výtisk Sbírky zákonů a zajistit, aby byla každému přístupná. Dostupnost právních předpisů byla dále v rozhodném období zajištěna vyhláškou o povinných a pracovních výtiscích²⁶. Sbírka zákonů byla podle této vyhlášky povinně a bezplatně vydavatelem zasílána v jednom až pěti výtiscích všem okresním veřejným knihovnám, knihovnám vysokých škol a vědeckým knihovnám a archivům²⁷. Sbírka zákonů je dostupná také v elektronické podobě na Internetu.

²¹ Zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

²² Zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky.

²³ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád), ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ Od 1. ledna 2000 je publikování právních předpisů nově upraveno zákonem č. 309/1999 Sb., o Sbírce zákonů a Sbírce mezinárodních smluv. Ve Sbírce mezinárodních smluv jsou mezinárodní smlouvy vyhlášovány vždy v jazyce rozhodném podle mezinárodního práva pro jejich výklad a zároveň v překladu do českého jazyka.

²⁵ Zákon č. 545/1992 Sb., o Sbírce zákonů České republiky.

²⁶ Vyhláška ministerstva školství a kultury č. 140/1964 Sb., o povinných a pracovních výtiscích, ve znění pozdějších předpisů.

²⁷ Dne 14. března 2000 nabyla účinnosti nová vyhláška týkající se distribuce periodického tisku, vyhláška ministerstva kultury č. 52/2000 Sb., kterou se určuje regionální příslušnost příjemců regionálního povinného výtisku periodického tisku (v souladu s ustanovením § 9 odst. 6 zákona č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů - tiskový zákon). Podle této vyhlášky jsou oprávněnými příjemci povinného výtisku periodického tisku státní vědecké knihovny a Městská knihovna hl.m. Prahy.

46. K ochraně práv ve smyslu článku 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a ve smyslu článků 2 a 4 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech slouží především institut ústavní stížnosti, kterou má Ústavnímu soudu právo podat:
- a) fyzická nebo právnická osoba proti pravomocnému rozhodnutí nebo jinému opatření orgánu veřejné moci, jestliže se domnívá, že bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručená ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou o lidských právech a základních svobodách, kterou je ČR vázána,
 - b) orgán územní samosprávy proti nezákonnému zásahu státu,
 - c) politická strana proti rozhodnutí o jejím rozpuštění nebo proti jinému neústavnímu nebo nezákonnému rozhodnutí o její činnosti.
47. Spolu s ústavní stížností může být podán návrh na zrušení právního předpisu nebo jeho části, pokud skutečnost, která je důvodem ústavní stížnosti, nastala uplatněním takového předpisu a jestliže podle stěžovatele je takový předpis v rozporu s ústavně nebo mezinárodně zaručenými právy a svobodami.
48. Vlastní řízení před Ústavním soudem zákon upravuje v souladu s obecně uznávanými demokratickými principy soudního řízení: jednání je veřejné, rozhodování je nezávislé a nestranné, účastníci jsou si rovni a mají právo užívat mateřského jazyka.

Mezinárodní smluvní dokumenty o lidských právech

49. Česká republika ratifikovala a je vázána následujícími významnými mezinárodněprávními dokumenty o lidských právech.
- a) Mezinárodní úmluvou o odstranění všech forem rasové diskriminace,
 - b) Mezinárodním paktem o občanských a politických právech a Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech,
 - c) Úmluvou o odstranění všech forem diskriminace žen,
 - d) Úmluvou o právech dítěte,
 - e) Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokoly na Úmluvu navazujícími,
 - f) Úmluvou proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání,
 - g) Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin,
 - h) Evropskou sociální chartou a Protokoly na tuto Chartu navazujícími.

Texty ratifikovaných mezinárodních smluv a dalších důležitých mezinárodních dokumentů jsou ve Sbírce zákonů zveřejněny v českém jazyce²⁸. Texty úvodních i periodických zpráv o

²⁸ Mezinárodní úmluvy spojené s členstvím České republiky v OSN:

Všeobecná deklarace lidských práv: byla přijata na Valném shromáždění OSN 10. prosince 1948, číslo DE01/48 v našich právních předpisech.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (ICCPR): znění paktu je uvedeno pod č. 120/1976 Sb.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR): znění paktu pod č. 120/1976 Sb.

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (CERD): text úmluvy pod č. 95/1974 Sb.

Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW): text úmluvy je ve Sbírce zákonů publikován pod č. 62/1987 Sb..

Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CAT): text úmluvy je ve Sbírce zákonů pod č. 143/1988 Sb. a 39/1997 Sb. (odvolání výhrad uplatněných při první ratifikaci k vybraným článkům).

Úmluva o právech dítěte (CRC): text úmluvy pod č. 104/1991 Sb.

Mezinárodní úmluvy spojené s členstvím České republiky v Radě Evropy:

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod včetně dodatkových protokolů. Text vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 209/1992 Sb., se změnami č. 41/1996 Sb. a č. 243/1998 Sb.

plnění závazků plynoucích z mezinárodních paktů a úmluv jsou publikovány v tištěné podobě (obvykle odpovědným zpracovatelem - ministerstvem) a na Internetu. Úvodní zpráva o plnění Paktu bude publikována a rozšiřována tímtéž způsobem.

50. Významným prvkem českého právního řádu je ústavní zásada upravená v článku 10 Ústavy České republiky, podle něhož jsou ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem. Tuto skutečnost ve svém nálezu výslovně konstatoval i Ústavní soud České republiky²⁹.
51. Evropský model ochrany lidských práv a základních svobod zaručený Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolech k ní je mezinárodním mechanismem ochrany lidských práv a svobod. K této skutečnosti přispěla také reforma mechanismu Evropského soudu pro lidská práva v podobě 11. protokolu Úmluvy. Úmluva vstoupila v platnost pro ČSFR dne 18. března 1992 a pro Českou republiku dne 1. ledna 1993. Protokol č. 11 Úmluvy, zavádějící nový mechanismus kontroly, vstoupil v platnost dne 1. listopadu 1998.
52. V květnu 1999 schválil Parlament České republiky zákon o svobodném přístupu k informacím³⁰, který umožňuje poskytování informací vztahujících se k působnosti státních orgánů a orgánů územní samosprávy. Dále stanoví podmínky, za nichž jsou informace poskytovány. Zákon nabývá účinnosti dne 1. ledna 2000.

Ochrana lidských práv na úrovni ústředních orgánů státní správy

53. Dílčí oblasti ochrany lidských práv byly sledovány až do roku 1998 v rámci kompetencí jednotlivých resortů (zejména ministerstev práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy, vnitra, spravedlnosti, kultury, zdravotnictví, také ministra bez portfeje), sledování a vyhodnocování plnění mezinárodních závazků bylo úkolem ministerstva zahraničních věcí.
54. V roce 1998 zřídila vláda funkci zmocněnce vlády pro lidská práva³¹. Klíčovým institucionálním opatřením ke zlepšení stávající situace a současně reakcí na požadavky mezinárodních organizací na institucionální zabezpečení ochrany lidských práv v zemi se stal vznik Rady vlády ČR pro lidská práva (dále jen Rada)³². Rada je poradním a koordinačním orgánem české vlády pro otázky ochrany lidských práv a základních svobod osob v jurisdikci ČR. Rada:
 - a) sleduje stav lidských práv a základních svobod v zemi tak, jak jsou zakotveny v Listině základních práv a svobod;

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin: text úmluvy pod č. 96/1998 Sb.

Evropská sociální charta: Vláda vyslovila usnesením ze dne 25. listopadu 1998 č. 776 souhlas s návrhem ministra práce a sociálních věcí na ratifikaci Evropské sociální charty (1961), Dodatkového protokolu k Evropské sociální chartě (1988) v navrženém rozsahu a Pozměňovacího protokolu k Evropské sociální chartě (1991) a s podpisem revidované Evropské sociální charty (1996) s výhradou ratifikace. Poslanecká sněmovna Chartu schválila v červenci 1999, Senát v srpnu téhož roku. Ratifikační listiny byly uloženy u generálního tajemníka Rady Evropy dne 17. listopadu 1999. Ve Sbírce mezinárodních smluv byla Evropská sociální charta publikována pod č. 14/2000 Sb.m.s., dodatkový protokol byl publikován pod č. 15/2000 Sb.m.s. Pozměňovací protokol dosud publikován nebyl. Ministerstvo práce a sociálních věcí, které návrh na ratifikaci Charty a Protokolů k ní vypracovalo, ji na žádost ministerstva zahraničních věcí předložilo k souhlasu jako smlouvu podle článku 10 Ústavy, to jest jako mezinárodní smlouvu o lidských právech. Poslanecká sněmovna toto pojetí změnila a přijala ji nikoli schvalovací procedurou podle čl. 39 odst. 4, ale pouze podle čl. 49 odst. 2 Ústavy. Evropská sociální charta proto není lidskoprávní smlouvou ve smyslu čl. 10 Ústavy.

²⁹ Nález č. 3/1995 Sb., Ústavního soudu ČR ve věci návrhu na zrušení některých ustanovení čl. I zákona č. 74/1994 Sb., kterým se mění a doplňuje zákoník práce č. 65/1965 Sb., ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony.

³⁰ Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

³¹ Usnesení vlády ČR ze dne 9. září 1998 č. 579.

³² Usnesení vlády ČR ze dne 9. prosince 1998 č. 809, ke zlepšení ochrany lidských práv v České republice (k výročí 50-ti let od přijetí Všeobecné deklarace lidských práv).

- b) sleduje vnitrostátní plnění mezinárodních závazků ČR v oblasti ochrany lidských práv, zejména naplňování obsahu mezinárodních smluvních dokumentů uvedených v bodu 48;
- c) zajišťuje plnění závazků vlády plynoucích z mezinárodních smluv a v součinnosti s ministerstvem zahraničních věcí předkládá zprávy v rámci kontrolních mechanismů těchto smluv příslušným mezinárodním organizacím (OSN, Rada Evropy), pokud tyto úkoly nejsou uloženy jiným orgánům státní správy;
- d) předkládá vládě prostřednictvím místopředsedy vlády a předsedy Legislativní rady vlády informace, návrhy a stanoviska týkající se dodržování závazků plynoucích z mezinárodních smluv, jimiž je ČR vázána nebo k nimž se chystá přistoupit;
- e) předkládá každoročně vládě vždy do konce března Zprávu o stavu lidských práv v ČR za uplynulý rok;
- f) sleduje dodržování lidských práv cizinců.

Až do vzniku Rady nebyly vytvořeny a institucionalizovány postupy, včetně organizačních, zajišťující pozitivní účast veřejnosti, především nestátních organizací. V Radě byly vytvořeny podmínky pro spolupráci s nestátními neziskovými organizacemi. Jsou v ní rovným dílem zastoupeni jak představitelé státní správy na úrovni náměstků ministrů, tak představitelé občanské veřejnosti. V současnosti má Rada kromě předsedy a místopředsedy 20 členů. Předsedou Rady je zmocněnec vlády pro lidská práva.

55. V rozhodném období nebyl zřízen v České republice institut veřejného ochránce práv (ombudsman), který by poskytoval ochranu před nezákonným či jinak nesprávným rozhodnutím nebo postupem úřadů. Zákon o veřejném ochránci práv byl schválen v prosinci 1999 a ve Sbírce zákonů byl zveřejněn dne 30. prosince 1999³³. Podle tohoto zákona může veřejný ochránce práv v ČR vstupovat do řízení ministerstev, okresních a finančních úřadů a dalších orgánů státní správy, jeho působnost se vztahuje i na policii, armádu, vězeňskou službu, ochranné a léčebné ústavy. Nemá pravomoc daný úřad k určité činnosti donutit, zákon jej opravňuje upozornit na nedostatky nadřízený orgán či vládu nebo případ zveřejnit. Nemůže zasahovat do činnosti parlamentu, prezidenta republiky, vlády, Nejvyššího kontrolního úřadu, státních zastupitelství a soudů. Zákon neumožňuje ombudsmanovi zastupovat občany u soudu. Podle ustanovení § 28 citovaného zákona nabude zákon o veřejném ochránci práv účinnosti 60 dnů po vyhlášení ve Sbírce zákonů - dne 28. února 2000.

Nestátní neziskové organizace

56. Významnou roli při ochraně lidských práv mají nestátní neziskové organizace. Prostřednictvím obecně prospěšné činnosti, směřující k prosazení lepších podmínek pro určitou skupinu obyvatel či k posílení identity jejich příslušníků, prosazují některá ze základních lidských práv uvedených v základních dokumentech: v Ústavě, v Listině, ve Všeobecné deklaraci lidských práv a dalších normách.
57. Nestátní neziskové organizace jsou organizační útvary, které jsou výrazem dobrovolné občanské účasti na naplňování vzájemně nebo obecně prospěšných cílů. Nejsou zřizovány a provozovány za účasti státních orgánů a cílem jejich činnosti není dosahování zisku. Jsou to:
- a) Občanská sdružení³⁴ (spolky, svazy, kluby aj.): sdružení občanů, tedy zejména fyzických osob, za určitým účelem. Členy mohou být i právnické osoby. Zákon členění sdružení podle účelu dále neupravuje. Ode dne nabytí účinnosti zákona o sdružování občanů (dne 1. května 1990) do konce roku 1999 bylo ministerstvem vnitra zaregistrováno více než 42 tisíc občanských sdružení, ve sledovaném období přibližně 33 tisíc těchto sdružení.

³³ Zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv.

³⁴ Založená podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů.

- b) Účelová zařízení církví³⁵: Registrované církve autonomně a na státu nezávisle zakládají a provozují svá účelová zařízení, jejichž prostřednictvím realizují své charitativní, sociální, vzdělávací a kulturní záměry. Tyto subjekty poskytují veřejně přístupné služby obvykle na vysoké profesionální úrovni. Podle údajů ministerstva kultury provozují v současnosti registrované církve 168 účelových zařízení s vlastní právní subjektivitou.
- c) Obecně prospěšné společnosti³⁶ jsou právnické osoby, které poskytují veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek. Hospodářský výsledek (zisk) nesmějí použít ve svůj prospěch ani zakladatelé, ani členové nebo zaměstnanci jejich orgánů. Zákon stanoví, že zisk taková společnost musí použít na poskytování služeb uvedených v zakladací listině. V rejstříku obecně prospěšných společností vedeném rejstříkovým soudem bylo v roce 1999 zapsáno 480 obecně prospěšných společností.
- d) Nadace a nadační fondy³⁷ jsou účelová sdružení majetku zřizovaná pro dosahování obecně prospěšných cílů. Nadace k dosažení svého účelu může používat výnosy z nadačního jmění a ostatní majetek. Celková hodnota nadačního jmění (minimálně 500 tisíc Kč) se nesmí po celou dobu trvání nadace pod tuto hodnotu snížit. Oproti tomu nadační fond může ke svému účelu, který je spíše jednorázový, použít všechnen svůj majetek. Nadační jmění i ostatní majetek mohou tvořit peněžní prostředky, cenné papíry, nemovitě i movité věci, majetková práva a jiné majetkové hodnoty, které splňují předpoklad trvalého výnosu a neváznou na nich zástavní práva. V roce 1999 bylo v nadačním rejstříku vedeném rejstříkovým soudem zapsáno 245 nadací a 607 nadačních fondů.
58. Na financování činnosti občanských sdružení, obecně prospěšných společností a účelových zařízení církví jsou poskytovány dotace z veřejných rozpočtů. V současné době poskytuje státní dotace 11 resortních ministerstev. Dotace jsou zcela v jejich kompetenci a jsou poskytovány formou spolufinancování jednorozhodných projektů, které nestátní neziskové organizace předkládají na základě smlouvy, uzavřené mezi ministerstvem a příjemcem dotace. Dotace musí příjemce použít a vyúčtovat ve stejném kalendářním roce, v němž mu byly poskytnuty. Jejich poskytování se řídí následujícími předpisy:
- a) Rozpočtovými pravidly republiky³⁸. V červenci roku 1999 vláda schválila věcný záměr nových rozpočtových pravidel³⁹. Nová rozpočtová pravidla přinesou dosud chybějící vymezení státní dotační politiky a pravidla pro poskytování dotací a návratných finančních výpomocí ze státního rozpočtu a pro řízení o jejich odnětí. Předpokládá se, že podrobnější podmínky poskytování státních dotací neziskovým organizacím stanoví zvláštní zákon.
- b) Poskytování dotací ze státního rozpočtu bylo upraveno v rozhodném období Zásadami pro poskytování dotací ze státního rozpočtu republiky⁴⁰. Nové Zásady vlády pro poskytování dotací ze státního rozpočtu ČR občanským sdružením⁴¹, platné již od 1. ledna 2000, řeší poskytování dotací vhodněji než předchozí úprava a zejména řeší některé problémy, které

³⁵ Založená podle zákona č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností.

³⁶ Založené podle zákona č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů.

³⁷ Založené podle zákona č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů (zákon o nadacích a nadačních fondech).

³⁸ Zákon č. 576/1990 Sb., o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky ČR a obcí v ČR (rozpočtová pravidla republiky), ve znění pozdějších předpisů.

³⁹ Vládní návrh zákona předložila vláda Poslanecké sněmovně dne 18. listopadu 1999, sněmovna jej postoupila k projednání výborům. Zákon by měl nabýt účinnosti dne 1. ledna 2001.

⁴⁰ Schválené usnesením vlády ČR ze dne 27. listopadu 1992 č. 663, o státním rozpočtu České republiky na rok 1993.

⁴¹ Zásady vlády pro poskytování dotací ze státního rozpočtu ČR občanským sdružením, nově schválené usnesením vlády ČR ze dne 23. června 1999 č. 642, s platností od 1. července 1999.

ukázala dotační praxe minulých let (širší možnost poskytování mezd, vyhodnocování výběrových řízení do konce předcházejícího kalendářního roku, regulace výše mezd poskytovaných ze státní dotace, zpřesnění podmínek při poskytování investičních dotací a sjednocení podmínek pro poskytování dotací pro všechny resorty).

- c) Jednoletými dohodami o poskytnutí státní dotace, uzavírané ústředním orgánem státní správy - dárce dotace - s jejím příjemcem. Tuto praxi také nahradí nová rozpočtová pravidla, neboť není upravena zákonem a přináší řadu potíží (neupravuje sankce za nedodržení smluvních závazků apod.).

59. Zdroje příjmů nestátních neziskových organizací mohou být (v souhrnu) tyto: příjmy z vlastní činnosti organizace, členské příspěvky u většiny občanských sdružení, které jsou členskými korporacemi, nadační investiční fond, podpora z obecních rozpočtů, nadační zdroje domácí a zahraniční, podnikatelská sféra (sponzorské dary), veřejné sbírky a dary fyzických osob, část příjmů z loterií a her, daňová a poplatková zvýhodnění.
60. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, jejíž předsedou je ministr bez portfeje, připravila v roce 1999 první obsáhlý rozbor financování občanských sdružení, účelových zařízení církví, obecně prospěšných společností, nadací a nadačních fondů ze státního rozpočtu ČR. Po projednání rozboru vláda uložila svým členům, aby do konce roku 1999 zpracovali metodiku celostátních priorit v dotační politice státu vůči nestátním neziskovým organizacím, sjednotili základní technicko-organizační pravidla pro poskytování státních dotací, do poloviny roku 2000 standardizovali vedení evidence o těchto dotacích a do konce roku 2000 zavedli jednotná kritéria pro ukládání informací o nich do informačního systému Centrální evidence dotací⁴².

Objem státních dotací rozdělovaných nestátním neziskovým organizacím

Resort (ministerstvo)	Státní dotace			
	1998		1999	
	tis. Kč	%	tis. Kč	%
zemědělství	38 192	2	48 200	2
kultury	79 608	4	91 491	4
financí (VPS)	35 700	2	38 450	2
zahraničních věcí	15 800	1	19 500	1
vnitřní	67 826	4	53 195	2
životního prostředí	19 350	1	19 350	1
školy, mládeže a tělovýchovy	652 490	34	971 466	47
práce a sociálních věcí	659 933	35	644 068	30
zdravotnictví	311 379	16	221 931	10
průmyslu a obchodu	5 530	0	7 800	0
pro místní rozvoj	13 107	1	13 536	1
Celkem	1 898 915	100	2 128 987	100

Zdroj: Podklady resortů k Rozboru financování občanských sdružení, účelových zařízení církví, obecně prospěšných společností, nadací a nadačních fondů ze státního rozpočtu.

⁴² Usnesení vlády ČR ze dne 6. října 1999 č. 1031, k Rozboru financování občanských sdružení, účelových zařízení církví, obecně prospěšných společností, nadací a nadačních fondů ze státního rozpočtu. V návaznosti na tento materiál a úkoly z něj vyplývající schválila vláda dne 15. března 2000 usnesení č. 260, k Hlavním oblastem státní dotační politiky vůči nestátním neziskovým organizacím v roce 2001 a sjednocení některých jejích technicko-organizačních pravidel.

Státní dotace podle hlavních oblastí činností (meziresortní)

včetně církevních činností a provozu soukromých škol a Fondu budoucnosti

Oblast činnosti	1998		1999	
	v tis. Kč	podíl v %	v tis. Kč	podíl v %
kultura	69 608	2	82 991	2
vzdělávání a výzkum	194 090	4	14 689	0
soukromé a církevní školy	511 988	12	621 514	17
zdravotní	638 628	15	451 291	12
sociální	435 571	10	391 678	11
národnostní menšiny	46 324	1	48 735	1
ekologie	19 640	4	19 693	1
volný čas dětí a mládeže	133 622	3	174 724	5
sport	545 033	12	824 837	23
sport - loterie	825 774	19	-	-
církev	647 791	15	776 131	21
ostatní	306 383	7	240 000	7
Celkem	3 548 678	100	3 646 283	100

Zdroj: Podklady resortů k Rozboru financování občanských sdružení, účelových zařízení církví, obecně prospěšných společností, nadací a nadačních fondů ze státního rozpočtu.

61. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace také připravuje podklady pro rozhodnutí vlády o dalším využití prostředků, určených pro akciovou společnost Nadační investiční fond, ve prospěch nadací⁴³. První etapa rozdělení prostředků na podporu nadační činnosti se uskutečnila v roce 1999, kdy byly rozděleny finální prostředky získané prodejem akcií subjektů ve vlastnictví státu a soustředěné na zvláštním účtu Fondu národního majetku ve výši 500 milionů Kč. Peníze byly rozděleny do oblastí: sociální a humanitární, zdravotní, kulturní, ochrany lidských práv, ochrany životního prostředí, vzdělávání a dalších.
62. Relativně novými, ale z hlediska účelu velmi významnými občanskými sdruženími, působícími v České republice v oblasti lidských práv od roku 1997, jsou tzv. občanské poradny. Občanská poradna je institucionalizovaná forma všeobecného poradenství, zřizovaná nestátními subjekty, která poskytuje bezplatné, nezávislé, důvěrné a nestranné služby jednotlivým občanům. Jejich cílem je zajišťovat, aby občané netrpěli neznalostí svých práv a povinností, neznalostí dostupných služeb nebo neschopností vyjádřit účinně své potřeby. Na základě analýzy problémů občanů upozorňují poradny příslušné státní a místní orgány na nedostatky legislativy a neřešené problémy občanů. Poradny pracují podle britského modelu Citizens Advice Bureaux a tvoří celostátní síť.
63. V závěru roku 1999 sdružovala Asociace občanských poraden (založená v únoru 1997) devět poraden a registrovala 40 nových zájemců o členství. Poradny sdružené v Asociaci jsou zavázány používáním jednotné metodiky. Členské organizace Asociace spolupracují s Českou advokátní komorou, finančně je v letech 1997 až 1999 podporoval zejména British Know-How Fund, ministerstvo práce a sociálních věcí, fond SWIF (v rámci Národně vzdělávacího fondu) a Nadace pro rozvoj občanské společnosti. Občanské poradny již dnes představují nepostradatelnou

⁴³ Ve smyslu zákona č. 171/1991 Sb., o působnosti orgánů České republiky ve věcech převodů majetku státu na jiné osoby a o Fondu národního majetku České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Majetek Fondu tvoří součást státního rozpočtu a lze jej použít - mimo jiné - k převodu na Nadační investiční fond (NIF) pro účely podpory nadací určených Poslaneckou sněmovnou Parlamentu na návrh vlády (§ 18 odst. 2 písm. a) citovaného zákona). Podmínky rozdělování prostředků z NIF v první etapě stanovilo usnesení vlády ze dne 27. května 1998 č. 360; základní pravidla na rozdělení finančních prostředků získaných prodejem akcií určených pro NIF v druhé etapě schválila vláda usnesením ze dne 29. září 1999 č. 1002.

telnou součást sociální intervence. V únoru roku 1998 schválila vláda ČR věcný záměr návrhu zákona o sociální pomoci, který počítá s občanským poradenstvím jako s jednou ze služeb sociální intervence.

G. Mezinárodní spolupráce

64. V mezinárodní spolupráci při ochraně lidských práv, včetně práv hospodářských, sociálních a kulturních, hraje významnou roli zapojení České republiky do mezinárodních institucionálních struktur.

Členství České republiky ve vybraných mezinárodních vládních organizacích

Organizace	Česká zkratka	Mezinárodní zkratka	Členství od roku	
			ČR	ČSR
Organizace spojených národů	OSN	UN	1993	1945
Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě	OBSE	OSCE	1993	1975
Rada Evropy	RE	CE	1993	1991
Organizace OSN pro výživu a zemědělství	FAO	FAO	1993	1945
Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu	UNESCO	UNESCO	1993	1945
Světová zdravotnická organizace	WHO	WHO	1993	1946
Mezinárodní organizace práce	ILO	ILO	1993	1919
Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj	IBRD	IBRD	1993	1945
Mezinárodní rozvojové sdružení	IDA	IDA	1993	1990
Světová organizace duševního vlastnictví	WIPO	WIPO	1993	1970
Evropská banka pro obnovu a rozvoj	EBRD	EBRD	1993	1990
Mezinárodní ústav pro sjednocování soukromého práva	UNIDROIT	UNIDROIT	1993	1968
Mezinárodní organizace kriminální policie	INTERPOL	INTERPOL	1993	1990
Mezinárodní organizace pro migraci	IOM	IOM	1995	
Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj	OECD	OECD	1995	
Mezinárodní centrum pro studium ochrany a obnovy kulturního bohatství	ICCROM	ICCROM	1995	

65. V souvislosti s přípravou na vstup do Evropské unie (dále EU) využívá Česká republika technické a finanční pomoci EU, a to především prostřednictvím programu PHARE. Prostředky uvolněné pro Českou republiku v období let 1995 až 1997 dosáhly celkové částky 224 milionů ECU. Finančně se na pomoci podílí Evropská investiční banka, Evropská banka pro obnovu a rozvoj, Světová banka a další finanční instituce. Technická a finanční pomoc se soustředí na:

- a) Výstavbu institucí (asi 30 %): posílení demokratických institucí, právního státu a veřejné administrativy prostřednictvím výcvikových akcí, technické pomoci a harmonizace se strukturou orgánů v členských zemích EU. Soustředí se také na ochranu duševního vlastnictví, ochranu životního prostředí, integraci Romů, rozvoj sociální ochrany, prosazení rovných příležitostí pro ženy a muže aj.
- b) Investiční podporu (asi 70 %) s cílem zajistit nezbytné investice, které umožní přizpůsobit infrastrukturu České republiky acquis Společenství. Tato podpora se soustředí na restrukturalizaci zemědělské výroby, na regionální rozvoj a na investice do lidského a intelektuálního kapitálu (včetně zajištění účasti na rámcovém programu pro výzkum a technologický rozvoj). Dále se soustředí na splnění norem Společenství v ochraně životního prostředí, zemědělství, průmyslu, bezpečnosti práce a zdravotnictví, dopravě a telekomunikacích. Podporovány jsou také projekty rozvoje malého a středního podnikání.

ZVLÁŠTNÍ ČÁST

Opatření přijatá k plnění závazků podle jednotlivých článků Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech

ČÁST A: ČLÁNKY 1 AŽ 5 PAKTU

ČLÁNEK 1

1. Všechny národy mají právo na sebeurčení. Na základě tohoto práva svobodně určují svůj politický statut a svobodně uskutečňují svůj hospodářský, sociální a kulturní vývoj.

66. Česká republika vznikla k 1. lednu 1993 rozdělením bývalé České a Slovenské Federativní Republiky jako svrchovaný stát založený na demokratických zásadách, kde lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Česká republika jako demokratická země svobodně určuje svůj politický statut a svobodně uskutečňuje svůj politický, hospodářský, sociální a kulturní vývoj. Základem pro toto svobodné rozhodování o záležitostech České republiky je Ústava.
67. Jak uvádí článek 2 Ústavy, vykonává lid veškerou státní moc prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní. Podle článku 5 Ústavy je politický systém založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů. Politická rozhodnutí vycházejí (podle čl. 6 Ústavy) z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním a rozhodování většiny dbá ochrany menšin.
68. Jako suverénní stát je Česká republika rozhodujícím aktérem mezinárodní politiky a subjektem mezinárodního práva. Proces globalizace na straně jedné a regionalizace na straně druhé, tedy procesy, které vedou k předávání části rozhodovacích pravomocí státu na úroveň mezinárodních organizací v prvním případě a na nižší správní a organizační úroveň v druhém případě, omezují rozhodovací autonomii státu.
69. Území České republiky tvoří podle článku 11 Ústavy nedílný celek, jehož státní hranice mohou být měněny jen ústavním zákonem. Územní samosprávné celky, jež jsou jeho součástí, jsou územními společenstvími občanů, která mají právo na samosprávu. Vytvořit nebo zrušit územní samosprávný celek lze jen ústavním zákonem. Do jejich činnosti může stát zasahovat jen vyžaduje-li to ochrana zákona, a jen způsobem stanoveným zákonem.
70. Česká republika převzala mezinárodní závazky ČSFR, včetně závazků plynoucích z Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Mezinárodního paktu o občanských a politických právech⁴⁴. Práva obsažená v obou paktech jsou implementována především do příslušných ustanovení Ústavy a Listiny.
71. Podporu má právo na sebeurčení také v článku 3 Listiny, který zní:
- (1) Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*

⁴⁴ Vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 10. května 1976 č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

- (2) Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodňování.
- (3) Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.

2. Všechny národy mohou pro své vlastní cíle svobodně disponovat svým přírodním bohatstvím a zdroji bez újmy na jakýchkoli závazcích, vyplývajících z mezinárodní hospodářské spolupráce, založené na vzájemné výhodnosti a mezinárodním právu. V žádném případě nesmí být národ zbaven svých vlastních prostředků k životní existenci.

72. Preambule Ústavy obsahuje odhodlání *společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství*... Předpoklad k naplňování této části preambule a povinnost státu přijímat zákony a ostatní právní předpisy tvoří článek 7 Ústavy. Podle tohoto článku *stát dbá o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství*.
73. Žádné skutečnosti nebrání České republice disponovat svým přírodním bohatstvím a zdroji bez újmy na jakýchkoli závazcích vyplývajících z mezinárodní hospodářské spolupráce, založené na vzájemné výhodnosti a mezinárodním právu. Protože takové skutečnosti neexistují, neovlivňují ani užívání ostatních práv chráněných Paktem.
74. Přírodní bohatství a přírodní zdroje jako nepominutelná část vnějších životních podmínek, je předmětem ucelené a samostatné právní úpravy životního prostředí. Úlohu rámcového zákona plní zákon o životním prostředí⁴⁵. Tento zákon především formuluje základní principy ochrany životního prostředí a definuje základní pojmy. Dle ustanovení § 1 vychází zákon o životním prostředí ze zásady trvale udržitelného rozvoje, ustanovení § 11 až 16 stanoví základní zásady ochrany životního prostředí.
75. Intenzivní využívání přírodního bohatství hraničící s devastací životního prostředí do roku 1990 bylo v průběhu 90. let omezováno za současného zvyšování významu sektoru služeb a zpracovatelského průmyslu v národním hospodářství. Veřejný zájem na ochraně a péči o životní prostředí je vyjádřen v soustavě zákonů (blíže v textu k článku 12 Paktu odst. 2b), vztahujících se ke všem hlavním složkám přírodního bohatství a životního prostředí. Tyto zákony se týkají ochrany vody, ovzduší, půdy, přírody a krajiny, ale také odpadového hospodářství, těžby nerostů a hornin, jaderné bezpečnosti, potravních řetězců či posuzování komplexních vlivů na životní prostředí. Vzhledem k omezeným zdrojům přírodního bohatství je jeho využívání neoddelitelné od jeho ochrany.

3. Státy, smluvní strany Paktu, včetně těch států, které jsou odpovědné za správu nesamosprávných a poručenských území, budou podporovat uskutečnění práva na sebeurčení a budou toto právo respektovat v souladu s ustanoveními Charty Organizace spojených národů.

76. Česká republika se hlásí ke společnému úsilí demokratických zemí budovat a posilovat společenství míru, bezpečnosti, spolupráce, demokracie a prosperity. Usiluje o vytvoření takového mezinárodního společenství, v němž násilí je nepřipustným způsobem řešení sporů mezi státy, v němž jsou společně identifikovány a řešeny hrozby a rizika a v němž se rozvíjejí různé formy politické a hospodářské spolupráce.

⁴⁵ Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů, zejména zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí.

77. Česká republika zakládá své vztahy s jinými státy na principu mírového soužití a hospodářské a kulturní spolupráce v souladu se zásadami Charty Organizace spojených národů. Prosazuje mezinárodní spolupráci podle zásady vzájemné výhodnosti a nevměšování se do vnitřních záležitostí cizího státu. Na druhé straně chápe význam sdílené odpovědnosti a mezinárodní solidarity a je připravena podílet se na všech činnostech, které vedou k prohlubování důvěry v mezinárodních vztazích a zajištění bezpečnosti.
78. Vůči sousedním státům neuplatňuje Česká republika žádné územní nároky a žádné rovněž nejsou uplatňovány vůči ní. Není odpovědná za správu nesamosprávných a poručenských území. Její vztahy s druhou nástupnickou zemí bývalé ČSFR, Slovenskou republikou, jsou nekonfliktní, korektní a od roku 1998 i přátelské a nadstandardní.
79. Česká republika je členským státem Rady Evropy. Využívá svého členství k rozvíjení a posilování evropských právních a etických hodnot, pluralitní demokracie, právního státu a ochrany lidských práv i práv menšin.
80. Česká republika se zapojila do evropského integračního procesu a usiluje o členství v Evropské unii. Právním základem vztahů mezi Českou republikou a Evropskými společenstvími je Evropská dohoda o přidružení z roku 1993, která vstoupila v platnost dne 1. února 1995. Dne 17. ledna 1996 podala Česká republika žádost o členství a v roce 1998 začala jednání o přistoupení České republiky k EU.
81. V březnu 1999 se Česká republika stala členským státem Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO). Začlenila se tak do významné mezinárodní organizace kolektivní obrany.

ČLÁNEK 2

1. Každý stát, který je smluvní stranou Paktu, se zavazuje podniknout při maximálním využití svých zdrojů samostatně, i prostřednictvím mezinárodní součinnosti a spolupráce kroky hospodářské a technické k postupnému dosažení plného uskutečnění práv uznaných v tomto Paktu, a to všemi vhodnými prostředky, včetně přijetí zákonodárných opatření.

82. Většina práv a povinností vyplývajících z Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech jsou součástí ústavního zákona - Listiny. Listinou upravená základní práva a svobody z Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech jsou pod ochranou soudní moci. Podle článku 36 odst. 1 Listiny *každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.*
83. Ustanovení článku 10 Ústavy, podle kterého *ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem*, má významnou roli při interpretaci Paktu, zákonů a ostatních právních předpisů.
84. Kroky, které Česká republika podnikla k dosažení plného uskutečnění práv uznaných Paktem v hospodářské oblasti, byly v přímé souvislosti s transformací ekonomiky zahájenou v roce 1990 a jejím přechodem k tržnímu hospodářství. Současně ale také se snahou o zachování všeobecné prosperity a spravedlivého a efektivního přerozdělování prostřednictvím státního rozpočtu.
85. Ekonomická transformace v České republice, proces bezpodmínečně nutný k dosažení dlouhodobého hospodářského růstu umožňujícího reálné naplnění práv uznaných Paktem, obsahovala následující kroky:

- a) ustanovení základních podmínek pro rozvoj soukromého podnikání, a to zejména legislativních (základní předpisy o individuálním podnikání, o akciových společnostech, o státním podniku, zákon o konkursu a vyrovnání, o hospodářské soutěži, novelizace obchodního zákoníku, živnostenský zákon aj.);
 - b) liberalizace cen, jejímž cílem bylo narovnání cen deformovaných plánovanou ekonomikou;
 - c) liberalizace zahraničního obchodu - státní monopol zahraničního obchodu byl zrušen již na počátku transformace. Přestavba celního sazebníku a zrušení Rady vzájemné hospodářské pomoci vedlo k přesunu ve vývozu z trhů východní Evropy na trhy členských zemí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj⁴⁶, zejména zemí západní Evropy. Podíl zemí Evropské unie na vývozu České republiky v roce 1999 dosahuje téměř 70 procent celkových vývozů, podíl Evropské unie na celkových dovozech České republiky zhruba 65 procent;
 - d) privatizace a restrukturalizace - v tomto kroku se zásadně změnila vlastnická struktura v národním hospodářství. Dosud proces privatizace a restrukturalizace není ukončen, použítí metody kupónové privatizace považují dnes odborníci za velmi problematické. Ve snaze řešit nepříznivou situaci schválila vláda v dubnu 1999 program řešení hospodářské situace některých průmyslových podniků jejich revitalizací a restrukturalizací⁴⁷;
 - e) nastavení kursu měny - po úvodní výrazné devalvaci vnitřní směnitelnosti a silně proexportní hospodářské politice bylo dosaženo v roce 1995 i vnější směnitelnosti a v roce 1997 po zavedení plovoucího kursu jeho úplného uvolnění;
 - f) komplexní daňová reforma - od roku 1993 je daňový systém standardizován, byla zavedena daň z přidané hodnoty a posilovány nepřímé daně na úkor daní přímých;
 - g) vnitřní institucionální hospodářské a politické změny - Česká republika je od svého vzniku členským státem Mezinárodního měnového fondu⁴⁸ a Světové banky, Světové obchodní organizace⁴⁹ a dalších hospodářských mezinárodních organizací, dále je Česká republika smluvní stranou Středoevropské dohody o volném obchodu⁵⁰ a zahájila proces integrace do Evropské unie.
86. Jedním z kritérií, podle něhož se posuzovala vhodnost postupu při privatizaci, bylo udržení nízké nezaměstnanosti a tím i sociálního smíru. Při hodnocení privatizačních projektů podle vyhlášky ministerstva pro správu národního majetku a jeho privatizaci⁵¹, bylo posuzováno i vytváření pracovních míst. Toto kritérium bylo používáno i při privatizaci přímým prodejem. Podpora zaměstnanosti se promítla i v podmínkách státní podpory určené pro rozvoj podnikání, a to zejména v oblastech nejvíce postižených strukturálními změnami.
87. Jedním ze základních nástrojů přispívajících ke svobodnému uskutečňování ekonomického, sociálního a kulturního vývoje je regionální politika. Základní rámec pro provádění podpory regionálního rozvoje vymezují Zásady regionální politiky, které schválila vláda v roce 1998. Regionální politika je podle tohoto dokumentu chápána jako koncepční činnost státu, regionálních a místních orgánů, jejímž cílem je přispívat k vyváženému a harmonickému rozvoji

⁴⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

⁴⁷ Usnesení vlády ČR ze dne 14. dubna 1999 č. 354, k řešení hospodářské situace některých průmyslových podniků.

⁴⁸ International Monetary Fund (IMF)

⁴⁹ World Trade Organisation (WTO)

⁵⁰ Central European Free Trade Agreement (CEFTA)

⁵¹ Vyhláška Ministerstva pro správu národního majetku a jeho privatizaci ČR č. 324/1991 Sb., kterou se stanoví závazná osnova pro vypracování privatizačního projektu, ve znění pozdějších předpisů.

jednotlivých regionů ČR, ke snižování rozdílů mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a ke zlepšení regionální hospodářské struktury.

88. Zásady regionální politiky byly přijaty s tím, že mají překlenout období, než bude vypracován a vstoupí v platnost zákon o podpoře regionálního rozvoje. Zpracováním návrhu zákona byl vládou pověřen ministr pro místní rozvoj. Předpokládané nabytí účinnosti zákona je v roce 2001.
89. V souvislosti s probíhající přípravou České republiky na přijetí do Evropské unie spočívá hlavní přínos Zásad regionální politiky a nového zákona o podpoře regionálního rozvoje především ve vytvoření podmínek pro harmonizaci české regionální politiky s regionální politikou Unie, zejména základních principů regionální politiky, jejích nástrojů, institucionálního zabezpečení atd.
90. V červenci 1999 vláda projednala a vzala na vědomí návrh Strategie regionálního rozvoje. Jedná se o základní koncepční dokument regionální politiky v ČR pro další období zhruba do roku 2010. Strategie regionálního rozvoje bude sloužit v první řadě jako koncepční dokument regionální politiky v České republice, na jehož základě budou připravovány programové dokumenty v celostátní a následně i v regionální úrovni, a dále bude i představovat výchozí základnu rozvojových programů napojených na strukturální fondy Evropské Unie.

2. Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují, že zaručí, že práva formulovaná v tomto Paktu budou se uskutečňovat bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního a sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.

91. Zásadu nediskriminace obsahuje:
 - a) článek 1 Listiny: *Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*
 - b) článek 3 Listiny odst 1: *Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*
92. Návazně na to článek 3 odst. 3 Listiny stanoví, že nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod. Zákaz diskriminace je obsažen rovněž v článku 24 Listiny, který stanoví, že *příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.*
93. Tyto zásady se plně vztahují na práva obsažená v hlavě čtvrté Listiny, to jest na práva hospodářská, sociální a kulturní.
94. Dále odkazujeme na úvodní zprávy a periodické zprávy České republiky o plnění závazků plynoucích z mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace.
95. V dalším textu odkazujeme na zprávy o provádění úmluv Mezinárodní organizace práce č. 100 o rovném odměňování a č. 111 o diskriminaci v zaměstnání a povolání.
96. Výslovný zákaz diskriminace obsahuje novela zákona o zaměstnanosti⁵², která nabyla účinnosti dne 1. října 1999. Ustanovení § 1 odst. 1 zní: *Právo na zaměstnání nelze občanovi ode-*

⁵² Zákon č. 167/1999 Sb., kterým se mění zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 9/1991 Sb., o zaměstnanosti a působnosti orgánů České republiky na úseku zaměstnanosti, ve znění pozdějších

přít z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, sexuální orientace, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, členství nebo činnosti v politických stranách nebo politických hnutích, odborových organizacích a jiných sdruženích, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu, zdravotního stavu, věku, manželského nebo rodinného stavu nebo povinností k rodině, s výjimkou případů, kdy to stanoví zákon nebo je pro to věcný důvod, spočívající v předpokladech, požadavcích a povaze zaměstnání, které by měl občan vykonávat a která je pro výkon tohoto zaměstnání nezbytný (viz také text k článku 6 Paktu). Za porušení tohoto principu ze strany zaměstnavatelů může uložit sankce státní orgán dohlížející nad dodržováním pracovněprávních předpisů a předpisů o zaměstnanosti (tj. teritoriálně příslušný úřad práce). Ustanovení § 1 odst. 2 citovaného zákona navíc zakazuje i diskriminační inzerci: *Účastníkům právních vztahů vznikajících podle tohoto zákona se zakazuje činit nabídky zaměstnání, které jsou v rozporu s ustanovením odstavce 1.* Individuální ochrany se může poškozený jedinec domáhat zákonnou cestou u soudu.

97. Princip zákazu diskriminace respektují (ale výslovně ho neupravují) i obecně závazné právní předpisy upravující vzdělávání a jeho systém, zejména hlavní zákony, jimiž jsou: zákon o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (dále jen školský zákon)⁵³, zákon o státní správě a samosprávě ve školství⁵⁴, zákon o školských zařízeních⁵⁵ a rovněž zákon o vysokých školách⁵⁶, který proklamuje demokratické principy přístupu k vysokoškolskému vzdělání, k získání odpovídající profesní kvalifikace a k přípravě pro výzkumnou práci a další odborné činnosti, podle nichž žádný nesmí být diskriminován vzhledem k barvě pleti, pohlaví, náboženství, národnímu či sociálnímu původu a příslušnosti k etnické skupině. Antidiskriminační princip je obsažen také v zákoně o péči o zdraví lidu⁵⁷, který mimo jiné upravuje také povolování výkonu zdravotnickým pracovníkům, kteří získali vzdělání v cizině.
98. Zákaz diskriminace obsahuje dále ustanovení § 6 zákona o ochraně spotřebitele⁵⁸: *Prodávající se nesmí při prodeji výrobků a poskytování služeb chovat v rozporu s dobrými mraví; zejména nesmí žádným způsobem spotřebitele diskriminovat.* Dozor nad dodržováním povinnosti nediskriminovat (dozor nad ochranou spotřebitele) provádí podle ustanovení § 23 citovaného zákona Česká obchodní inspekce.
99. Za porušení povinností stanovených zákonem o ochraně spotřebitele může příslušný orgán státní správy (v případě diskriminace Česká obchodní inspekce) uložit pokutu až do výše 500 tisíc Kč; při stanovení pokuty se přihlíží k povaze protiprávního jednání a k rozsahu jeho následků⁵⁹. Diskriminace je v praxi považována za prokázanou, je-li zjištěna při jakékoli (i namátkové) kontrole, prováděné Českou obchodní inspekcí. Za opakované porušení povinnosti v průběhu jednoho roku lze ukládat pokutu až do výše 1 milionu Kč (§ 24 záko-

předpisů, zákon č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

⁵³ Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁴ Zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁵ Zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁶ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů.

⁵⁷ Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁸ Zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁹ Podle zákona č. 64/1986 Sb., o České obchodní inspekci, ve znění zákona č. 425/1992 Sb., ustanovení § 12: *Při určení výše pokuty a pořádkové pokuty se přihlíží zejména k závažnosti, způsobu, době trvání a následkům protiprávního jednání a u kontrolované fyzické osoby též k míře zavinění.*

na o ochraně spotřebitele). Na řízení podle ustanovení § 23 a § 24 citovaného zákona se vztahují obecné předpisy o správním řízení⁶⁰.

100. Zákaz diskriminace obsažený v právním řádu není v praxi vždy důsledně dodržován. Situace, kdy k diskriminaci z nějakých důvodů dochází, jsou popsány v textech k článkům 3 a 6 Paktu.

Záruky ochrany práv cizinců

101. Článek 42 Listiny uvádí v odstavcích 2 a 3:

(2) *Cizinci požívají v České a Slovenské Federativní Republice lidských práv a základních svobod zaručených Listinou, pokud nejsou přiznána výslovně občanům.*

(3) *Pokud dosavadní předpisy používají pojmu "občan", rozumí se tím každý člověk, jde-li o základní práva a svobody, které Listina přiznává bez ohledu na státní občanství.*

102. Mezi základní lidská práva a svobody, zaručené Listinou bez ohledu na státní občanství, patří právo na život (čl. 6), nedotknutelnost osoby a jejího soukromí a zákaz mučení či jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu (čl. 7), záruka osobní svobody (čl. 8), zákaz nucených prací nebo služeb (čl. 9), právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti, ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života a ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě (čl. 10), na nedotknutelnost obydlí (čl. 12), na ochranu listovního tajemství (čl. 13), na svobodu pohybu a pobytu (čl. 14), na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl. 15) a na svobodné projevování náboženství (čl. 16).

103. Omezení v hlavě první Listiny se objevují pouze v článku 11, který se týká vlastnictví. V odstavci 2 se uvádí: *Zákon může také stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů nebo právnických osob se sídlem v České republice.*

104. Hlava třetí Listiny, která zaručuje práva národnostních a etnických menšin, uvádí v článku 24, že příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu, tedy ani cizinci. Pozitivní práva (čl. 25) - právo rozvíjet vlastní kulturu, právo přijímat informace v mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích i právo na vzdělání v jejich jazyku, právo užívat jejich jazyka v úředním styku a právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin - se však vztahují pouze na občany České republiky.

105. Hlava čtvrtá Listiny, článek 26, zaručuje každému, tedy i cizincům, právo na svobodnou volbu povolání, přípravu k němu, jakož i právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost, zaručuje také každému právo získávat prostředky pro své potřeby prací. Současně ale hmotné zabezpečení v případě, že někdo nemůže bez své viny toto právo vykonávat, zaručuje jen občanům. Článek 27 Listiny dále zaručuje cizincům například právo se sdružovat v odborech.

106. Některá další ustanovení, která se týkají hospodářských, sociálních a kulturních práv, se vztahují pouze na občany České republiky, a to zejména články týkající se účasti v systému sociálního zabezpečení. Tak je například právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci nebo při ztrátě živitele přiznáno pouze občanům (čl. 30) a jen občané mají právo na základě veřejného zdravotního pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči (čl. 31). Podle článku 30 Listiny mají všichni - i cizinci, kteří jsou v hmotné nouzi, prá-

⁶⁰ Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění pozdějších předpisů.

vo jen na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek. Zákony upravující hospodářská, sociální a kulturní práva však přiznávají mnohá práva i cizincům, a to buď na základě pobytového statusu nebo na základě zaměstnaneckého poměru.

107. Cizincům s povoleným trvalým pobytem přiznává český právní řád v zásadě stejné postavení jako občanům. Nejvýznamnější výjimky představují skutečnosti, že nemají volební právo a nepodléhají branné povinnosti. Povolení k trvalému pobytu bylo možné v rozhodném období podle ustanovení § 7 zákona o pobytu cizinců na území České republiky⁶¹ (dále také "cizinecký zákon") udělit zejména za účelem sloučení rodiny, pokud manžel, příbuzný v pokolení přímém nebo sourozenec cizince má trvalý pobyt na území České republiky. Bylo možné je udělit také v jiných humanitárních případech nebo pokud je pobyt důvodný z hlediska zahraničněpolitických zájmů České republiky.
108. V plném rozsahu se na cizince vztahuje hlava pátá Listiny, která zaručuje právo na soudní a jinou právní ochranu.
109. Podmínky pro vstup a pobyt cizinců na území České republiky byly v rozhodném období stanoveny zákonem o pobytu cizinců. Vlastní proces řízení o žádostech cizinců o povolení dlouhodobého nebo trvalého pobytu v České republice probíhalo podle příslušných ustanovení zákona o správním řízení⁶². V případě zamítnutí měl proto cizinec právo využít všech řádných i mimořádných opravných prostředků ve smyslu tohoto zákona. Přiznání práva cizince na soudní přezkoumání správních rozhodnutí učiněných podle cizineckého zákona, které významně posílilo právní jistoty cizinců, vyplynulo z nálezu Ústavního soudu ČR (č. 160/1998 Sb.), který zrušil s účinností od 13. května 1999 ustanovení § 32 odst. 2 zákona o pobytu cizinců, které právo na soudní ochranu výrazně omezovalo. Druhý nález (č. 159/1998 Sb.) se týkal zrušení zákazu pobytu při (blíže nespecifikované) povinnosti uložené obecně závazným právním předpisem a přiznání odkladného účinku odvolání proti zakazu pobytu.
110. Vzhledem k tomu, že dosavadní cizinecký zákon již nevyhovoval skutečným potřebám v měnící se situaci, předložila vláda návrh nového zákona o pobytu cizinců na území České republiky. Nový zákon o pobytu cizinců byl schválen a nabývá účinnosti dne 1. ledna 2000⁶³.
111. Zvláštní kategorii mezi cizinci představují uprchlíci a žadatelé o postavení uprchlíka. Listina v článku 43 uvádí, že Česká republika poskytuje azyl cizincům pronásledovaným za uplatňování politických práv a svobod. Azyl může být odepřen tomu, kdo jednal v rozporu se základními lidskými právy a svobodami. K dalším právním předpisům upravujícím postavení uprchlíků patří Úmluva o právním postavení uprchlíků⁶⁴. Platnou vnitrostátní normou byl v rozhodném období zákon o uprchlících⁶⁵. Tento zákon upravoval nejen průběh řízení o právním postavení uprchlíka, ale i faktické postavení uprchlíků.

⁶¹ Zákon č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území ČSFR, ve znění pozdějších předpisů. Od 1. ledna 2000 platí nový zákon o pobytu cizinců na území České republiky č. 326/1999 Sb.

⁶² Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení, ve znění pozdějších předpisů.

⁶³ Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů. V ustanoveních § 65 až 67 jsou nově upraveny podmínky pro povolení k trvalému pobytu. Bez splnění podmínky předchozího nepřetržitého pobytu je oprávněn cizinec požádat o povolení trvalého pobytu za účelem sloučení rodiny (s občanem ČR), z humanitárních důvodů nebo v politickém zájmu ČR. Podle ustanovení § 66 citovaného zákona o povolení k trvalému pobytu lze dále žádat po 8 letech nepřetržitého pobytu na území ČR za účelem sloučení rodiny s cizincem s trvalým pobytem. Podle ustanovení § 67 citovaného zákona může každý cizinec žádat o povolení k trvalému pobytu po celkem 10 letech nepřetržitého pobytu na území ČR

⁶⁴ Sdělení ministerstva zahraničních věcí ČR č. 208/1993 Sb., Úmluva o právním postavení uprchlíků (z roku 1951) a Protokol k této úmluvě (z roku 1967).

⁶⁵ Zákon č. 498/1990 Sb., o uprchlících, ve znění pozdějších předpisů.

112. Právní postavení osob s přiznaným postavením uprchlíka (dále jen „uprchlíci“) vycházelo v rozhodném období ze zákona o uprchlících. Uprchlíci měli zaručeno stejné postavení jako státní občané České republiky, s výjimkou toho, že neměli volební právo, nepodléhali branné povinnosti, mohli nabývat nemovitý majetek a vykonávat výdělečnou činnost pouze za podmínek stanovených zvláštní úpravou pro cizince. Obdobně jako cizinci s povoleným trvalým pobytem byli však podle zákona o zaměstnanosti zrovnoprávněni z hlediska možnosti zaměstnání s občany České republiky. K zaměstnání nepotřebovali povolení.
113. Dále se uprchlíci považovali za cizince s povoleným trvalým pobytem pro účely zdravotního pojištění a sociálního zabezpečení, jakož i pro účely nabývání a pozbývání státního občanství České republiky podle zákona o nabývání a pozbývání státního občanství⁶⁶. Osoby s postavením uprchlíka nemusely, na rozdíl od jiných cizinců, předložit doklad o tom, že pozbyli dosavadního občanství, a mohla jim být rovněž udělena výjimka z podmínky pětiletého pobytu před podáním žádosti.
114. Zákonem o uprchlících se řídilo do 31. prosince 1999 i postavení žadatelů o postavení uprchlíka. V rozhodné době byla žadatelům o postavení uprchlíka stanovena povinnost zdržovat se po dobu azylového řízení v určeném uprchlickém táboře. Výjimku mohlo povolit pouze vedení uprchlického tábora, a to se souhlasem rozhodujícího správního orgánu. Žadatelé měli nárok na ubytování, na bezplatnou stravu a na kapesné a je jim bezplatně poskytována základní zdravotní péče. Pokud je žadatelům poskytnuta výjimka a jsou ubytováni v soukromí, musela se osoba, která je ubytovala, zavázat, že jim poskytne i hmotné zabezpečení. V rozhodném období měl podle ustanovení § 7 zákona o uprchlících žadatel právo na bezplatné poskytnutí tlumočnicka v souvislosti s azylovým řízením a byl navíc osvobozen od všech nákladů nebo poplatků spojených s tímto řízením.
115. V prosinci roku 1999 byl schválen nový azylový zákon. Nový zákon o azylu⁶⁷, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2000, je v souladu s platnými mezinárodními předpisy, týkajícími se uprchlíků a ochrany lidských práv.

Postavení slovenských občanů - bývalých občanů ČSFR

116. Zvláštní kategorií cizinců byli v období 1993-99 bývalí občané ČSFR, kteří se k 1. lednu 1993 stali občany Slovenské republiky, přestože měli trvalý pobyt anebo trvale žili na území České republiky. Zákon o nabývání a pozbývání státního občanství původně řešil nabývání občanství nástupnického státu - České republiky - bez ohledu na vůli jedinců, kteří byli občany zanikající ČSFR a měli na území České republiky trvalý pobyt⁶⁸.
117. Mnozí z těchto bývalých občanů ČSFR z různých důvodů nemohli provést volbu státního občanství České republiky, kterou bylo možno do 30. června 1994 provést jen za podmínek stanovených § 18 citovaného zákona. Podle podmínky stanovené § 7 odst. 1 písm. c) citovaného zákona mohl volbu provést pouze ten, kdo nebyl v posledních pěti letech pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin. Stejně podmínky (s výjimkou délky požadovaného trvalého pobytu na území České republiky, která se po ukončení opční lhůty prodloužila ze dvou na pět let), byly stanoveny i pro udělení státního občanství na žádost. Sám proces splnění podmínek k žádosti o udělení občanství byl jak finančně, tak administrativně

⁶⁶ Zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zejména novely č. 194/1999 Sb.

⁶⁷ Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁸ Dělicím kritériem totiž nebyla vůle občana bývalé federace či jeho trvalé bydliště, nýbrž státní občanství jedné z republik federace (v souladu se zákonem č. 165/1968 Sb., o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství, a zákonem č. 39/1969 Sb., ve znění pozdějších předpisů), které do rozpadu nemělo praktický význam kromě "paritního" obsazování federálních vládních funkcí občany obou republik a nebylo ani vyznačeno v osobních dokladech.

velmi náročný. Pro mnoho žadatelů s nižším vzděláním, zejména pro mnoho Romů, představoval vážnou překážku.

118. V návaznosti na kritiku citovaného zákona - jak mezinárodní, tak od nestátních organizací sledujících dodržování lidských práv v České republice - byl zákon postupně novelizován⁶⁹. Úplné překonání zmíněného problému přinesla až novela zákona o nabývání a pozbývání státního občanství, která nabyla účinnosti dne 2. září 1999⁷⁰. Ta značně zjednodušuje postup při nabývání státního občanství některými občany Slovenské republiky. Podle ustanovení § 18 citovaného zákona může fyzická osoba, která měla k 31. prosinci 1992 státní občanství ČSFR a která měla na území České republiky evidenční nebo faktický pobyt a tento pobyt dosud trvá, nabýt státní občanství České republiky nabýt prohlášením. Taková osoba nepředkládá doklad o pozbytí dosavadního občanství a je jí tedy umožněno dvojí státní občanství (české a slovenské). Rovněž tato osoba nepředkládá výpis z trestního rejstříku. Občanství České republiky nabývá tato osoba dnem vydání osvědčení o státním občanství.
119. Novela citovaného zákona potvrzuje i státní občanství těch českých občanů, kteří si ve lhůtě stanovené slovenským zákonem o státním občanství⁷¹ zvolili občanství Slovenské republiky. Zákon tak potvrzuje předchozí stanovisko Ústavního soudu, že osoba, které byla k 1. lednu 1993 českým občanem a po rozdělení státu si zvolila občanství slovenské, nepozbyla touto volbou české občanství. Protože slovenská vláda vyjádřila ochotu obnovit podle slovenského zákona slovenské státní občanství těm bývalým slovenským občanům, kteří se občanství vzdali v době rozpadu federace v souvislosti s nabytím českého státního občanství, otevřela se možnost dvojího slovenského a českého státního občanství i pro zhruba 300 tisíc českých občanů, žijících trvale v České republice, kteří byli v dobách ČSFR (často jen formálně) slovenskými občany. Tito občané, pokud jim bude uděleno státní občanství Slovenské republiky, nepozbudou státní občanství České republiky. Obdobně čeští občané, kteří žijí na Slovensku (tj. 4 až 5 tisíc osob), nepozbudou státní občanství České republiky, pokud jim bude uděleno slovenské občanství. Drobná úprava - možnost prominout doložení listiny o propuštění z původního státního svazku těm osobám, které v České republice žijí více než 20 let - se pak týká zejména polských a bulharských státních občanů.

⁶⁹ Novelu zákona o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky: zákon č. 272/1993 Sb., zákon č. 337/1993 Sb., zákon č. 140/1995 Sb. a zejména zákon č. 139/1996 Sb., kdy bylo ustanovení § 11 tohoto zákona rozšířeno o nový odst. 3, podle něhož mohlo ministerstvo vnitra podmínku beztrestnosti prominout, pokud žadatel byl státní občan Slovenské republiky nebo bývalý státní občan Slovenské republiky, který má nepřetržitý pobyt na území České republiky nejpozději od 31. prosince 1992.

⁷⁰ Zákon č. 194/1999 Sb., kterým se mění zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

⁷¹ Zákon č. 40/1993 Z.z., o štátnom občianstve Slovenskej republiky.

ČLÁNEK 3

Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují, že zajistí rovná práva mužů a žen při požívání všech hospodářských, sociálních a kulturních práv uvedených v tomto Paktu.

120. Zásadu rovnosti mužů a žen upravuje Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod. Článek 3 odst. 1 Listiny stanoví, že *základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví*. Dále tuto zásadu obsahují především ustanovení občanského zákoníku²³ a občanského soudního řádu²⁰, trestní zákon¹⁷ a trestní řád¹⁹, správní řád²³, zákoník práce a zákon o zaměstnanosti⁷², zákon o státní sociální podpoře⁷³, zákon o rodině⁷⁴ a další.

121. Listina a další zákony chrání individuální práva mužů a žen a formálně upravují, aby práva zaručená Paktem mohla obě pohlaví využívat rovnoměrně. Většina právních předpisů proto formuluje práva i povinnosti neutrálně z hlediska pohlaví. Podle článku 29 Listiny však: *Ženy, mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní zdravotní podmínky*.

122. Individuálními, paktem chráněnými právy jsou zejména:

- a) právo na práci, zaškolení a výcvik k práci (viz článek 6 Paktu),
- b) právo na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky, bezpečí při práci, povýšení v zaměstnání a právo na odpočinek (viz článek 7 Paktu),
- c) právo založit odborovou organizaci (viz článek 8 Paktu),
- d) právo na sociální zabezpečení (viz článek 9 Paktu),
- e) právo na přiměřenou životní úroveň občana a jeho rodiny (viz článek 11 Paktu),
- f) právo na nejvýše dosažitelnou úroveň fyzického a duševního zdraví (viz článek 12 Paktu)
- g) právo na vzdělání (viz článek 13 Paktu).

Stručné shrnutí individuálních práv a jejich zajišťování se zřetelem na pohlaví (podrobnější informaci včetně citace právních norem obsahuje text k předmětným článkům Paktu):

123. **Právo na práci** je formulováno neutrálně, při přístupu k němu a při výkonu práce nesmí být nikdo diskriminován na základě pohlaví. Právo na přípravu a výcvik k práci je též neutrálně formulováno. Z výkonu některých pracovních činností jsou ženy ze zdravotních důvodů vyloučeny; jedná se zejména o práci v podzemí a výkon pracovních činností, který může způsobit ohrožení jejich mateřského poslání.

124. Pracovní aktivita žen je tradičně vysoká - více než 90 procent žen v produktivním věku pracuje nebo se o práci uchází. Podíl žen dosahuje zhruba 45 procent celkové pracovní síly v národním hospodářství. Podíl žen žádajících u úřadů práce o zprostředkování zaměstnání mírně přesahuje 50 procent.

125. **Právo na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a bezpečí při práci** je též formulováno neutrálně. Do práva na zajištění uspokojivých pracovních podmínek proniká navíc požadavek zvláštní ochrany žen, zejména těhotných a kojících a matek malých dětí. Tímto požadavkem jsou opodstatněny individuální nároky žen na pracovní volno (např. mateřská dovolená, další mateřská dovolená), jakož i povinnosti zaměstnavatelů zacházet s ženami odlišně než s muži (např. převést je po dobu jejich těhotenství na jinou práci, posílat je na služební cesty jen s jejich souhlasem), případně zdržet se vůči nim některých úkonů (např. ne-

⁷² Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

⁷³ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁴ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

propustit je ze zaměstnání v době těhotenství). Současná právní úprava obsahuje jisté prvky nerovnosti v postavení zaměstnanců a zaměstnankyň, které jsou z hlediska principu rovného zacházení neopodstatněné: např. nároky podmíněné péčí o malé dítě, při nichž se u mužských zaměstnanců vyžaduje navíc podmínka osamělosti. Neopodstatněný je i stav, kdy tzv. další mateřská dovolená (resp. rodičovská dovolená, až do věku 3 let dítěte) náleží v zásadě matce dítěte a otci jen výjimečně. Novela zákoníku práce proto zavádí do pracovních vztahů zásadu rovného zacházení s muži a ženami tak, aby byl v souladu s právem Evropských společenství.

126. Bezpečnost a ochrana zdraví při práci těhotných žen a matek je zajištěna na relativně vysoké evropské úrovni: instituty jako mateřská dovolená, převedení na jinou práci, možnost odmítnutí výkonu noční práce, ochrana před výpovědí v době těhotenství a péče o malé dítě jsou funkční, vžitá a zaměstnavateli respektovaná. Právo na **povýšení v zaměstnání** a právo na **odpočinek** je formulováno z hlediska pohlaví také neutrálně.
127. Právo na **odborové sdružování** je upraveno neutrálně. V odborech je organizováno více žen než mužů.
128. Právo na **sociální zabezpečení** náleží stejně ženám jako mužům. Právní předpisy neobsahují žádné prvky nerovnosti, s výjimkou rozdílné věkové podmínky odchodu do důchodu (u žen nižší v závislosti na počtu vychovaných dětí). Nicméně i tento rozdíl se postupně vyrovnává; přijetím nového zákona o důchodovém pojištění v roce 1995 se oproti předchozí právní úpravě snížil o 2 roky.
129. Právo na **přiměřenou životní úroveň** občana a jeho rodiny a právo na nejvýše dosažitelnou úroveň **fyzického a duševního zdraví** je upraveno též neutrálně. Podmínky pro poskytování sociálních dávek (státní sociální podpory, sociální péče, sociální potřeby a dávky v nezaměstnanosti) se neliší podle pohlaví; v přístupu ke zdravotní péči také nejsou rozdílné podmínky.
130. Právo na **vzdělání**: Ačkoliv je důsledně formulováno neutrálně, existují ojedinělé obory vzdělání, ke kterým nemají dívky faktický přístup či naopak, slouží k výchově především dívek. Výbor pro odstranění diskriminace žen⁷⁵ tento fakt kritizoval při projednávání úvodní zprávy o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen. Dále kritizoval, že vláda nevede dívky k volbě technických studijních oborů. Oprávněnost důvodů, pro které je dívkám bráněno v přístupu k příslušným vzdělávacím aktivitám, se v současné době ověřuje a připravují se změny v příloze vyhlášky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o středních školách⁷⁶, kde jsou problematické obory jmenovány. Změny budou provedeny tak, aby nebyly v rozporu se směrnicí Rady EHS č. 76/207/EEC. V nich je také uvedeno, že není na úkor členských zemí vyloučit z rozsahu působnosti stejného zacházení s muži a ženami takové pracovní činnosti, včetně odborné přípravy k nim, u nichž pohlaví pracovníka představuje rozhodující faktor.
131. Ztížený přístup ke vzdělání mají ženy, ucházející se o uplatnění v ozbrojených silách. Praxe přijímání dívek do vojenských škol a následné zařazování do vojenských profesí je v rozporu s ustanovením článku 10 Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen. Podle článku 3 a 6 Paktu se smluvní strany zavazují k přijetí opatření k zajištění stejných podmínek pro volbu zaměstnání a povolání, jakož i přístupu ke studiu pro muže a ženy ve všech typech odborností a výcviku. Obecně platí, že v Armádě České republiky nejsou pracovní profese, které by ženy nemohly vykonávat, nicméně určité funkce (například funkce pilota) jsou pro

⁷⁵ CEDAW - Committee on the Elimination of Discrimination against Women.

⁷⁶ Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR č. 354/1991 Sb., o středních školách, ve znění pozdějších předpisů.

svou fyzickou náročnost pro ženy méně vhodné a uchazečky o studium na vojenských školách jsou na tuto skutečnost upozorňovány. Přijímání dívek do studijních oborů na vojenských středních a vysokých školách se řídí potřebou armády na obsazování pracovního místa, které armáda dívce zaručuje poté, co byla přijata ke studiu. Ministerstvo obrany se snaží sladit potřeby a zájmy vojenské organizace se stoupajícím zájmem dívek o výkon netradičních vojenských profesí. K částečné nápravě přikročilo ministerstvo obrany již ve školním roce 1999/2000, kdy začaly být odstraňovány tzv. kvóty pro přijímání dívek na vojenské školy.

132. **Rovnost mužů a žen v manželských a rodinných věcech** je vyjádřena v zákoně o rodině. V roce 1998 byla přijata důležitá novela⁷⁷. Blíže k zákonu o rodině v textu k článku 10 odstavci 1 Paktu.
133. **Prosazování práva na rovné postavení mužů a žen (rovné zacházení):** Každý má právo obrátit se k soudu s žalobou na porušení principu rovnosti bez ohledu na pohlaví. Věc se projednává v občanském soudním řízení. V zájmu usnadnění průchodu práva navrhla vláda v roce 1999 v novele občanského soudního řádu⁷⁸ přenést důkazní břemeno z žalobce na žalovaného. Navrhované ustanovení § 133a citované novely zní⁷⁹: *Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník byl přímo nebo nepřímo diskriminován na základě svého pohlaví, má soud ve věcech pracovních za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak.*
134. Dodržování principu rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání kontrolují kontrolní orgány zaměstnanosti (úřady práce a ministerstvo práce a sociálních věcí), které při jeho zjištění porušení ukládají zaměstnavateli správní pokutu. K posílení mechanismů bránících jednotlivého občana před diskriminací na základě pohlaví by mělo významně přispět přistoupení České republiky k Opčnímu protokolu k Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen, který zavádí institut individuálního oznámení o porušování práv. Protokol obsahuje ustanovení umožňující podávání individuálních oznámení Výboru pro odstranění všech forem diskriminace žen o porušování práv zaručených úmluvou. Návrh ratifikace opčního protokolu schválila vláda v listopadu 1999⁸⁰ a předložila Parlamentu k vyslovení souhlasu.
135. **Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen** byla podepsána jménem Československé socialistické republiky v Kodani dne 17. července 1980 (dále v textu k článku 3 Paktu jen Úmluva) a pro Československou socialistickou republiku vstoupila v platnost dnem 18. března 1982⁸¹ a stala se součástí právního řádu České republiky.
136. V souladu s článkem 18 odstavcem 1 Úmluvy předložila Česká republika v roce 1994 Výboru pro odstraňování všech forem diskriminace žen⁸² (dále jen Výbor) rozsáhlou úvodní zprávu k Úmluvě za léta 1993 -1994. Přípravy Výboru na projednávání této zprávy byly zahájeny teprve koncem roku 1997. Proto Česká republika při projednávání úvodní zprávy před Výborem dne 30. ledna 1998 doplnila informace o vývoji v letech 1994 až 1997.
137. V roce 1999 předložila Česká republika Výboru druhou - periodickou zprávu, která obsahuje především popis důležitých změn, k nimž došlo od zpracování úvodní zprávy, tedy za

⁷⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zejména novely č. 91/1998 Sb.

⁷⁸ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. Návrh novely občanského soudního řádu vláda schválila usnesením ze dne 16. června 1999 č. 589 a předložila jej Parlamentu. Novela by měla nabýt účinnosti dne 1. února 2001.

⁷⁹ Podle směrnice č. 97/80/ES, o důkazním břemenu v případě diskriminace na základě pohlaví.

⁸⁰ Usnesení vlády ČR ze dne 29. listopadu 1999 č. 1284, k návrhu na podpis a ratifikaci Opčního protokolu k Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen. Česká republika podepsala opční protokol na 54. zasedání Valného shromáždění OSN dne 10. prosince.

⁸¹ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb., o Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen.

⁸² CEDAW - Committee on the Elimination of Discrimination against Women.

období od 1. ledna 1995 do 30. června 1999. S odkazem na předcházející zprávu uvádí přijatá právní a jiná opatření, která dokumentují pokrok uskutečněný při odstraňování diskriminace žen, významné změny v postavení a rovnoprávnosti žen, postupy vedoucí k odstranění zbývajících překážek pro zapojení žen do politického, společenského, hospodářského a kulturního života a překonání problémů, na které upozornil Výbor po projednání úvodní zprávy ČR o plnění Úmluvy.

138. Zpráva dále obsahuje podrobné odkazy na oficiální vnitrostátní dokumenty, týkající se rovnosti mužů a žen a schválené vládou České republiky. Jsou to:

a) Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen⁸³ (dále jen Priority), které zpracovalo ministerstvo práce a sociálních věcí a vláda je schválila. Vláda uložila usnesením jednotlivým členům přijmout a prosazovat opatření k faktickému zrovnoprávnění mužů a žen. Dokument se člení na jednotlivé oblasti priorit vládního zájmu, které jsou řazené podle významu. K naplnění cílů vyjádřených v textu vláda stanovila konkrétní opatření (postupy), termíny jejich plnění a nositele odpovědnosti. Vláda každoročně vyhodnocuje, jak se tato opatření plní. Podle výsledku tohoto hodnocení vláda doplňuje nová opatření nebo původní mění. Jde tedy o otevřený dokument, schopný přizpůsobit svůj obsah aktuálním potřebám. Na jeho přípravě, vyhodnocování a aktualizaci se podílejí nejen ministerstva a nižší úrovně státní správy přímo odpovědné za formální a faktický stav rovnosti mužů a žen, ale i zainteresovaná veřejnost, zejména nestátní organizace žen a sociální partneři.

b) Souhrnná zpráva o plnění Priorit⁸⁴. Součástí vyhodnocení byly i návrhy na nové formulace původních opatření, návrhy na jejich doplnění a návrh na zrušení opatření, které již bylo splněno.

139. V dubnu 1999 Česká republika předložila Valnému shromáždění OSN vyhodnocení plnění závěrů Pekingské konference. Zprávu vypracovalo ministerstvo práce a sociálních věcí.

140. Evropská dohoda zakládající přidružení mezi Českou republikou a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy, uzavřená dne 4. října 1993, zavazuje Českou republiku, aby postupně upravila své stávající a budoucí právní předpisy tak, aby byly harmonizovány s předpisy EU. Znamená to rovněž zavést do všech oblastí pracovních vztahů a sociálního zabezpečení zásadu rovného zacházení s muži a ženami. Výsledkem je závazek české strany formálně zabezpečit právní podmínky uplatňování a faktického prosazování principu rovného odměňování mužů a žen a principu rovného zacházení s muži a ženami především v zaměstnání, v přístupu k odbornému vzdělávání, při výkonu samostatné výdělečné činnosti a v sociálním zabezpečení.

141. Vláda podřizuje přijímání veškerých svých opatření zásadě rovných příležitostí mužů a žen, neboť uplatňování této zásady považuje za efektivní metodu k dosažení skutečné rovnosti. Předpokladem uplatnění této zásady je zvyšování uvědomění o rovnosti mužů a žen. Jednotliví ministři jsou povinni *do programů vzdělávání zaměstnanců správních úřadů zařadit také vzdělávání v oblasti lidských práv se zřetelem k uplatňování principu rovných příležitostí mužů a žen* (viz Priority).

142. Nezávisle na existenci tohoto základního dokumentu přijala vláda v květnu 1999 novou koncepci politiky zaměstnanosti, nazvanou Národní plán zaměstnanosti⁸⁵. Jeho nedílnou součástí jsou i opatření zaměřená na vytváření rovných příležitostí mužů a žen na trhu práce. Zpracování koncepce prakticky ověřilo, zda a jak jsou koncepční pracoviště připravena dávat

⁸³ Usnesení vlády ČR ze dne 8. dubna 1998 č. 236.

⁸⁴ Vláda souhrnnou zprávu schválila usnesením ze dne 10. května 1999 č. 452.

⁸⁵ Usnesení vlády ČR ze dne 5. května 1999 č. 418, o Národním plánu zaměstnanosti.

přednost zásadě rovných příležitostí před jinými zásadami. Na základě získané zkušenosti a s ohledem na výsledky této metody uložila vláda svým členům, aby jimi řízené resorty průběžně podřizovaly koncepční, rozhodovací a vyhodnocovací procesy ve všech fázích jejich přípravy a provádění hledisku rovnosti příležitostí mužů a žen. Je to výslovný závazek vlády provádět politiku mainstreamingu.

143. V této souvislosti vstoupila dne 1. října 1999 v účinnost novela zákona o zaměstnanosti⁸⁶. Novelou dalších důležitých zákonů, zabývajících se pracovními vztahy, předložil ministr práce a sociálních věcí vládě v listopadu 1999. Předpokládané nabytí účinnosti novel je červenec roku 2000. Jsou to novely: zákoník práce, zákona o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku⁸⁷ a zákona o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech⁸⁸.

144. V návrzích novel jsou prosazovány následující změny:

a) návrh novely zákoník práce:

- stanoví princip rovného zacházení se všemi zaměstnanci v zaměstnání (v přístupu k odbornému vzdělávání, při funkčním postupu nebo jiném postupu v zaměstnání, v zajištění pracovních podmínek, odměňování),
- stanoví zákaz diskriminace na základě pohlaví, manželského a rodinného stavu nebo povinností k rodině v pracovních vztazích, včetně zákazu nepřímé diskriminace,
- stanoví zákaz sexuálního obtěžování,
- stanoví zákaz odvetných akcí (postihu, znevýhodňování) vůči zaměstnanci, který se zákonným způsobem domáhá práv a nároků plynoucích z pracovních vztahů (tzn. včetně nároku na rovné zacházení s muži a ženami v zaměstnání),
- upravuje nároky zaměstnance při porušení práv a povinností vyplývajících z rovného zacházení s muži a ženami nebo z nežádoucího chování na pracovišti,
- zavádí tzv. rodičovskou dovolenou (transformací stávající „další“ mateřské dovolené), zásadu rovného zacházení s oběma pohlavími zavádí i do dalších podmínek pro zaměstnance pečující o děti,
- zavede povinnost zaměstnavatele seznamovat zaměstnance s veškerými právními předpisy o ochraně před nestejným zacházením,
- ukládá zaměstnavatelům informovat o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci těhotné ženy, ženy kojící a ženy krátce po porodu.

b) návrh novely zákona o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku a novely zákona o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech:

- zavede systém katalogizace prací a jejich hodnocení pro zaměstnavatele, kteří provozují podnikatelskou činnost,
- upřesní formulaci zásady rovné odměny za práci bez ohledu na pohlaví, tj. „stejná odměna za stejnou práci a za práci stejné hodnoty“.

145. Spolu s uvedenými zákony se změní (nepřímou novelou, prostřednictvím novely zákoník práce a dalších) také zákon o služebním poměru příslušníků Policie ČR⁸⁹, zákon o Bezpeč-

⁸⁶ Zákon č. 167/1999 Sb. obsahuje v ustanovení § 1 zákaz diskriminace občanů, včetně diskriminace na základě pohlaví, v právu na zaměstnání, a zákaz diskriminační inzerce.

⁸⁷ Zákon č. 1/1992 Sb., o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁸ Zákon č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁹ Zákon č. 186/1992 Sb., o služebním poměru příslušníků Policie ČR, ve znění pozdějších předpisů.

nostní informační službě⁹⁰ a zákon o vojácích z povolání⁹¹. Zásada rovného zacházení s muži a ženami se zavádí i do jednotlivých druhů služebních vztahů, a to ve stejném rozsahu jako do zákoníku práce (včetně vyrovnání postavení příslušníků a příslušnic pečujících o malé děti).

146. Směrnice Rady EHS č. 76/207/EEC, o realizaci zásady stejného zacházení pro muže i ženy v přístupu k zaměstnání, odborné přípravě, v postupu v zaměstnání a pracovních podmínkách, v článku 2 uvádí, že *není na úkor členských zemí vyloučit z rozsahu její působnosti takové pracovní činnosti, a kde je to vhodné, i odbornou přípravu pro takové činnosti, u nichž z důvodu jejich povahy nebo kontextu, v němž jsou vykonávány, pohlaví pracovníka představuje rozhodující faktor*. K tomuto bodu se vztahuje také prováděcí vyhláška ministerstva zdravotnictví k zákoníku práce⁹². Obsáhla ustanovení § 1 až 3 této vyhlášky obsahují vymezení těchto prací a pracovišť.
147. Přetrvávající rozdíly v odměňování žen a mužů jsou tedy trvale předmětem zájmu vlády a ústředních orgánů státní správy. Proto i v České republice jsou sledovány výdělky podle pohlaví jako jedno z nejdůležitějších třídících hledisek ve výběrových statistických šetřeních mezd zaměstnanců. Tato šetření proběhla naposledy za roky 1996 a 1997.
148. Chceme-li mluvit o mzdové disparitě žen, je třeba mít obecný přehled o pozici žen na trhu práce. Struktura pracovních míst žen se odlišuje od struktury míst mužů a tento faktor silně ovlivňuje průměrný výdělek. Dalšími rozlišujícími faktory jsou odvětví hospodářské činnosti a typ hospodaření (vlastnický sektor), kvalifikační předpoklady zaměstnance (vzdělání, tarifní stupeň), ale také věk ve vztahu k pracovní kariéře mužů a žen. Průměrné hodnoty mezd jsou dále ovlivněny mnoha exaktními faktory - zejména pracovní dobou zaměstnanců a náplní práce (vykonávaným zaměstnáním). Vzhledem k tomu není možné prohlásit zjištěný rozdíl průměrných mezd mužů a žen za jednoznačné číselné vyjádření diskriminace podle pohlaví.

Průměrná měsíční hrubá mzda zaměstnanců

Rok	Zaměstnanci celkem	Muži	Ženy	Míra shody ¹⁾
1996	9 610	10 874	8 026	73,8
1997	11 017	12 632	9 275	73,4

1) Míra shody je vyjádřena poměrem mezd žen ku mzdě mužů v procentech.

149. Analýza, která byla vypracována v souvislosti s šetřením mezd zaměstnanců ve všech sektorech národního hospodářství⁹³, dospěla k následujícím závěrům:

- V míře shody průměrných mezd se významně projevuje pracovní doba; v roce 1997 pracovalo na kratší úvazek jen 2,7 procent mužů, ale 8,5 procent žen, muži mají také vyšší počet přesčasových hodin.
- Ženy mají obecně vyšší úroveň vzdělání než muži, dominují především v kategoriích úplné střední vzdělání. Ve dvou nejvyšších pásmech - vysoká škola a vědecká výchova je větší zastoupení mužů.

⁹⁰ Zákon č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě, ve znění pozdějších předpisů.

⁹¹ Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání.

⁹² Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 261/1997 Sb., k zákoníku práce, kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázané všem ženám, těhotným ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým. Stanoví také podmínky, za nichž mladiství - včetně žen - mohou výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání. Vyhláška nemá diskriminační charakter, chrání ženu v její reprodukční funkci.

⁹³ Holý, D. (1999): Analýza mzdové disparity mužů a žen na podkladě výběrového šetření mezd zaměstnanců. Statistika 2/99, ČSÚ Praha.

- Ženy dominují v nemanuálních zaměstnáních vyjma vedoucích a řídicích pracovníků na straně jedné a mezi nekvalifikovanými dělníky na straně druhé, muži naopak v profesích kvalifikovaných dělníků. Na vedoucích místech je více mužů než žen (56 %).
- V třídění podle tarifních stupňů, resp. platových tříd (vyjadřujících kvalifikaci zaměstnance) převládají ženy v nižších stupních, muži ve vyšších stupnicích. To odpovídá předchozím typům třídění. V nejvyšších třech stupních převládají muži, a to se vzestupnou tendencí, v nejvyšším stupni je již jen 12 procent žen.
- Pracovní kariéra žen v časovém průběhu je jiná než kariéra muže (přerušovaná mateřskou dovolenou, i opakovaně). Obecně je průměrná mzda zaměstnance nejvyšší na konci pracovní kariéry, ženy vzhledem k dřívějšímu odchodu do důchodu dosahují maxima již ve věku 55-59 let (mzdový nárůst od počátku kariéry necelých 33 %), muži až po šedesátce (nárůst 39 %).
- Míra shody se výrazně liší v jednotlivých odvětvích národního hospodářství. Nejmenší je v obchodu, opravách motorových vozidel a spotřebního zboží (62,3 %), dále ve zdravotnictví (62,2 %), peněžnictví a pojišťovnictví (66,6 %). Nejvyšší míra shody je v dopravě, skladování, poštách a telekomunikacích, v ostatních veřejných, sociálních a osobních službách (82 %) a ve stavebnictví. Relativně nejlépe jsou ženy odměňovány ve vztahu k mužům tam, kde je jich nejméně, výjimku tvoří školství (78,3 % průměrné mzdy muže). Zaměstnanost žen je však strukturována výhodněji než mužská (ženy v peněžnictví nadhodnocují průměr mezd žen). Ženy ve stejné odvětvové struktuře jako muži by pobíraly pouze 72,12 procent mužské mzdy.
- Mzdová nerovnost žen se různí podle jednotlivých zaměstnání: někde je minimální (např. učitelé základních škol), jinde pobírají výrazně méně (např. tiskaři a sazeči - 58 % mzdy mužů při stejné kvalifikaci).

Podíl průměrné mzdy žen na průměrné mzdě mužů podle vzdělání a věku (v %)

		1997	1998
Vzdělání	základní	74,9	74,6
	vyučení a střední bez maturity	69,1	71,6
	úplné střední s maturitou	75,5	72,9
	vysokoškolské	68,9	64,9
Věk	do 19 let	91,4	84,6
	20 - 24 let	85,0	82,6
	25 - 29 let	76,3	73,4
	30 - 34 let	70,5	67,1
	35 - 39 let	72,6	68,4
	40 - 44 let	73,0	69,4
	45 - 49 let	74,4	70,6
	50 - 54 let	76,8	74,1
	55 - 59 let	84,9	77,4
	60 a více let	68,0	65,5

Zdroj: Český statistický úřad, šetření mezd zaměstnanců.

150. Závěry lze shrnout: ženy obecně převládají v odvětvích s vyšší mzdovou hladinou. Mají lepší primární kvalifikační předpoklady pro vstup na trh práce. Mají však nevýhodnou strukturu co do konkrétního postavení na pracovišti. Ve feminizovaných odvětvích jsou obvykle nižší mzdy.

ČLÁNEK 4

Státy, smluvní strany Paktu, uznávají, že při požívání těch práv, která byla poskytnuta státem v souladu s tímto Paktem, stát může podrobit tato práva pouze takovým omezením, která stanoví zákon, a pouze potud, pokud to může být slučitelné s povahou těchto práv a výhradně za účelem podpory obecného blaha v demokratické společnosti.

151. Listina základních práv a svobod v článku 2 odst. 2 stanoví, že státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví. Podle odst. 3 každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

152. Článek 4 Listiny stanoví:

- (1) Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod.
- (2) Meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou upraveny pouze zákonem.
- (3) Zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky.
- (4) Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena.

153. Článek 9 Ústavy k tomuto dále uvádí, že změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřipustná. A dále, že výkladem právních norem nelze oprávnit odstranění nebo ohrožení základů demokratického státu.

154. Listina dále v článku 9 odst. 2c a 2d, o nucených pracích, připouští na základě zákona službu vyžadovanou v případě živelních pohrom, nehod nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové hodnoty, jakož i jednání uložené zákonem pro ochranu života, zdraví nebo práv druhých.

155. Dále Listina v článku 11 odst. 4 připouští vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu. V článku 12 odst. 3 uvádí, že jiné zásahy do nedotknutelnosti obydlí (kromě domovní prohlídky pro účely trestního řízení) mohou být zákonem dovoleny, jen je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu práv a svobod druhých nebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku.

156. Článek 14 odst. 3 Listiny obdobně připouští omezení svobody pohybu a pobytu zákonem, je-li to nevyhnutelné pro bezpečnost státu, udržení veřejného pořádku atd. Podobné omezení základních práv a svobod je obsaženo v článku 16 odst. 4, který se týká náboženských svobod.

157. Ústavní zákon o bezpečnosti České republiky⁹⁴ upravuje **omezení některých práv a svobod** (a uložení některých povinností) za nouzového stavu a stavu ohrožení a válečného stavu.

⁹⁴ Ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Čl. 2: (1) Je-li bezprostředně ohrožena svrchovanost, územní celistvost, demokratické základy České republiky nebo ve značném rozsahu vnitřní pořádek a bezpečnost, životy a zdraví, majetkové hodnoty nebo životní prostředí anebo je-li třeba plnit mezinárodní závazky o společné obraně, může se vyhlásit podle intenzity, územního rozsahu a charakteru situace nouzový stav, stav ohrožení státu

Vláda (v případě nebezpečí z prodlení předseda vlády) může vyhlásit nouzový stav nejdéle na 30 dnů v případě živelní pohromy, ekologické nebo průmyslové havárie či nehody, které ve značném rozsahu ohrožují životy, zdraví, majetky anebo vnitřní pořádek a bezpečnost. Vláda o vyhlášení nouzového stavu neprodleně informuje Poslaneckou sněmovnu, která může vyhlášení zrušit nebo prodloužit.

158. Stav ohrožení státu nastává při ohrožení jeho svrchovanosti nebo územní celistvosti, ale také při ohrožení jeho demokratických základů. O vyhlášení stavu ohrožení státu rozhoduje Poslanecká sněmovna a Senát⁹⁵. Pokud by měl mandát poslanců, senátorů, prezidenta republiky či zastupitelstva skončit v době stavu ohrožení státu nebo válečného stavu, může být o šest měsíců prodloužen.
159. Citovaný ústavní zákon vyvolal zpočátku u části veřejnosti kritiku jako příliš rozsáhlé omezení základních práv a svobod ve zmíněných situacích, neboť v době přijetí nebyl zákon konkretizován v zákonech, které by podrobně určovaly míru a způsob omezení některých práv a uložení konkrétních povinností právníkům a fyzickým osobám. Tyto zákony byly přijaty a nabývaly účinnosti k 1. prosinci 1999.
160. Listina současně podle článku 44 umožňuje omezit zákonem příslušníkům ozbrojených sil právo shromažďovací, právo petiční a právo na odborové sdružování, pokud to souvisí s výkonem jejich služby. Dále pak umožňuje zákonná omezení některých dalších práv, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytné pro bezpečnost státu. Na základě výše uvedeného obsahuje zákon o vojácích z povolání⁹⁶ omezení práva shromažďovacího (§ 44), sdružovacího (§ 45) a práva svobodně projevovat náboženství nebo víru (§ 46).
161. Podle nového zákona o zajišťování obrany České republiky⁹⁷, který nabyl účinnosti dne 1. prosince 1999, je možno v souladu s článkem 4 Paktu a v návaznosti na články 4, 19, 20 a 35 Listiny omezit některá základní práva a svobody za stavu ohrožení státu a za válečného stavu, kdy prioritou bude především ochrana integrity státu, a tím i integrity každého občana.

nebo válečný stav. (2) Nouzový stav a stav ohrožení státu se vyhláší pro omezené nebo pro celé území státu, válečný stav se vyhláší pro celé území státu.

⁹⁵ Ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Čl. 7: (1) *Parlament může na návrh vlády vyhlásit stav ohrožení státu, je-li bezprostředně ohrožena svrchovanost státu nebo územní celistvost státu anebo jeho demokratické základy. (2) K přijetí usnesení o vyhlášení stavu ohrožení státu je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech poslanců a souhlasu nadpoloviční většiny všech senátorů.*

⁹⁶ Zákon č. 221/1999 Sb., o volácích z povolání. Do 30. listopadu 1999 bylo toto omezení dáno zákonem č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁷ Ustanovení § 53 zákona č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky:

(1) *K zajištění obrany státu za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu se v nezbytně nutné míře omezuje svoboda pohybu a pobytu a právo pokojně se shromažďovat.*

(2) *Omezení svobody pohybu a pobytu spočívá v povinnosti uposlechnout*

a) zákaz vstupu do vyznačených prostor,

b) příkaz zdržovat se v místě trvalého pobytu nebo pobývat v příkázaném místě,

c) zákaz vycházení z budov nebo staveb určených k ochraně obyvatel.

(3) *Omezení práva pokojně se shromažďovat spočívá v povinnosti uposlechnout zákaz svolávání shromáždění na veřejném prostranství včetně pouličních průvodů a manifestací.*

(4) *Ustanovení odstavce 2 se nevztahuje na fyzické osoby provádějící záchranné práce nebo zabezpečující poskytování pomoci v případě bezprostředního ohrožení zdraví nebo života.*

(5) *Místní, osobní a časovou působnost a konkrétní stanovení omezení lidských práv a základních svobod uvedených v odstavcích 2 a 3 nařizuje vláda. Nařízení se vyhláší stejným způsobem jako právní předpis a zveřejňuje se v hromadných sdělovacích prostředcích. Omezení lidských práv a základních svobod nabývají účinnosti okamžikem, který se v nařízení stanoví.*

(6) *Ustanovení předchozích odstavců nejsou na újmu práva České republiky omezit i jiná lidská práva, pokud to připouští smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána.*

162. Tento zákon podává v ustanovení § 53 nejen výčet práv a svobod, které lze za stavu ohrožení státu a válečného stavu omezit k dosažení efektivní obrany státu, ale stanovuje též základní obsah jejich omezení. Vzhledem k tomu, že rozsah omezení základních práv a svobod nelze předvídat, navrhuje se, aby o něm rozhodovala vláda nařízením v souladu s tímto zákonem.

ČLÁNEK 5

1. Nic v tomto Paktu nemůže být vykládáno tím způsobem, jako by dávalo kterémukoli státu, kterékoli skupině nebo osobě jakékoli právo vyvíjet činnost nebo dopouštět se činů, které by směřovaly k potlačení některého z práv nebo některé ze svobod uznaných tímto Paktem nebo k jejich omezení ve větším rozsahu, než tento Pakt stanoví.

2. Žádné omezení nebo odchylka od kteréhokoli ze základních lidských práv uznávaných nebo existujících v kterékoli zemi na základě zákona, úmluv, předpisů nebo zvyklostí nebude připuštěno pod záminkou, že Pakt taková práva neuznává nebo že je uznává v menším rozsahu

163. Pravidla pro výklad ustanovení Paktu jsou v České republice plně dodržována. Žádná práva zaručená českým právním řádem nejsou omezena s odvoláním na to, že Pakt taková práva výslovně nechrání nebo je chrání v menším rozsahu než příslušný zákon. Platí to zejména o právech zaručených Listinou, která některá práva zaručuje v širším rozsahu než Pakt.

164. Zákaz potlačovat jakákoli práva vyplývající z Paktu souvisí s plněním závazků obsažených v článku 5 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech⁹⁸ a článku 17 evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod⁹⁹. Tyto články zapovídají jednotlivcům, skupinám a veřejné moci omezovat či potlačovat kterékoli z přiznaných práv.

165. V českém právním řádu je tato zásada obsažena také v ustanovení § 3 občanského zákoníku¹⁰⁰: *Výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy. Fyzické a právnické osoby, státní orgány a orgány místní samosprávy dbají o to, aby nedocházelo k ohrožování a porušování práv z občanskoprávních vztahů a aby případné rozpory mezi účastníky byly odstraněny především jejich dohodou.* Ustanovení § 7 občanského zákoníku praví, že *způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti vzniká narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé.*

166. Právo na soudní a jinou právní ochranu upravuje obecně článek 36 Listiny:

(1) Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.

(2) Kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy, může se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak. Z pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkajících se základních práv a svobod podle Listiny.

V odstavci 4 citovaného článku se dále uvádí, že podmínky a podrobnosti upravuje zákon.

⁹⁸ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

⁹⁹ Sdělení č. 209/1992 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o podepsání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁰ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

167. Žádné základní právo a svoboda nemůže být ze soudní ochrany vyloučeno. Soudní řízení je postaveno na principech známých pod pojmem "spravedlivý proces" (fair trial). Ústavou a Listinou jsou principy spravedlivého procesu vymezeny takto:

- všichni účastníci mají před soudem rovná práva,
- jednání před soudem je ústní a veřejné, výjimky stanoví zákon,
- rozsudek se vyhláší vždy veřejně,
- každý má právo odepřít výpověď, jestliže by tím způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě sobě blízké,
- každý má právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení,
- kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede řízení, má právo na tlumočníka,
- každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům,
- v trestním právu platí zásada nulla poena sine lege, presumpce nevinny a zákaz retroaktivity,
- v trestním řízení má obviněný právo, aby mu byl poskytnut čas a možnost k přípravě obhajoby, aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce,
- nezvolí-li si obviněný obhájce, ačkoli ho podle zákona musí mít, je mu obhájce ustanoven, a to i bezplatně,
- obviněný má právo odepřít výpověď a tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven.

168. V právním řádu České republiky není žádný zákon, který by byl v rozporu s článkem 5 Paktu. Spolu s tím, že článek 10 Ústavy zaručuje bezprostřední závaznost mezinárodních smluv a jejich přednost před zákonem, je tak možné přímo uplatňovat ustanovení článku 5 Paktu. V pracovněprávních vztazích je zákaz zneužití přímo uveden v ustanovení § 7 odst. 2 zákoníku práce¹⁰¹: *Nikdo nesmí výkon práv a povinností vyplývajících z pracovního poměru zneužít na újmu jiného účastníka pracovněprávního vztahu.*

169. Soudní ochrana práv jednotlivce patří k základním postupům v českém právním řádu. Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u soudu, který je na výkonné moci nezávislý a který je nestranný. Zákon může stanovit i jiný postup přezkoumávání zákonosti rozhodnutí veřejné správy, ale jen soud je povolán k tomu, aby přezkoumával rozhodnutí týkající se práv a svobod zaručených Listinou. Zásadní význam pro možnost právní ochrany má však to, aby jednotlivci znali, jaká jsou jejich práva zaručená Paktem, i to, aby si soudní a správní orgány byly vědomy závazků převzatých Českou republikou jako smluvní stranou Paktu. Jak již bylo řečeno dříve, veškeré ústavní zákony, zákony a obecně závazné právní předpisy platné na území České republiky, tedy včetně textů ratifikovaných mezinárodních smluv, jsou vyhlášovány ve Sbírce zákonů, významné právní normy jsou vydávány v komentovaném znění s odkazy na judikaturu.

170. Odstavec 3 článku 36 Listiny zní: *Každý má právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem.*

171. **Odpovědnost státu za škodu způsobenou rozhodnutím nebo nesprávným postupem** jeho orgánů je v současné době upravena zákonem o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem¹⁰². Tento zákon sta-

¹⁰¹ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰² Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Tento zákon nahradil předcházející úpravu provedenou zákonem č. 58/1969 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou rozhodnutím orgánu státu nebo jeho nesprávným úředním postupem, která přestala

noví, že stát odpovídá za škodu, která byla způsobena rozhodnutím, jež bylo vydáno v občanském soudním řízení, ve správním řízení nebo v řízení trestním nebo nesprávným úředním postupem (§ 5 citovaného zákona). Územní samosprávné celky odpovídají za podmíněk stanovených tímto zákonem za škodu způsobenou při výkonu pravomocí svěřených jim zákonem v samostatné působnosti.

172. S vymezením státu jako subjektu odpovědnosti za škodu ve zmíněném zákoně je spojena také nutnost označit ministerstva nebo jiné ústřední úřady, které jménem státu v odpovědnostních vztazích vystupují. Tyto úřady stát nezastupují, ale ze zákona za něj jednají, a to nejen tehdy, pokud poškozený u nich uplatňuje svůj nárok na náhradu škody podle § 14 zákona, ale v jakýchkoliv právních vztazích, které podle zákona ve věcech náhrady škody vznikají.
173. Zákon rozlišuje odpovědnost vznikající z *rozhodnutí o vazbě, trestu nebo ochranném opatření*, dále rozlišuje *odpovědnost vznikající z nezákonných rozhodnutí*, jimiž mohou být jakákoliv jiná rozhodnutí v individuální věci, vydaná na základě procesních předpisů, a *odpovědnost za škodu způsobenou nesprávným úředním postupem*. Toto rozlišení bylo zvoleno proto, že rozhodnutí o vazbě, jímž byla způsobena škoda, nemusí být v každém případě nezákonné a dále proto, že i další dvě uvedená rozhodnutí v trestních věcech mají své specifické rysy.
174. Osoby mající nárok na náhradu škody jsou v zákoně od odpovědnosti státu za škodu vymezeny různým způsobem v závislosti na tom, z jaké právní skutečnosti jim škoda vznikla. U škody způsobené rozhodnutím o vazbě a trestu má na náhradu nárok jen ten, na němž byla vykonána vazba či trest. V případě škody způsobené nezákonným rozhodnutím mají nárok na náhradu ti, kteří jsou účastníky řízení, v němž bylo vydáno nezákonné rozhodnutí, jímž byla způsobena škoda¹⁰³. V zákoně je výslovně uvedeno, že právo na náhradu škody z nezákonného rozhodnutí má i ten, s nímž nebylo jednáno jako s účastníkem řízení, ačkoliv s ním jako s účastníkem řízení jednáno být mělo. V této souvislosti je účastníkem řízení třeba rozumět toho, koho za účastníka označují příslušné procesní předpisy, a nikoliv toho, kdo byl v konkrétním řízení za účastníka uznán.
175. Při uplatnění nároku na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím je první podmínkou nabytí právní moci nezákonného rozhodnutí. Škoda může být totiž zpravidla tímto rozhodnutím způsobena až po jeho právní moci, protože s právní mocí bývá spojena vykonatelnost. Zákon však pamatuje i na případy, kdy je rozhodnutí vykonatelné bez ohledu na právní moc. Podmínkou je zrušení nebo změna pravomocného rozhodnutí pro nezákonnost; rozhodnutí ruší orgán oprávněný k tomu podle procesních předpisů (zpravidla na základě řízení o mimořádných opravných prostředcích nebo na základě řízení před Ústavním soudem). Nezákonnost rozhodnutí se pak nezjišťuje až v řízení o náhradě škody. Nárok na náhradu škody způsobené rozhodnutím vykonatelným bez ohledu na právní moc může být uplatněn i tehdy, když toto rozhodnutí bylo zrušeno nebo změněno na základě řádného opravného prostředku, protože tímto rozhodnutím může být způsobena škoda i před jeho právní mocí.
176. Ustanovení, jež umožňuje uplatnit nárok na náhradu škody teprve tehdy, pokud poškozený využil možnosti podat proti rozhodnutí ty opravné prostředky, jimiž lze napadnout nepravomocné rozhodnutí, směřuje k omezování počtu eventuálních vzniklých škod. Jde o oprav-

odpovídat měnicí se společenské situaci, neboť byla založena na principu jediného výlučného nositele odpovědnosti za škodu, jímž byl stát. Toto vymezení, obsažené v zákoně č. 58/1969 Sb., již neodpovídalo ústavní ani zákonné úpravě výkonu veřejné moci, která je podle Ústavy České republiky svěřena i jiným subjektům než státu.

¹⁰³ Účastníky řízení podle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, stranami podle trestního řádu, účastníky řízení podle občanského soudního řádu či různě vymezenými účastníky podle předpisů o správním řízení.

né prostředky, jejichž podání je v plné dispozici účastníků řízení a jejich nepoužití proto může jít k tíži těchto účastníků¹⁰⁴. Takovým opravným prostředkem tedy není podnět ke stížnosti pro porušení zákona v trestním řízení.

177. Náhradu škody nelze v souvislosti s rozhodnutím o vazbě, trestu nebo ochranném opatření dále přiznat, pokud v řízení nebylo možno pokračovat, protože poškozený (ve smyslu trestního řádu) vzal zpět svůj souhlas se zahájením trestního stíhání nebo nedal svůj souhlas v jeho pokračování (§ 163a trestního řádu). Dále ji nelze přiznat, pokud trestní stíhání bylo podmíněně zastaveno a nastaly účinky zastavení trestního stíhání, tedy, kdy trestní stíhání bylo zastaveno v souvislosti s rozhodnutím o narovnání či v případě, kdy trestní stíhání bylo zastaveno proto, že trest, k němuž může řízení vést, je zcela bez významu vedle trestu, který pro jiný čin byl obviněnému již uložen nebo který ho podle očekávání postihne¹⁰⁵, nebo proto, že o skutku obviněného již bylo rozhodnuto jiným orgánem, kázeňsky, kárně anebo cizozemským soudem nebo úřadem.
178. Kromě nezákonného rozhodnutí může být škoda způsobena i nesprávným úředním postupem. Ten není v platné právní úpravě blíže definován, je zde pouze demonstrativně uvedena jedna z jeho možných variant. Přistoupit k vymezení nesprávného úředního postupu je velice obtížné; každá taková definice s sebou nese nebezpečí jeho neúplného postižení. Tento postup totiž může spočívat jak v činnosti, tak v nečinnosti příslušných subjektů vykonávajících veřejnou moc. Může spočívat jak v porušení zákona, tak v porušení podzákonných právních předpisů - vnitřních směrnic jednotlivých orgánů.
179. Ze zákona je zřejmé, že mimo jiné je nesprávným úředním postupem také porušení povinnosti učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v zákonem stanovené lhůtě. Nedodrží-li orgán, jenž je ze zákona povinen ve věci rozhodovat, lhůty stanovené zákonem pro rozhodování, lhůty k doručení písemného vyhotovení rozhodnutí nebo poruší-li obecná ustanovení procesních předpisů ukládajících mu povinnost vyřizovat věci, které jsou předmětem řízení, včas a bez zbytečných odkladů, může jít o nesprávný úřední postup.
180. Na právnické osoby nebo jejich zaměstnance, kteří nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem jedince přímo poškodili, může stát přenést dopady náhrady škody prostřednictvím tzv. regresní úhrady. Regresní úhradu lze požadovat pouze tehdy, pokud byla poškozenému zaplácena náhrada škody. Právní úprava regresní úhrady je konstruována hierarchicky: v zásadě může ten, kdo náhradu škody platil (stát), požadovat regresní úhradu (s určitými výjimkami) po těch subjektech, které škodu způsobily, a tyto subjekty mohou úhradu požadovat po svých zaměstnancích.
181. Stát odpovídá za škodu způsobenou při výkonu státní moci. Státní mocí je třeba rozumět v souladu s článkem 2 odst. 1 Ústavy moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Zákon o odpovědnosti za škodu je koncipován tak, že podle něj lze uplatnit odpovědnost za škodu způsobenou pouze mocí výkonnou a soudní za podmínek blíže v zákoně vymezených. Stát odpovídá za podmínek stanovených zákonem za škodu způsobenou skutečnostmi výslovně v zákoně uvedenými, tedy rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, přičemž v zákoně není upraven žádný liberační důvod¹⁰⁶. Za škodu způsobenou normativními akty však

¹⁰⁴ V případech zvláštního zřetele hodných lze k nesplnění této podmínky nepřihlížet.

¹⁰⁵ V ojedinělých případech se objevily stížnosti proti tomuto ustanovení jako porušení presumpce nevin.

¹⁰⁶ Právní úprava obsažená v zákoně č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, se ovšem vztahuje pouze na škodu, která byla za způsobena veřejnoprávní činností státu; vztahy odpovědnosti za škodu, které z porušení povinností stanovených veřejným právem vznikají, jsou však již vztahy soukromoprávními a zákon č. 82/1998 Sb. náleží do systému občanského práva. Občanský zákoník se na vztahy podle tohoto zákona vztahuje podpůrně.

stát podle citovaného zákona odpovědnost nenese. Škodu způsobenou mocí zákonodárnou a škodu způsobenou tzv. druhotnými právními předpisy nelze podle zákona uplatňovat.

182. Článek 37 odst. 2 Listiny dále uvádí: *Každý má právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení.* V užším slova smyslu lze právní pomoc chápat jako pomoc kvalifikovanou, poskytovanou advokátem. Obvinění mají toto právo zajištěné v trestním řádu. Problém může v trestním řízení představovat zajištění kvalifikované právní pomoci pro jiné účastníky řízení, například poškozené, kteří mohou právní pomoc k uplatnění svých práv realizovat buď prostřednictvím právního zástupce nebo zmocněnce, nemají však nárok na bezplatnou právní pomoc.
183. Jedním z nedostatků, které by měly být budoucími právními úpravami napraveny, je i skutečnost, že podle občanského soudního řádu není soud oprávněn přezkoumávat nečinnost správního orgánu nebo zbytečné průtahy při tomto rozhodování. To v praxi komplikuje vy-mahatelnost práva na projednání věci bez zbytečných průtahů.

ČÁST B: ČLÁNKY 6 AŽ 15 PAKTU

ČLÁNEK 6

1. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo na práci, které zahrnuje právo každého na příležitost vydělávat si na živobytí svojí prací, kterou si svobodně vybere nebo přijme, a učiní příslušné kroky k ochraně tohoto práva.

184. Obecně je právo na práci a svobodnou volbu povolání v právním řádu ČR zaručeno článkem 26 Listiny základních práv a svobod:

- (1) *Každý má právo na svobodnou volbu povolání a přípravy k němu, jakož i právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost.*
- (2) *Zákon může stanovit podmínky a omezení pro výkon určitých povolání nebo činností.*
- (3) *Každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje; podmínky stanoví zákon.*
- (4) *Zákon může stanovit odchylnou úpravu pro cizince.*

185. Česká republika je také smluvní stranou mezinárodních úmluv, zaručujících rovný přístup každého k zaměstnání, zejména Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace, Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen a úmluv Mezinárodní organizace práce¹⁰⁷.

186. Další, podrobnější definici obsahuje zákon o zaměstnanosti¹⁰⁸. **Právem na zaměstnání** se podle ustanovení § 1 odst. 3 uvedeného zákona rozumí *právo občanů, kteří chtějí a mohou pracovat a o práci se skutečně ucházejí,*

- a) *na zprostředkování pracovního uplatnění ve vhodném zaměstnání,*
- b) *na rekvalifikaci nezbytnou k pracovnímu uplatnění,*
- c) *na hmotné zabezpečení před nástupem do zaměstnání a v případě ztráty zaměstnání.*

187. Zprostředkované zaměstnání musí být podle ustanovení § 1 odst. 4 zákona o zaměstnanosti pro občana vhodné, tj. musí odpovídat jeho zdravotnímu stavu, a zároveň musí přihlížet k věku občana, jeho kvalifikaci a schopnostem, délce předchozí doby zaměstnání a možnosti ubytování.

¹⁰⁷ **Seznam úmluv Mezinárodní organizace práce**, ratifikovaných Českou republikou k 30. srpnu 1999 a významných z hlediska Paktu, k nimž podala Česká republika zprávy od roku 1993:

12 - o odškodnění pracovních úrazů v zemědělství, 1921	111 - o diskriminaci v zaměstnání a povolání, 1958
14 - o odpočinku v týdnu (průmysl), 1921	122 - o politice zaměstnanosti, 1964
17 - o odškodnění pracovních úrazů, 1925	130 - o léčebné péči a dávkách v nemoci, 1969
29 - o nucené práci, 1930	132 - o placené dovolené (revidovaná), 1970
42 - o odškodňování nemocí z povolání, 1934	148 - o pracovním prostředí (hluk, znečištění vzduchu, vibrace), 1977
45 - o podzemní práci žen, 1935	155 - o bezpečnosti a ochraně zdraví v práci a o pracovním prostředí, 1981
87 - o svobodě sdružování a právu organizovat se, 1948	159 - o pracovní rehabilitaci a zaměstnávání postižených osob, 1983
88 - o veřejných službách zaměstnanosti, 1948	167 - o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci ve stavebnictví, 1988
90 - o noční práci mladistvých (průmysl)	171 - o noční práci, 1990
95 - o ochraně mzdy, 1949	
98 - o právu organizovat se a kolektivně vyjednávat, 1949	
100 - o rovném odměňování, 1951	
105 - o odstranění nucené práce, 1957	

¹⁰⁸ Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

188. **Zprostředkování pracovního uplatnění** ve vhodném zaměstnání je především úkolem úřadů práce¹⁰⁹ - veřejných zprostředkovatelen zaměstnání, které zřizuje, metodicky řídí a financuje ze svého rozpočtu ministerstvo práce a sociálních věcí prostřednictvím správy služeb zaměstnanosti. Sídla a územní obvody úřadů práce jsou totožné se sídly a územními obvody okresních úřadů. Úřady práce poskytují své služby uchazečům o zaměstnání zdarma. Kromě nich působilo k 31. říjnu 1999 na území České republiky 170 soukromých zprostředkovatelen práce, jejichž činnost povolilo ministerstvo práce a sociálních věcí a které poskytují služby zaměstnanosti za úplaty, jejíž výše je podle zákona o zaměstnanosti a zákona o působnosti orgánů České republiky na úseku zaměstnanosti regulována ministerstvem práce a sociálních věcí. Srážky ze mzdy v souvislosti se zprostředkováním zaměstnání jsou zakázány.
189. K zárukám **práva na svobodnou volbu zaměstnání** patří ještě před nástupem do zaměstnání právo na odborné poradenské služby o pracovních příležitostech, které poskytují školy, obvykle v součinnosti se státními orgány na úseku zaměstnanosti - úřady práce, a to formou individuálních i skupinových konzultací, přednášek, besed apod.
190. Součástí úřadů práce jsou informační a poradenská střediska. Ta poskytují bezplatně informace usnadňující volbu povolání pro absolventy učilišť, středních a vysokých škol, ale také žákům základních a zvláštních škol a jejich rodičům, informace o situaci na trhu práce a možnostech uplatnění jednotlivých oborů v praxi, informace o možnostech rekvalifikací, aktuální přehled nových pracovních míst v okrese i celé republice a další služby.
191. Svobodnou volbu zaměstnání zajišťuje také ustanovení § 27 zákoníku práce¹¹⁰: *pracovní poměr se zakládá smlouvou mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem*, tedy souhlasným projevem vůle obou stran. Ten musí být učiněn svobodně, vážně, určitě a srozumitelně. Rovněž ostatní pracovněprávní vztahy, to jest vztahy založené jmenováním nebo volbou, nemohou vzniknout bez souhlasu občana.
192. Uchazeči o studium na středních školách a uchazeči o přípravu na dělnická povolání ve středních odborných učilištích se na ně přijímají na základě dobrovolně podaných přihlášek a s přihlédnutím k jejich schopnostem, vědomostem, které se obvykle ověřují v přijímacím řízení, zájmům a zdravotnímu stavu.
193. Možnost **nucené práce** ve formě převedení pracovníka bez jeho souhlasu na jinou práci, a to až na dobu 30 pracovních dnů v kalendářním roce, byla odstraněna při novelizaci zákoníku práce¹¹¹ v roce 1992. Příslušné ustanovení zákoníku práce (§ 37 odst. 4c) bylo v důsledku rozporu s článkem 9 Listiny jakož i úmluvou Mezinárodní organizace práce¹¹² č. 29 a Evropskou úmluvou na ochranu lidských práv a základních svobod ze zákoníku práce vypuštěno. Podle současné právní úpravy může k převedení pracovníka na jinou práci dojít pouze na základě důvodů uvedených v zákoně (§ 37 zákoníku práce). Zaměstnavatel a pracovník by se měli dohodnout na změně sjednaného obsahu pracovní smlouvy (§ 36 odst. 1 zákoníku práce¹¹³). Ve výjimečných případech uvedených v zákoně však může zaměstnavatel zaměstnance převést i bez jeho souhlasu (při prostoji, pro přerušení práce způsobeném nepříznivými povětrnostními vlivy, při odvracení živelní události, při dočasném pozbytí předpokladů stanovených právními předpisy pro výkon sjednané práce apod.).

¹⁰⁹ Zákon č. 9/1991 Sb., o zaměstnanosti a působnosti orgánů České republiky na úseku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁰ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹¹ Zákon č. 231/1992 Sb., novela zákoníku práce, účinná od 29. května 1992.

¹¹² International Labour Organisation (ILO)

¹¹³ Ustanovení § 36 odst. 1 zákoníku práce: *Sjednaný obsah pracovní smlouvy lze změnit jen tehdy, dohodnou-li se zaměstnavatel a zaměstnanec na jeho změně. Byla-li pracovní smlouva uzavřena písemně, musí zaměstnavatel provést písemně i její změnu.*

194. Článek 9 Listiny stanoví výjimky, umožňující požadovat výkon práce nebo služby. Odstavec 1 článku 9 zní: *Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám*. Další odstavce však praví:
- (2) *Ustanovení odstavce 1 se nevztahuje na:*
- a) *práce ukládané podle zákona osobám ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody,*
 - b) *vojenskou službu nebo jinou službu stanovenou zákonem namísto povinné vojenské služby,*
 - c) *službu vyžadovanou na základě zákona v případě živelních pohrom, nehod nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové hodnoty,*
 - d) *jednání uložené zákonem pro ochranu života, zdraví nebo práv druhých.*
195. Podobná úprava je obsažena i v několika ustanoveních zákoníku práce. Jde zejména o ustanovení § 90 odst. 2d a 2e tohoto zákona, upravující zkrácení nepřetržitého odpočinku mezi směnami, ustanovení § 95 upravující pracovní pohotovost, ustanovení § 96 až 98 upravující práci přesčas, ustanovení § 170 a § 171 upravující předcházení škod a ustanovení § 175 upravující odpovědnost zaměstnance za nesplnění povinnosti k odvrácení škody.
196. Obecně ochranu před nucenou prací upravuje také trestní zákon¹¹⁴ v ustanovení § 235 o vydírání, ustanovení § 237 o útisku a v ustanovení o omezování resp. zbavení osobní svobody (§ 231 a § 232).
197. K ochraně občana při skončení zaměstnání patří požadavek řádného zdůvodnění jednostranného skončení pracovního poměru ze strany zaměstnavatele (taxativní výčet důvodů pro výpověď a okamžité zrušení pracovního poměru uvádí ustanovení § 46 až 53 zákoníku práce), nutnost projednání takového zrušení pracovního poměru s odborovým orgánem v podniku a povinnost nabídnout zaměstnanci jiné vhodné místo před dáním výpovědi (s výjimkou výpovědi z důvodů porušení pracovní kázně nebo z důvodu, pro který lze pracovní poměr zrušit okamžitě). Zvláštní zárukou je zákaz výpovědi v určitých životních situacích a zvláštní ochrana pracovního poměru těhotných žen, matek a osamělých otců malých dětí, osob se změněnou pracovní schopností apod. (§ 48 zákoníku práce). Výpovědní lhůta činí 2 měsíce (3 měsíce při výpovědi ze strany zaměstnavatele z organizačních důvodů). Pracovník může neplatnost rozvázání pracovního poměru uplatnit podle občanského soudního řádu u soudu nejpozději do tří měsíců ode dne, kdy měl pracovní poměr tímto rozvázáním skončit. Proti rozhodnutí soudu prvního stupně může pracovník podat odvolání vyššímu soudu podle ustanovení § 201 Občanského soudního řádu¹¹⁵.
198. Zvláštní předpisy upravují pracovněprávní vztahy celníků¹¹⁶, příslušníků ozbrojených sil¹¹⁷, Bezpečnostní informační služby¹¹⁸, Policie České republiky¹¹⁹ a příslušníků požární ochrany¹²⁰. Tyto předpisy samostatně upravují vznik, obsah a zánik **služebního poměru**, podmínky přijetí, zkušební dobu, podmínky, za nichž může být osoba ve služebním poměru převedena na jinou práci či přeložena bez svého souhlasu, rozvržení pracovní doby, povinnosti

¹¹⁴ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁵ Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁶ Zákon č. 13/1993 Sb., celní zákon, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška ministerstva financí č. 259/1997 Sb., kterou se upravují některé podrobnosti služebního poměru celníků.

¹¹⁷ Zákon č. 15/1993 Sb., o Armádě České republiky a o změnách a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁸ Zákon č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁹ Zákon č. 186/1992 Sb., o služebním poměru příslušníků Policie České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁰ Zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně, ve znění pozdějších předpisů.

příslušníků, ale také zvláštní péči o ně (zdravotní, sociální, vzdělávací) a další pravidla, jimiž se služební poměr liší od pracovněprávních vztahů upravených v zákoníku práce.

199. Od 1. prosince roku 1999 nabyly účinnosti zákony nově upravující služební poměr a další pracovně právní vztahy příslušníků ozbrojených sil. Jsou to zákon o vojácích z povolání¹²¹, zákon o zajišťování obrany¹²² a zákon o ozbrojených silách¹²³. V prvním čtvrtletí roku 2000 projedná vláda návrh nového zákona o Policii České republiky, který by měl nabýt účinnosti dne 1. ledna 2001.
200. Nový zákon o vojácích z povolání v ustanovení § 47 odst. 1 stanoví jedno ze zákonných omezení pro výkon povolání: *Voják může výjimečně vykonávat výdělečnou činnost pouze s písemným souhlasem služebního orgánu, neovlivní-li tato činnost výkon jeho služby nebo jiný důležitý zájem ozbrojených sil.*
201. Základní a bezplatná **příprava na povolání** v základních a středních školách je zaručena všem občanům ČR a cizincům s trvalým pobytem v České republice ve školském zákoně¹²⁴, jak požaduje článek 13 odst. 1 Paktu. Veškerá příprava na těchto školách musí být uskutečňována podle ustanovení § 39 školského zákona na základě učebních dokumentů, které jsou zpracovány v souladu s potřebami příslušných povolání a které jsou rovněž aktualizovány na základě potřeb trhu práce. Podrobnější údaje jsou v textu k článku 13 Paktu.
202. Zákoník práce⁷² v ustanoveních § 141 až 144 ukládá zaměstnavateli povinnost dbát o **kvalifikaci zaměstnanců a její zvyšování**. Z těchto ustanovení vyplývají práva a povinnosti jak pro zaměstnavatele, tak i pro zaměstnance:
203. Ustanovení § 141a zákoníku práce určuje zaměstnanci povinnost *prohlubovat si soustavně kvalifikaci k výkonu práce sjednané v pracovní smlouvě*. Zaměstnavateli dává oprávnění *uložit zaměstnanci účast na školení k prohloubení kvalifikace*. Zaměstnanci, který *vstupuje do pracovního poměru bez kvalifikace, zabezpečuje zaměstnavatel získání kvalifikace zaškolením nebo zaučením* (§ 142 odst. 1 zákoníku práce), po jehož skončení mu vydá osvědčení. Zaměstnavatel je rovněž povinen podle ustanovení § 142 odst. 2 zákoníku práce zaškolit nebo zaučit zaměstnance, který přechází na nové pracoviště nebo na nový druh práce, a to zejména při organizačních opatřeních. Některé druhy zvyšování kvalifikace jsou povinné, jiné se mohou uskutečňovat v závislosti na potřebách a finančních možnostech zaměstnavatele.
204. Zaměstnavatel může poskytnout zaměstnanci podle ustanovení § 142b zákoníku práce pracovní úlevy a hmotné zabezpečení (podle ustanovení § 126 zákoníku práce), je-li předpokládáně zvýšení kvalifikace v souladu s potřebou zaměstnavatele.
205. Další vzdělávání prostřednictvím **rekvalifikace** je uskutečňováno podle zákona o zaměstnanosti a vyhlášky ministerstva práce a sociálních věcí o bližších podmínkách zabezpečování rekvalifikace uchazečů o zaměstnání a zaměstnanců¹²⁵.
206. Při rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání se podle ustanovení § 1 zmíněné vyhlášky vedle dosavadní kvalifikace přihlíží zejména k jejich osobnostním předpokladům, schopnostem a zdravotní způsobilosti pro výkon práce, pro kterou se mají rekvalifikovat. K rekvalifikaci se využívají vhodné formy teoretické a praktické přípravy zejména v učebním nebo studij-

¹²¹ Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání.

¹²² Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky.

¹²³ Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky.

¹²⁴ Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁵ Vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí č. 21/1991 Sb., o bližších podmínkách zabezpečování rekvalifikace uchazečů o zaměstnání a zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů.

ním oboru s případnou úpravou pro jednotlivé specializační kurzy a krátkodobé formy středoškolského a vysokoškolského studia.

207. Úřady práce organizují rekvalifikaci v případech, kdy struktura poptávky trhu práce neodpovídá struktuře nabídky a rekvalifikace pracovní síly umožní nové nebo další uplatnění ve vhodném zaměstnání.
208. Rekvalifikace uchazečů o zaměstnání zabezpečují podle zmíněné vyhlášky ministerstva práce a sociálních věcí vzdělávací zařízení: učiliště, střední odborná učiliště, gymnázia, střední odborné školy a speciální školy zřizované státem, ale také vzdělávací zařízení zaměstnavatelů, soukromá zařízení a další fyzické a právnické osoby. Způsobilost zařízení provádět rekvalifikace ověřuje a schvaluje ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Vzdělávací zařízení zabezpečují rekvalifikace na základě smlouvy s úřadem práce nebo zaměstnavatelem. Výuka probíhá podle učebních materiálů schválených ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.
209. S uchazečem o zaměstnání, pro jehož další pracovní uplatnění je nezbytné zabezpečit rekvalifikaci a který o ni projeví zájem, uzavírá úřad práce písemnou dohodu, ve které jsou stanoveny podmínky, za nichž se rekvalifikace uskuteční.
210. Uchazeči o zaměstnání vyslanému na rekvalifikaci úřadem práce zabezpečuje podle ustanovení § 4 výše zmíněné vyhlášky úřad bezplatně potřebné ochranné pracovní pomůcky a prostředky, dále mu může hradit výdaje na školní potřeby až do výše 1 tisíce Kč, cestovné a pojištění pro případ úrazu.
211. V České republice neobsahují žádné právní předpisy výjimky či omezení týkající se rasy, pohlaví, národnosti, sociálního původu apod., které by rušily nebo oslabovaly uznání, požívání nebo uplatňování práva na rovné příležitosti, možnosti a zacházení v přístupu k zaměstnání a přípravě k němu.
212. Způsoby a podmínky pro **poskytování hmotného zabezpečení** před nástupem do zaměstnání a v případě jeho ztráty upravují ustanovení § 12 až 18 zákona o zaměstnanosti.
213. Hmotné zabezpečení se poskytuje uchazeči o zaměstnání, který splňuje podmínku celkové doby předchozího zaměstnání v délce alespoň 12 měsíců v posledních třech letech před podáním žádosti o zprostředkování zaměstnání. Jako doba zaměstnání se podle ustanovení § 13 odst. 2. zákona o zaměstnanosti započítává doba studia (přípravy na povolání či pracovní uplatnění), výkonu základní vojenské služby nebo výkonu civilní služby, osobní péče o dítě ve věku do tří let nebo o dítě ve věku do 18 let, je-li těžce zdravotně postižené a vyžaduje-li proto mimořádnou péči, dále doba osobní péče o blízkou převážně nebo úplně bezmocnou osobu a doba pobírání plného invalidního důchodu.
214. Není-li možno umístit pracovníka, který má být uvolněn, v rámci podniku, je zaměstnavatel povinen ve spolupráci s úřady práce pracovníku pomáhat při získávání nového vhodného zaměstnání. Nemůže-li pracovník i přes pomoc bývalého zaměstnavatele a úřadu práce nalézt vhodné zaměstnání, přísluší mu podle ustanovení § 17 zákona o zaměstnanosti dávky hmotného zabezpečení v nezaměstnanosti ve výši 50 procent jeho předchozího výdělku po dobu 3 měsíců a poté ve výši 40 procent po dobu dalších 3 měsíců. Uchazeči o zaměstnání, kteří nastoupili rekvalifikaci, se stanoví po dobu rekvalifikace hmotné zabezpečení ve výši 60 procent průměrného čistého měsíčního výdělku v posledním zaměstnání. Pokud ani tehdy nenastoupí do "vhodného zaměstnání", úřad práce jej i nadále vede jako uchazeče o zaměstnání, nabízí mu volné pracovní příležitosti, ale finančně je taková osoba zabezpečena v rámci systému sociálního zabezpečení, dokud nenalezne uplatnění na trhu práce.

215. Součástí státní politiky zaměstnanosti je i usměrňování zaměstnávání pracovních sil ze zahraničí. Podmínky pro **zaměstnávání cizinců** v České republice upravuje zákon o zaměstnanosti, podle kterého mohou cizinci nebo osoby bez státní příslušnosti být zaměstnání na území republiky za předpokladu, že jim bylo uděleno povolení k zaměstnání úřadem práce (podle zákona o zaměstnanosti a působnosti orgánů ČR na úseku zaměstnanosti) a povolení k pobytu ministerstvem vnitra (podle zákona o pobytu cizinců na území České republiky¹²⁶). Povolení k zaměstnání se vyžaduje i tehdy, má-li cizinec vykonávat práci na území České republiky v pracovním vztahu k zahraničnímu zaměstnavateli, který ho k výkonu této práce vyslal na základě obchodní nebo jiné smlouvy uzavřené s tuzemskou právnickou nebo fyzickou osobou.
216. Úřady práce vydávají povolení k přijetí cizince podle ustanovení § 19 zákona o zaměstnanosti tehdy, pokud nelze volné pracovní místo s ohledem na požadovanou kvalifikaci nebo dočasný nedostatek volných pracovních sil obsadit jinak.
217. Novela zákona o zaměstnanosti¹²⁷ platná od 1. října 1999 zpřesnila a také zpřísnila podmínky pro zaměstnávání cizinců. Důležitou změnou oproti původnímu stavu je omezení doby, na kterou je možné pracovní povolení vydat, na 1 rok s možností povolení vydávat opakovaně. Po třech letech zaměstnání cizince na území republiky je možné vydat nové povolení nejdříve po uplynutí 12 měsíců, pokud mezinárodní smlouva, jíž je Česká republika vázána, nestanoví jinak. Toto omezení se nevztahuje na cizince pracující v příhraničních oblastech, kteří se alespoň jednou týdně vracejí domů, sezónní zaměstnance, pokud na území republiky nepracují více než šest měsíců v roce a mezi jednotlivými zaměstnáními uplyne nejméně šest měsíců. Dále na toho cizince, který vykonává v České republice soustavnou vzdělávací činnost jako pedagogický pracovník.
218. V některých případech mohou zaměstnavatelé cizince zaměstnat i bez povolení k zaměstnání. Jsou to především cizinci a osoby bez státní příslušnosti, kterým bylo uděleno povolení k trvalému pobytu, cizinci, kterým bylo přiznáno postavení uprchlíka nebo o toto postavení požádali, a žadatelé o azyl¹²⁸. Dále povolení nemusí mít rodinní příslušníci členů diplomatické mise, konzulárního úřadu nebo zaměstnance mezinárodní vládní organizace se sídlem na území republiky, pokud je mezinárodní smlouvou sjednanou jménem vlády zaručena vzájemnost.
219. Po rozdělení československé federace v roce 1993 uzavřely vlády nástupních států, České republiky a Slovenské republiky, smlouvu o vzájemném zaměstnávání občanů¹²⁹. Tato smlouva zaručuje zásadu volného pohybu pracovních sil mezi oběma státy. Zaměstnavatel je pouze povinen své zaměstnance zaregistrovat u příslušného úřadu práce.
220. Pokud jsou cizinci nebo osoby bez státní příslušnosti zaměstnání na území státu bez povolení či registrace na úřadu práce, mohou být postiženi podle zákona o přestupcích¹³⁰, nelegální zaměstnanci pak podle zákona o pobytu cizinců. Jejich zaměstnavatelům lze v těchto případech uložit pokutu za porušení zákona o zaměstnanosti. Kontrolní činnost vykonávají úřady

¹²⁶ Zákon č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁷ Zákon č. 167/1999 Sb., kterým se mění zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 9/1991 Sb., o zaměstnanosti a působnosti orgánů České republiky na úseku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁸ V souladu s Úmluvou o právním postavení uprchlíků a Protokolem týkajícím se právního postavení uprchlíků, které byly zveřejněny ve sbírce zákonů pod č. 208/1993 Sb. a podle zákona č. 498/1990 Sb., o uprchlících, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁹ Bilaterální smlouva č. 227/1993 Sb., smlouva mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o vzájemném zaměstnávání občanů.

¹³⁰ Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

práce, ty ukládají také pokuty za nedodržení příslušných právních norem zaměstnavateli. Přes tato opatření je nelegální zaměstnávání cizinců častým jevem zejména ve stavebnictví.

221. Podle článku 26 Listiny má každý **právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost**. Podmínky soukromého podnikání jsou stanoveny zákonem o živnostenském podnikání¹³¹ a obchodním zákoníkem¹³². Výkonem samostatné výdělečné činnosti je provozování živnosti podle zákona o živnostenském podnikání, zápis v evidenci podle zákona o soukromém podnikání občanů¹³³ (týká se zemědělské výroby), funkce statutárního orgánu obchodní společnosti, soustavný výkon umělecké nebo jiné tvůrčí činnosti za základě autorskoprávních vztahů (viz text k článku 15 Paktu, o ochraně duševního vlastnictví), výkon jiné výdělečné činnosti na základě oprávnění podle zvláštních předpisů (např. zákon o advokacii¹³⁴, zákon o auditorech¹³⁵ aj.) a činnost osoby spolupracující při výkonu samostatné výdělečné činnosti.
222. **Diskriminaci** v zaměstnání zakazuje na základě ustanovení § 1 odst. 1 a 2 novela zákona o zaměstnanosti, která nabyla účinnosti dne 1. října 1999. Zároveň zakazuje diskriminační nabídku zaměstnání, bránící zásadě rovného zacházení při přístupu k němu:
- (1) *Právo na zaměstnání nelze občanovi odeprít z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, sexuální orientace, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, členství nebo činnosti v politických stranách nebo politických hnutích, odborových organizacích a jiných sdruženích, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu, zdravotního stavu, věku, manželského a rodinného stavu nebo povinností k rodině, s výjimkou případů, kdy to stanoví zákon nebo je pro to věcný důvod spočívající v předpokladech, požadavcích a povaze zaměstnání, které by měl občan vykonávat a který je pro výkon tohoto zaměstnání nezbytný.*
- (2) *Účastníkům právních vztahů vznikajících podle tohoto zákona není dovoleno činit nabídky zaměstnání, které jsou v rozporu s ustanovením odstavce 1.*
223. Nabídkou zaměstnání se rozumí nejen nabídka zprostředkovaná veřejnými médii (inzerce), ale i nabídka učiněná při rozhovoru uchazeče se zaměstnavatelem, při konkursním řízení apod.
224. Prokázanou diskriminaci v souvislosti s nabídkou zaměstnání lze postihnout podle ustanovení § 8 a § 9 zákona o zaměstnanosti a působnosti orgánů ČR na úseku zaměstnanosti, pokutou až do výše 250 tisíc Kč, při opakování takového jednání až do výše 1 milionu Kč. Kontrolu provádějí a sankce ukládají kontrolní orgány zaměstnanosti: úřady práce a ministerstvo práce a sociálních věcí. Zatím není možné zjistit, zda byla v případech diskriminace využívána soudní ochrana, protože příslušné položky byly do statistického třídníku sporů a do statistického listu trestního ministerstva spravedlnosti promítnuty až v roce 1999.
225. Uplatnění práva na rovný přístup k zaměstnání bývá v praxi spojeno s problémy. Ty se týkají nejen mužů a žen, ale všech rizikových skupin obyvatel: mladých lidí bez praxe, žen s malými dětmi, zdravotně postižených, osob v předdůchodovém věku a osob s nízkou nebo žádnou kvalifikací.
226. Velké problémy s uplatněním na trhu práce mají příslušníci romské menšiny. Tato menšina je postižena extrémně vysokou nezaměstnaností (vládní odhady uvádějí, že 70 až 80 procent

¹³¹ Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

¹³² Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹³³ Zákon č. 105/1990 Sb., o soukromém podnikání občanů, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁴ Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁵ Zákon č. 524/1992 Sb., o auditorech a Komoře auditorů České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

romské populace v produktivním věku je nezaměstnaných¹³⁶), která vede k závislosti na sociálních dávkách a dalším formám sociální deprivace. Většina romských uchazečů o zaměstnání evidovaných úřady práce patří navíc do skupiny osob obtížně umístitelných na trhu práce, charakteristických kumulací handicapů.

227. Hlavní příčinou vysoké nezaměstnanosti Romů je nízká úroveň vzdělání a kvalifikace většiny z nich. Další příčinou - s tou první úzce související - je také demotivující systém sociálních dávek vzhledem k výši mzdy za nekvalifikovanou manuální práci. Nedaří se účinně bránit zaměstnavatelům v přímé diskriminaci - někdy odmítají zaměstnat Romy bez dalšího vysvětlení, často zdůvodňují nepřijímání Romů jejich "nepřízpůsobivostí" běžnému pracovnímu režimu a špatnými zkušenostmi s některými Romy. Diskriminaci tohoto typu je obtížné prokazovat. Projekty zaměřené na zvýšení zaměstnanosti Romů podporuje jednak ministerstvo práce a sociálních věcí státními rekvalifikačními programy¹³⁷, na místní úrovni pak ministerstvo vnitra prostřednictvím Republikového výboru pro prevenci kriminality¹³⁸.
228. Ve snaze zvýšit zaměstnanost zdravotně postižených byla povinnost zaměstnavatelů zaměstnávat určité procento zaměstnanců se změněnou pracovní schopností převedena z pouhého nařízení vlády přímo do nového zákona o zaměstnanosti. Přesto ze statistických údajů vyplývá, že nezaměstnanost zdravotně postižených narůstá. V posledních letech totiž prudce stoupá počet občanů se změněnou pracovní schopností, přestože počet volných pracovních míst je dle údajů úřadů práce stále stejný. K 31. prosinci 1998 bylo v České republice 48 951 občanů se změněnou pracovní schopností, volných míst (registrovaných na úřadech práce) pro tyto občany však bylo celkem 1 242.
229. Zkušenosti posledních deseti let prokázaly nedostatky úzce resortních pohledů na řešení otázek souvisejících se zdravotním stavem obyvatel a zaměstnaností. Ekonomické ztráty spojené se zdravotním postižením vznikají nejen přímo, tj. čerpáním sociálních dávek a důchodů, ale i nepřímo tím, že se zdravotně postižení nepodílejí na vytváření hrubého domácího produktu. Další ztráty vznikají nemožností uplatnit dosažené vzdělání, schopnosti a zkušenosti, poklesem podílu příbuzných a blízkých osob pečujících o zdravotně postiženého na vytváření HDP i statisticky prokazatelnou zvýšenou potřebou zdravotní péče o člověka při nefungující rehabilitaci. Předpokladem efektivního čerpání finančních prostředků pro zdravotně postižené je zavedení ucelené rehabilitace, která se opírá o hodnocení zdravotního postižení podle kritérií doporučených WHO¹³⁹. V květnu 1999 uložila vláda usnesením¹⁴⁰ ministři práce a sociálních věcí zpracovat do poloviny roku 2000 návrh „Koncepce ucelené rehabilitace“ (nabude účinnosti od 1. ledna 2001).

Omezení pro výkon některých funkcí

230. V souvislosti se snahami zamezit působení lidí těsně spjatých s režimem před rokem 1989 ve významných veřejných funkcích a na rozhodujících místech represivních orgánů státní moci, byly přijaty dva tzv. lustrační zákony: federální zákon, kterým se stanoví některé další před-

¹³⁶ Zpráva o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti, příloha k usnesení vlády ČR ze dne 29. října 1997 č. 686.

¹³⁷ V letech 1997 a 1998 proběhly dva rekvalifikační kurzy pro sociální pracovníky pro práci s romským obyvatelstvem, jichž se zúčastnili romští uchazeči o zaměstnání. Většina z nich našla uplatnění jako poradci na okresních nebo městských úřadech, v protidrogových a poradenských centrech a jako asistenti ve školách.

¹³⁸ V roce 1998 podpořilo ministerstvo vnitra částkou 2 819 tisíc Kč deset projektů směřujících přímo k podpoře zaměstnanosti Romů rekvalifikací, osobním poradenstvím a vzděláváním romské mládeže.

¹³⁹ International Classification of Impairments, Activities and Participation – ICDH 2

¹⁴⁰ Usnesení vlády ČR ze dne 5. května 1999 č. 418, o Národním plánu zaměstnanosti.

poklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích¹⁴¹, a doplňující zákon České národní rady o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků policie a příslušníků vězeňské služby¹⁴².

231. Významnými funkcemi jsou podle těchto zákonů funkce obsazované volbou, jmenováním nebo ustanovováním v orgánech státní správy, v armádě, v Bezpečnostní informační službě, v kanceláři prezidenta republiky, v Úřadu vlády, kanceláři Nejvyššího a Ústavního soudu, v prezidiu Akademie věd, v rozhlasu a televizi, ve státních podnicích a organizacích, státních fondech a peněžních ústavech včetně České národní banky. Zákon se vztahuje i na soudce, prokurátory a justiční čekatele, stanoví také podmínky spolehlivosti pro výkon některých koncesovaných živností¹⁴³.
232. Předpokladem pro výkon funkce podle těchto zákonů je, že občan v období od 25. února 1948 do 17. listopadu 1989 nebyl příslušníkem Státní bezpečnosti, nebyl evidován jako její vědomý spolupracovník v určitých kategoriích, nebyl tajemníkem orgánu Komunistické strany Československa od stupně okresního výše nebo členem Ústředního výboru této strany, pracovníkem politického aparátu zmíněných institucí, členem prověřkových komisí nebo akčního výboru po roce 1948 a po roce 1968, příslušníkem Lidových milicí a studentem vysoké školy vzdělávající politické pracovníky a příslušníky Státní bezpečnosti či studentem na některých sovětských vysokých školách.
233. Zastánci lustračního zákona uváděli, že jde o preventivní opatření nezbytné pro ochranu vznikajícího demokratického pořádku. Odpůrci vytýkali lustračním zákonům především to, že opatření z nich plynoucí slouží ve skutečnosti jako mimosoudní trest, který je s ohledem na retroaktivitu nepřijatelný. Kritizovali také to, že zákon zmíněné kategorie osob postihuje paušálně, bez individuálního přezkoumání viny¹⁴⁴. Účinnost obou právních předpisů končí 31. prosince roku 2000¹⁴⁵.
234. Kontrolní orgány Mezinárodní organizace práce připustily význam lustračních zákonů v době přechodu k demokracii, uvítaly však jejich časově omezenou platnost. Současně podrobily kritice příliš velký rozsah funkcí, kterých se zákony týkají, a to zejména při obsazování funkcí ve státní správě. Zákon kritizovaly také orgány Rady Evropy.

¹⁴¹ Zákon č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴² Zákon č. 279/1992 Sb., o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Vězeňské služby České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴³ Podle ustanovení § 27 odst. 2 zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), a přílohy č. 3 tohoto zákona.

¹⁴⁴ Tato skutečnost byla sporná proto, že mezi bývalými spolupracovníky Státní bezpečnosti byly i osoby, které podepsaly spolupráci pod nátlakem nebo pouze formálně.

¹⁴⁵ Ústavní soud ČSFR rozhodl dne 26. listopadu 1992, že deset ustanovení tohoto zákona není v souladu s Listinou, resp. Ústavou a ztrácejí k 15. červnu 1993 účinnost. Z postižitelných kategorií tajné spolupráce se Státní bezpečností byl tak mj. vypuštěn důvěrníci a kandidáti tajné spolupráce. V roce 1995 byla platnost lustračního zákona přes veto prezidenta republiky prodloužena do roku 2000.

2. Opatření, jež mají být učiněna státy, smluvními stranami Paktu, k dosažení plného uskutečnění tohoto práva, budou zahrnovat programy technického a odborného zaškolení a výcviku, plány a prostředky k dosažení stálého hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje a plné a produktivní zaměstnanosti za podmínek, zajišťujících jednotlivci základní politické a hospodářské svobody.

235. K přípravě, formulování a realizaci **politiky zaměstnanosti** vytvořila vláda ČR soustavu veřejných služeb zaměstnanosti (úřadů práce). Podrobné informace o legislativních a praktických opatřeních aktivní a pasivní politiky zaměstnanosti a o službách zaměstnanosti podala Česká republika Výboru expertů pro aplikaci úmluv a doporučení Mezinárodní organizace práce k provádění úmluv č. 122 (o politice zaměstnanosti), č. 159 (o pracovní rehabilitaci a zaměstnávání invalidů) a č. 88 (o veřejných službách zaměstnanosti). K problematice svobodného výkonu zaměstnání podala Česká republika do Mezinárodní organizace práce zprávu o provádění úmluvy č. 29 o nucené práci a úmluvy č. 105 o odstranění nucené práce. S výjimkou úmluvy č. 105, která vstoupila pro Českou republiku v platnost dne 6. srpna 1997, všechny tyto úmluvy nabyly účinnosti v České republice dne 1. ledna 1993.
236. Česká republika ratifikovala v roce 1975 též úmluvy Mezinárodní organizace práce č. 140, o placeném studijním volnu, a č. 142, o odborné výchově a odborném poradenství pro volbu povolání za účelem rozvoje lidských zdrojů.
237. Kromě rekvalifikací, zmíněných výše, zabezpečují úřady práce v rámci aktivní politiky zaměstnanosti zřizování nových pracovních míst také poskytováním příspěvků zaměstnavatelům při zaměstnávání uchazečů o zaměstnání. Zřizují společensky účelná pracovní místa¹⁴⁶, organizují veřejně prospěšné práce, podporují finančně zaměstnavatele, kteří vytvoří místa pro odbornou praxi absolventů škol nebo kvalifikaci mladistvého evidovaného úřadem práce, poskytují příspěvek na chráněné dílny a chráněná pracoviště pro občany se změněnou pracovní schopností, poskytují dotace na mzdové náklady v podnicích, které přecházejí na nový a perspektivní program, s cílem předejít dočasnému propouštění pracovníků.
238. V květnu 1999 schválila vláda koncepční dokument Národní plán zaměstnanosti¹⁴⁷ a ustavila Výbor pro zaměstnanost jako koordinační a poradní orgán ministra práce a sociálních věcí. Hlavní opatření uvedená v harmonogramu realizace Národního plánu zaměstnanosti jsou:
- a) Provést postupně od školního roku 2000/2001 reformu řízení a financování školského systému, především středního a vyššího odborného školství, s cílem vytvořit prostřednictvím systému vzdělávání podmínky pro rovnováhu mezi strukturou kvalifikace absolventů škol a potřebami trhu práce.
 - b) Zavést postupně od školního roku 2000/2001 do učebních osnov škol, zejména základních, předmět volba povolání, zaměřený na formování postojů žáků, a ve spolupráci s úřady práce provázat výuku základních, středních a vyšších odborných škol informacemi o aktuálních i perspektivních možnostech na trhu práce.
 - c) Postupně zvyšovat váhu pracovních příjmů ve vztahu k sociálním příjmům, především u občanů s očekávaným nízkým příjmem, zvýhodnit osoby ekonomicky aktivní před oso-

¹⁴⁶ Podle ustanovení § 5 zákona č. 9/1991 Sb., o zaměstnanosti a působnosti orgánů České republiky na úseku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, a vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 35/1997 Sb., která upravuje poskytování finančního příspěvku.

¹⁴⁷ Usnesení vlády ČR ze dne 5. května 1999 č. 418, o Národním plánu zaměstnanosti.

bami ekonomicky neaktivními. V souladu s tímto úkolem zvyšovat minimální mzdu tak, aby se dostala nad úroveň životního minima samostatně žijící dospělé osoby.

- d) Změnit a rozšířit působnost a možnosti, včetně organizačních a finančních, orgánů služeb zaměstnanosti v souladu s potřebami na trhu práce. Připravit nový zákon o zaměstnanosti tak, aby mohl nabýt účinnosti k 1. červenci 2001. Ten by měl důsledně a provázaně řešit zaměstnávání cizinců, ale také uplatnění zdravotně postižených osob a jejich ochranu na trhu práce a osob obtížně zaměstnatelných.
- e) Zpracovat opatření na zvýšení zaměstnanosti dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů o práci se zřetelem na příslušníky romské komunity.
- f) Podporovat vznik a rozvoj průmyslových zón a podnikatelských aktivit vytvářejících nová pracovní místa. Současně podporovat malé a střední podnikání, a to formou přímé finanční podpory a snížením daňového zatížení.
- g) Využívat veřejných zakázek přednostně k zajištění zaměstnanosti uchazečů o zaměstnání, zejména obtížně umístitelných.
- h) Vytvářet podmínky pro uplatnění flexibilních forem organizace práce a pracovní doby, umožňující vzájemnou přizpůsobivost potřeb zaměstnavatelů a zaměstnanců, vytvářet podmínky pro zkracování pracovní doby a práce na zkrácený pracovní úvazek, vytvářet tlak na snižování přesčasové práce.
- i) Sledovat průběžně úroveň prosazování práva na zaměstnání u skupin osob ohrožených diskriminací.
- j) Přispět k odstranění neoprávněných rozdílů v odměňování mužů a žen.

239. Nová koncepce reagovala na vývoj trhu práce od vzniku České republiky a na požadavky stanovené v hospodářské strategii České republiky pro vstup do Evropské unie: oživení hospodářského růstu, zvýšení konkurenční schopnosti, kvalifikace pracovní síly a zvýšení zaměstnanosti.

240. S realizací politiky zaměstnanosti souvisí i základní **dopravní obslužnost území**, a to zejména veřejnou dopravou¹⁴⁸. Zajištění základní dopravní obslužnosti územního obvodu - v České republice především území okresu - znamená zajištění přiměřené dopravy do zaměstnání, do škol, ale také k soudům, do zdravotnických zařízení poskytujících základní zdravotní péči, včetně dopravy zpět, po všechny dny v týdnu. Veřejná doprava není na celém území České republiky zabezpečena rovnoměrně. Rozsah sítě a přepravní možnosti autobusové dopravy i železniční osobní dopravy jsou, mimo jiné, ovlivněny finančními možnostmi státu a obcí.

Výkony osobní dopravy: přepravené osoby (v milionech)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
železniční doprava	242	229	227	219	203	183
autobusová linková doprava	9,09	8,20	7,67	6,32	5,88	5,98
městská hromadná doprava	2 635	2 575	2 262	2 207	2 162	2 175

Zdroj: Ministerstvo dopravy a spojů, 1999

¹⁴⁸ Evropská komise vydala v 90. letech politický dokument o veřejné osobní dopravě, tzv. Zelenou knihu, v které mimo jiné zdůrazňuje důležitost sociálního prvku mobility osob. Dostupnost osobní veřejné dopravy je podle Zelené knihy jedním ze základních sociálních práv občana Evropy.

241. **Celková úroveň zaměstnanosti** byla v prvních transformačních letech v průměru uspokojivá. Na udržení vysoké úrovně se podílelo zejména odvětví služeb: v roce 1998 v tomto odvětví pracovalo 53,6 procenta všech ekonomicky aktivních osob. Podíl zemědělství a lesnictví činil pouze 5,5 procenta a průmyslu 40,9 procenta. Výrazně se sice snížila zaměstnanost ve většině velkých průmyslových podniků, ale vzniklo mnoho drobných podniků a samostatných živnostníků se zhruba 780 tisíci pracovních příležitostí.
242. Dále se na uspokojivé hladině zaměstnanosti do roku 1994 podílelo snížení počtu pracujících osob v důchodovém věku, prodloužení délky mateřské dovolené ze dvou na tři roky, prodloužení poskytování rodičovského příspěvku do čtyř let věku dítěte a prodloužení dovolené o jeden týden. Na nízké úrovni nezaměstnanosti se podílely také odchody do důchodu před dosažením plného důchodového věku.

Vývoj na trhu práce

Rok	Míra nezaměstnanosti v % (z celkového počtu prac.sil)	Neumístění uchazeči o zaměstnání (v tisících)				
		Celkem	ženy	z toho		
se změněnou pracovní schopností	absolventi škol			pobírající příspěvek		
1993	3,52	185	104	20	24	93
1994	3,19	166	97	22	20	78
1995	2,93	153	88	23	20	68
1996	3,52	186	105	31	27	93
1997	5,23	269	152	40	44	138
1998	7,48	387	205	49	68	190
1999	8,39	435	228	53	66	181

Pozn.: Údaje vždy k 31. prosinci příslušného roku, údaje za rok 1999 k 30. červnu. K 31. prosinci 1999 činila míra nezaměstnanosti 9,4 procenta.

243. Svoji roli sehrál i způsob české privatizace. Podniky před privatizací nebyly restrukturalizovány a tento proces byl přesunut na nové vlastníky. V souvislosti s dokončováním privatizace lze proto očekávat růst nezaměstnanosti.
244. Míra nezaměstnanosti začala výrazně růst až v posledních měsících roku 1997. Rizikovými skupinami jsou především mladí lidé bez praxe, ženy s malými dětmi, osoby s nízkou nebo žádnou kvalifikací a osoby zdravotně postižené. V mnoha případech se tyto charakteristiky kumulují. Lidé z těchto skupin nejčastěji patří mezi osoby opakovaně a dlouhodobě nezaměstnané.

Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání v problémových skupinách osob (v tisících osob)

Ukazatel	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Neumístění uchazeči celkem	185	166	153	186	269	387	435
Uchazeči do 19 let	29	22	20	24	33	33	25
20 - 24 let	28	25	22	28	46	95	107
Uchazeči se základním vzděláním	70	65	62	71	90	117	131
Uchazeči bez zaměstnání							
do 3 měsíců	86	67	60	77	100	134	133
3 až 6 měsíců	43	37	33	43	68	99	92
6 až 9 měsíců	18	17	14	18	30	41	53
9 až 12 měsíců	12	11	10	10	18	27	47
nad 12 měsíců	27	35	36	38	53	87	110

Pozn.: Hodnota ukazatelů vždy k 31. prosinci příslušného roku, údaje za rok 1999 k 30. červnu.

245. Výrazné jsou územní rozdíly v míře nezaměstnanosti. Vytvořily se dva výrazné typy problémových území. Jednak jsou to okresy s vysokým podílem průmyslu soustředěného jen do několika výrobních odvětví, kde byla utlumena nebo zrušena výroba (těžba uhlí, hutnictví železa, obory těžkého strojírenství, výroba vagónů, nákladních aut apod.), aniž by tento útlum byl vyvážen novými pracovními příležitostmi. Jsou to především okresy severní Moravy a severních Čech s vysokou hustotou městského obyvatelstva. Druhým typem jsou ekonomicky slabé okresy s podprůměrným podílem průmyslu a nadprůměrným podílem zemědělství, s nízkou hustotou osídlení (podhorské a příhraniční okresy severní a jižní Moravy, ale i severních, jižních a západních Čech).

Míra nezaměstnanosti podle krajů ¹⁾ (stav k 31. prosinci 1998)

Ukazatel	Celkem	Muži	Ženy
Obecná míra nezaměstnanosti (ILO)	7,3	5,7	9,3
Hl.m. Praha	3,6	2,9	4,3
Středočeský	6,2	4,6	8,3
Jihočeský	5,0	4,0	6,2
Západočeský	6,5	5,5	7,8
Severočeský	12,0	9,2	15,6
Východočeský	6,5	4,8	8,7
Jihomoravský	6,4	4,9	8,3
Severomoravský	10,0	7,9	12,6

Pozn.: 1) Kraje podle územněsprávního členění používaného pro účely statistického třídění do 31. prosinci 1999.
Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

246. Celkově lze situaci na trhu práce v České republice charakterizovat následovně:

- V důsledku snížení hospodářského růstu České republiky v roce 1997, způsobu privatizace a nedokončené restrukturalizace podniků začala nabídka pracovních sil převyšovat poptávku. Lze očekávat další růst nezaměstnanosti v souvislosti s dokončováním transformace hospodářství a jeho ozdravováním. Počet uchazečů o práci roste, ale počet volných pracovních míst klesá.
- Profesní a kvalifikační struktura pracovní síly neodpovídá struktuře poptávky na pracovním trhu. Chybí vazba vzdělávacího systému na trh práce. Živelný rozvoj soukromých škol a nevyřešená situace odborných učilišť (jejich financování a řízení), pokles zájmu žáků o technické obory vedl k nedostatku absolventů vyučených v některých dělnických

profesích či technických oborech. Na druhé straně přibýlo absolventů, kteří nenacházeli uplatnění na trhu práce (zejména oborů ekonomických).

- c) Nejsou předpoklady pro prostorovou mobilitu pracovní síly. Pracovníci s průměrnými a podprůměrnými příjmy (více než 60 % všech zaměstnanců) nemají možnost se stěhovat za prací vzhledem k nerozvinutému trhu s byty pro tyto příjmové kategorie. Snižuje se také dopravní obslužnost a zvyšují náklady na hromadnou dopravu. To také zhoršuje možnost řešit situaci v územích s kritickými hodnotami míry nezaměstnanosti.
- d) Úroveň mezd a sociálních dávek není v rovnováze: současný poměr nemotivuje lidi s nízkou kvalifikací a nízkými příjmy k práci. Jedním z důsledků je i rostoucí počet dlouhodobě a opakovaně nezaměstnaných. Problémy s umístěním obtížně zaměstnatelných se prohlubují. V roce 1997 činila průměrná výše vyplácené podpory v nezaměstnanosti 2533 Kč. Ve stejném období byla průměrná hrubá měsíční mzda (tedy mzda před zdaněním a odečtu sociálního a zdravotního pojištění) v civilním sektoru národního hospodářství 10696 Kč, v nejhůře placeném odvětví (textilním průmyslu) pouze 6 861 Kč.
- e) Poptávka po zahraničních pracovnících je vysoká především pro práce a profese kvalifikačně nenáročné, méně placené, prováděné v obtížných pracovních podmínkách. Zahraniční pracovníci vytlačují domácí pracovní sílu z trhu, jejich zaměstnávání je pro zaměstnavatele často výhodné i za cenu porušení zákona. Jsou často velmi kvalifikovaní a ochotni pracovat za nižší mzdu.
- f) Politika zaměstnanosti byla až do přijetí Národního plánu zaměstnanosti zaměřena více na tzv. pasivní politiku, to znamená na vyplácení podpor v nezaměstnanosti. Snižující se objem rozpočtových finančních prostředků na opatření aktivní politiky zaměstnanosti v letech 1993 až 1997 umožnil do těchto opatření zahrnout pouze omezený počet uchazečů o práci. Snížení objemu výdajů na aktivní politiku zaměstnanosti však nevyplývalo z nižších rozpočtovaných prostředků na tuto oblast, ale ze ztráty účinnosti dosavadních nástrojů aktivní politiky (zejména zaměstnavatelé ztráceli zájem o využívání této formy podpory).

Náklady na politiku zaměstnanosti

	Náklady na státní politiku zaměstnanosti (v tis. Kč)	Náklady na aktivní politiku zaměstnanosti (APZ)		Podíl uchazečů zařazených do APZ v %	Měsíční výše hmotného zabezpečení na 1 uchazeče (Kč)
		tisíce Kč	podíl v % na celk. nákladech		
1993	2 174 877	758 208	34,86	28,6	1 654
1994	2 571 843	727 579	28,29	26,3	1 839
1995	2 416 637	634 791	26,27	23,7	2 056
1996	2 664 492	558 086	20,95	19,9	2 306
1997	3 994 750	574 712	14,39	13,8	2 567
1998	5 117 089	923 390	18,05	14,9	2 335

Pozn.: Podíl uchazečů zařazených do aktivní politiky zaměstnanosti na průměrném počtu uchazečů

247. Národní plán zaměstnanosti směřuje od pasivní k aktivní politice zaměstnanosti, k prevenci rizikových jevů a odstranění systémových nedostatků v právní úpravě zaměstnanosti. Zákonem o státním rozpočtu na rok 1999¹⁴⁹ bylo v rozpočtu České republiky pro rok 1999 vyčleněno na státní politiku zaměstnanosti 7 464 645 tisíc Kč, v tom na aktivní politiku

¹⁴⁹ Zákon č. 22/1999 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 1999.

zaměstnanosti 1 445 936 tisíc Kč, to je 19,4 procenta z celkových nákladů na politiku zaměstnanosti.

248. Na základě usnesení vlády k naléhavým opatřením k řešení situace na trhu práce¹⁵⁰ byl v roce 1999 oproti původnímu plánu rozpočet aktivní politiky zaměstnanosti posílen celkem o 550 milionů Kč, z nichž bylo 200 milionů Kč určeno na investiční pobídky. Část tohoto posílení, 170 milionů Kč, byla získána přesunem prostředků z pasivní politiky zaměstnanosti. Po těchto úpravách činí rozpočet na státní politiku zaměstnanosti v roce 1999 celkem 7 844 645 tisíc Kč, v tom u aktivní politiky zaměstnanosti 1 992 936 tisíc Kč a u pasivní politiky zaměstnanosti 5 851 709 tisíc Kč. Podíl vyčleněných prostředků na aktivní politiku zaměstnanosti na celkových výdajích politiky zaměstnanosti představuje 25,4 procent.
249. Významnou roli v politice zaměstnanosti hraje také Rada hospodářské a sociální dohody, která je *společným dobrovolným dohadovacím a iniciativním orgánem odborů, zaměstnavatelů a vlády České republiky pro tripartitní vyjednávání s cílem dosáhnout shody v zásadních otázkách hospodářského a sociálního rozvoje*¹⁵¹. Rada projednává vybrané problémy, které jsou předmětem společného zájmu zejména v hospodářské politice, pracovněprávních vztazích, kolektivním vyjednávání a zaměstnanosti, sociálních otázkách, otázkách mezd a platů, ale také společného zájmu v nevýrobní sféře, bezpečnosti práce a v procesu integrace České republiky do Evropské unie.
250. V České republice pracuje relativně **málo osob v druhém (dalším) zaměstnání**. Obecně není nutné, aby živitel rodiny měl více než jedno zaměstnání k zajištění přiměřené životní úrovně rodiny, a to i z toho důvodu, že ve většině českých rodin jsou zaměstnání oba manželé (viz vysoký podíl zaměstnaných žen v České republice). V roce 1996 pracovalo v dalším zaměstnání 197,5 tisíc osob, v roce 1997 169,7 tisíc osob a v roce 1998 153,5 tisíc osob. Souběžné pracovní poměry a vedlejší činnost upravuje zákoník práce⁷² v ustanoveních § 69 až 71. Sjednal-li si zaměstnanec několik pracovních poměrů, posuzují se práva a povinnosti z nich vyplývající samostatně, pokud zákon nestanoví jinak.
251. Vedlejší pracovní poměr lze sjednat pouze na kratší než stanovenou týdenní pracovní dobu. Vedlejší pracovní poměr nesmějí vykonávat mladiství zaměstnanci a má kratší výpovědní lhůtu ze strany zaměstnance i zaměstnavatele (15 dnů). Dále může zaměstnanec vykonávat na základě dohody nebo sjednání dalšího pracovního poměru tzv. vedlejší činnost u zaměstnavatele, u něhož je v hlavním pracovním poměru. Tato činnost spočívá v práci jiného druhu, než je sjednána v pracovní smlouvě, a smí být vykonávána pouze mimo stanovenou pracovní dobu. Druhým (dalším) zaměstnáním může být dále práce vykonávaná na základě živnostenského oprávnění podle zákona o živnostenském podnikání.
252. Počet osob, které měly v roce 1998 více než jedno zaměstnání činil v civilním sektoru 3,2 procenta, a to 3,7 procenta u mužů a pouze 2,5 procenta u žen. V druhém zaměstnání pracovali především zaměstnanci, lidé ve věku od třiceti let výše (nejméně je zastoupena věková skupina 45 až 49 let, která činí 16,2 procent všech osob v druhém zaměstnání) a lidé s úplným středním odborným vzděláním (více než třetina osob s druhým zaměstnáním). Nejčastěji mají více než jedno zaměstnání techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci (24 %), vědečtí a duševní pracovníci (20 %), další větší skupinu lidí s dalším zaměstnáním tvoří řemeslníci a opraváři (13 %). Více než jedno zaměstnání mají zejména lidé v hlavním městě Praze (kde je také nejnižší míra nezaměstnanosti a nejvyšší úroveň kvalifikace zaměstnanců) a v Jihomoravském kraji.

¹⁵⁰ Usnesení vlády ČR ze dne 31. května 1999 č. 534, k návrhu naléhavých opatření k řešení současné situace na trhu práce.

¹⁵¹ Statut Rady hospodářské a sociální dohody České republiky, článek 1.

Pracující v druhém zaměstnání v civilním sektoru v roce 1998

Ukazatel	Pracující celkem		Muži		Ženy	
	v tis.osob	v %	v tis.osob	v %	v tis.osob	v %
Celkem	153,5	100,0	101,0	100,0	52,5	100,0
v tom: (podle CZ-ICSE)						
zaměstnanci	61,1	39,8	34,7	34,4	26,3	50,1
zaměstnavatelé	8,5	5,5	6,8	6,8	1,6	3,1
osoby pracující na vlastní účet	79,7	51,9	57,9	57,4	21,8	41,4
členové výrobních družstev	0,7	0,5	0,5	0,5	0,2	0,5
pomáhající rodinní příslušníci	3,5	2,3	1,0	1,0	2,6	4,9
Pracující v jediném (hlavním) zaměstnání	4 802,6	x	2 701,9	x	2 100,7	x

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

253. Mezinárodní součinnost při uplatňování práva podle článku 6 Paktu se projevuje zejména při realizaci mezivládních dohod o vzájemném zaměstnávání občanů. V rozhodném období byla Česká republika vázána těmito dohodami: s Německem (podepsána 1991), Polskem (podepsána 1992), Slovenskem (podepsána 1992), Vietnamem (podepsána 1994), Ukrajinou (podepsána 1996), se Švýcarskem (pouze o výměně stážistů, podepsána 1997), Ruskou federací (o přechodném zaměstnávání, podepsána 1998).

ČLÁNEK 7

Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého člověka na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky, které zajišťují zejména:

a) odměnu, která poskytuje jako minimum všem pracovníkům:

(i) spravedlivou mzdu a stejnou odměnu za práci stejné hodnoty bez jakéhokoli rozlišování, přičemž zvláště ženám jsou zaručeny pracovní podmínky ne horší než jaké mají muži, se stejnou odměnou za stejnou práci;

(ii) slušný život pro ně a jejich rodiny, v souladu s ustanoveními tohoto Paktu;

b) bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní podmínky;

c) stejnou příležitost pro všechny dosáhnout v zaměstnání povýšení na odpovídající vyšší stupeň, přičemž nebudou uplatňována jiná kritéria, než délka zaměstnání a schopnosti;

d) odpočinek, zotavení a rozumné vymezení pracovních hodin a pravidelná placená dovolená, jakož i odměna ve dnech veřejných svátků.

254. Česká republika je smluvní stranou těchto úmluv Mezinárodní organizace práce uvedených v pokynech pro zpracování zprávy o plnění Paktu:

č. 14 - o odpočinku v týdnu (průmysl) (1921)

č. 100 - o rovnosti v odměňování (1951)

č. 132 - o placené dovolené (revidovaná) (1970)

č. 155 - o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci (1981)

O provádění úmluv č. 100, 132 a 155 podala Česká republika v roce 1998 zprávy Výboru expertů pro aplikaci úmluv a doporučení Mezinárodní organizace práce.

255. Dále je Česká republika smluvní stranou následujících úmluv, které mají vztah ke článku 7 Paktu:

- č. 1 o pracovní době (průmysl) (1919)
- č. 13 o bělobě olovnaté (1921)
- č. 26 o metodách stanovení minimálních mezd (1928)
- č. 95 o ochraně mzdy (1949)
- č. 99 o metodách stanovení minimálních mezd (zemědělství) (1951)
- č. 111 o diskriminaci v zaměstnání a povolání (1958)
- č. 136 o benzenu (1971)
- č. 139 o rakovině z povolání (1974)
- č. 148 o pracovním prostředí (hluk, vibrace, znečištění vzduchu) (1977)
- č. 167 o bezpečnosti a ochraně zdraví ve stavebnictví (1988)

A. Odměna za práci

256. Článek 28 Listiny základních práv a svobod zní: *Zaměstnanci mají právo na spravedlivou odměnu za práci a na uspokojivé pracovní podmínky.*

257. Právní úprava odměňování zaměstnanců v pracovním poměru je obsahem těchto právních předpisů (zákonů a podzákonných norem):

- zákoník práce, zejména ustanovení § 119 až 121,
- zákon o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a průměrném výdělku,
- zákon o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech,
- zákon o platu a některých dalších náležitostech státních zástupců¹⁵²,
- zákon o konkurzu a vyrovnání¹⁵³,
- zákon o kolektivním vyjednávání¹⁵⁴,
- nařízení vlády o platových poměrech zaměstnanců orgánů státní správy, některých dalších orgánů a obcí¹⁵⁵,
- nařízení vlády o osobních požitcích poskytovaných duchovním církví a náboženských společnostmi¹⁵⁶,
- nařízení vlády o usměrňování výše prostředků vynakládaných na platy a na odměny za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech¹⁵⁷,
- nařízení vlády o minimální mzdě¹⁵⁸,
- nařízení vlády, kterým se provádí zákoník práce¹⁵⁹,

¹⁵² Zákon č. 201/1997 Sb., o platu a některých dalších náležitostech státních zástupců a o změně a doplnění zákona č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵³ Zákon č. 328/1991 Sb., o konkurzu a vyrovnání, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁴ Zákon č. 2/1991 Sb., o kolektivním vyjednávání, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁵ Nařízení vlády ČR č. 253/1995 Sb., o platových poměrech zaměstnanců orgánů státní správy, některých dalších orgánů a obcí, ve znění nařízení vlády č. 78/1994 Sb., nařízení vlády č. 142/1995 Sb., nařízení vlády č. 71/1996 Sb., nařízení vlády č. 326/1996 Sb., nařízení vlády č. 353/1997 Sb. a nařízení vlády č. 248/1998 Sb.

¹⁵⁶ Nařízení vlády ČR č. 86/1993 Sb., o osobních požitcích poskytovaných duchovním církví a náboženských společnostmi, ve znění nařízení vlády č. 273/1995 Sb. a nařízení vlády č. 322/1998 Sb.

¹⁵⁷ Nařízení vlády ČR č. 48/1995 Sb., o usměrňování výše prostředků vynakládaných na platy a na odměny za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, ve znění nařízení vlády č. 144/1995 Sb., nařízení vlády č. 209/1995 Sb., nařízení vlády č. 306/1995 Sb., nařízení vlády č. 137/1997 Sb., nařízení vlády č. 349/1997 Sb., nařízení vlády č. 319/1998 Sb. a nařízení vlády č. 332/1999 Sb.

¹⁵⁸ Nařízení vlády ČR č. 303/1995 Sb., o minimální mzdě, ve znění nařízení vlády č. 320/1997 Sb., 317/1998 Sb., 131/1999 Sb. a 313/1999 Sb.

¹⁵⁹ Nařízení vlády ČR č. 108/1994 Sb., kterým se provádí zákoník práce.

- nařízení vlády o stanovení minimálních mzdových tarifů a mzdových zvýhodnění za práci ve ztíženém a zdraví škodlivém prostředí a za práci v noci¹⁶⁰,
- nařízení vlády o podmínkách pro poskytování a výši zvláštního příplatku za vykonávání činností ve ztížených a zdraví škodlivých pracovních podmínkách¹⁶¹,
- nařízení vlády o způsobu výpočtu základní částky, která nesmí být sražena povinnému z měsíční mzdy při výkonu rozhodnutí, a o stanovení částky, nad kterou je mzda postižitelná srážkami bez omezení¹⁶²,
- nařízení vlády o platových poměrech zaměstnanců rozpočtových a některých dalších organizací¹⁶³,
- nařízení vlády o platových poměrech zaměstnanců ozbrojených sil, bezpečnostních sborů a služeb, orgánů celní správy, příslušníků Sboru požární ochrany a zaměstnanců některých dalších organizací¹⁶⁴.

258. Všechny obecně závazné mzdové předpisy jsou uveřejňovány ve Sbírce zákonů a každý zaměstnanec se může u svého zaměstnavatele kdykoliv seznámit s předpisy, podle nichž je jeho mzda stanovena.

259. Zákoník práce, zákon o mzdě a zákon o platu stanoví právo zaměstnance na mzdu (plat) za vykonanou práci. Mzdou (platem) se rozumí peněžitá plnění poskytovaná zaměstnavatelem zaměstnanci za práci. Mzdou se dále rozumí další plnění peněžité hodnoty (naturální mzda) poskytovaná zaměstnavatelem zaměstnanci za práci. Za mzdu (plat) se nepovažují plnění poskytovaná podle zvláštních předpisů v souvislosti se zaměstnáním, zejména náhrady mzdy, odstupné, cestovní náhrady, výnosy z kapitálových podílů (akcií), obligací a odměna za pracovní pohotovost.

260. V rozpočtových a příspěvkových organizacích je zákonem a prováděcími nařízeními stanovena kogentní úprava poskytování platu. Základem pro zajištění rovnosti odměňování mužů a žen v těchto organizacích je soustava platových tříd (v současné době dvanáctistupňová, s účinností od 1.1. 2002 se připravuje rozšíření na 16 stupňů) a katalogů prací, jako závazného nástroje pro zařazování zaměstnanců do platových tříd.

261. V podnikatelské sféře jsou mzdy sjednávány především v pracovní smlouvě nebo v kolektivní smlouvě, která je završením kolektivního vyjednávání na úrovni podniku nebo celého odvětví. Jsou přijímány kolektivní smlouvy podnikové, resp. kolektivní smlouvy vyššího stupně. Kolektivní vyjednávání zahrnuje zhruba 40 procent zaměstnanců podnikatelské sféry. Postup při kolektivním vyjednávání stanoví zákon o kolektivním vyjednávání.

¹⁶⁰ Nařízení vlády ČR č. 333/1993 Sb., o stanovení minimálních mzdových tarifů a mzdového zvýhodnění za práci ve ztíženém a zdraví škodlivém pracovním prostředí a za práci v noci, ve znění nařízení vlády č. 308/1995 Sb., 356/1997 Sb., 318/1998 Sb., 312/1999 Sb a 132/1999 Sb.

¹⁶¹ Nařízení vlády ČR č. 252/1992 Sb., o podmínkách pro poskytování a výši zvláštního příplatku za vykonávání činností ve ztížených a zdraví škodlivých pracovních podmínkách, ve znění nařízení vlády č. 77/1994 Sb.

¹⁶² Nařízení vlády ČR č. 63/1998 Sb., o způsobu výpočtu základní částky, která nesmí být sražena povinnému z měsíční mzdy při výkonu rozhodnutí, a o stanovení částky, nad kterou je mzda postižitelná srážkami bez omezení.

¹⁶³ Nařízení vlády ČR č. 251/1992 Sb., o platových poměrech zaměstnanců rozpočtových a některých dalších organizací, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁶⁴ Nařízení vlády ČR č. 79/1994 Sb., o platových poměrech zaměstnanců ozbrojených sil, bezpečnostních sborů a služeb, orgánů celní správy, příslušníků Sboru požární ochrany a zaměstnanců některých dalších organizací, ve znění pozdějších předpisů.

Průměrné hrubé měsíční mzdy v civilním sektoru národního hospodářství (v Kč)

	1990	1995	1996	1997 ¹⁾	1998 ¹⁾
Celkem	3 286	8 172	9 676	10 691	11 693
A. Zemědělství, myslivost, lesní hospodářství	3 603	6 878	7 808	8 506	9 222
B. Rybolov, chov ryb, přidružené činnosti	4 360	.	.	10 610	11 616
Průmysl celkem (C až E)	3 410	8 148	9 587	10 726	11 859
C. Dobývání nerostných surovin	4 476	10 039	11 610	13 043	14 653
D. Zpracovatelský průmysl	3 271	7 854	9 259	10 411	11 500
E. Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	3 851	9 730	11 516	12 991	14 510
F. Stavebnictví	3 612	8 837	10 166	11 234	12 076
G. Obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží	2 818	7 201	8 499	10 488	11 917
H. Pohostinství a ubytování	2 671	7 352	8 487	8 297	8 940
I. Doprava, skladování, pošta a telekomunikace	3 438	8 241	9 853	11 306	12 638
J. Peněžnictví a pojišťovnictví	3 351	14 017	16 407	18 665	21 168
K. Činnosti zabývající se nemovitostmi, služby pro podniky, výzkum a vývoj	3 179	8 896	10 494	11 728	13 082
L. Veřejná správa, obrana, sociální zabezpečení	3 299	9 608	11 460	11 788	12 061
M. Školství	2 894	7 426	8 994	9 422	9 851
N. Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti	3 043	7 529	9 068	9 622	9 946
O. Ostatní veřejné sociální a osobní služby	2 543	6 720	8 097	9 275	9 998
Veřejný sektor celkem	.	8 216	9 836	10 656	11 353
Soukromý sektor celkem	.	8 130	9 665	10 709	11 861

Pozn.: 1) předběžné údaje

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

262. Zákoník práce, zákon o mzdě a zákon o platu stanoví, že mzda (plat) nesmí být nižší než **minimální mzda**. Tato úprava platí shodně pro všechny zaměstnavatele v podnikatelské i rozpočtové sféře. Výši minimální mzdy stanoví vláda nařízením. Od července 1999 činila minimální mzda 3600 Kč pro zaměstnance odměňované měsíční mzdou nebo 20 Kč za každou hodinu odpracovanou zaměstnancem v rámci stanovené pracovní doby. Od 1. ledna roku 2000 činí minimální mzda 4000 Kč pro zaměstnance odměňované měsíční mzdou nebo 22,30 Kč za každou hodinu odpracovanou zaměstnancem v rámci stanovené týdenní pracovní doby. Od 1. července 2000 se předpokládá její další zvýšení, které přispěje k postupnému naplňování cíle Národního plánu zaměstnanosti, tj. zvýšit minimální mzdu nad úroveň životního minima samostatně žijící dospělé osoby¹⁶⁵.
263. Po odvedení sociálního a zdravotního pojištění a zálohy na daň z příjmu fyzických osob je zaměstnanci, který pracuje za minimální mzdu, od 1. ledna 2000 vyplácena mzda na úrovni 99,5 procent životního minima samostatně žijící osoby.

¹⁶⁵ Po odvedení sociálního a zdravotního pojištění a zálohy na daň z příjmu fyzických osob byla dosud zaměstnanci, který pracoval za minimální mzdu, vyplácena mzda, která nedosahovala ani stanovené výše životního minima jednotlivce.

Vývoj minimální mzdy ve vztahu k průměrné mzdě a životnímu minimu (roční průměry)

Rok	Minimální mzda v Kč		Průměrná čistá mzda ²⁾	Životní minimum ¹⁾	ČMM/ŽMJ v %
	hrubá	čistá			
1992	2200	1802	3715	1700	106,0
1993	2200	1902	4613	1917	99,2
1994	2200	1878	5398	2143	87,6
1995	2200	1908	6341	2440	78,2
1996	2500	2188	7538	2718	80,5
1997	2500	2188	8115	2965	73,8
1998	2650	2319	8820	3333	69,6
1999	3425	2963	9558	3430	86,4

Pozn.: 1) Životní minimum jednotlivce v Kč.

2) Od roku 1997 se započtením mzdy v malých podnicích do 20 zaměstnanců. Údaje za rok 1999 jsou odhadem ročního pohybu nominální mzdy v roce 1999 + 8,3 %.

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí

264. Pro zaměstnance ve věku 18 až 21 let, kteří jsou ve svém prvním pracovním poměru či obdobném pracovním vztahu, činí minimální mzda 90 procent, pro mladistvé zaměstnance 80 procent, pro zaměstnance, kteří jsou poživateli částečného invalidního důchodu, činí minimální mzda 75 procent a pro zaměstnance, kteří pobírají plný invalidní důchod, a mladistvé, kteří jsou plně invalidní a nepobírají plný invalidní důchod, činí 50 procent částek uvedených v bodě 262. V jednotlivých kolektivních smlouvách lze dohodnout minimální mzdu vyšší a zpravidla je tato možnost využívána.

265. Vláda klade na otázku minimální mzdy v současnosti velký důraz a ve svém programovém prohlášení¹⁶⁶ se zavázala postupně (nejpozději do roku 2002) zvýšit minimální mzdu nad úroveň životního minima samostatně žijící dospělé osoby. Zároveň je zvýšení minimální mzdy obsaženo také v Národním plánu zaměstnanosti s cílem zvýhodnit osoby ekonomicky aktivní před osobami neaktivními, resp. zvýšit váhu pracovních příjmů ve vztahu k příjmům sociálním.

266. V organizacích podnikatelské sféry, ve kterých není uzavřena kolektivní smlouva nebo nejsou mzdy v kolektivní smlouvě sjednány, zajišťuje zákon o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku zvýšenou ochranu zaměstnanců proti nepřiměřeně nízkým mzdám prostřednictvím minimálních mzdových tarifů¹⁶⁷. Minimální mzdové tarify jsou odstupňovány podle složitosti, odpovědnosti a namáhavosti prací obsažených v charakteristikách jednotlivých tarifních stupňů. Výše jednotlivých tarifů je stanovena nařízením vlády, přičemž minimální mzdový tarif pro 1. tarifní stupeň pro nejjednodušší práce je shodný s výší minimální mzdy.

267. Počet příjemců minimální mzdy a minimálního mzdového tarifu pro první tarifní stupeň je poměrně omezený. Z údajů Informačního systému ministerstva práce a sociálních věcí, který zahrnuje zhruba jeden milion zaměstnanců, vyplývá, že hodinovou mzdu do 23 Kč, tj. maximálně 4 140 Kč za měsíc, pobíralo v druhém čtvrtletí roku 1999 pouze 0,3 procent zaměstnanců. Četnější výskyt nízkých mezd je v menších organizacích - podle průzkumu, provedeného v březnu 1999 úřady práce, zejména v organizacích do 50 zaměstnanců: v nich pobíralo mzdu do 4 000 Kč měsíčně zhruba 4,7 procent zaměstnanců.

¹⁶⁶ Usnesení vlády ČR ze dne 5. srpna 1998 č. 504, o programovém prohlášení vlády.

¹⁶⁷ Podle nařízení vlády č. 333/1993 Sb., o stanovení minimálních mzdových tarifů a mzdového zvýhodnění za práci ve ztíženém a zdraví škodlivém pracovním prostředí a za práci v noci, ve znění pozdějších předpisů.

268. Česká republika zaručuje nejnižší možnou životní úroveň občanů a jejich rodin pomocí stanovení **životního minima**¹⁶⁸. Životní minimum je společensky uznanou minimální hranicí příjmu, pod níž nastává hmotná nouze. Vymezuje výši nezbytných finančních prostředků k dočasnému zajištění základních životních potřeb jednotlivců a domácností na velmi skromné úrovni. Pro nejobvyklejší typ domácnost s dětmi - úplnou čtyřčlennou domácnost (dva dospělí a dvě děti) činilo v roce 1999 životní minimum 9 490 až 10 870 Kč na měsíc v závislosti na věku nezaopatřených dětí (viz text k článku 9 Paktu). Průměrná hrubá mzda v prvním pololetí roku 1999 dosáhla úrovně 12 063 Kč za měsíc. Podíl životního minima rodiny k průměrné hrubé mzdě za první pololetí 1999:

- v případě zaměstnání 1 dospělé osoby: 78,7 až 90,1 procent,
- v případě zaměstnání 2 dospělých osob: 39,3 až 45,1 procent.

Příjmy domácností zaměstnanců v roce 1998

(v Kč/měsíc v průměru u čtyřčlenné zaměstnanecké domácnosti s dětmi)

	Domácnost s 1 ekonomicky aktivním	Domácnost se 2 ekonomicky aktivními
Hrubé peněžní příjmy	21 364	29 522
z toho hrubé pracovní příjmy	15 937	25 896
Celkové čisté příjmy (vč. naturálních)	19 731	25 081
z toho čisté peněžní příjmy	18 147	23 967

Zdroj: Statistika rodinných účtů, Český statistický úřad

269. Podíl zaručeného životního minima rodiny k čistým peněžním příjmům rodiny z pracovní činnosti činil:

- v rodině s 1 ekonomicky aktivním 52,3 až 59,9 procenta,
- v rodině se 2 ekonomicky aktivními 39,6 až 45,4 procenta.

270. Při uplatňování **zásady stejné odměny za práci stejné hodnoty** mají ženy stejné postavení v práci jako muži. Na druhou stranu ani zákoník práce⁷², ani další předpisy upravující odměňování přímo nestanoví, že za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty náleží muži i ženě stejná odměna. Uvedený nedostatek je zřetelnější tím více, čím více se meziročně zvyšuje rozdíl v průměrné (hodinové) mzdě mužů a žen.

271. Se zavedením zásady rovného odměňování počítá novela zákoníku práce, zákona o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku a novela zákona o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech (viz také text k článku 3 Paktu)¹⁶⁹. V novelách těchto zákonů je přímo uvedena zásada rovného odměňování mužů a žen (stejnou odměnu za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty).

272. Všechny zákony a ostatní mzdové právní předpisy vycházejí ze zásady rovného odměňování všech pracovníků a zásady stejné mzdy za práci stejné hodnoty. Mzdové předpisy sice zpravidla hovoří o "zaměstnanci", ale vztahují se rovnocenně na obě pohlaví. Systém hodnocení

¹⁶⁸ Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Naposledy byly částky životního minima stanoveny novelou zákona č. 42/1998 Sb., kterou se zvyšují částky životního minima. Blíže v textu k článku 11 Paktu.

¹⁶⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí předložilo dne 30. listopadu 1999 vládě k projednání návrhy:

- a) zákona, kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony (schválen Poslaneckou sněmovnou Parlamentu dne 18. dubna 2000),
- b) zákona č. 1/1992 Sb., o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku, ve znění pozdějších předpisů,
- c) zákona č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, ve znění pozdějších předpisů.

prací, katalogy prací a charakteristiky tarifních stupňů jsou „sexuálně i jinak neutrální“ a vycházejí z kritérií, která nejsou diskriminační (složitost, odpovědnost a namáhavost práce). Zákoník práce přitom poskytuje pracovníkům, kteří se cítí v tomto ohledu diskriminováni, možnosti nápravy situace soudní cestou.

273. Statistické údaje pro posouzení stavu rovného odměňování jsou čerpány z výběrového šetření ministerstva práce a sociálních věcí, které je organizováno čtvrtletně a v současné době obsahuje údaje o zhruba 40 procentech zaměstnanců. Kromě šetření ministerstva práce a sociálních věcí organizuje každoročně mimořádná výběrová šetření o mzdách Český statistický úřad.
274. Podle posledních dostupných údajů (1. pololetí 1999) mají ženy v průměru o 26,3 procent nižší hodinové mzdy než muži. Rozdíly v odměňování mezi muži a ženami mají mírně sestupnou tendenci. (viz také text k článku 3 Paktu)
275. Nejmenší rozdíly mezi výdělky jsou u mužů a žen vykonávajících jednoduché práce, nevyžadující vyšší kvalifikaci, nebo jednodušší práce, pro které se požaduje vysokoškolské vzdělání. Největší rozdíly mezi výdělky se projevují mezi muži a ženami při výkonu kvalifikovaných řemeslných nebo středně technických prací a dále při výkonu nejsložitějších prací, u kterých se předpokládá vysokoškolské vzdělání.
276. Zásadní vliv na dosahovanou nižší průměrnou mzdu žen má jejich mateřské a rodinné poslání a z toho plynoucí časové výpadky v profesní kariéře z titulu mateřství (mateřská dovolená, péče o dítě v nemoci aj.). Tyto výpadky způsobují i průměrně nižší akumulaci odborných a pracovních zkušeností a zároveň ovlivňují možnosti žen zastávat práce s vyššími nároky na čas a odpovědnost.
277. Právní předpisy totiž umožňují vytvořit pro ženy takové pracovní podmínky, které jim usnadňují účast v práci nejen s ohledem na jejich fyziologické předpoklady, ale např. také s ohledem na jejich funkci v mateřství, při výchově dětí a péči o ně. Nutno však dodat, že četná ustanovení zákoníku práce, která byla v minulosti formulována jako zákaz něčeho v zájmu ochrany ženy, byla novelizací zákoníku postavena do roviny možnosti ochrany, které žena využít může, ale nemusí. V důsledku harmonizace práva ČR s právem Evropských společenství (zejména směrnic o rovném zacházení mezi muži a ženami) bude ženám poskytována zvláštní ochrana pouze tam, kde to specifické podmínky vyžadují.
278. Institut zvláštní ochrany žen v České republice již není zcela v souladu s vývojem ve vyspělých evropských zemích. Objekty hodné zvláštní ochrany se postupně zužují a za opodstatněnou se v důsledku vědeckotechnického rozvoje přestává považovat ochrana žen obecně, ale jen ochrana těhotných žen, žen kojících a matek krátce po porodu.
279. Novela zákoníku práce v souladu se zásadou rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání upravuje podmínky nároků podmíněných péčí o dítě tak, aby byly dostupné oběma rodičům stejně (institut další mateřské dovolené se např. mění na institut rodičovské dovolené). Mimo zásadu rovného zacházení nadále zůstávají nároky podmíněné péčí o dítě, při níž je matka nezastupitelná (mateřská dovolená).
280. Česká republika podala k této otázce v roce 1998 zprávu Mezinárodní organizaci práce o provádění úmluvy č. 100 o rovném odměňování, na kterou tímto odkazujeme.
281. V podnikové i podnikatelské praxi se vyskytují zaměstnavatelé, kteří vůči svým zaměstnancům neplní jednu ze základních povinností zaručených Listinou, zákoníkem práce a dalšími zákony, především zákony o mzdě (platu), odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku: poskytovat za vykonanou práci mzdu nebo plat. Zaměstnanci nejsou v tomto případě dostatečně chráněni právními předpisy. Dosavadní právní úprava, která má zajišťovat

zaměstnancům, jimž zaměstnavatel nevyplácí mzdu, uspokojení jejich mzdových nároků, se vztahuje pouze na rozsah působnosti zákona o konkurzu a vyrovnání¹⁷⁰. To je ovšem ochrana zdoluhavá, obtížná a pro zaměstnance málo účinná, i když své mzdové nároky mohou uplatňovat v konkursním řízení jako přednostní pohledávky.

282. Nedostatečná záruka práva na mzdu za vykonanou práci byla také předmětem kritiky v pravidelné zprávě Evropské komise o České republice za rok 1999. Ze zmíněných důvodů a podle plánu legislativních prací vlády¹⁷¹ předložil v prosinci 1999 ministr práce a sociálních věcí návrh zákona **o ochraně zaměstnanců v případě platební neschopnosti zaměstnavatele**. Uvedený návrh zákona je navíc potřebný z hlediska vytváření souladu vnitrostátního právního řádu s právem Evropských společenství¹⁷². Záruční institucí při insolventnosti zaměstnavatele je v případě České republiky podle navrhovaného zákona stát.
283. Návrh zákona definuje platební neschopnost v souladu se zákonem o konkurzu a vyrovnání. Působnost pro uplatňování splatných mzdových nároků však přenáší na úřady práce a nikoli na předběžného správce konkursní podstaty. Dále návrh vymezuje subjekty, na které se zákon nebude vztahovat, a pojem mzdových nároků. V zájmu urychleného uspokojení mzdového nároku a zamezení nepříznivé finanční situace zaměstnance a jeho rodiny úřad práce v nesporných případech tento nárok potvrdí a zajistí jeho výplatu, v ostatních případech bude rozhodovat na základě důkazů předložených zaměstnavatelem nebo správcem konkursní podstaty a zaměstnancem. Předpokládaným datem nabytí účinnosti tohoto zákona je 1. červenec roku 2000.
284. K předpisům a opatřením, která všem zaručují minimální prostředky nutné k zajištění slušného života pro ně a jejich rodiny, odkazujeme na text k článku 9 Paktu, o systému sociálního zabezpečení.

B. Bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní podmínky

285. Při posuzování dodržování odstavce (b) článku 7 Paktu odkazujeme na zprávy o provádění úmluvy Mezinárodní organizace práce č. 155.
286. Hlavními předpisy upravujícími otázky bezpečnosti a ochrany zdraví pracovníků jsou:
- zákoník práce⁷²,
 - zákon o státním odborném dozoru nad bezpečností práce¹⁷³,
 - zákon o péči o zdraví lidu¹⁷⁴,
 - zákon o hornické činnosti, výbušninách a státní báňské správě¹⁷⁵,
 - vyhláška o vytváření a ochraně zdravých životních podmínek¹⁷⁶,
 - vyhláška o evidenci a registraci pracovních úrazů a o hlášení provozních nehod (havárií) a poruch technických zařízení¹⁷⁷,

¹⁷⁰ Zákon č. 328/1991 Sb., o konkurzu a vyrovnání, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷¹ Usnesení vlády ČR ze dne 15. listopadu 1999 č. 1209, příloha - přehled legislativních návrhů, jimiž bude vláda bezprostředně reagovat na Pravidelnou zprávu za rok 1999 Evropské komise o České republice. Zákon schválil Parlament ČR v březnu roku 2000.

¹⁷² Směrnice rady ES č. 80/987/EEC ze dne 20. října 1980 se týká ochrany zaměstnanců v případě platební neschopnosti zaměstnavatele.

¹⁷³ Zákon č. 174/1968 Sb., o státním odborném dozoru nad bezpečností práce, ve znění pozdějších předpisů, zejména ve znění zákona č. 47/1994 Sb.

¹⁷⁴ Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁵ Zákon č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁶ Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 45/1966 Sb., o vytváření a ochraně zdravých životních podmínek, ve znění pozdějších předpisů.

- vyhláška, kterou se stanoví rozsah a bližší podmínky poskytování osobních ochranných pracovních prostředků a mycích, čistících a dezinfekčních prostředků¹⁷⁸,
- vyhláška, kterou se stanoví základní požadavky k zajištění bezpečnosti práce a technických zařízení¹⁷⁹.

287. Kromě uvedených předpisů zajišťuje bezpečnost pracovníků při práci velké množství dalších právních předpisů a technických norem. Tyto předpisy jsou citovány ve zprávách České republiky o provádění úmluv č. 155 a 148 Mezinárodní organizace práce.

288. Právo na zdravotně nezávadné pracovní podmínky vyplývá z:

- a) práva na ochranu zdraví podle článku 31 Listiny: *Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon;*
- b) práva na uspokojivé pracovní podmínky podle výše citovaného článku 28 Listiny;
- c) článku 29 Listiny, jímž je zaručena zvýšená ochrana žen, mladistvých a zdravotně postižených:
 - (1) *Ženy, mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky.*
 - (2) *Mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě k povolání.*

289. Zaměstnavatel odpovídá za škodu, která vznikla zaměstnanci pracovním úrazem při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s tím. Pracovníci jsou povinni dodržovat předpisy k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci (§ 73 odst. 1c zákoníku práce) a vedoucí pracovníci jsou povinni tuto bezpečnost a ochranu zajišťovat (§ 74 zákoníku práce). Znalost předpisů k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci je nedílnou a trvalou součástí kvalifikačních předpokladů. Podrobně stanoví práva a povinnosti zaměstnavatelů a zaměstnanců ustanovení § 133 až 136 zákoníku práce.

290. Výrazem "předpisy k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci" je třeba rozumět všechny předpisy na ochranu života a zdraví, předpisy hygienické a protiepidemické, předpisy o bezpečnosti technických zařízení a technické normy, dopravní předpisy, předpisy o požární ochraně a předpisy o zacházení s hořlavinami, výbušninami, zbraněmi, radioaktivními látkami, jedy a jinými látkami škodlivými zdraví, pokud upravují otázky týkající se ochrany života a zdraví. Patří sem i pravidla o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci vydaná ústředními orgány nebo zaměstnavateli v dohodě s příslušnými orgány státního odborného dozoru nad bezpečností práce a technických zařízení a příslušného odborového orgánu (§ 273 zákoníku práce).

291. Státní dozor nad bezpečností práce a ochranou zdraví při práci vykonávají:

- a) Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a jemu podřízený Český úřad bezpečnosti práce - prostřednictvím inspektorátů bezpečnosti práce,
- b) Český báňský úřad prostřednictvím báňských úřadů,

¹⁷⁷ Vyhláška Českého úřadu bezpečnosti práce a Českého báňského úřadu č. 110/1975 Sb., o evidenci a registraci pracovních úrazů a o hlášení provozních nehod (havárií) a poruch technických zařízení, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁸ Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 204/1994 Sb., kterou se stanoví rozsah a bližší podmínky poskytování osobních ochranných pracovních prostředků a mycích, čistících a dezinfekčních prostředků, ve znění vyhlášky č. 279/1998 Sb.

¹⁷⁹ Vyhláška Českého úřadu bezpečnosti práce č. 48/1982 Sb., kterou se stanoví základní požadavky k zajištění bezpečnosti práce a technických zařízení, ve znění pozdějších předpisů.

- c) odborové orgány (§ 136 zákoníku práce),
- d) orgány státní hygienické služby (podle zákona o péči o zdraví lidu).

292. Podrobné informace o právní úpravě a praxi týkající se otázek upravených instrumenty Mezinárodní organizace práce o inspekci práce (úmluvě č. 81 a doporučení č. 81 o inspekci práce, úmluvě č. 129 a doporučení č. 133 o inspekci práce v zemědělství) byly obsaženy ve zprávách podaných v minulosti kontrolním orgánům Mezinárodní organizace práce podle článku 19 Ústavy MOP o neratifikovaných úmluvách.

Pracovní úrazy v České republice

	1993	1995	1998
Počet nově hlášených pracovních úrazů	109 908	106 275	107 175
Počet pracovních úrazů na 100 zaměstnanců	2,33	2,26	2,24

Pozn: V roce 1993 bylo 368 pracovních úrazů smrtelných, v roce 1995 bylo 257 úrazů smrtelných a v roce 1998 bylo 267 pracovních úrazů smrtelných. Ženy se na počtu smrtelných pracovních úrazů podílí zhruba 10 procenty.

293. Předpisy o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci se vztahují na pracovníky ve všech odvětvích národního hospodářství. Všechna pracoviště podléhají dohledu příslušných inspekčních orgánů. V praxi je však někdy úroveň dodržování předpisů o bezpečnosti práce zejména v menších podnicích nízká. Při modernizaci právní úpravy pracovních vztahů a pracovních podmínek dle požadavků práva Evropských společenství má ministerstvo práce a sociálních věcí před sebou v nejbližším období dva významné cíle: vybudování fungující integrované inspekce práce a vytvoření nového systému úrazového pojištění. Se splněním uvedených cílů souvisí úkol tohoto ministerstva přebudovat stávající systém úřadů práce, inspektorátů bezpečnosti práce a orgánů hygienické služby, neboť stávající právní úprava i její institucionální zabezpečení nese stále znaky direktivního řízení, a zpracovat návrh komplexní právní úpravy zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci. Významným úkolem je změna stávajícího systému úrazového pojištění tak, aby nový systém pozitivně motivoval k prevenci pracovních úrazů a jiných poškození zdraví při práci. Současná právní úprava neumožňuje vyvinout dostatečně účinný ekonomický tlak, aby podnikatelské subjekty věnovaly otázkám bezpečnosti a ochrany zdraví při práci náležitou pozornost a aby přihlížely při zabezpečování pracovních podmínek k vývoji pracovní úrazovosti.

C. Rovné možnosti povýšení

294. Listina v článku 3 stanoví, že tato práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu. Tento princip se uplatňuje i na postup v zaměstnání. Povýšení do vyšších pracovních míst se opírá především o prokázané schopnosti, vzdělání a zkušenosti. Při povyšování se vychází z pracovního hodnocení pracovníků (podle ustanovení § 74 zákoníku práce jsou zaměstnavatelé povinni hodnotit mj. pracovní výsledky podřízených pracovníků).

295. Zaměstnavatel je povinen projednat s pracovníkem hodnocení jeho pracovních výsledků a na požádání mu vydat jeho opis. Nesouhlasí-li pracovník s hodnocením pracovních výsledků, může se obrátit k soudu s tím, aby hodnocení bylo upraveno (§ 60 zákoníku práce).

296. Listina však v článku 26 uvádí, že: *Zákon může stanovit podmínky a omezení pro výkon určitých povolání nebo činností.* Zejména na základě tohoto ustanovení byl v roce 1991 přijat zákon č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky. V dalším hodnocení tohoto "lustračního zákona" odkazujeme na stanoviska, předložená kontrolním orgánům Mezinárodní organizace práce v souvis-

losti se stížností Odborového sdružení Čech, Moravy a Slezska na porušení úmluvy č. 111 Mezinárodní organizace práce, a dále na text k článku 6 Paktu.

297. Významným právním instrumentem (bezprostředně platným na území ČR) na podporu rovných možností při postupu v zaměstnání je samotná úmluva Mezinárodní organizace práce č. 111, která v článku 2 stanoví povinnost státu zajistit stejné příležitosti a stejné zacházení v otázkách zaměstnání a povolání bez jakékoliv diskriminace. Za povolání a zaměstnání se považuje i přístup k odbornému výcviku, přístup k zaměstnání a k různým povoláním a podmínky zaměstnání. Jakékoliv rozlišování, vylučování a dávání přednosti založené na vyžadované kvalifikaci pro určité povolání se za diskriminaci nepovažuje.
298. Rovných příležitostí pro povýšení se občan (pracovník) může s odvoláním na článek 3 Listiny nebo přímo na úmluvu č. 111 Mezinárodní organizace práce a článek 7 Paktu domáhat u soudu.

D. Odpočinek, volný čas, omezení pracovní doby, placená dovolená , placené veřejné svátky

299. Tyto kategorie upravují ustanovení následujících právních předpisů:

- zákoník práce, zejména ustanovení § 83, § 96 a § 100¹⁸⁰,
- vyhláška o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem¹⁸¹,
- nařízení vlády č. 108/1994 Sb., kterým se provádí zákoník práce,
- zákon o státních svátcích, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech¹⁸²,
- zákon o mzdě¹⁸³,
- zákon o platu¹⁸⁴.

Právo na odpočinek je zajištěno zákonnou úpravou maximální týdenní pracovní doby a placené dovolené.

300. Pokud jde o nepřetržitý odpočinek mezi dvěma směnami, zaměstnavatel je povinen podle zákoníku práce rozvrhnout pracovní dobu tak, aby pracovník měl mezi koncem jedné směny a začátkem následující směny takový odpočinek po dobu alespoň 12 hodin. Tento odpočinek může být zkrácen až na 8 hodin pracovníku staršímu než 18 let:

- a) v nepřetržitých provozech a v turnusové službě,
- b) v zemědělství,
- c) v závodech veřejného stravování a v kulturních zařízeních
- d) u naléhavých opravných prací, jde-li o odvrácení nebezpečí pro život nebo zdraví pracovníků,
- e) při živelních událostech a jiných podobných mimořádných případech (§ 90 zákoníku práce).

¹⁸⁰ V připravované novele zákoníku práce je pracovní doba a dovolená upravena již v souladu se Směrnicí Rady ES o určitých aspektech stanovení pracovní doby (93/104/EC).

¹⁸¹ Vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí č. 63/1968 Sb., o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem, ve znění vyhlášky č. 200/1968 Sb. a dalších změn a doplňků.

¹⁸² Zákon č. 93/1951 Sb., o státních svátcích, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸³ Zákon č. 1/1992 Sb., o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸⁴ Zákon č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, ve znění pozdějších předpisů.

Nepřetržitý odpočinek v týdnu

301. Každý pracovník má právo jednou v týdnu na nepřetržitý odpočinek v trvání alespoň 32 hodin. Pokud to umožňuje provoz podniku, stanoví se nepřetržitý odpočinek v týdnu všem pracovníkům na stejný den a tak, aby do něj ho spadala neděle. Není-li z provozních důvodů možné poskytnout pracovníku takový nepřetržitý odpočinek, může zaměstnavatel rozvrhnout pracovní dobu tak, že tato doba odpočinku bude činit nejméně 24 hodin:
- a) při sezónních a kampaňových pracích,
 - b) při pracích v dopravě, ve spojích, v kulturních zařízeních, v nepřetržitých provozech s podmínkou, že na jednotlivé pracovníky připadne nepřetržitý odpočinek v trvání alespoň 32 hodin nejméně jednou za tři týdny.
302. Při pracích, u nichž je pracovní doba nerovnoměrně rozvržena na období celého kalendářního roku, a v zemědělství může zaměstnavatel na základě směrnic ústředního orgánu státní správy rozvrhnout pracovní dobu tak, že nepřetržitý odpočinek v trvání nejméně 32 hodin připadne na jednotlivé pracovníky jednou za dva týdny.
303. Ve spojích může být nepřetržitý odpočinek v týdnu zkrácen na poštách bez turnusového provozu při doručování tiskovin a řidičům kursových jízd až na 18 hodin.
304. Práci ve dnech pracovního klidu (tj. ve dnech, na které připadá nepřetržitý odpočinek pracovníka v týdnu a o svátcích) lze nařídit jen výjimečně. Jsou to práce, které nemohou být provedeny v pracovních dnech, např.:
- práce k odvrácení hrozícího nebezpečí pro život nebo zdraví nebo při živelních událostech a v jiných obdobných mimořádných případech;
 - práce nutné se zřetelem na uspokojování životních, zdravotních a kulturních potřeb obyvatelstva (viz § 91 zákoníku práce).

Stanovená pracovní doba

305. Na základě vyhlášky ministerstva práce a sociálních věcí o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem byla již v roce 1968 týdenní pracovní doba zkrácena na 40 až 42,5 hodin týdně. Pracovní týden je pětidenní, soboty a neděle jsou dny pracovního klidu. Ustanovení § 83 odst. 1 zákoníku práce stanoví, že pracovní doba je nejvýše 43 hodin týdně. Pracovníci mladší 16 let mají pracovní dobu nejvýše 33 hodin týdně.
306. O rozvržení týdenní pracovní doby rozhoduje zaměstnavatel po projednání s odborovým orgánem v podniku. Týdenní pracovní doba se rozvrhuje tak, aby při rovnoměrném rozvržení pracovní doby nepřesáhla v jednotlivých dnech 9,5 hodiny (§ 84 zákoníku práce). Nedovoluje-li to povaha práce nebo podmínky provozu, aby byla pracovní doba rozvržena rovnoměrně na jednotlivé týdny, může zaměstnavatel rozvrhnout pracovní dobu odchýlně (§ 85 zákoníku práce); přitom v určitém období, zpravidla čtyřtýdenním, nesmí průměrná pracovní doba přesahovat hranici stanovenou pro týdenní pracovní dobu.
307. Práci přesčas je práce konaná na příkaz zaměstnavatele nebo s jeho souhlasem nad týdenní pracovní dobu, vyplývající z předem stanoveného rozdělení pracovní doby, a nad rámec rozvrhu pracovních směn. Zaměstnavatel může nařídit pracovníku práci přesčas jen ve výjimečných případech, jde-li o naléhavý zájem společnosti. Práce přesčas nesmí u pracovníka činit více než 8 hodin v jednotlivých týdnech (toto omezení se nevztahuje na práce sezónní, kampaňové, na dopravu, spoje, mimořádné provozy, na práce spojené se zásobováním obyvatel apod.). V kalendářním roce lze pracovníku nařídit práci přesčas v rozsahu nejvýše 150 hodin. Úřady práce mohou po projednání s odborovým orgánem, pro určité činnosti a ve stano-

veném rozsahu povolit další práci přesčas s tím, že zaměstnavatel si další práci přesčas musí dohodnout se zástupci zaměstnanců (tj. s odborovým orgánem v podniku) nad zákonem stanovou hranici. Těhotné ženy, ženy pečující o dítě mladší jednoho roku a mladiství (do 18 let věku) nesmějí být zaměstnáváni prací přesčas (§ 156 odst.3 a § 166 odst. 1 zákoníku práce).

Placená dovolená

308. Základní délka dovolené činí tři kalendářní týdny v kalendářním roce. Dovolená ve výměře čtyř týdnů přísluší zaměstnanci, který do konce kalendářního roku dovrší alespoň 15 let pracovního poměru po 18. roce věku. V kolektivní smlouvě nebo ve vnitřním předpisu lze zaměstnancům zaměstnavatelů, kteří provozují podnikatelskou činnost, prodloužit dovolenou o další týdny nad výše uvedenou výměru. U těch zaměstnavatelů, kteří neprovozují podnikatelskou činnost, lze zaměstnancům poskytnout dovolenou o jeden týden delší (veřejné služby, státní správa). Na dovolenou má nárok zaměstnanec, který za nepřetržitého trvání pracovního poměru k témuž zaměstnavateli odpracoval v kalendářním roce alespoň 60 dnů. Přípravená novela zákoníku práce určuje základní dovolenou na čtyři týdny.

Placené veřejné svátky

309. Zákoník práce⁷² v ustanovení § 91 stanoví, že svátky jsou dnem pracovního klidu, ve kterých lze práci nařídít jen výjimečně a lze nařídít pouze práce, které lze nařídít ve dnech nepřetržitého odpočinku v týdnu, práce v nepřetržitém provozu a práce potřebné při střežení objektu zaměstnavatele. Za práci ve svátek přísluší pracovníkovi za každou odpracovanou hodinu vedle mzdy příplatek ve výši jeho průměrného výdělku připadajícího na jednu hodinu.

310. Měsíční plat se za volno ve veřejný svátek nekrátí resp. přiznává se náhrada mzdy ve výši průměrného výdělku za dny, kdy pracovník nepracoval, protože svátek připadl na jeho obvyklý pracovní den.

311. Dále odkazujeme na první zprávu k úmluvě č. 132 o placené dovolené (revidované), podanou v roce 1998 Výboru expertů Mezinárodní organizace práce.

ČLÁNEK 8

1. Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují zajistit:

- a) právo každého na zakládání odborových organizací a právo přistupovat do odborových organizací podle vlastního výběru, podléhající pouze stanovám příslušné odborové organizace, k uplatňování a ochraně svých hospodářských a sociálních zájmů. Výkon tohoto práva nesmí být omezen žádnými omezeními kromě těch, která jsou stanovena zákonem a která jsou nezbytná v demokratické společnosti, v zájmu národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku, nebo k ochraně práv a svobod druhých;**
 - b) právo odborových organizací na zakládání národních federací nebo konfederací a jejich právo vytvářet mezinárodní odborové organizace nebo se k nim připojit;**
 - c) právo odborových organizací na svobodnou činnost, nepodléhající žádným omezením kromě těch, která jsou stanovena zákonem a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku nebo k ochraně práv a svobod druhých;**
 - d) právo na stávku za předpokladu, že je vykonáváno v souladu se zákony příslušné země.**
- 2. Tento článek nebrání uložit zákonná omezení výkonu těchto práv pro příslušníky ozbrojených sil nebo policie nebo správních orgánů státu.**
- 3. Nic v tomto článku neopravňuje smluvní strany Úmluvy Mezinárodní organizace práce z roku 1948 o svobodě sdružování a ochraně práva organizovat se, aby přijaly zákonodárná opatření, jež prejudikovala záruky stanovené v této Úmluvě, nebo aplikovaly právo takovým způsobem, jenž by tyto záruky prejudikoval.**

312. Obecný základ právní úpravy práva odborově se sdružovat obsahuje Listina základních práva a svobod. Článek 27 Listiny zní:

- (1) Každý má právo svobodně se sdružovat s jinými na obranu svých hospodářských a sociálních zájmů.*
- (2) Odborové organizace vznikají nezávisle na státu. Omezovat počet odborových organizací je nepřípustné, stejně jako zvýhodňovat některé z nich v podniku nebo v odvětví.*
- (3) Činnost odborových organizací a vznik a činnost jiných sdružení na ochranu hospodářských a sociálních zájmů mohou být omezeny zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu bezpečnosti státu, veřejného pořádku nebo práv a svobod druhých.*
- (4) Právo na stávku je zaručeno za podmínek stanovených zákonem; toto právo nepřísluší soudcům, prokurátorům, příslušníkům ozbrojených sil a příslušníkům bezpečnostních sborů.*

313. Zakládání a činnost odborových organizací se řídí zákonem o sdružování občanů¹⁸⁵. Úvodní ustanovení tohoto zákona (§ 1 odst. 1 a 2) zní: *(1) Občané mají právo se svobodně sdružovat. (2) K výkonu tohoto práva není třeba povolení státního orgánu.* Tento zákon se nevztahuje na sdružování občanů v politických stranách a politických hnutích, sdružování k výdělečné činnosti nebo zajištění výkonu určitých povolání a na sdružování v církvích a náboženských společnostech.

¹⁸⁵ Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, zejména zákona č. 300/1990 Sb., zákona č. 513/1991 Sb. a zákona č. 68/1993 Sb.

314. Podle tohoto zákona je odborová organizace jednou z forem sdružení (§ 2 odst. 1): *Členy sdružení mohou být i právnické osoby. Specifický způsob vzniku sdružení na ochranu hospodářských a sociálních zájmů řeší ustanovení § 9a citovaného zákona: Odborová organizace a organizace zaměstnavatelů se stává právnickou osobou dnem následujícím poté, kdy příslušnému ministerstvu byl doručen návrh na její evidenci.* Podle ustanovení § 3 tohoto zákona nikdo nesmí být nucen ke sdružování, k členství ve sdruženích ani k účasti na jejich činnosti. Ze sdružení může každý svobodně vystoupit.
315. Pro odborové organizace i organizace zaměstnavatelů platí tzv. evidenční princip. Podle zákona o sdružování občanů není k činnosti odborové organizace třeba povolení státního orgánu (viz § 1 odst. 2), Ministerstvo vnitra odborové organizace pouze eviduje. Návrh na evidenci odborové organizace mohou podat nejméně tři občané, z nichž alespoň jeden je starší 18-ti let. K 31. prosinci 1999 bylo evidováno přibližně 650 odborových organizací zaměstnavatelů.
316. Podle ustanovení § 2 odst. 4 zákona o sdružování občanů *vojáci v činné službě nemohou vytvářet odborové organizace a sdružovat se v nich. Rozsah oprávnění odborových organizací sdružujících příslušníky Sboru národní bezpečnosti a sborů nápravné výchovy při uplatňování a ochraně jejich sociálních zájmů stanoví zvláštní zákon.* Další ustanovení zákona o sdružování (§ 4 písm c) stanoví, že *nejsou dovolena sdružení ozbrojená nebo s ozbrojenými složkami; za taková se nepovažují sdružení, jejichž členové drží nebo užívají střelné zbraně pro sportovní účely nebo k výkonu práva myslivosti.*

Právo na stávku

317. Zákonnou právní úpravu stávky obsahuje zákon o kolektivním vyjednávání. Tento zákon upravuje stávku v rámci odborové organizace ve sporu za uzavření kolektivní smlouvy příp. kolektivní smlouvy vyššího stupně a stávku solidární, která má podpořit ty, kteří stávkují za uzavření kolektivní smlouvy.
318. Právo na stávku jako takovou je na základě zmíněného ustanovení listiny a zákonem o kolektivním vyjednávání odepřeno následujícím profesím: soudcům, státním zástupcům, příslušníkům ozbrojených sil a ozbrojených sborů.

Centrály a členská základna odborových organizací

319. Českomoravská konfederace odborových svazů

- a) Největší odborovou centrálou v ČSFR byla Československá konfederace odborových svazů (ČSKOS), po rozdělení ČSFR změnila název na - Českomoravskou konfederaci odborových svazů (ČMKOS). V současné době sdružuje tato konfederace 30 odborových svazů. V roce 1999 vykazovaly odborové svazy sdružené v ČMKOS celkem přes 1,3 milionu členů.
- b) Největším členským svazem je odborový svaz Kovo, který vykazoval v roce 1999 více než 410 tisíc členů. Přes 130 tisíc členů má Českomoravský odborový svaz pracovníků školství. Mezi silné svazy, co do počtu členů, dále patří Odborový svaz pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu (90 tisíc členů), odborový svaz STAVBA ČR (téměř 80 tisíc členů), Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče ČR a Odborový svaz státních orgánů a organizací (oba přes 65 tisíc) a Odborový svaz pracovníků dřevozpracujících odvětví, lesního a vodního hospodářství (téměř 65 tisíc). Naopak nejmenší členskou základnu má trvale Unie podnikových právníků ČR (kolem 400 členů), Odborový svaz námořníků (kolem 550 členů) a další odborové svazy, u nichž nedosahuje členská základna dvou tisíc členů: Odborový svaz zaměstnanců letectví, Odborová organizace pracovní-

ků radiokomunikací, Odborový svaz zaměstnanců výrobních a účelových organizací kultury a odborový svaz Projekt.

320. Ostatní odborové centrály

- a) Konfederace umění a kultury: Tato odborová centrála sdružuje odborové subjekty z oblasti divadelnictví, kinematografie, knihovnictví, hudby a výtvarnictví. Podle posledních zpráv sdružuje celkem kolem 120 tisíc členů.
 - b) Odborové sdružení Čech, Moravy a Slezska: V roce 1996 byl podle interních údajů udáván počet 80 tisíc členů. Jedna třetina členů je registrována přímo u Ústředního zastupitelstva jako individuální členové, kteří se nesdružují v základních organizacích. V současné době se uvádí 60 tisíc členů.
 - c) Asociace samostatných odborů sdružuje celkem 220 tisíc členů. Členy této centrály jsou: Odborový svaz pracovníků zemědělství a výživy (přibližně 95 tisíc členů), Odborové sdružení železničářů (72 tisíc aktivních členů), Český odborový svaz severozápadních energetiků, Jednotný svaz soukromých zaměstnanců, Odborový svaz plochého skla.
 - d) Křesťanská odborová koalice: Tato centrála má zhruba 10,5 tisíc členů převážně z Moravy, sdružuje členy bez ohledu na odvětví nebo typ hospodářských organizací, důchodce i osoby s postižením. V současné době pracují sekce dopravy, školství, státní správy a samosprávy, strojírenství a žen.
321. Některé profesní odborové svazy vystupují samostatně a nehlásí se k žádné odborové centrále, např. Lékařský odborový klub, Odborový svaz justice a Odborový svaz pracovníků justice a další. Tato odborová seskupení však nezveřejňují svou členskou základnu a proto není možné přesně určit kolik osob zastupují.
322. Určit přesně procento odborové organizovanosti ve vztahu k celkovému práceschopnému obyvatelstvu je v ČR značně problematické zejména s ohledem na fakt, že nezávislé odborové svazy nezveřejňují údaje o celkovém počtu svých členů.
323. Údaj o pracovní síle v ČR zahrnuje všechny osoby starší 15 let. Rozlišuje se: celková pracovní síla - zaměstnaní v národním hospodářství a nezaměstnaní, a civilní pracovní síla - zaměstnaní v civilním sektoru a nezaměstnaní. Mezi zaměstnané jsou zahrnuti i osoby samostatně výdělečně činné.
324. Celková pracovní síla v roce 1998 činila 5201 tisíc osob. Přes uvedené obtíže při přesném určování členské základny lze říci, že podle dostupných údajů je v České republice odborově organizováno přibližně 33 % z celkové pracovní síly.
325. Česká republika je smluvní stranou úmluvy Mezinárodní organizace práce č. 87 o svobodě sdružování a ochraně práva organizovat¹⁸⁶ se z roku 1948 a úmluvy č. 98 o právu organizovat se a kolektivně vyjednávat¹⁸⁷ z roku 1949. O plnění těchto úmluv podává vláda pravidelně zprávy. Česká republika je také smluvní stranou Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (viz úvodní část této zprávy).

¹⁸⁶ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 489/1990 Sb., Úmluva o svobodě sdružování a ochraně práva odborově se organizovat.

¹⁸⁷ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 470/1990 Sb., Úmluva o provádění zásad práva organizovat se a kolektivně vyjednávat.

ČLÁNEK 9

Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého na sociální zabezpečení, zahrnujíc v to právo na sociální pojištění.

326. Článek 30 Listiny říká:

- (1) *Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele.*
- (2) *Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.*
- (3) *Podrobnosti stanoví zákon.*

327. Sociální zabezpečení v České republice upravuje soubor právních norem, finančních a organizačních opatření, jejichž cílem je zabezpečit základní sociální práva každého v nepříznivé finanční a sociální situaci. Sociální zabezpečení se uskutečňuje výplatou dávek sociálního pojištění nebo poskytováním sociálních služeb.

328. Systém upravuje zákon o sociálním zabezpečení¹⁸⁸, zákon o státní sociální podpoře¹⁸⁹, zákon o sociální potřebnosti¹⁹⁰, zákon o důchodovém pojištění¹⁹¹, zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců¹⁹², zákon o organizaci a provádění sociálního zabezpečení¹⁹³, zákon o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti¹⁹⁴, zákon o penzijním připojištění se státním příspěvkem¹⁹⁵ a další. Celý systém sociálního zabezpečení spočívá na třech základních pilířích, z nichž každý má svůj specifický význam. Jsou to:

- a) sociální pojištění (důchodové a nemocenské),
- b) státní sociální podpora,
- c) sociální péče.

329. Listina zmocňuje zákon, aby upravil podrobnosti práva na sociální zabezpečení. Zákon o sociálním zabezpečení zaručuje podle ustanovení § 1 toto právo všem občanům. Dávky sociálního zabezpečení poskytuje stát a nepodléhají dani. Příjmy a výdaje sociálního zabezpečení jsou součástí státního rozpočtu.

330. Česká republika je vázána úmluvou Mezinárodní organizace práce č. 102, o minimálních normách sociálního zabezpečení (ratifikována s výjimkou částí o dávkách při pracovních úrazech a v nezaměstnanosti), a úmluvou č. 128, o dávkách invalidních starobních a pozůstatkových (ratifikována pouze část o starobních důchodech). V roce 1999 Česká republika podala detailní zprávu o plnění obou úmluv Výboru expertů Mezinárodní organizace práce.

¹⁸⁸ Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸⁹ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹⁰ Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹¹ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹² Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹³ Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹⁴ Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹⁵ Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem a o změnách některých zákonů souvisejících s jeho zavedením, ve znění pozdějších předpisů.

Výdaje na sociální zabezpečení

	1990	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Dávky nemocenského pojištění v mil. Kč	21193	26543	34246	35661	21483	19797	18533
z toho nemocenské	6899	9665	13589	15416	17663	16959	15733
přídavky na děti ²⁾	10191	9615	12324	12200	1070	2	-
Dávky státní sociální podpory v mil Kč.	-	-	-	-	26692	29237	29637
z toho přídavky na děti ²⁾	-	-	-	-	11124	12495	11493
Dávky důchodového zabezpečení v mil. Kč¹⁾	45527	73635	84232	105788	125561	145109	161805
Počet vyplácených důchodů	2952	3052	3051	3057	3052	3088	3174

Pozn.: 1) Bez důchodového připojištění a příspěvků k důchodům družstevních rolníků.

2) V roce 1995 byl schválen zákon č. 118/1995 Sb., kterým se mění a doplňují některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o státní sociální podpoře. Z nemocenského pojištění byly vyčleněny dávky, které nemají pojistný charakter (podpora při narození dítěte, přídavky na děti, porodné, rodičovský příspěvek a pohřebné) do dávek státní sociální podpory.

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

Poměr výdajů na sociální zabezpečení k hrubému domácímu produktu (v %)

	1990	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Hrubý domácí produkt v mld. Kč běžných cen	626,2	1020,3	1182,8	1381,1	1572,3	1680,0	1820,7
Sociální transfery ze státního rozpočtu celkem	-	11,6	11,6	11,3	9,8	12,3	12,2
Dávky nemocenského pojištění ¹⁾	3,4	2,6	2,9	2,6	1,4	1,2	1,0
Dávky státní sociální podpory	-	-	-	-	1,7	1,7	1,6
Dávky důchodového zabezpečení	7,3	7,2	7,1	7,7	8,0	8,6	8,8

Pozn.: 1) Dávkový systém nemocenského pojištění tvoří: nemocenské, podpora při ošetřování člena rodiny, peněžité pomoci v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. V plném rozsahu se tyto dávky poskytují zaměstnancům, členům výrobních družstev a družstevním rolníkům. Osoby samostatně výdělečně činné nejsou zabezpečeny podporou při ošetřování člena rodiny a vyrovnávacím příspěvkem v těhotenství a mateřství. Uchazeči o zaměstnání nedostávají nemocenské. V poklesu podílu těchto dávek od roku 1995 se promítá změna zákona popsaná v poznámce 2) předchozí tabulky.

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

A. Sociální pojištění

331. Organizace a občané platí tzv. pojištění na sociální zabezpečení (to jest pojistné na důchodové a nemocenské pojištění) a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (včetně hmotného zabezpečení uchazečů o práci).

Důchodové pojištění

332. Důchodové pojištění občanů je založeno na základním systému povinného a státem garantovaného pojištění, které má v České republice dlouholetou tradici, a dále na dobrovolném individuálním připojištění, vybudovaném na občanském a nikoli na zaměstnaneckém, tedy korporativistickém principu. Zákon o důchodovém pojištění upravuje pojištění pro případ stáří, invalidity a úmrtí živitele.

333. Systém povinného pojištění představuje spojení solidarity s individuální zásluhovostí. Z pojistného placeného výdělečně činnými osobami na sociální zabezpečení se hradí náklady na výplaty starobních, invalidních (plných a částečných), pozůstalostních (vdovských, vdoveckých a sirotčích) důchodů, jakož i dávek nemocenského pojištění a dávek v nezaměstnanosti, přičemž stát garantuje průběžný dostatek finančních prostředků v systému. Výše vypláčených důchodů je přitom konstruována tak, aby respektovala jak pojistný princip (tj. závislost výše dávek na pojistném, které ve prospěch pojištěnce bylo zapláceno), tak odůvodněnou solidaritu vůči pojištěncům s nízkými příjmy.
334. Zákon o důchodovém pojištění upravuje podmínky nároku na vznik důchodu a jeho výši (výpočet) pro všechny typy důchodů. Podle ustanovení § 4 zákona o důchodovém pojištění¹⁹¹ se z něho poskytují důchody:
- a) starobní
 - b) plný invalidní
 - c) částečný invalidní
 - d) vdovský a vdovecký
 - e) sirotčí.
335. Základní pilíř důchodové soustavy je povinný pro všechny fyzické osoby výdělečně činné na území České republiky. Je to jedna z forem sociálního zabezpečení, jejíž smyslem je zabránit vzniku chudoby v životních situacích zabezpečovaných v rámci systému, a je základním prvkem principu občanské solidarity. Systém důchodového pojištění je financován z průběžně placených příspěvků zaměstnavatelů, zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných.
336. Postupně se v období od 1. ledna 1996 do 31. prosince 2006 zvyšuje věk odchodu do důchodu na úroveň, která je obvyklá v penzijních systémech západoevropských zemí, a to na 62 let u mužů a 57 až 61 let u žen od 1. ledna 2007¹⁹⁶. Ženy, které vychovaly děti, jsou zvýhodněny: za každé vychované dítě se věk odchodu do důchodu snižuje o jeden rok, nejnižší však na 57 let. V porovnání s předchozí právní úpravou, kdy byla tato podmínka stanovena na 60 let věku u mužů a na 53 až 57 let u žen (podle počtu dětí) je zřejmé, že se příslušný rozdíl ve stanovení důchodového věku snižuje progresivním zvyšováním důchodového věku na straně žen.
337. Základní penzijní pojištění zajišťuje každému občanu důchodového věku či občanu dlouhodobě neschopnému výdělečné činnosti nárok na důchod. Stát penze průběžně valorizuje v závislosti na růstu spotřebitelských cen a v určité míře i v závislosti na růstu reálných mezd.
338. Dobrovolné individuální penzijní připojištění nabízejí od roku 1994 soukromé penzijní fondy. I tento systém je finančně podporován státem, který poskytuje příspěvek osobám účastnícím se tohoto připojištění. Celý tento systém byl založen zákonem o penzijním připojištění se státním příspěvkem¹⁹⁷. Stát tímto způsobem podporuje občany k přijetí osobní odpovědnosti za zabezpečení dostatečného množství prostředků na stáří. Od 1. ledna 2000 vstupuje v platnost novela zákona o penzijním připojištění, měnící podmínky pojištění zejména ve smyslu posílení významu dlouhodobého spoření (oproti krátkodobému uložení kapitálu) a zpřísnění pravidel pro hospodaření jednotlivých fondů a státního dozoru nad nimi. Od 1. ledna 2000 jsou za určitých podmínek příspěvky na penzijní připojištění odečitatelnou položkou ze základu daně z příjmů fyzických osob. Prostředky uložené občany u těchto fondů však nejsou ze zákona pojištěny.

¹⁹⁶ Do roku 1995 tento věk byl 60 let u mužů a 53 až 57 let u žen (podle počtu vychovaných dětí).

¹⁹⁷ Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem a o změnách některých zákonů souvisejících s jeho zavedením, ve znění pozdějších předpisů.

339. Podle ustanovení § 67 zákona o důchodovém pojištění zvýší vláda nařízením *vyplácené důchody vždy, jestliže úhrnný index spotřebitelských cen vzroste aspoň o 5 procent od kalendářního měsíce, který bezprostředně předchází kalendářnímu měsíci, v němž došlo k poslednímu zvýšení těchto důchodů; vláda však zvýší nařízením vyplácené důchody vždy, jestliže úhrnný index spotřebitelských cen vzroste aspoň o 10 procent od kalendářního měsíce uvedeného v části věty před středníkem.* Jestliže v kalendářním roce důchody zvýšeny nebyly, zvýší se při prvním zvýšení následujícím po tomto roce nejen v závislosti na růstu indexu spotřebitelských cen, ale také s přihlédnutím k růstu reálné mzdy. Vláda podle ustanovení § 107 téhož zákona stanoví nařízením také výši všeobecného vyměřovacího základu důchodů v kalendářním roce a částky základní výměry všech typů důchodů.
340. Od počátku roku 1996, kdy zákon o důchodovém pojištění nabyl účinnosti, byly důchody zvýšeny čtyřikrát¹⁹⁸ a byl stanoven všeobecný vyměřovací základ pro roky 1995, 1996, 1997 a 1998. Všeobecný vyměřovací základ pro rok 1998 bude platit počínaje dnem 1. ledna 2000. Zvýšení důchodů se podle ustanovení § 67 zákona o důchodovém pojištění stanoví tak, aby u průměrného starobního důchodu odpovídalo nejméně 70 procentům nárůstu indexu spotřebitelských cen.

Vyplácené důchody (k 31. prosinci příslušného roku)

Důchod	Počet vyplácených důchodů (v tis.)						Průměrná výše důchodu v Kč					
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1993	1994	1995	1996	1997	1998
celkem	3052	3051	3057	3052	3088	3147	2684	3248	3655	4498	5022	5450
starobní plný	1772	1770	1772	1769	1777	1827	2806	3373	3782	4609	5150	5579
starobní poměrný	43	41	40	37	36	32	1722	2160	2410	2987	3283	3445
invalidní plný	398	410	420	408	398	392	2677	3222	3614	4456	4987	5399
invalidní částečný	119	117	117	124	128	145	1474	1967	2311	2934	3338	3593
vdovský	631	627	624	625	629	627	1949	2474	2806	3494	3878	4150
vdovecký	5	5	5	31	51	68	929	1419	1780	2388	2804	3042
sirotčí	60	60	62	58	59	57	888	1338	1636	2181	2546	2761

Zdroj: Český statistický úřad, 1999

Nemocenské pojištění

341. Systém nemocenského pojištění je stejně jako systém důchodového pojištění finančně zabezpečen z příjmů plynoucích do státního rozpočtu z pojistného na sociální zabezpečení s tím rozdílem, že tento příjem na sociální zabezpečení není vykazován odděleně na zvláštním účtu státního rozpočtu. Zvláštní zákon stanoví, kdo a v jakém rozsahu je povinen platit pojistné na nemocenské pojištění, a to jako součást pojistného na sociální zabezpečení¹⁹⁹. Zdrojem úhrad zdravotní péče jsou platby veřejného zdravotního pojištění. Ty jsou popsány v textu k článku 12 Paktu, kapitole Základní zdravotní péče a její financování.

¹⁹⁸ Dvakrát v roce 1996, dále v roce 1997, 1998. Naposledy byly zvýšeny nařízením vlády ČR č. 104/1998 Sb., o zvýšení důchodů v roce 1998, v červenci 1998.

¹⁹⁹ Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Nemocenského pojištění se povinně účastní všichni zaměstnanci vykonávající závislou, nepodnikatelskou činnost, s výjimkou zaměstnanců, kteří tuto činnost vykonávají v malém rozsahu nebo příležitostně. Podléhají mu také žáci a studenti připravující se na budoucí povolání (náleží jim jen peněžité pomoc v mateřství). Osoby samostatně výdělečně činné jsou nemocensky pojištěny za předpokladu, že se sami přihlásí k účasti na tomto druhu sociálního pojištění (i pak je jim poskytováno pouze nemocenské a peněžité pomoc v mateřství).

342. Z hlediska sociálního zabezpečení rodin a domácností jsou důležité některé dávky vyplácené ze systému nemocenského pojištění (podle zákona o nemocenském pojištění), a to:

- a) **Nemocenské** náleží zaměstnanci, který je podle zvláštního předpisu²⁰⁰ uznán dočasně neschopným výkonu svého dosavadního zaměstnání, (je v tzv. pracovní neschopnosti) z důvodu nemoci nebo úrazu, těhotenství a mateřství. Přitom nemocenské náleží ženě uznané práce neschopnou v souvislosti s těhotenstvím a porodem jen v případě, že nemá nárok na peněžitou pomoc v mateřství. Pojištěné osoby jsou pak zabezpečeny peněžitými dávkami. Nemocenské se poskytuje podle ustanovení § 15 zákona o nemocenském pojištění od prvního kalendářního dne pracovní neschopnosti do jejího skončení nebo do uznání částečné nebo plné invalidity, obvykle nejdéle po dobu jednoho roku. Nemocenské náleží zaměstnanci také po dobu karantény nařízené podle předpisů o opatřeních proti přenosným nemocem. Při stanovení výše dávek nemocenského pojištění se vychází z úhrnu nezdaněných příjmů, obvykle v kalendářním čtvrtletí předcházejícím vzniku nároku na dávku. Výše nemocenského za kalendářní den činí 69 procent denního vyměřovacího základu příjmu, první tři dny však pouze 50 procent tohoto základu. Převyšuje-li denní vyměřovací základ částku 360 Kč, počítá se tato částka v plné výši, z částky od 360 do 540 Kč se počítá 60 procent a k vyšším částkám se nepřihlíží²⁰¹. S účinností od 1. ledna 2000 se rozhodné částky zvyšují na 400, resp. 400 až 590 Kč. Od stejného data budou peněžitá dávky nemocenského pojištění každoročně valorizovány vládním nařízením v závislosti na vývoji průměrných mezd.
- b) **Podpora při ošetřování člena rodiny** náleží zaměstnancům, kteří ošetřují nemocné dítě mladší 10 let, pečují o dítě mladší deseti let, bylo-li uzavřeno dětské výchovné zařízení, do kterého dítě chodí, dítě má nařízenou karanténu nebo osoba, která jinak o dítě pečuje, onemocněla nebo je v karanténě. Dále náleží všem, kteří ošetřují jiného člena rodiny, jestliže jeho zdravotní stav nezbytně vyžaduje ošetřování jinou osobou. Člen rodiny v takovém případě znamená, že nemocný žije v jedné domácnosti se zaměstnancem. Pro rodiče dětí mladších deseti let toto omezení neplatí. Podpora se poskytuje nejdéle po dobu devíti dnů, pokud potřeba ošetřování v nich trvá, u osamělých rodičů 16 dnů. Výše podpory se vypočítává jako nemocenské.
- c) **Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství** se poskytuje při převedení těhotné pracovnice a matky malého dítěte na jinou, méně placenou práci ze zdravotních důvodů a z důvodu péče o malé dítě.
- d) **Peněžitá pomoc v mateřství** se poskytuje v těhotenství a mateřství zaměstnankyni po dobu 28 týdnů mateřské dovolené, počínaje šest až osm týdnů před očekávaným dnem porodu, nebo po dobu 37 týdnů osamělým ženám. Peněžitá pomoc náleží i zaměstnanci (muži), pokud splní zákonné podmínky, např. pečují-li o dítě, jehož matka zemřela. Peněžitá pomoc v mateřství se stanoví stejně jako nemocenské s tím, že denní vyměřovací základ se zjišťuje ke dni nástupu na mateřskou dovolenou a výše peněžitá pomoci v mateřství za kalendářní den činí 69 procent denního vyměřovacího základu po celou dobu nároku..

343. Dále odkazujeme na podrobné zprávy o provádění úmluv Mezinárodní organizace práce:

- úmluvy č. 130 - o lékařské péči a dávkách v nemoci,
- úmluvy č. 12 - o odškodnění pracovních úrazů v zemědělství (1921),
- úmluvy č. 17 - o odškodnění pracovních úrazů (1925),
- úmluvy č. 42 - o odškodňování nemocí z povolání (1934).

²⁰⁰ Podle ustanovení § 2 vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 31/1993 Sb., o posuzování dočasné pracovní neschopnosti pro účely sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰¹ Tato částka byla stanovena novelou zákona č. 61/1999 Sb., o nemocenském pojištění, platnou od 1. října 1999. Do této doby bylo nemocenské počítáno nejvýše z částky 270 Kč.

344. **Dávky v nezaměstnanosti** slouží hmotnému zabezpečení uchazečů o zaměstnání a jsou poskytovány podle zákona o zaměstnanosti²⁰². Blíže výši a podmínky poskytování podpory v nezaměstnanosti popisuje text k článku 6 Paktu. Dále odkazujeme na zprávy o provádění úmluvy MOP č. 122 o politice zaměstnanosti.

B. Státní sociální podpora

345. Státní sociální podpora představuje peněžní transfery ze státního rozpočtu na základě principu solidarity bezdětných rodin s rodinami pečujícími o nezaopatřené děti a principu podpory nízkopříjmových rodin s vysokopříjmovými.

346. Cílem systému dávek státní sociální podpory je posílení příjmů žadatelů, zejména rodin s dětmi, v situacích, které nejsou sto řešit vlastními silami nebo stát má zájem je podpořit. Dávky slouží k posílení příjmů v předem definovaných situacích, v nichž se relativně snižují příjmy rodin nebo rostou jejich náklady.

347. Na rozdíl od sociálního pojištění není státní sociální podpora vázána na odvody příspěvků z pracovního příjmu. Náklady na státní sociální podporu hradí stát.

348. Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i v některých dalších nepříznivých situacích. Ve stanovených případech je podpora poskytována v závislosti na výši příjmu.

349. Podle zákona o státní sociální podpoře²⁰³ (§ 2) jsou poskytovány tyto dávky státní sociální podpory:

- a) dávky poskytované v závislosti na výši příjmu: přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, příspěvek na dopravu,
- b) ostatní dávky: rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče (příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla), porodné a pohřebné.

Mimo dávek, které jsou vypláceny podle zákona o státní sociální podpoře jsou s účinností od 1. července 1997 přiznávány další dva sociální příspěvky s omezenou dobou platnosti a závisící na výši příjmu, a to příspěvek k vyrovnání zvýšení cen tepelné energie (nejdéle do 30. června 2000) a příspěvek k vyrovnání zvýšení cen nájemného (nejdéle do 31. prosince 2000). Blíže k těmto příspěvkům v odstavci 435.

350. Znění citovaného zákona podmiňuje nárok na dávky státní sociální podpory mimo jiné hlášením k trvalému pobytu oprávněné osoby i osob společně posuzovaných. Ustanovení § 3 odst. 1 zákona o státní sociální podpoře (okruh oprávněných osob) zní: *Dávky státní sociální podpory náleží při splnění dále stanovených podmínek pouze fyzické osobě (dále jen „osoba“), jestliže osoba a osoby společně s ní posuzované jsou na území České republiky hlášeny k trvalému pobytu²⁰⁴ podle zvláštních předpisů²⁰⁵*. Podmínka přihlášení k trvalému pobytu

²⁰² Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, ustanovení § 12 až 18.

²⁰³ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰⁴ Za trvalý pobyt se podle tohoto zákona považuje též dlouhodobý pobyt udělovaný cizincům podle zvláštních zákonů: ustanovení § 6 zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky, ve znění pozdějších předpisů, ustanovení § 4 zákona č. 135/1982 Sb., o hlášení a evidenci pobytu občanů, ustanovení § 7 a § 19 odst. 3 zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky, ve znění pozdějších předpisů. Podle zákona č. 498/1990 Sb., o uprchlících, ve znění pozdějších předpisů, se také osoba s priznaným statutem uprchlíka považuje za osobu s povoleným trvalým pobytem a podmínku na dávku státní sociální podpory plní.

nebo dlouhodobému pobytu pro vznik nároku na dávku se však nevyžaduje podle odst. 2 téhož ustanovení u nezletilých dětí svěřených na území České republiky do péče nahrazující péči rodičů nebo do ústavní péče.

351. Podle ustanovení § 3 odst. 3 citovaného zákona však od roku 1998²⁰⁶ v odůvodněných případech *okresní úřad příslušný podle místa pobytu osoby promine podmínku trvalého pobytu osobě, která požádala o udělení povolení k trvalému pobytu na území České republiky, pokud by její výživa nebo výživa jejích dětí byla ohrožena*. Dále se v ustanovení § 74 odst. 5 tohoto zákona²⁰⁷ praví, že *podmínku trvalého pobytu může ministerstvo práce a sociálních věcí v odůvodněných případech prominout*. Prominutí podmínky se týká i osob společně posuzovaných.
352. V důsledku znění ustanovení § 3 odst. 1 citovaného zákona však v rozhodném období (zejména před jeho novelizací v roce 1996 a 1998) docházelo k tvrdému postupu v případech, kdy oprávněná osoba splňovala podmínku hlášení k trvalému pobytu dle zvláštních předpisů, ale osoba s ní společně posuzovaná tuto podmínku nesplňovala. O možnosti prominutí této podmínky dle výše uvedeného postupu mnoho odmítnutých žadatelů o dávky státní sociální podpory nevědělo. V této souvislosti také připravuje ministerstvo práce a sociálních věcí věcný záměr novely zákona o státní sociální podpoře. Podmínkou nároku na dávky bude nikoli trvalý pobyt, ale trvalé bydliště všech společně posuzovaných osob. Předpokládané datum nabytí účinnosti je rok 2002²⁰⁸.
353. Nárok a výše dávky státní sociální podpory jsou odvozeny od částek tzv. **životního minima**, stanovených zákonem o životním minimu²⁰⁹ v ustanovení § 3. K životnímu minimu blíže v části C. Sociální péče.

²⁰⁵ Ustanovení § 3 odst. 1 zákona proto na první pohled není zcela v souladu se závazkem vyplývajícím z článku 2 odst. 1 a článku 3 odst. 1 a 2 Úmluvy o právech dítěte. Čl. 2 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte: *Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, se zavazují respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, ... a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců*.

Článek 3 odst. 1: *Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány*. Článek 3 odst. 2: *Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, ... a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření*.

²⁰⁶ Novela č. 158/1998 Sb., zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰⁷ Novela č. 137/1996 Sb., zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰⁸ Od 1. ledna 2000 dochází ke změnám právní úpravy o pobytu cizinců na území České republiky a tato změna se od 1. dubna 2000 promítne i do právní úpravy státní sociální podpory. Od uvedeného data budou nároky státní sociální podpory osobám s trvalým pobytem, dětem svěřeným do náhradní rodinné péče a azylantům (dříve uprchlíkům) posuzovány stejně jako dříve, tj. před 1. dubnem 2000. V ostatních případech přechodných pobytů na území České republiky (kde jsou zahrnuty i dlouhodobé pobyty podle právní úpravy o pobytu cizinců platné před 1. lednem 2000) bude nárok na dávky státní sociální podpory vázán na pobyt na území České republiky v délce 365 dnů, což v zásadě odpovídá dřívějšímu dlouhodobému pobytu, který byl zpravidla povolován na dobu jednoho roku. Uvedeným způsobem se odliší poskytování nároků ze státní sociální podpory, kdy je to s ohledem na délku pobytu odůvodněné, od případů, kdy se cizinci na území České republiky zdržují jen krátkodobě, např. jako turisté. Nadále však zůstává v platnosti ustanovení umožňující okresnímu úřadu a ministerstvu práce a sociálních věcí podmínku trvalého pobytu prominout, a tak zamezit případné tvrdosti při uplatňování zákona.

²⁰⁹ Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

Dávky státní sociální podpory (v milionech Kč)

	1995 ²⁾	1996	1997	1998
Celkem	1 195	26 692	29 237	29 637
Z toho: porodné	75	483	525	563
pohřebné	62	347	331	519
přídavky na děti	-	11 124	12 495	11 493
dávky pěstounské péče	20	144	153	233
zaopatřovací příspěvek	5	33	25	23
rodičovský příspěvek	1 033	7 354	7 612	7 780
sociální příplatek	-	5 691	6 224	6 273
příspěvek na bydlení	-	677	813	1 367
příspěvek na dopravu	-	839	938	946
samostatné dávky (příspěvky na teplo a na nájemné) ¹⁾	-	-	116	440

Pozn.: 1) Od 1. července 1997 začaly být vypláceny podle zákona č. 75/1997 Sb., o sociálním příspěvku k vyrovnání zvýšení cen tepelné energie, ve znění pozdějších předpisů, tzv. samostatné dávky, tj. příspěvek k vyrovnání zvýšení cen energie a příspěvek na nájemné, které jsou konstruovány obdobně jako dávky státní sociální podpory. Nárok na příspěvek byl upraven samostatným zákonem proto, že má specifický charakter cenového vyrovnání a bude vyplácen jen po přechodnou dobu tří let.

2) Vyplácené od 1. října 1995, kdy nabyl účinnosti zákon o státní sociální podpoře.

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

354. Z hlediska sociálního zabezpečení jsou nejdůležitějšími dávkami vyplácenými prostřednictvím systému státní sociální podpory **dávky určené rodinám s dětmi**:

- Přídavek na dítě*: Od 1. ledna 1996 je vyplácen v rámci státní sociální podpory jako dávka pro rodiny s dětmi, napomáhající hradit náklady spojené s výchovou a výživou rodiny. Nárok na přídavek má dítě žijící v rodině s příjmem nižším, než je trojnásobek životního minima rodiny. Výše přídavku závisí na věku dítěte a na výši celkových příjmů v rodině a je odvozena od částek životního minima potřebných k zajištění výživy a ostatních základních potřeb dítěte.
- Rodičovský příspěvek*: Příspěvek pomáhá krýt náklady rodiče (matky nebo otce), který zůstane v domácnosti, aby mohl osobně pečovat o malé dítě do 4 let věku dítěte, nebo 7 let věku dítěte, které je dlouhodobě zdravotně postižené. Výše příspěvku je určena jako 1,1 násobek životního minima na osobní životní potřeby pečujícího rodiče. Během pobírání příspěvku se připouští výdělečná činnost rodiče v omezeném rozsahu, aby se nenarušila celodenní péče o dítě.
- Sociální příplatek*: Sociální příplatek je dávka na pomoc rodinám s nízkými příjmy jako příspěvek na náklady spojené se zabezpečováním potřeb jejich dětí. Nárok na dávku vzniká, pokud rodič pečuje o dítě a příjem rodiny nepřesahuje 1,6 násobek životního minima rodiny.

C. Sociální péče

355. Sociální péče se zaměřuje na osoby v hmotné nebo sociální nouzi. Podle zákona o sociální potřebnosti²¹⁰, ustanovení § 1: *Občan se považuje za sociálně potřebného, jestliže jeho příjem nedosahuje částek životního minima stanovených zvláštním zákonem²¹¹ a nemůže si tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací.*
356. **Životní minimum** je podle zákona společensky uznanou minimální hranicí příjmů občana, pod níž nastává stav jeho hmotné nouze. Podle ustanovení § 2 odst. 2 zákona o životním minimu: *Občanům, jejichž příjmy nedosahují životního minima a kteří si nemohou tyto příjmy zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací, se poskytuje pomoc; způsob a formu poskytování, další podmínky a úroveň této pomoci stanoví zvláštní předpisy.* Životní minimum je kritériem, jehož hlavní funkcí je posouzení příjmové nedostatečnosti pro potřeby sociální ochrany občana nebo rodiny. Pomoc je poskytována formou dávek sociální péče na základě zákona o sociální potřebnosti, které doplňují nedostatečný příjem občana a jeho rodiny zpravidla do výše životního minima. Může být však poskytována i nad úroveň životního minima, pokud jsou při individuálním posouzení sociální a ekonomické situace domácnosti uznány její odůvodněně vyšší základní životní potřeby související např. s lékařsky doporučeným dietním stravováním, vyššími náklady na bydlení apod.
357. Životní minimum občana nebo občanů, jejichž příjmy se posuzují společně²¹², tvoří součet všech příjmů stanovených zákonem o životním minimu²¹³ k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost. Životní minimum v České republice má tedy dvě části. První část se vztahuje k základním osobním potřebám jednotlivých společně posuzovaných osob v domácnosti. Mezi osobní potřeby patří především výživa, ošacení, obuv, ostatní průmyslové výrobky pro krátkodobé užití, služby a osobní rozvoj. Částky životního minima stanovené na zajištění osobních potřeb jsou rozlišeny podle věku v případě nezaopatřených dětí a dále jednotně pro dospělé osoby. Druhá část životního minima vyjadřuje potřebu finančních prostředků nezbytných k úhradě společných nákladů na domácnost (tj. především nákladů na bydlení a související služby) a je rozdílná podle počtu osob v domácnosti. Celkové životní minimum je tedy součtem všech částek na osobní potřeby jednotlivých členů domácnosti a jedné částky na společné potřeby.
358. S ohledem na vývoj životních nákladů je výše životního minima nepravidelně upravována nařízením vlády, jakmile vzroste úhrnný index spotřebitelských cen alespoň o pět procent od předchozího stanovení. Poslední úpravu provedla vláda svým nařízením, zvyšujícím částky životního minima od 1. dubna 1998²¹⁴. Od prvního stanovení životního minima v roce 1991 byly jeho částky valorizovány sedmkrát.

²¹⁰ Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů.

²¹¹ Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

²¹² Společně posuzovanými osobami jsou podle ustanovení § 4 zákona o životním minimu především nezaopatřené děti a jejich rodiče, manželé, druh nebo družka a další osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

²¹³ Těmito příjmy jsou podle ustanovení § 6 zákona o životním minimu příjmy, které jsou předmětem daně z příjmu fyzických osob, peněžité dávky nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení, hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání, výživné, dávky státní sociální podpory a dávky sociální péče, s výjimkou jednorázových dávek, a další opakující se nebo pravidelné příjmy.

²¹⁴ Nařízení vlády č. 42/1998 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima. Po naplnění valorizační podmínky v lednu 2000 bude životní minimum zvýšeno s účinností od 1. dubna 2000 (nařízení vlády, které vláda schválila usnesením ze dne 8. března 2000 č. 243).

359. Životní minimum slouží v České republice nejen jako kritérium pro posouzení příjmové nedostatečnosti. Využívá se rovněž po schválení zákona o státní sociální podpoře v roce 1996 nejen jako oficiální hranice chudoby, ale také jako technický nástroj měření celkové výše příjmů (zejména rodin s dětmi), který má rozhodující význam pro vznik nároku a výši základních sociálních dávek pro domácnosti. Sociální dávky související s úrovní životního minima jsou pak zejména u početnějších domácností demotivační ve vztahu k příjmům ze zaměstnání. Výdaje na státní sociální podporu činily v roce 1998 29,6 miliard Kč (1,63 % HDP), což bylo 6,4 krát více, než činily výdaje na dávky sociální péče - třetího pilíře sociálního zabezpečení (4,65 miliard Kč, to je 0,25 % HDP) - přímo určené k ochraně před hmotnou nouzí (což byl bezprostřední účel zřízení institutu životního minima jako součásti systému sociální ochrany).

Vztah životního minima domácnosti k průměrné mzdě (hrubé nominální)

Domácnost	Životní minimum v Kč/měsíc		Podíl životního minima na průměrné nominální mzdě v %	
	1997	1998	1997	1998
jednotlivec	2 965	3 333	27,7	28,5
2 dospělí	5 240	5 813	49,0	49,7
1 dospělý a 1 dítě (5 let)	4 715	5 250	44,1	44,9
2 dospělí a 1 dítě (5 let)	6 995	7 740	65,4	66,2
2 dospělí a 2 děti (8 a 12 let)	9 045	9 930	84,6	84,9
2 dospělí a 3 děti (5, 8 a 12 let)	10 695	11 718	100,0	100,2

Pozn. Průměrná měsíční hrubá nominální mzda v roce 1997 činila 10 691 Kč a v roce 1998 11 693 Kč. Propočtené průměrné výše životního minima zohledňuje valorizace jeho částek v průběhu roku.

360. Bez ohledu na uvedené skutečnosti vyplývá z porovnání rozsahu chudoby podle příjmového rozložení domácností, zpracovaného podle metodiky OECD, že v České republice je poměrně nízký rozsah chudoby. Podíl chudých domácností s příjmem do 50 procent mediánu daného příjmového rozložení činil podle propočtu z mikrocensu 1999 pouze 3,61 procent. Pozitivní vliv zde mají systémy důchodového pojištění a státní sociální podpory, které obsahují důležitá ustanovení fakticky zvyšující celkové příjmy většiny důchodců a rodin s dětmi nad v Evropě obecně uznávanou hranici.

361. V roce 1996 bylo v České republice 2,1 procenta domácností s příjmy do 40 procent průměrného příjmu, 5,4 procenta domácností s příjmy do 50 procent průměrného příjmu a 11,6 procenta domácností s příjmy do 60 procent průměrného příjmu. Ve vztahu k životnímu minimu se nacházelo v tomtéž roce 2,1 procent domácností s příjmy menšími než životní minimum, 18 procent domácností mělo příjmy nižší než 1,6 násobek životního minima. Celkem 70,6 procent domácností nepřekročilo hranici trojnásobku životního minima a jen 29,4 procent domácností mělo příjmy vyšší než trojnásobek životního minima. Chudé domácnosti jsou charakteristické především větším počtem členů, kteří nejsou ekonomicky aktivní, a dále jsou to zejména domácnosti, v jejichž čele stojí osoba se základním vzděláním nebo jen vyučená.

362. Smyslem dávek sociální péče je především řešit nepříznivou životní situaci. Tou může být těžké zdravotní postižení, dlouhodobá nezaměstnanost členů rodiny a výrazně se snižující životní úroveň, živelné pohromy a další. Podle ustanovení § 4 zákona o sociální potřebnosti: *Občanu, který se považuje za sociálně potřebného podle tohoto zákona, se poskytují jednorázové nebo měsíčně se opakující peněžité nebo věcné dávky k zabezpečení výživy a ostatních základních osobních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost, popřípadě zvýšených nákladů v důsledku nepředvídané situace. Přitom se přihlíží k tomu, zda občan*

pro zabezpečení svých životních potřeb (životních potřeb nezaopatřených dětí) uplatnil nárok na dávky nemocenského pojištění (péče) nebo důchodového pojištění nebo na dávky státní sociální podpory, s výjimkou takových dávek poskytovaných jednorázově, popřípadě na výživné a příspěvek na výživu podle zákona o rodině.

363. Občanu, jehož příjmy jsou posuzovány společně s dalšími občany (např. v rámci domácnosti), se jednorázové nebo měsíčně se opakující peněžité nebo věcné dávky poskytují k doplnění příjmu všech společně posuzovaných osob. Základními dávkami podle zákona o sociální potřebnosti jsou:
- a) příspěvek na výživu dítěte (§ 5 zákona o sociální potřebnosti - měsíční dávka, nejvíce do výše životního minima, zejména při neplnění vyživovací povinnosti povinné osoby vůči dítěti),
 - b) dávky sociální péče v mimořádných případech (§ 8a citovaného zákona),
 - c) další peněžité dávky, určené zejména osobám se zdravotním postižením²¹⁵.
364. V rámci **sociální péče** se poskytují podle ustanovení § 73 zákona o sociálním zabezpečení zejména tyto dávky a služby: peněžité dávky, věcné dávky, výchovná a poradenská péče, sociálněprávní ochrana, pracovní rehabilitace, ústavní sociální péče, péče v ostatních zařízeních sociální péče, pečovatelská služba, stravování, kulturní a rekreační péče, mimořádné výhody pro některé skupiny občanů těžce zdravotně postižených a bezúročné půjčky. Na služby sociální péče není právní nárok. Nárok na dávky a služby je většinou podmiňován zkoumáním sociální potřebnosti žadatele či rodiny (sociální potřebnost se zkoumá zejména pro účely úhrady za pečovatelskou službu).
365. Sociální služby mohou poskytovat kromě státu též nestátní organizace a občané. Stát jim může poskytnout příspěvky na úhradu nákladů na tyto služby.
366. Dávky sociální péče určené na úhradu jednorázových mimořádných výdajů se poskytují fakultativně ve formě jednorázové peněžité a věcné dávky. Jednorázové dávky mohou být poskytnuty do výše 15 tisíc Kč. Věcné dávky mohou být poskytnuty do výše 8 tisíc Kč, ve výjimečných případech do výše 15 tisíc Kč. Dále jsou poskytovány tyto dávky: příspěvek na pořízení základního vybavení dítěte, příspěvek při uzavření manželství dítěte, které žilo v pěstounské péči, peněžitý příspěvek na úhradu za užívání bytu nezaopatřeného osiřelého dítěte a příspěvek na rekreaci dětí důchodce. Rodiny s dětmi mohou rovněž využít možnost vzít si bezúročnou půjčku. Na bezúročnou půjčku však nemají automaticky nárok, okresní úřad ji poskytne v závislosti na svých finančních možnostech a na tom, zda bude rodina schopna půjčku splácet.

²¹⁵ Ustanovení § 2 zákona o sociální potřebnosti: (1) Jestliže zdravotní stav občana vyžaduje podle doporučení příslušného odborného lékaře zvýšené náklady na dietní stravování, částka potřebná k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana stanovená zvláštním zákonem (§ 3 odst. 2 zákona č. 463/1991 Sb.) se při posuzování sociální potřebnosti zvyšuje o 600 Kč měsíčně. (2) Částka potřebná k zajištění nezbytných nákladů na domácnost stanovená zvláštním zákonem (§ 3 odst. 3 zákona č. 463/1991 Sb.) se při posuzování sociální potřebnosti občanů, jimž byly přiznány mimořádné výhody III. stupně (průkaz ZTP/P), zvyšuje o 600 Kč měsíčně. U společně posuzovaných osob se zvýšení podle předchozí věty započte nejvýše dvakrát, i když mimořádné výhody III. stupně (průkaz ZTP/P) byly přiznány více osobám žijícím v domácnosti (§ 115 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů).

Výdaje na služby sociální péče (v milionech Kč)

	1991	1995	1996	1997	1998
Celkem	1 351	4 112	4 171	5 188	6 644
Z toho péče:					
o staré občany	717	697	622	591	743
o občany se změněnou pracovní schopností a těžce zdravotně postižené	217	851	1 407	1 621	1 519
o rodiny s dětmi	390	1 853	1 388	1 604	2 317
o lidi vyřazené z trhu práce	12	704	748	1 358	2 056
o osoby sociálně nepřizpůsobené	14	8	10	14	9
Pečovatelská služba	186	640	761	733	783
Ústavní sociální péče	1 852	4 703	5 252	5 479	5 998

Zdroj: Materiály ministerstva práce a sociálních věcí; Statistická ročenka ČR, 1999

367. Stávající systém sociální péče²¹⁶ se člení na dávky sociální péče a služby sociální péče a řeší situace občanů, kteří se z různých důvodů ocitli v hmotné nouzi, především těch, kteří splňují podmínky stanovené zákonem o sociální potřebnosti. V situacích, že občané tyto podmínky nesplňují, lze jim podle ustanovení § 8a zákona o sociální potřebnosti poskytnout dávky a služby v nezbytném rozsahu, hrozí-li jim vážná újma na zdraví. Jde-li o nezletilého, který nemá na území České republiky trvalý pobyt, pak je možné mu poskytnout dávky a služby nejen v případě hrozby vážné újmy na zdraví, ale i v situaci, kdy je ohrožena jeho řádná výchova.

368. Systém sociální péče je třeba transformovat. Při řešení hmotné nouze by měly změny v systému více diferencovat úroveň i formu pomoci podle snahy příjemce řešit svoji situaci vlastním přičiněním, včetně využití majetku. Dále by měly zavést jasné a vymahatelné povinnosti občana aktivně se snažit řešit svou sociální situaci, spolupracovat s příslušným úřadem, ale současně poskytnout příznivější podmínky pro období, kdy je příjemce sice zabezpečen z jiných systémů sociální ochrany (např. nemocenského pojištění, podpory v nezaměstnanosti), ale dávky těchto systémů nejsou schopny zabezpečit jeho životní potřeby a potřeby jeho rodiny alespoň na úrovni životního minima, a dále je nutné diferencovat pomoc podle délky trvání hmotné nouze. V případě sociálních služeb je třeba rozvíjet nový typ služeb zároveň s útlumem některých služeb tradičně podporovaných. Za velmi významnou považujeme de-institucionalizaci jak ve výchově dětí, tak v sociální péči poskytované lidem zdravotně handicapovaným. Základní zásadou by měla být podpora vlastních kompetencí jednotlivců a rodin.

²¹⁶ Systém sociální péče upravují zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů, vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a další právní předpisy.

ČLÁNEK 10

Státy, smluvní strany Paktu, uznávají, že:

1. Nejširší možná ochrana a pomoc by měla být poskytnuta rodině, která je přirozenou a základní jednotkou společnosti, zvláště k jejímu založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí. Sňatek musí být uzavřen na základě svobodného souhlasu snoubenců.

369. Základem ochrany a pomoci rodině je článek 32 Listiny:

- (1) *Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.*
- (2) *Ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající zdravotní podmínky.*
- (3) *Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva.*
- (4) *Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.*
- (5) *Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.*
- (6) *Podrobnosti stanoví zákon.*

370. **Rodina** je v České republice chápána jako pár složený z ženy a muže (obvykle žijící v manželství) a jejich děti. Rodinné vztahy jsou proto vztahy rodičovskými a sourozeneckými. Některé právní předpisy (zejména týkající se sociálního zabezpečení) však používají místo základní jednotky nukleární rodiny (muž, žena a děti) pojem domácnost. Domácnost tvoří skupina lidí, kteří obývají jeden byt a společně hospodaří (rezidenční a ekonomická jednotka). Domácnost v České republice nejčastěji tvoří nukleární rodina, ale mohou v ní žít i další osoby.

371. Ochranu rodiny, práva a povinnosti jejích členů upravuje zejména **zákon o rodině** a předpisy související. Zákon o rodině upravuje vznik manželství, vztahy mezi manžely, rozvod manželství, vztahy mezi rodiči a dětmi, sociálně-právní ochranu dětí, určení rodičovství, osvojení, poručenství a opatrovnictví a vyživovací povinnost. Zaručuje, že výběr životního partnera je soukromou záležitostí, a manželství, jehož hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí, uzavírají snoubenci na základě dobrovolného rozhodnutí obou vytvořit harmonické, pevné a trvalé životní společenství. Není dovolena polygamie. Snoubenci mohou uzavřít podle zákona o rodině sňatek občanský nebo církevní.

372. Zákon o rodině stanoví, že manželství nemůže uzavřít nezletilý, to jest osoba mladší 18 let. Výjimečně, jestliže je to v souladu se společenským účelem manželství, může soud z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu 16 let. Bez tohoto povolení je manželství neplatné. Manželství také nemůže uzavřít osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům.

373. Rovné právní postavení manželů vyjadřuje, mimo jiné, institut společného jmění manželů²¹⁷. Do tohoto vlastnictví patří vše, co bylo nabyto některým z manželů za trvání manželství, s výjimkou věcí získaných dědictvím nebo darem a věci, které podle své povahy slouží osobní potřebě nebo výkonu povolání jednoho z manželů.

²¹⁷ Podle ustanovení § 105 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění zákona č. 91/1998 Sb., kterým se mění zákon o rodině, mění a doplňují další zákony. Institut společného jmění nahrazuje dřívější institut bezpodílového vlastnictví.

374. Manželé mají ve svazku stejná práva a povinnosti. O uspokojování potřeb rodiny jsou povinni pečovat oba manželé podle svých schopností a možností. Společně rozhodují o záležitostech rodiny. Ze zákona o rodině plyne také vzájemná vyživovací povinnost. Rozsah vyživovací povinnosti je stanoven tak, aby hmotná a kulturní úroveň obou manželů byla v zásadě stejná.
375. Rodiče mají rozhodující úlohu při výchově dětí, rodičovská práva a povinnosti mají oba rodiče. Rodiče jsou oprávněni a povinni své nezletilé děti zastupovat a spravovat jejich záležitosti. Vyžaduje-li to však zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiného občana než rodiče.
376. Nově přijatá úprava zákona o rodině z roku 1998 představuje výrazné změny oproti stavu předchozímu. Novelizace se týkala zejména právní úpravy vztahů mezi manžely a rozvodového řízení (§ 24 až 29 cit. zákona). Rovněž bylo rozšířeno pojetí rodičovské zodpovědnosti a prohloubena právní úprava osvojení a poručenství.
377. Úprava nově upravuje rozvod manželství po vzájemné dohodě obou manželů. Dále zákon stanoví, že manželství může soud rozvést tehdy, jestliže je svazek tak hluboce a trvale rozvrácen, že nelze očekávat obnovení manželského soužití, a bere přitom v úvahu příčiny rozvratu. V případě obecné úpravy rozvodu zůstává zachován dosavadní objektivní princip rozvodu a jde pouze o formulační změny. Rozvrat je definován jako hluboký a trvalý nesoulad, kdy již nelze očekávat obnovení manželského soužití. Soud je povinen zjistit objektivní stav, tedy je-li rozvrat skutečně hluboký a trvalý²¹⁸.
378. Mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmy dětí, danými zvláštními důvody. Tím se oproti původnímu znění zákona zvyšuje ochrana nezletilých dětí a zachovává kontinuita společného rozhodování o dítěti. Nová úprava navíc umožňuje, aby soud v případech, kde jsou pro to důvody a podmínky a kdy je to i v zájmu dítěte, rozhodl o střídavé výchově nebo společné výchově oběma rodiči.
379. Jestliže manželství trvalo alespoň jeden rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a k návrhu na rozvod se druhý manžel připojí, má se za to, že jsou splněny podmínky pro jeho rozvod. Soud při tom nezjišťuje příčinu rozvratu a manželství rozvede, jsou-li předloženy písemné smlouvy upravující pro dobu po rozvodu vypořádání majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost a dále pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Novým prvkem oproti původní úpravě je možnost daná manželům komplexně si upravit zánik manželství a budoucí vzájemné vztahy dohodou, a tak na nejmenší možnou míru omezit konfliktní situace mezi rozvádějícími se manžely zejména tam, kde jsou zároveň rodiči nezletilého dítěte.
380. Manželství nebude rozvedeno, jestliže druhý manžel s rozvodem nesouhlasí a porušením manželských povinností se na rozvratu manželství nepodílel nebo jestliže by mu byla rozvodem způsobena závažná újma, pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch manželství. Mimořádnými okolnostmi jsou zejména jeho věk, ekonomická závislost nebo zdravotní stav. Tato úprava neznamená zavedení principu viny, ale stojí na straně toho z manželů, vůči němuž v konkrétním případě by zánik manželství znamenal citelnou újmu.
381. Důsledky novely zákona o rodině v souvislosti s rozvodovostí se v praxi ještě nestačily plně projevit. Počet rozvodů je víceméně stabilní, právě tak jako fakt, že častěji je navrhovatelkou žena. Klesá podíl rozvodů manželství s nezletilými dětmi.

²¹⁸ Holub M., Nová, H. (1998): Zákon o rodině a předpisy související. Linde Praha a.s., str. 36 - 61.

Rozvody

Rok	Počet návrhů	Povoleno rozvodů	Navrhovatel		Rozvedená manželství s nezletilými dětmi	
			muž	žena	celkem	% z rozvodů celkem
1994	38 614	80,1 %	12 321	26 267	22 289	72,0
1995	38 766	80,3 %	12 400	26 362	22 108	71,0
1996	40 451	81,9 %	13 201	27 249	23 438	70,8
1997	39 592	82,0 %	12 450	27 141	22 603	69,6
1998	39 616	81,7 %	12 405	27 211	21 636	66,9

382. Nově je také novelou zákona o rodině upraveno osvojení dětí. Je k němu třeba souhlasu biologických rodičů. Souhlasu není třeba, jestliže rodiče po dobu šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě nebo po dobu dvou měsíců po narození dítěte o ně nejevili zájem, ačkoli jim v projevení nebránila závažná překážka.

383. Péči o rodinu s dětmi dále upravují předpisy o sociálním zabezpečení, zejména zákon o sociálním zabezpečení²¹⁹ a zákon o působnosti orgánů v ČR v sociálním zabezpečení²²⁰. Podle ustanovení § 74 zákona o sociálním zabezpečení příslušné státní orgány poskytují k zajištění životních potřeb nezaopatřeným dětem, jejich rodičům, osamělým matkám (otcům), ženám v době těhotenství a dalším občanům dávky a služby sociální péče. Tyto orgány ve spolupráci s dalšími organizacemi připravují děti a mládež poradenskou a výchovnou činnost na manželství a odpovědné rodičovství, napomáhají vytváření příznivých vztahů v rodinách ohrožených rozvratem a přispívají k překonávání důsledků tohoto rozvratu.

Společenská pomoc rodinám s dětmi (v mil. Kč)

	1990	1995	1996	1997	1998
Přímá peněžítá pomoc	17 360	29 662	32 260	33 481	34 348
z toho: přídatky na děti ¹⁾	10 481	12 770	12 193	12 497	11 493
peněžítá pomoc v mateřství	1 349	1 722	1 811	1 963	2 028
rodičovský příspěvek	1 504	5 824	7 357	7 612	7 781
porodné (podpora při narození dítěte) ²⁾	258	428	484	525	563
vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství	21	18	9	8	7
zaopatřovací příspěvek ³⁾	71	39	33	25	23
příspěvek na výživu ⁴⁾	55	58	37	40	54
pěstounská péče ⁵⁾	53	111	154	169	233
sociální dávky rodičům s nezaopatřenými dětmi a těhotným ženám ⁶⁾	98	1 634	1 402	1 617	2 322
podpora při ošetřování člena rodiny ⁷⁾	730	894	927	864	766
sociální příplatek ⁸⁾	2 340	6 029	6 243	6 224	6 273

Pozn.: 1) Včetně výchovného k důchodům. Do roku 1995 poskytovány na všechny děti nemocensky nebo důchodově pojištěných rodičů od narození až po skončení kvalifikační přípravy na povolání, jejich výše byla diferencována podle věku dítěte. Od 1. ledna 1996 výše přídatku závisí na věku dítěte a výši příjmu rodiny. Přídatky jsou poskytovány na děti, které žijí v rodinách s příjmem menším než trojnásobek životního minima.

2) Do 1. října 1995 příspěvek při narození dítěte. Příspěvek na krytí mimořádných výdajů spojených s narozením dítěte (činí čtyřnásobek životního minima na osobní potřeby dítěte, příjem rodiny se nezkoumá).

²¹⁹ Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁰ Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

- 3) Na tuto dávku má nárok dítě vojáka, jeho manželka, příp. jiná osoba, vůči které má voják po dobu výkonu jeho základní (náhradní) povinné vojenské služby, civilní služby nebo vojenského cvičení povinnost platit výživné, bez ohledu na jejich příjem. U manželky je podmínkou nároku její péče o dítě do 4 let (nebo postižené dítě do 7 let) věku nebo její invalidita či jiný vážný důvod, pro který nemůže pracovat.
 - 4) Poskytován pouze dětem, u nichž je vyživovací povinnost stanovena soudem (tzv. zálohování výživného) v rozsahu odpovídajícím sociální potřebnosti.
 - 5) Příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla.
 - 6) Vyplácí se v případě, že se svými příjmy ocitnou pod hranicí životního minima a nemohou si příjem zvýšit vlastním přičiněním.
 - 7) Poskytuje se jednomu z rodičů při ošetřování nemocného dítěte, obvykle po dobu 9 kalendářních dnů.
 - 8) Proplácen rodinám s nízkými příjmy jako příspěvek na náklady spojené se zabezpečením potřeb jejich dětí. Výše závisí na věku dítěte a příjmu rodiny. Na sociální příplatek má rodič nárok, jestliže pečuje o dítě a příjmem rodiny nepřesahuje 1,6 násobek životního minima. Do roku 1996 sociální příplatek neexistoval, jednalo se o různě modifikovaný státní vyrovnávací příspěvek.
- Ostatní formy peněžité pomoci rodinám s dětmi uvedené v tabulce jsou blíže popsány v textu zprávy, zejména k článku 9 Paktu.

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

2. Zvláštní ochrana by měla být poskytována matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte. Během tohoto období by pracujícím matkám měla být poskytnuta placená dovolená nebo dovolená s odpovídajícími požitky ze sociálního zabezpečení.

384. **Pracovněprávní ochrana** těhotných žen a matek je obsahem ustanovení § 153 až 161 zákoníku práce:

- a) Podle ustanovení § 153 *koná-li těhotná žena práci, která je těhotným ženám zakázána nebo která podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství²²¹, je zaměstnavatel povinen převést ji dočasně na práci, která je pro ni vhodná a při níž může dosahovat stejného výdělku jako na dosavadní práci. Požádá-li těhotná žena pracující v noci o zařazení na denní práci, je zaměstnavatel povinen její žádosti vyhovět.* Toto ustanovení platí i pro matky do konce devátého měsíce po porodu. Dosahuje-li žena při práci, na kterou byla převedena bez svého zavinění nižšího výdělku než při původní práci, poskytuje se jí na vyrovnání tohoto rozdílu příspěvek podle předpisů o nemocenském pojištění²²².
- b) Těhotné ženy a matky pečující o dítě mladší tří let požívají podle ustanovení § 155 zákoníku práce zvýšené ochrany před výpovědí ze strany zaměstnavatele.
- c) Zaměstnavatel je povinen podle ustanovení § 156 citovaného zákona přihlížet při zařazování zaměstnanců do směn k potřebám žen pečujících o děti. Je povinen vyhovět jejich žádosti o kratší pracovní dobu nebo jinak vhodně upravit stanovenou týdenní pracovní dobu, nebrání-li tomu vážné provozní důvody. Zaměstnavatel také nesmí zaměstnávat těhotné ženy a ženy pečující o dítě mladší jednoho roku prací přesčas.

385. Současná právní úprava obsahuje jisté prvky nerovnosti v postavení zaměstnanců a zaměstnankyň; náprava tohoto stavu je předmětem připravované novely zákoníku práce, podle níž bude zaměstnanec pečující o děti chráněn bez ohledu na pohlaví. V souvislosti s harmonizací právního řádu České republiky s komunitárním právem zapracovává Česká republika do

²²¹ Ochrana zdraví ženy při práci je nově vymezena obecně závazným právním předpisem, kterým je prováděcí vyhláška ministerstva zdravotnictví k zákoníku práce č. 261/1997 Sb., kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázány všem ženám, těhotným ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, ve znění pozdějších předpisů. Obsáhla ustanovení § 1 až 3 této vyhlášky obsahují vymezení těchto prací a pracovišť.

²²² Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

pracovněprávních předpisů směrnice Rady ES 96/34/EEC týkající se rámcové smlouvy uzavřené mezi UNICEF²²³, CEEP²²⁴ a ETUC²²⁵ o rodičovském volnu a směrnice Rady ES 92/85/EEC o provádění opatření ke zlepšení zabezpečení a ochrany zdraví při práci těhotných žen, žen po porodu a kojících žen.

386. **Sociální ochrana** těhotných žen a matek je dále obsahem předpisů o nemocenském pojištění, sociálním zabezpečení a státní sociální podpoře. Rozsah a míra opatření na ochranu těhotných žen a matek jsou dlouhodobě stabilní a o jejich změnách se neuvažuje.
387. Podle ustanovení § 157 odst. 1 zákoníku práce *v souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě náleží ženě mateřská dovolená po dobu 28 týdnů; , porodila-li žena zároveň dvě nebo více dětí nebo jde-li o ženu osamělou, náleží mateřská dovolená po dobu 37 týdnů*. K prohloubení mateřské péče o dítě je podle odst. 2 téhož ustanovení zaměstnavatel povinen poskytnout ženskou, která o to požádá, další mateřskou dovolenou až do tří let věku dítěte.
388. Po dobu mateřské dovolené a další mateřské dovolené nemá zaměstnanec nárok na mzdu. Hmotné zabezpečení po tuto dobu upravují předpisy o nemocenském pojištění zaměstnanců, které též stanoví, v kterých případech, za jakých podmínek a po jakou dobu náleží hmotné zabezpečení i v době další mateřské dovolené (viz také text k článku 9 Paktu).
389. Mateřskou dovolenou nastupuje žena zpravidla od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu. Mateřská dovolená v souvislosti s porodem nesmí být nikdy kratší než 14 týdnů a nemůže v žádném případě skončit ani být přerušena před uplynutím šesti týdnů ode dne porodu (§ 159 zákoníku práce).
390. Poslední zvýhodnění z roku 1995 se podle zákona o státní sociální podpoře²²⁶ týkalo státního příspěvku určeného tomu z rodičů, který osobně a celodenně pečuje o malé dítě (rodičovský příspěvek) do 4 let věku (popřípadě do 7 let věku, jde-li o dítě, které je dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené) bez ohledu na to, zda jde o ženu nebo muže. Doba po kterou lze poskytovat tento příspěvek, původně ohraničená třemi lety věku dítěte, byla prodloužena o jeden rok. Bylo to opatření ojedinělé a jeho cílem bylo udržet, resp. podpořit stávající populační trend a zmírnit napětí na trhu práce²²⁷.
391. Výše příspěvku je určena ustanovením § 7 zákona o rodičovském příspěvku²²⁸. Příspěvek se poskytuje vždy na kalendářní měsíc, nepodléhá dani a nevyplácí se do ciziny. Původní výše příspěvku na měsíc v roce 1990 činila 900 Kč, postupně byla novelami zákona o rodičovském příspěvku zvyšována na 1200 Kč v roce 1992, na 1360 Kč v roce 1993 a na 1500 Kč od roku 1994, od roku 1995 je měsíční výše příspěvku 1740 Kč. Rodičovský příspěvek je však relativně nízký v porovnání se mzdami, jeho pevně stanovená výše činí maximálně 1,1 násobek částky životního minima na osobní potřeby pečujícího rodiče (zhruba polovina průměrného platu). Pokud příspěvek náleží oprávněně osobě jen po část kalendářního měsíce, činí jeho částka za jednotlivé kalendářní dny 58 Kč (z původních 30 Kč v roce 1990). Nárok na příspěvek je kromě celodenní péče také podmíněn trvalým pobytem na území České republiky a tím, že rodič nemá v době péče o dítě nárok na mzdu, plat či pracovní odměnu nebo jiný příjem z výdělečné činnosti, nepobírá dávky hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání. Příspěvek rodiči náleží, i když je výdělečně činný, jestliže je zaměstnán nejvýše

²²³ United Nations Children's Fund (UNICEF)

²²⁴ Centre Européen d'Etudes sur les Polyphosphates (CEEP)

²²⁵ European Trade Union Conference (ETUC)

²²⁶ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁷ Význam zmíněného opatření, jakož i všech dalších sociálních dávek v posledních letech průběžně klesá, což lze aktuálně dokumentovat tím, že při zvyšujících se výdajích na tyto sociální dávky klesá dlouhodobě jejich podíl na celkovém objemu hrubého domácího produktu.

²²⁸ Zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku, ve znění pozdějších předpisů.

dvě hodiny denně nebo jeho čistý příjem z výdělečné činnosti nepřesahuje částku životního minima na osobní potřeby rodiče měsíčně. Příjem může být vyšší, jde-li o osamělého rodiče.

392. Přístup všech ke **zdravotní péči** v České republice je zcela rovnoprávný. V komplexní zdravotní a sociální péči o rodinu, děti a ženy je však ženám a dětem věnována zvýšená pozornost. Zdravotní péče v souvislosti s těhotenstvím a porodem a v postnatálním období je plně hrazena z veřejného zdravotního pojištění.
393. Práva svobodně se rozhodnout o počtu a době narozených dětí se týká zákon o umělém přerušení těhotenství²²⁹, který je z hlediska jeho dosažitelnosti velmi liberální. Praxe nepotvrdila obavy jeho odpůrců, že povede k radikálnímu růstu počtu potratů (viz také tabulky k článku 12 odst. 2a Paktu).
394. V současné době je zhruba 25 procent těhotných žen před porodem hospitalizováno alespoň po dobu jednoho týdne, 43 procent těhotenství evidují zdravotnická zařízení jako riziková, 11 procent rodících žen podstupuje císařský řez. Úmrtnost rodiček klesla pod 10 na 100 tisíc živě narozených dětí a její hodnoty vyhovují doporučením Světové organizace zdraví pro nejmypělejší země (méně než 15 zemřelých žen na 100 tisíc narozených dětí).
395. V rámci programu HIV/AIDS doporučují ošetřující lékaři všem gravidním ženám vyšetření protilátek HIV, na základě dobrovolnosti a při ochraně totožnosti. V roce 1996 tuto možnost využilo 85 procent všech těhotných žen. Zjištěná prevalence je nízká, činí zhruba 0,002 procenta. Všechny zjištěné HIV pozitivní matky jsou léčeny preventivně AZT. Tato péče je plně hrazena z prostředků veřejného zdravotního pojištění.

3. Zvláštní opatření by měla být činěna pro ochranu a pomoc všem dětem a mládeži bez jakékoli diskriminace na základě rodinného původu nebo jiných podmínek. Děti a mládež by měly být ochraňovány před hospodářským a sociálním vykořisťováním. Jejich zaměstnávání prací, která by škodila jejich morálce nebo zdraví nebo byla nebezpečná jejich životu, nebo by mohla brzdit jejich normální vývoj, by měla být trestná podle zákona. Státy by měly také stanovit věkovou hranici, pod kterou by dětská námezdní práce měla být zakázána a trestána podle zákona.

396. Plnění tohoto článku je podrobně popsáno ve zprávě České republiky k mezinárodní Úmluvě o právech dítěte²³⁰. Tato úmluva vstoupila v platnost v roce 1991. Česká republika převzala závazky z ní plynoucí a podle článku 44 této Úmluvy předložila Výboru pro práva dítěte v roce 1996 úvodní zprávu o plnění úmluvy za období 1993 až 1994. Zpráva byla v roce 1997 doplněna odpověďmi na doplňující otázky výboru. Dne 10. října 1997, na svém 16. zasedání, provedl výbor závěrečné hodnocení zprávy České republiky.
397. Periodickou zprávu o plnění Úmluvy o právech dítěte za léta 1995 až 1999 předložila Česká republika na počátku roku 2000 za období celých pěti let. Období 1995 až srpen 1997 je do zprávy zahrnuto proto, že informace o tomto období, poskytnuté Výboru v roce 1997, byly pouhou reakcí na dotazy Výboru, tedy neúplné.
398. Vláda České republiky v návaznosti na výsledky jednání světového summitu věnovaného dětem, který se konal v roce 1990²³¹, a navazující konference konané v roce 1995, jejíž účastníci se zavázali vytvořit v každé zemi „Akční program pro mládež do roku 2000 a dále“, přijala v roce 1999 významný dokument zabývající se politikou České republiky ve

²²⁹ Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství.

²³⁰ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.

²³¹ Účastníci světového summitu přijali dokument "Světová deklarace o přežití, ochraně a rozvoji dětí".

vztahu k mládeži, a to „Koncepti státní politiky ve vztahu k mladé generaci v České republice do roku 2002“²³². V tomto dokumentu se vláda přihlásila k odpovědnosti za zdravý vývoj mladé generace a vytváření podmínek pro její co nejširší participaci na společenském, politickém a ekonomickém životě České republiky. Vláda uložila ministrům věcně příslušných resortů a ministru bez portfeje zabezpečit plnění úkolů vyplývajících z koncepce, rozpracovat resortní programy související s podporou a ochranou dětí a mládeže a vyčlenit ve svých rozpočtových kapitolách finanční prostředky na realizaci těchto programů.

399. Na základě přijaté koncepce vláda ustavila Republikový výbor pro otázky dětí, mládeže a rodiny²³³. Výbor je odpovědný za zpracování koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci po roce 2002. Ochrana práv dítěte je současně v působnosti zmocněnce pro lidská práva.
400. Ve smyslu ustanovení Úmluvy o právech dítěte, dalších mezinárodních dokumentů a Listiny vláda v červenci 1999 projednala návrh zákona o sociálně právní ochraně dětí²³⁴. Zákon byl schválen a nabývá účinnosti dne 1. dubna 2000. Cílem tohoto zákona je posílit ochranu práv dítěte a jeho postavení ve vztahu k principům nastíněným mezinárodními dokumenty, zejména Úmluvou o právech dítěte, a reagovat na nové společenské ohrožení dítěte různými negativními vlivy, jako jsou projevy násilí vůči dětem, ale i různé příčiny vzniku závislosti (alkoholismus, drogová závislost, gamblerství, pornografie, komerčně zaměřené sexuální zneužívání)²³⁵.
401. Citovaný zákon vymezuje okruh dětí, jimž je nutno věnovat zvláštní pozornost orgánů sociálně-právní ochrany, a definuje nástroje, jimiž se děti chrání. Vůdčím principem je preventivní působení a jedním z nástrojů, který bude hrát v tomto směru významnou roli, je preventivní a poradenská činnost. Tuto činnost vykonávají především sociální odbory, které jsou součástí okresních, městských a obvodních úřadů. V oblasti nespecifické prevence sociálně patologických jevů působí také terénní sociální asistenti (streetworkers)²³⁶. Ministerstvo práce a sociálních věcí poskytuje prostředky spolupracujícím nestátním neziskovým organizacím na mzdy těchto pracovníků.
402. Citovaný zákon upravuje vzájemnou spolupráci nejen orgánů sociálně-právní ochrany dětí, ale i dalších subjektů, které působí v oblasti péče o děti, jako jsou například školy, školská a zdravotnická zařízení a další obdobná zařízení.
403. Jsou vymezena jasná pravidla pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče (organizace, postup, spolupráce jednotlivých subjektů, náplň poradenství pro náhradní rodinnou péči). Nově je koncipováno sledování vývoje dětí, které jsou v ústavní péči. Dále zákon upravuje pomoc dětem, které nemají povolen trvalý nebo dlouhodobý pobyt na území České republiky a dětem nacházejícím se na území cizího státu bez doprovodu, ve smyslu Rezoluce Rady Evropské unie ze dne 26. června 1997 o nedoprovázených nezletilcích, kteří jsou příslušníky třetích zemí.
404. Předmětem úpravy zákona je i zřizování zařízení sociálně právní ochrany - zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyža-

²³² Usnesení vlády ČR ze dne 6. ledna 1999 č. 1, ke Koncepti státní politiky ve vztahu k mladé generaci v České republice do roku 2002.

²³³ Usnesení vlády ČR ze dne 7. července 1999 č. 696, kterým byl schválen statut uvedeného výboru.

²³⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

²³⁵ Ochrana dětí před sociálními patologiemi, preventivní a poradenská činnost byla však i před nabytím účinnosti nového zákona součástí práce odborů sociálních věcí okresních či městských úřadů a nestátních neziskových organizací, podporovaných dotacemi ze státního rozpočtu.

²³⁶ Usnesení vlády ČR ze dne 15. června 1994 č. 341, k Programu sociální prevence a prevence kriminality - aktuální stav a východiska do roku 1996.

dující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory a zařízení pro výkon pěstounské péče. Citovaný zákon umožňuje, aby za splnění určitých podmínek vymezený rozsah činností sociálně právní ochrany vykonávaly nestátní subjekty. Činnosti představující zásadní zásah do postavení dítěte nebo osob za něj odpovědných zůstanou nicméně vyhrazeny státním orgánům.

405. Citovaný zákon novelizuje i další právní předpisy, z nichž nejvýznamnější je novelizace zákona o přestupcích²³⁷, jež zavádí nové skutkové podstaty přestupků, které by měly děti více ochránit před týráním, zanedbáváním a zneužíváním k fyzickým pracím.

Zaměstnávání dětí a mladistvých

406. Zákoník práce²³⁸ stanoví v § 11, že způsobilost fyzické osoby mít v pracovně-právních vztazích práva a povinnosti a způsobilost vlastními právními úkony nabývat těchto práv a brát na sebe povinnosti vzniká dnem, kdy fyzická osoba dosáhne 15 let věku. Zaměstnavatel s ní nesmí sjednat jako den nástupu do práce den, který by předcházel dni, kdy tato osoba ukončí povinnou školní docházku. Povinná školní docházka je stanovena zákonem v délce trvání devíti roků. Je zde také stanovena způsobilost osoby, která ukončí povinnou školní docházku v pomocné škole před dosažením 15 let věku. Způsobilost vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti v pracovně-právních vztazích vzniká dnem ukončení povinné školní docházky, nejdříve však dosažením 15 let věku.
407. Zákoník práce upravuje podmínky zaměstnávání mladistvých (tedy osob ve věku od 15 do 18 let) v oddíle třetím, v ustanoveních § 163 až 168. V zákoníku se dále uvádí, že k uzavření smlouvy je zaměstnavatel povinen vyžádat si vyjádření zákonného zástupce, jde-li o mladistvého zaměstnance. Zaměstnavatel nesmí mladistvé zaměstnávat prací přesčas a prací v noci. Výjimečně mohou mladiství starší 16 let konat noční práci nepřesahující jednu hodinu, jestliže je to třeba pro jejich výchovu k povolání. Mladiství nesmějí být zaměstnáváni pracemi pod zemí při těžbě nerostů nebo při ražení tunelů a štol. Dále mladiství nesmějí být zaměstnáváni pracemi, které se zřetelem k anatomickým, fyziologickým a psychickým zvláštnostem v tomto věku jsou nepřiměřené, nebezpečné nebo škodlivé jejich zdraví.
408. Věkové omezení 18 let platí také pro sjednávání vedlejšího pracovního poměru: tento druh pracovního poměru nemůže být podle zákoníku práce⁷² sjednáván s mladistvým zaměstnancem. Ohled na věk zaměstnance se bere i při uzavírání dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr. Tyto dohody lze uzavírat s mladistvými, jen pokud tím nebude ohrožen jejich zdravý vývoj nebo výchova k povolání.
409. Ministerstvo zdravotnictví vydalo podle ustanovení § 150 odst. 2 zákoníku práce a v dohodě s ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy prováděcí vyhlášku²³⁹ k zákoníku práce, kterou se podle ustanovení § 167 odst. 2 stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázané všem ženám, těhotným ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a dále podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodů přípravy na povolání.

²³⁷ Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

²³⁸ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

²³⁹ Vyhláška ministra zdravotnictví č. 261/1997 Sb., kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázané všem ženám, těhotným ženám, matkám do konce 9. měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání, ve znění pozdějších předpisů.

Ochrana morálního vývoje

410. Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání²⁴⁰ v ustanovení § 5 ukládá všem provozovatelům vysílání nezařazovat v době od 6 do 22 hodin pořady, které by mohly ohrozit psychický nebo morální vývoj dětí a mladistvých. Ustanovení § 6 dále ukládá provozovatelům povinnost dbát na to, aby do vysílání reklam nebyly zařazeny reklamy určené dětem nebo v nichž vystupují děti, pokud podporují chování ohrožující jejich zdraví, psychický nebo morální vývoj. Přístup k přiměřeným informacím je zajištěn také zákonem o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl²⁴¹. Podle ustanovení § 4 citovaného zákona u audiovizuálního díla, jehož obsah by mohl ohrozit mravní vývoj nezletilých, se stanoví hranice jeho přístupnosti dosažením věku 15 nebo 18 let.
411. Zákon o regulaci reklamy²⁴² v ustanovení § 2 zakazuje reklamy určené osobám do 15 let nebo v nichž vystupují osoby mladší 15 let, pokud podporují chování ohrožující jejich zdraví, psychický nebo morální vývoj. Podle ustanovení § 3 téhož zákona je reklama tabákových výrobků v televizním vysílání zakázána a v rozhlasovém vysílání nesmí být zařazena mezi 6. a 22. hodinou, tedy v době, kdy lze předpokládat sledování vysílání dětmi a mladistvými. Navíc podle téhož paragrafu reklama tabákových výrobků nesmí být zaměřena na nezletilé osoby, zejména užitím prvků, prostředků či akcí, které jsou takovým osobám převážně určené, a nesmí v ní být využito nezletilé osoby. Také nesmí nabádat ke kouření. Ustanovení § 4 zapovídá podobnou reklamu na alkoholické nápoje.
412. Trestní zákon²⁴³ chrání děti před pornografií. Ustanovení § 205 odst. 2 tohoto zákona (ohrožování mravnosti) uvádí, že *kdo pornografická díla písemná, nosiče zvuku nebo obrazu nebo zobrazení*
- a) nabízí, přenechává nebo zpřístupňuje osobě mladší osmnácti let, nebo
 - b) je na místě, které je osobám mladším osmnácti let přístupné, vystavuje nebo jinak zpřístupňuje,
- bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, peněžitým trestem nebo propadnutím věci.
413. V praxi jsou uvedená zákonná ustanovení obcházena. Pornografické časopisy a publikace jsou např. vystavovány a v prodeji na pouličních stáncích. Na tuto skutečnost upozorňují zejména pedagogové, sociální a zdravotní pracovníci, ale kontrolní orgány těmto jevům dosud nevěnují patřičnou pozornost.

²⁴⁰ Zákon č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴¹ Zákon č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů.

²⁴² Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴³ Zákon č. 140/1991 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

ČLÁNEK 11

1. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, bydlení, a na neustálé zlepšování životních podmínek. Smluvní státy podniknou odpovídající kroky, aby zajistily uskutečnění tohoto práva, uznávající pro dosažení tohoto cíle zásadní důležitost mezinárodní spolupráce, založené na svobodném souhlasu.

414. Hlava čtvrtá Listiny, která je věnována hospodářským, sociálním a kulturním právům, neuvádí v žádném ze svých článků právo na přiměřenou životní úroveň, dostatečnou výživu, šatstvo, bydlení a zlepšování životních podmínek. Zprostředkovaně se zaručuje v Listině toto právo:

- a) článek 26 odst. 2: *Každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje.*
- b) článek 30 odst. 1 a 2: *Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele. Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.*
- c) článek 31: *Každý má právo na ochranu zdraví.*
- d) článek 35: *Každý má právo na příznivé životní prostředí.*

Právo na přiměřenou životní úroveň

415. Důraz je kladen na osobní odpovědnost každého za životní úroveň svoji i své rodiny s tím, že stát je povinen vytvořit dostatečné podmínky k možnosti tuto osobní odpovědnost uplatnit. Pokud ani tyto podmínky nestačí k zajištění minimální životní úrovně ve státě obvyklé, pomáhá stát jednotlivci a jeho rodině prostřednictvím systému sociálního zabezpečení (viz také text k článku 9 a 10 Paktu).

416. Minimální, zákonem uznanou, hranicí příjmů občana k zajištění výživy, základních osobních potřeb a nezbytných nákladů na domácnost je životní minimum (viz také odstavec 356 až 361 této zprávy), které je považováno za oficiální hranici materiální chudoby. Informace o domácnostech, jejich příjmech a výdajích poskytují pouze výběrová šetření statistiky rodinných účtů. Ty obsahují také údaje za tzv. "domácnosti s minimálními příjmy", za něž jsou považovány domácnosti, jejichž příjmy nepřesáhly 1,4 násobek životního minima v rodinách s dětmi a 1,5 násobek životního minima v domácnostech důchodců. Z těchto údajů lze určit strukturu výdajů chudých domácností, ale nelze určit podíl takových domácností na celkovém počtu domácností v České republice (v odstavci 361 zprávy je uveden podíl domácností, jejichž čistý peněžní příjem je nižší než 40 procent průměrného pracovního příjmu na osobu, tento podíl v roce 1996 činil 2,1 procent z úhrnu domácností).

417. Z pohledu vývoje základních parametrů příjmové situace domácností byl od vzniku samostatné České republiky nejhorší rok 1998. Nízký růst příjmů, který zaostal za přírůstkem inflace, růst nezbytných (neovlivnitelných) výdajů a nejistota z dalšího sociálně ekonomického vývoje a preferování tvorby peněžních rezerv, vzestup nezaměstnanosti a restrikce sociálních transferů snížily podstatně poptávku domácností a měly podíl na poklesu výkonnosti národního hospodářství. Tato situace se v roce 1999 začala zlepšovat, na vykázaný reálný přírůstek celkových příjmů domácností však mělo rozhodující vliv zvýšení kupní síly jejich sociálních příjmů (valorizované životní minimum, důchody, růst nemocenských dávek a přírůstek hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání aj.), což není příznivý jev z hlediska dalšího vývoje ekonomiky. Na zvýšení reálných příjmů měla kladný vliv také nízká inflace.

Vývoj indexů spotřebitelských cen zboží a služeb (průměr roku 1990 = 100)

Rok	Domácnosti				
	Celkem	zaměstnanců		důchodců	
		celkem	nízkopříjmové ¹⁾	celkem	nízkopříjmové ²⁾
1994	231,3	227,1	228,5	227,9	232,8
1995	252,5	247,5	250,9	251,6	257,2
1996	274,7	269,0	275,2	275,3	281,6
1997	297,9	291,3	300,0	302,6	309,8
1998	329,7	321,3	336,3	343,5	354,4

Pozn.: 1) V roce 1994 domácnosti s čistým peněžním příjmem na osobu v roce 1989 do 1400 Kč měsíčně; v letech 1995 - 1998 domácnosti, jejichž čisté měsíční příjmy v roce 1993 nepřekročily 1,2 násobek životního minima.
2) V roce 1994 domácnosti s čistým peněžním příjmem na osobu v roce 1989 do 1200 Kč měsíčně; v letech 1995 - 1998 domácnosti, jejichž čisté měsíční příjmy v roce 1993 nepřekročily 1,2 násobek minimálního důchodu po připočtení státního vyrovnávacího příspěvku.

Struktura peněžních příjmů a výdajů domácností s minimálními příjmy v roce 1998 (průměry na 1 člena domácnosti)

	Rodiny s dětmi celkem	Úplné rodiny: 2 rodiče a děti		Neúplné rodiny	Domácnosti důchodců
		2 děti	3 děti		
		Peněžní příjmy celkem v Kč	40 168		
v tom v %:					
z pracovní činnosti	59,7	71,7	69,1	38,9	4,5
sociální příjmy	33,0	25,6	29,0	45,1	94,8
ostatní příjmy	7,3	2,7	1,9	16,0	0,7
Vybrané úspory v Kč	9 088	8 885	8 184	8 980	4 059
Peněžní výdaje celkem	41 554	42 361	39 432	40 909	52 350
v tom v %:					
výživa	30,2	29,4	29,7	31,8	39,1
alkohol a tabák	2,7	3,3	2,5	1,9	1,9
odívání a obuv	6,2	6,2	6,5	6,4	3,8
bydlení	19,0	16,7	16,0	24,8	28,7
provoz domácnosti	6,0	6,2	6,1	5,3	6,2
osobní potřeby, léčebná péče	5,3	5,5	4,6	5,8	5,1
doprava a spoje	7,5	8,1	7,3	5,5	3,6
kultura, vzdělání, sport	7,9	7,0	9,9	8,0	4,7
daně, pojištění, platby	15,2	17,6	17,4	10,5	6,9
Vklady v Kč	7 644	6 841	6 866	7 731	3 434

Zdroj: Statistická ročenka České republiky 1999

418. Životní úroveň je také možné měřit vybaveností domácností předměty dlouhodobé spotřeby.

Vybavenost domácností předměty dlouhodobého užívání

	Počet předmětů na 100 domácností				
	1990	1994	1995	1996	1997
Pračka elektrická (vč. automatické a odstředivek)	156	159	159	158	159
Chladnička (vč. mrazniček)	118	129	134	137	141
Rozhlasový přijímač (vč. autorádií)	203	210	214	216	217
Televizní přijímač	132	140	142	143	144
Telefon	.	35	38	47	59
Osobní automobil	62	64	65	67	68
Motocykl	30	28	27	27	27

Zdroj: Český statistický úřad, 1999

419. Lze konstatovat, že celková životní úroveň obyvatel České republiky je uspokojivá, a to zejména ve srovnání s ostatními zeměmi, které po politické změně procházejí po roce 1990 transformací. Česká republika nevypočítává index fyzické kvality života a v současnosti se jeho konstrukcí nezabývá.

Právo na přiměřenou výživu

420. V České republice problém hladu neexistuje, spíše naopak, a je nutné udržet vývojově pozitivní změny ve struktuře spotřeby potravin obyvatel ČR.

421. Spotřeba potravin v České republice odpovídá množstvím i strukturou základních potravinových skupin většině zemí Evropské unie. Oproti EU dosahuje celkově vysoké spotřeby obilovin a nadprůměrné spotřeby vajec a vepřového masa. Naopak Česká republika nedosahuje evropského průměru u spotřeby čerstvého ovoce mírného pásma, citrusových plodů, zeleniny, sýrů a drůbežího masa.

Spotřeba vybraných druhů potravin

Druh potravin	Měrná jednotka	1992	1997	Index 97/92
Maso celkem	kg	86,6	81,5	94,1
Ryby celkem	kg	4,6	5,5	119,6
Mléko a mléčné výrobky (bez másla)	litry	208,0	189,5	91,1
Vejsce	kusy	328,0	311,0	94,8
Tuky celkem	kg	26,4	25,5	96,6
z toho rostlinné jedlé tuky a oleje	kg	13,8	16,2	117,4
Rafinovaný cukr	kg	39,5	39,1	99,0
Obiloviny včetně rýže	kg	117,2	107,9	92,1
Brambory	kg	84,1	76,0	90,4
Zelenina	kg	69,7	81,1	116,4
Ovoce celkem	kg	69,5	71,5	102,9
z toho jižní	kg	22,5	30,7	136,4
Alkoholické nápoje v hodnotě čistého lihu	litry	9,4	9,8	104,3
Nealkoholické nápoje	litry	11,3	147,0	132,1

Zdroj: Český statistický úřad, 1999

422. Výsledek stručného vyhodnocení nejvýznamnějších kvantitativních i kvalitativních změn spotřeby potravin, které mají významný vliv na nutriční úroveň výživy, ve srovnání období 1989 a 1997 je následující:
- a) Zvýšila se spotřeba jižního ovoce o 80 procent, avšak snížila se spotřeba ovoce mírného pásma, dále se zvýšila spotřeba drůbežího masa o 12 procent, rostlinných jedlých tuků a olejů o 30 procent, zeleniny o 17 procent a luštěnin o 50 procent,
 - b) Snížila se spotřeba másla o 55 procent, mléčných výrobků o 25 procent, hovězího masa o 45 procent, mírné snížení spotřeby nastalo u cukru, obilovin, brambor, ryb, vajec a vepřového masa.
423. Ministerstvo zemědělství provádí prostřednictvím výzkumných ústavů orientační vyhodnocení plnění doporučených výživových dávek, které potvrzuje pozitivní změnu ve spotřebě potravin a změnu nutriční úrovně výživy obyvatel v ČR. Ve srovnání s rokem 1989 se snížila zejména spotřeba energie celkem dodávané potravinami, dále příjem živočišných tuků i bílkovin, zvýšil se příjem rostlinných tuků, bílkovin a vitamínu C, ačkoliv ještě v jeho příjmu nedosahujeme potřebné úrovně doporučené dávky. Nedostatky přetrvávají v poněkud nižším příjmu některých vitamínů skupiny B a v současné době u vápníku (snížení spotřeby mléka a mléčných výrobků). Přes kladné změny jsou ještě překračovány doporučené dávky v příjmu energie, tuků a živočišných bílkovin.
424. Hodnocení úrovně kvalitativních změn výživy v návaznosti na kvantitativní změny ve spotřebě potravin je v působnosti ministerstva zdravotnictví, včetně osvěty a doporučení pro respektování směrů racionální výživy obyvatelstvem a návrhů opatření pro řešení případných deficitů. Pro toto hodnocení ministerstvo zdravotnictví stanovilo výživové doporučené dávky/obyvatel/rok. Uvedené změny ve spotřebě potravin hodnotí ministerstvo zdravotnictví kladně, neboť odpovídají jeho doporučením (zejména nižší spotřeba živočišných tuků, zvýšení spotřeby ovoce, zeleniny apod.).
425. Na základě vládního Národního programu zdraví²⁴⁴ vyhláší od roku 1993 ministerstvo zdravotnictví každoročně výběrové řízení na projekty podpory zdraví. Na realizaci vybraných projektů se poskytuje finanční příspěvek. Tematické zaměření vychází z priorit Paktu a tvoří 13 tematických okruhů.
426. Jedním z tematických okruhů je ozdravení výživy. Ministerstvo podporuje zejména projekty zaměřené na propagaci hlavních zásad zdravé výživy, pestrost a vyváženost stravy a změny stravovacích návyků. Součástí prevence a intervence je také intenzivnější nutriční výchova nejen široké veřejnosti, ale zejména rizikových skupin (předškolní a školní děti, dospívající mládež, těhotné a kojící matky apod.). Od roku 1993 do roku 1996 toto téma řešilo 43 projektů, ze svých prostředků na ně ministerstvo zdravotnictví vynaložilo téměř devět milionů korun. V roce 1997 obdrželo 16 projektů celkovou částku 1 798 tisíc Kč. V roce 1998 roce ministerstvo zdravotnictví přijalo 16 projektů ozdravení výživy, pět projektů na zlepšení reprodukčního zdraví a deset projektů na podporu zdraví ve školách. V roce 1999 rozdělilo ministerstvo mezi 15 přijatých projektů 2 511 tisíc Kč.

Právo na přiměřené bydlení

427. Při sčítání lidu, domů a bytů v roce 1991 bylo v České republice zjištěno 3 705 681 trvale obydlených bytů a 4 051 583 censových domácností. Z toho vyplývá, že v roce 1991 cca 343 tisíce domácností sdílely byt s jinou domácností (nejčastěji domácností rodičů);

²⁴⁴ Usnesení vlády České republiky ze dne 15. dubna 1992 č. 273, o Národním programu zdraví.

tzv. "chtěná soužití" představují zhruba 1/3 z nich. Ministerstvo pro místní rozvoj odhaduje, že přednost samostatnému bydlení by dalo zhruba 300 tisíc domácností z těchto domácností.

428. Pojem dostatečné či přiměřené bydlení není v českém právním řádu přesně definován; lze však říci, že nepřiměřené bydlení, neodpovídající současným kulturním a sociálním požadavkům, je bydlení v bytě bez vybavení základním příslušenstvím (WC, koupelna) a s nevyhovujícím vytápěním. Tomu odpovídají byty III. a IV. kategorie, uvedené ve vyhlášce ministerstva financí o nájemném z bytu a úhradě za plnění poskytovaná s užíváním bytu²⁴⁵. Stav bytového fondu v ČR je z tohoto hlediska příznivý - situace je na úrovni odpovídající vyspělým evropským zemím. Údaje z censu ukazují, že v roce 1991 žilo v ČR jen 6 % obyvatelstva v bytech III. a IV. kategorie, tj. v bytech postrádajících vhodné vytápění či základní příslušenství.

Přehled vybavenosti bytů

Vybavení bytu	podíl takto vybavených bytů (%)	podíl v městech nad 100 tis. obyvatel (%)
plynem ze sítě	50,0	80,3
vodovodem v bytě	96,9	99,2
splachovacím záchodem v bytě	91,5	96,0
koupelnou nebo sprchovým koutem	93,2	95,1
ústředním topením	59,0	65,1
etážovým topením	18,6	11,2
kamny na pevná paliva	12,9	5,5
připojením na veřejnou kanalizaci	68,1	92,4

Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů 1991

429. Kolonie objektů nelegálně užívaných k bydlení se v České republice vyskytují zřídka a jejich počet není znám. Spory s lidmi, kteří obývají protiprávně některé bytové či nebytové objekty, dlouhodobě opuštěné domy, či s uživateli bytů bez řádné užívací smlouvy jsou řešeny jako občanskoprávní vztahy mezi vlastníkem domu popř. bytu a jeho nelegálním uživatelem.

430. V České republice žije podle odhadů nestátních organizací přibližně 100 tisíc **bezdomovců**. Jsou mezi nimi lidé, kteří opustili ústavy sociální péče, vyhnaní z rodin, ale také lidé, kteří opustili své bydliště z vlastního rozhodnutí. Velká část bezdomovců je závislá na pomoci charitativních organizací, zřizujících pro ně azylové domy. Dlouhodobě je toto řešení nepostačující, na úrovni státní správy však dosud existuje jen málo opatření, která by umožňují účinně pomáhat těmto skupinám obyvatelstva (viz také odstavce 433 a 434 zprávy).

431. Institut tzv. **sociálního bydlení** není v České republice upraven zákonem. Bydlení sociálně slabým občanům poskytují obce, které se při tom řídí předpisy, které přijímají ve vlastní působnosti jejich orgánů. Obce přijímají žádosti občanů - čekatelů na byt, tedy žádosti o uzavření nájemní smlouvy na byt poskytovaný především ze sociálních důvodů (a s regulovaným nájemným). Žádosti zpravidla posuzují zvláštní, za tímto účelem zřízené "bytové" komise při orgánu obce. Čekací doba se liší podle místa, v němž čekatel o byt žádá, a sociální naléhavosti jednotlivých případů. Počet žádostí o byty s nízkým, regulovaným nájemným vždy převyšoval možnosti obcí o jejich uspokojení. Obce výjimečně také poskytují v naléhavých případech podle novely občanského zákoníku z roku 1992²⁴⁶ pomoc při zajišťování

²⁴⁵ Vyhláška ministerstva financí č. 176/1993 Sb., o nájemném z bytu a úhradě za plnění poskytovaná s užíváním bytu, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴⁶ Zákon č. 102/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související s vydáním zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

bytové náhrady v případě, kdy nájemci vypověděl pronajímatel s přivolením soudu nájem bytu a soud určil, že nájemce má právo na náhradní byt nebo ubytování.

432. K problémům, které souvisejí s bydlením, patří i malé množství zařízení typu "domů na půl cesty" a nedostatek objektů poskytujících **azylovou péči**. Klienty azylových domů jsou především lidé, kteří nemají dostatek finančních rezerv či schopností samostatně překlenout závažné životní změny - ztrátu zaměstnání, napjaté vztahy v rodině např. v průběhu nebo po skončení rozvodového řízení apod. - a nemají možnost včas reagovat na tyto situace změnou bydlení. Azylové domy pak slouží nejen jako dočasné náhradní bydlení, ale poskytují současně komplexní sociální služby, právní poradenství a podporu při řešení náročných a složitých osobních situací. Často se ale umístěním klienta v azylovém domě řešení jeho problému jen odsune, neboť na azylovou péči je jen výjimečně možné navázat získáním bydlení trvalejšího charakteru.
433. Zřizovateli azylových domů jsou nestátní neziskové organizace, církve a obce. Finanční prostředky na provoz azylových domů pocházejí obvykle z více různých zdrojů (domácích i zahraničních): z rozpočtu ministerstva práce a sociálních věcí, okresních úřadů a obcí, dále z nadací a z vlastních zdrojů (např. z poplatků od klientů). V roce 1992 vzniklo Sdružení zástupců provozovatelů azylových domů. Toto občanské sdružení spojuje v síti různé typy azylových domů, umožňuje výměnu informací, zkušeností, vytváří předpoklady pro koordinaci činnosti a pro jednání se státními a zákonodárnými orgány na ústřední i místní úrovni a dalšími institucemi. Buduje také informační propojení umožňující průběžně sledovat nejen lůžkovou kapacitu jednotlivých zařízení a jejich vytíženost, ale také pohyb klientů. V polovině roku 1999 bylo členem sdružení 59 azylových domů. Většinou umísťují azylové domy muže (39 z nich), ve 14 přijímají ženy, v 23 azylových domech nalézají útočiště matky s dětmi a v jednom mohou být i celé rodiny (součet azylových domů podle struktury přijímaných klientů je větší než 59, neboť některé slouží pro obě pohlaví, některé společně pro ženy a matky s dětmi).
434. Také **domy "na půl cesty"** jsou zvláštním typem sociální služby (tzv. služba residenčního typu pro ohrožené skupiny obyvatel). Slouží klientům, kteří z nějakých důvodů, nikoli pouze pro nemožnost najít cenově dostupné bydlení, potřebují žít po určitou dobu v chráněných podmínkách, a poskytují proto také dlouhodobější pomoc při ubytování, než mohou poskytnout azylové domy. Domy "na půl cesty" jsou určeny například pro mladé dospělé, propuštěné ze školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy po dosažení zletilosti (18 let). Na konci rozhodného období bylo v České republice 13 takových zařízení a další čtyři zařízení měly podobný charakter i náplň činnosti, dokončení a otevření několika dalších se chystá v roce 2000. Ministerstvo práce a sociálních věcí jejich zřizování a provoz finančně podporuje; služby sociální intervence patří mezi dotační priority tohoto resortu.
435. Počet osob, jejichž výdaje na bydlení jsou vyšší než vládou stanovená hranice založená na schopnosti hradit tyto výdaje v poměru k příjmům, nelze uvést, neboť v ČR není stanoven podíl výdajů na bydlení na příjmu domácnosti, který by neměl být překročen. Dosud se, vzhledem k probíhajícímu transformačnímu procesu, vychází z předpokladu, že výdaje na bydlení neúměrně zatěžují domácnosti s příjmem nepřekračujícím 1,6 násobek životního minima, a proto je jim ze zákona poskytován příspěvek na bydlení²⁴⁷. Kromě něho vzniká domácnostem s příjmem do 1,6 násobku životního minima nárok na další dvě adresné sociální dávky: příspěvek k vyrovnání zvýšení nájemného²⁴⁸, který je však určen jen těm, kteří obývají nájemní byty s regulovaným nájemným, a příspěvek k vyrovnání zvýšení cen tepelné

²⁴⁷ Podle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů; ustanovení § 26 a dále.

²⁴⁸ Podle zákona č. 132/1997 Sb., o sociálním příspěvku k vyrovnání zvýšení nájemného a o změně zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

energie²⁴⁹, který pobírají domácnosti žijící v bytech s dálkovým topením. Stanovení maximálního únosného podílu výdajů na bydlení (resp. na čisté nájemné) vzhledem k příjmu bude stanoveno v nejbližší době pro potřeby nové adresné sociální dávky, která bude zavedena v souvislosti s přechodem na nový systém stanovení a úpravy nájemného²⁵⁰.

Struktura bytového fondu - základní sektory

Sektor bydlení	Podíl na trhu s byty (%)
vlastnický	46,2
nájemní	30,9
družstevní	19,0
ostatní	3,9
celkem	100,0

Zdroj: odhady Ministerstva pro místní rozvoj ČR, 1999

436. Podle odhadu ministerstva pro místní rozvoj je rozložení domácností podle typu bydlení téměř totožné s podílem jednotlivých typů bydlení na trhu s byty, tj. se strukturou bytového fondu, která je uvedena v tabulce:

- Vlastnický sektor sestává především z rodinných domků užívaných k bydlení majitelů; jen menší část vlastnického sektoru (cca 5 %), rozvíjející se v procesu privatizace bytového fondu, je tvořena jednotlivými byty ve vlastnictví uživatelů.
- Nájemní sektor je tvořen ze 3/4 bytovým fondem obcí, tj. dříve státním bytovým fondem. Jednu čtvrtinu tvoří nájemní domy, vlastněné fyzickými osobami (především restituenty) a právnickými osobami. Funkce jednotlivých částí nájemního sektoru však jsou, především z důvodu neukončené deregulace nájemného a nestandardního poměru práv a povinností v neprospěch vlastníků domů a bytů, dosud deformované a neodpovídají běžným funkcím tzv. soukromého a veřejného nájemního sektoru.
- Družstevní sektor je tvořen převážně byty stavebních bytových družstev, vzniklých v období 1960 až 1990; sektor se rozšiřuje o nově zakládaná družstva nájemníků domů za účelem koupě domu od obce.

Zákonná úprava práva na bydlení

437. S výjimkou článku 11 Paktu není právo na bydlení v českém právním řádu explicitně definováno, a to ani v Listině. Česká republika chápe právo na bydlení jako právo deklaratorní, nenárokové, vyjadřující závazek státu usilovat o zajištění rovného přístupu všech lidí k bezpečnému a jistému místu k životu - k obydlí; nikoli jako právo každého požadovat na státu, aby mu obydlí poskytl. Vláda ČR usiluje bytovou politikou o zlepšování situace na trhu s byty a dosažení stavu, kdy si každý bude moci obstarat přiměřené bydlení.

438. Článek 12 Listiny zaručuje ochranu soukromí a nedotknutelnosti obydlí:

- Obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí.*
- Domovní prohlídka je přípustná jen pro účely trestního řízení, a to na písemný odůvodněný příkaz soudce. Způsob provedení domovní prohlídky stanoví zákon.*

²⁴⁹ Podle zákona č. 75/1997 Sb., o sociálním příspěvku k vyrovnání zvýšení cen tepelné energie.

²⁵⁰ Zdroj informace: Návrh koncepce bytové politiky, část "Principy nového sociálního příspěvku na nájemné". Viz usnesení vlády ČR ze dne 18. října 1999 č. 1088, o koncepci bytové politiky.

(3) Jiné zásahy do nedotknutelnosti obydlí mohou být zákonem dovoleny, jen je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých anebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku.

439. Hlavní právní předpisy a jejich ustanovení, vztahující se k bydlení jsou:

- a) ustanovení § 685 až 719 občanského zákoníku²³,
- b) zákon, kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník²⁵¹,
- c) zákon, kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů)²⁵²,
- d) ustanovení § 2 zákona o cenách²⁵³,
- e) zejména ustanovení § 13 až 20 zákona o obcích²⁵⁴,
- f) zejména § 17 až 20 zákona o hlavním městě Praze²⁵⁵,
- g) vyhláška ministerstva financí o nájemném z bytu a úhradě za plnění poskytovaná s užíváním bytu (viz odst. 428 zprávy),
- h) vyhláška ministerstva financí o nájemném z bytů pořízených v družstevní bytové výstavbě a úhradě za plnění poskytovaná s užíváním těchto bytů²⁵⁶,
- i) zejména ustanovení § 249a (neoprávněný zásah do práva k domu, bytu nebo nebytovému prostoru) a § 257 (poškození cizí věci) trestního zákona²⁵⁷.

440. Tyto předpisy zajišťují mimo jiné především ochranu občana před násilným vystěhováním, před diskriminací v přístupu k bydlení apod., čímž naplňují i ty části práva na bydlení, které mají vynutitelný charakter. Tímto naplňuje ČR deklaratorní podstatu práva na bydlení a nepovažuje za nutné ani vhodné vytvářet v této věci závazky nárokového charakteru, jejichž naplnitelnost je problematická.

441. Zákonná úprava vztahující se na užívání, rozdělení, přidělení, členění, maximální ceny a vyvlastňování pozemků, včetně ustanovení o kompenzaci, a zákonná úprava územního plánování, včetně řízení za účasti veřejnost, je obsahem následujících právních předpisů:

- a) ustanovení § 108 až 116 zákona o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon) a předpisy související a prováděcí²⁵⁸,
- b) zákon o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem a prováděcí vyhláška k tomuto zákonu²⁵⁹,
- c) zákon o katastru nemovitostí (katastrální zákon)²⁶⁰,
- d) zákon o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby²⁶¹,

²⁵¹ Zákon č. 102/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související s vydáním zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník.

²⁵² Zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů), ve znění zákona č. 273/1994 Sb.

²⁵³ Zákon č. 526/1990 Sb., o cenách, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵⁴ Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵⁵ Zákon č. 418/1990 Sb., o hlavním městě Praze, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵⁶ Vyhláška ministerstva financí č. 85/1997 Sb., o nájemném z bytů pořízených v družstevní bytové výstavbě a úhradě za plnění poskytovaná s užíváním těchto bytů.

²⁵⁷ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵⁸ Zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů a předpisy související a prováděcí.

²⁵⁹ Zákon č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶⁰ Zákon č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitostí (katastrální zákon), ve znění pozdějších předpisů.

- e) zákon o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku²⁶²,
- f) zákon o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby²⁶³,
- g) zákon o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí²⁶⁴,
- h) zákon o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech²⁶⁵,
- i) zákon o oceňování majetku²⁶⁶.

442. Vztah vlastníka domu popř. bytu a nájemce, který je upraven v občanském zákoníku, poskytuje nájemci základní ochranu jeho práv. Nájemce z bytu lze vystěhovat pouze na základě pravomocného rozhodnutí soudu. Podle ustanovení § 711 odst. 2 občanského zákoníku²³ *jestliže soud přivolí k výpovědi z nájmu bytu (z důvodů uvedených v § 711 odst. 1 citovaného zákona²⁶⁷), určí současně, ke kterému datu nájemní poměr skončíMá-li nájemce právo na náhradní byt (náhradní ubytování), rozhodne soud, že nájemce je povinen vyklidit byt do 15 dnů po zajištění náhradního bytu (náhradního ubytování).*
443. Soud musí rozhodnout nejen o vystěhování z důvodů uvedených v ustanovení § 711 občanského zákoníku²³ a případném poskytnutí náhradního ubytování, ale posléze také o způsobu vystěhování - vydat exekuční výměr. Způsob vystěhování resp. vyklizení bytu je upraven v občanském soudním řádu.
444. Počet soudně vystěhovaných osob v letech 1993 až 1999 není znám. Lze konstatovat, že tento počet je, vzhledem ke složitosti celého procesu, s nímž je akt vystěhování resp. vyklizení bytu spojen, a vzhledem k nákladům, které zpravidla musí uhradit oprávněná osoba - vlastník bytu, velmi nízký. Proces legálního vystěhování je v praxi používán jen ve výjimečných případech. Obývá-li někdo byt neoprávněně, je možné jej vystěhovat bez náhrady, neboť podle zákona není nájemcem.
445. Finanční dostupnosti bydlení napomáhají některá opatření, obsažená v právních předpisech upravujících poskytování nejrůznějších podpor a dávek jak do oblasti poptávky, tak nabídky. Nejdůležitější jsou tyto:

²⁶¹ Zákon č. 427/1990 Sb., o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶² Zákon č. 229/1990 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶³ Zákon č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶⁴ Zákon č. 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶⁵ Zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶⁶ Zákon č. 151/1997 Sb., o oceňování majetku a změně některých zákonů.

²⁶⁷ Pronajímatel může vypovědět nájem bytu jen s přivolením soudu z těchto důvodů:

- a) potřebuje-li pronajímatel byt pro sebe, manžela, své děti, vnuky, zetě nebo snachu, své rodiče nebo sourozence;
- b) jestliže nájemce přestal vykonávat práci pro pronajímatele a pronajímatel potřebuje služební byt pro jiného nájemce, který pro něj bude pracovat;
- c) jestliže nájemce nebo ti, kteří s ním bydlí, přes písemnou výstrahu hrubě porušují dobré mravy v domě;
- d) jestliže nájemce hrubě porušuje své povinnosti vyplývající z nájmu bytu, zejména tím, že nezaplátil nájemné nebo úhradu za plnění spojená s užíváním bytu za dobu delší než tři měsíce;
- e) je-li potřebné z důvodu veřejného zájmu s bytem nebo s domem naložit tak, že byt nelze užívat nebo vyžaduje-li byt nebo dům opravy, při jejichž provádění nelze byt nebo dům delší dobu dále používat;
- f) jde-li o byt, který souvisí stavebně s prostory, určenými k provozování obchodu nebo jiné podnikatelské činnosti a nájemce nebo vlastník těchto nebytových prostor chce tento byt užívat;
- g) má-li nájemce dva nebo více bytů vyjma případů, že na něm nelze spravedlivě požadovat, aby používal pouze jeden byt;
- h) neužívá-li nájemce byt bez vážných důvodů a nebo ho bez vážných důvodů užívá jen občas;
- i) jde-li o byt zvláštního určení nebo o byt v domě zvláštního určení a nájemce není zdravotně postižená osoba.

- a) zákon o státní sociální podpoře: příspěvek na bydlení (§ 24 až 26)²⁶⁸;
 - b) zákon o sociálním příspěvku k vyrovnání zvýšení nájemného, a o změně zákona o státní sociální podpoře: sociální příspěvek k vyrovnání zvýšení nájemného (§ 1 až 16)²⁴⁸;
 - c) zákon o sociálním příspěvku k vyrovnání zvýšení cen tepelné energie²⁴⁹;
 - d) zákon o daních z příjmů: snížení základu daně o úroky zaplacené ve zdaňovacím období z úvěru ze stavebního spoření nebo z hypotečního úvěru, poskytnutého a použitého na financování bytových potřeb (§ 15 odst. 10)²⁶⁹;
 - e) zákon o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření²⁷⁰;
 - f) nařízení vlády, kterým se stanoví podmínky státní finanční podpory hypotečního úvěrování bytové výstavby²⁷¹;
 - g) nařízení vlády o poskytování bezúročných půjček na bytovou výstavbu²⁷².
446. Úprava postihující oblast stavební, od územního plánu, přes vyvlastnění pozemků až po úpravu procesu výstavby odpovídá podmínkám v zemích Evropské unie. Základním právním předpisem v této oblasti je zákon o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)²⁷³.
447. V České republice zatím žádný zákon neomezuje přímo spekulace s byty nebo realitami. V boji proti spekulaci je možné využívat pouze ty prostředky, které jsou dány stávajícími právními předpisy. Pokud k těmto jevům dochází, souvisejí s transformující se ekonomikou a nedostatečnou právní úpravou trhu s byty.
448. Opatření týkající se plánování životního prostředí a zdraví v průběhu bytové výstavby a výstavby sídlišť jsou obsažena především ve stavebním zákonu a navazujících vyhláškách (o územně plánovacích podkladech a územně plánovací dokumentaci²⁷⁴, o obecných technických požadavcích na výstavbu²⁷⁵). V této souvislosti vláda, resp. ministerstvo pro místní rozvoj, do jehož působnosti bydlení spadá, připravuje programy, jejichž cílem je především oprava panelových domů na sídlištích a humanizace velkých sídlišť. Aby mohla být stavba zahájena, musí investor podle zákona o posuzování vlivů na životní prostředí²⁷⁶ stanoveným způsobem získat kladné stanovisko orgánu ochrany životního prostředí o vlivu stavby na životní prostředí.
449. Budovat byty a poskytovat služby s bydlením spojené mohou také nestátní neziskové organizace. Podpora poskytovaná státem těmto organizacím není nároková; podpůrné finanční prostředky investičního a neinvestičního charakteru jsou ve formě grantů poskytovány na vybrané projekty. Tímto způsobem stát podporuje především bydlení zdravotně postižených osob a starých lidí, tj. bydlení spojené se sociálními službami. Kromě výše uvedeného poskytuje stát přímé investiční dotace na výstavbu nájemných bytů a bytů s pečovatelskou službou určené lidem se sníženou soběstačností, zvláště starým lidem; tyto dotace jsou poskytovány obcím, protože současná právní úprava neumožňuje jejich poskytování např. nestátním organizacím. Ministerstvo pro místní rozvoj v současnosti připravuje zákon o bytových spo-

²⁶⁸ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶⁹ Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

²⁷⁰ Zákon č. 96/1993 Sb., o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření a o doplnění zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění zákona č. 83/1995 Sb.

²⁷¹ Nařízení vlády č. 244/1995 Sb., kterým se stanoví podmínky státní finanční podpory hypotečního úvěrování bytové výstavby, ve znění pozdějších předpisů, nařízení vlády č. 149/1997 Sb., kterým se stanoví podmínky poskytování další finanční podpory hypotečního úvěrování bytové výstavby.

²⁷² Nařízení vlády č. 148/1997 Sb., o poskytování bezúročných půjček na bytovou výstavbu, ve znění pozdějších předpisů.

²⁷³ Zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů.

²⁷⁴ Vyhláška ministerstva pro místní rozvoj č. 131/1998 Sb., o územně plánovacích podkladech a územně plánovací dokumentaci.

²⁷⁵ Vyhláška ministerstva pro místní rozvoj č. 137/1998 Sb., o obecných technických požadavcích na výstavbu.

²⁷⁶ Zákon č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí.

lečnostech, který umožní poskytovat takovéto dotace i nestátním subjektům pracujícím na neziskovém principu.

Počty dokončených bytů na stavbách pro bydlení i mimo ně

Ukazatel	Dokončené byty			
	1995	1996	1997	1998
Celkem	12 662	14 037	15 904	21 245
V tom: A. Stavby pro bydlení celkem	10 996	12 593	15 159	20 027
v tom: v rodinných domech	5 430	5 730	6 506	8 336
v bytových domech	3 583	4 080	4 578	6 827
<i>družstevních</i>	1 176	352	131	138
<i>komunálních</i>	1 689	2 727	2 835	3 216
<i>ostatních</i>	718	1 001	1 612	3 473
v nástavbách a přístavbách	1 983	2 783	4 075	4 864
B. V domech s pečovatelskou službou	1 609	1 300	613	811
C. V nebytových objektech	57	144	132	407
V adaptovaných nebytových prostorách	336	445	853	938

Zdroj: Statistická ročenka ČR 1999

450. Od roku 1995 je v účinnosti program na podporu výstavby obecních (komunálních) nájemních bytů, jehož prostřednictvím je poskytována investiční dotace ve výši maximálně 320 tisíc Kč na 1 byt a 50 tisíc Kč na technickou infrastrukturu příslušející k bytu. Příjemcem dotace je obec, která se může při výstavbě sdružit s jinými investory. Takto postavené byty jsou provozovány neziskově, tj. je v nich stanovováno regulované, resp. věcně usměrňované nájemné. Od počátku 90. let jsou poskytovány také investiční dotace na výstavbu domů s pečovatelskou službou (program na podporu výstavby domů s pečovatelskou službou). Investiční dotace činí nejvýše 750 tisíc Kč na bytovou jednotku a je poskytována obcím; s její pomocí obce staví malometrážní byty pro staré lidi a další osoby se sníženou soběstačností. Byty jsou užívány na základě nájemní smlouvy, platí v nich regulované, tj. věcně usměrňované nájemné, a bydlení v nich je spojeno s poskytováním některých sociálních služeb. Tyto dotační programy budou podle vládní koncepce bytové politiky upraveny tak, aby příjemcem dotace mohly být nejen obce, ale nestátní neziskové organizace (viz také výše - příprava zákona o bytových společnostech); počítá se také s rozšířením okruhu dotovaných objektů určených znevýhodněným skupinám obyvatelstva; cílem je investiční podpora výstavby chráněného objektů, náhradního bydlení pro domácnosti, které byly vystěhovány pro neplacení nájemného nebo tzv. domů "na půl cesty"²⁷⁷ (bydlení v nich je časově omezené).

451. V České republice existuje tzv. kategorie bytů zvláštního určení, kterými jsou především bezbariérové byty přístupné osobám se sníženou pohyblivostí. Zákonná úprava týkající se těchto bytů je obsahem ustanovení § 9 zákona, který v roce 1992 doplnil a upravil občanský zákoník²⁷⁸: *...byty jsou zvlášť upravené pro ubytování zdravotně postižených osob. Pokud byl byt zvláštního určení zřízen ze státních prostředků nebo stát na jeho zřízení přispěl, lze smlouvu o nájmu uzavřít jen na doporučení okresního úřadu, který si před vydáním doporučení vyžádá vyjádření Vládního výboru pro zdravotně postižené občany České republiky.*

²⁷⁷ Domy "na půl cesty" jsou sociální zařízení; domy nebo bytové jednotky, v nichž je poskytováno bydlení a sociální služby např. mladým lidem propuštěným ze školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy po dosažení zletilosti, osobám propuštěným z výkonu trestu, z léčeben pro osoby závislé na omamných látkách apod.

²⁷⁸ Zákon č. 102/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související s vydáním zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

452. Byty v domech zvláštního určení jsou, podle ustanovení § 10 téhož zákona, byty v domech s pečovatelskou službou a v domech s komplexním zařízením pro zdravotně postižené občany. Smlouva o nájmu na takové byty je vázána na doporučení okresního úřadu, pokud stát přispěl na jejich výstavbu.

Podpora bydlení ze státního rozpočtu (v mil. Kč)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
opravy byt. fondu	408	-	-	123	240	240	420
výstavba nájem. bytů a technické infrastruktury	-	-	1 400	2 180	2 698	2 891	3 480
půjčky obcím na opravy a modernizaci byt. fondu	-	500	300	275	240	415	300
výstavba domů s pečovatelskou službou	986	1 500	1 688	700	600	670	471
státní bezúročná půjčka	-	-	-	-	270	796	1 450
podpora hypotečních úvěrů	-	-	-	1	34	132	250
podpora stavebního spoření	-	284	1 112	2 311	3 826	5 068	6 250
sociální příspěvky vázané na bydlení	-	200	200	677	929	1 367	2 067
dofinancování komplexní bytové výstavby	1 541	1 300	520	50	35	-	-
dotace na individuální a družstevní bytovou výstavbu	80	1 000	300	50	-	-	-
dokončení obecních bytů	42	400	350	-	-	-	-
celkem	3 057	5 184	5 870	6 367	8 872	11 579	14 688
HDP (mld. Kč)	1 002	1 143	1 339	1 525	1 680	1 821	1 868
Podíl na HDP (%)	0,30	0,45	0,44	0,42	0,53	0,64	0,79
výdaje SR (mil. Kč)	356 919	380 059	432 738	484 379	524 668	566 740	605 127
podíl na výdajích státního rozpočtu (%)	0,86	1,36	1,36	1,31	1,69	2,04	2,43

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj, 1999

453. Opatření na uvolnění nevyužitých, málo využitých a nevhodně využitých pozemků v České republice jsou součástí zákona o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby²⁷⁹, a zákona o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí²⁸⁰.

454. Bydlení je v České republice jednou z oblastí, kam směřují prostředky mezinárodní pomoci. Cílem využití mezinárodní podpory je především rozvoj sídel a bydlení podle místních podmínek a dále podpora bydlení ohrožených skupin obyvatelstva. Podporu ze zahraničí zaměřenou na rozvoj bydlení, popř. na obnovu měst, využívají jednotlivé obce, a to v souladu se svými podmínkami a potřebami. Pokud je podpora cílena na znevýhodněné skupiny obyvatelstva, využívá se především k výstavbě chráněného bydlení pro osoby s mentálním postižením a kombinovanými vadami, pro bydlení pro seniory a další skupiny osob se sníženou soběstačností, pro výstavbu bydlení pro Romy, azylové bydlení a tzv. domy "na půl cesty".

²⁷⁹ Zákon č. 95/1999 Sb., o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby a o změně zákona č. 569/1991 Sb., o Pozemkovém fondu ČR, ve znění pozdějších předpisů.

²⁸⁰ Zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů.

455. Probíhající sociální a ekonomická transformace se projevila i v oblasti bydlení a rozvoji trhu s ním. Hlavní příčiny, proč v praxi dosud není možné, aby se každý úměrně svým schopnostem a vynaloženému úsilí uplatnil na trhu práce i trhu bydlení, jsou právní, ekonomické i psychologické.
456. Dosud neexistuje ucelený právní rámec umožňující efektivní fungování trhu s byty. Trvá relativní zvýhodnění nájemce bytu před vlastníkem, problematická je vymahatelnost práva a pomalá práce soudů. Z ekonomického hlediska je problematická zejména plošná, nesystémová a v mnoha případech neodůvodněná regulace nájemného²⁸¹, uplatňovaná v naprosté většině nájemních bytů (tj. bytů ve vlastnictví obcí, státu a soukromých majitelů), která posiluje některé nežádoucí nerovnosti v tomto sektoru bydlení (jak ve smyslu dispozičních a užívatelských práv, tak ve smyslu nákladů na bydlení). Žádoucí fungování trhu s byty podvazuje také psychologické dědictví, projevující se u mnoha jednotlivců a domácností snahou spoléhat při zajišťování bydlení spíše na stát než na vlastní síly a neochotou restrukturalizovat výdaje domácnosti ve prospěch bydlení na úkor jiných potřeb. Mimo jiné je s tím spojena i nutnost vědomě oddělovat náklady na byt (jeho pořízení, údržbu, příp. nájemné), na služby pro bydlení a na další produkty, zejména energie. Majitelé nemovitostí - bytových domů s byty s regulovaným nájemným, zejména s odvoláním na článek 11 odst. 4 Listiny²⁸² a občanský zákoník²³ si proto stěžují, že jsou dlouhodobě porušována jejich vlastnická práva, především právo užívat, požívat plody a užitky a právo se svou věcí nakládat (§ 123 občanského zákoníku).
457. V říjnu 1999 přijala vláda novou koncepci bytové politiky²⁸³ a předala k projednání v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Koncepce reaguje především na fakt, že opatření uskutečňovaná v předchozích letech, která měla pomoci narovnat právní, ekonomické a sociální deformace v bydlení, nebyla dostatečně provázána a podpůrný systém nefungoval efektivně. Narozdíl od předcházejících zásahů vychází předložená koncepcie také z toho, že je nutné prohloubit sociální aspekt bytové politiky a že trh s bydlením je nutné chápat jako trh strukturálně a prostorově diferencovaný, kde plošná opatření nepřinášejí požadovaný účinek.
458. Koncepce formuluje základní cíl bytové politiky, jimž je zvýšení celkové dostupnosti, především finanční, bydlení, a to dvojitým způsobem: posílením ingerence státu (včetně zlepšení právních, ekonomických a dalších nástrojů) za současného rozvíjení tržních principů a důrazu na individuální odpovědnost obyvatel za své bydlení cíleným oslabováním zakořeněného paternalismu. Nově formulovanými záměry bytové politiky jsou: výraznější podpora péči o stávající bytový fond a podpora vybraných skupin obyvatelstva, které jsou v přístupu k bydlení znevýhodněny. Dále jsou to decentralizace bytové politiky a regionální přístup k řešení konkrétních problémů. Významná je deklarace vůle vlády přijímat opatření k posílení rozvoje nájemního bydlení a rozvoje bydlení na neziskovém principu.

²⁸¹ Regulace se týká zejména nájemních smluv uzavřených před rokem 1993 bez ohledu na skutečnou sociální situaci nájemce a smluv uzavíraných na základě přechodu nájmu nebo výměny bytů v případech, kdy podle původních nájemních smluv bylo nájemné regulováno. Tento typ regulace se v roce 1999 týkal 95,3 procent všech nájemních bytů a 29,4 procent celkového bytového fondu. Jen v necelých 5 procentech nájemních bytů je volně sjednané - tržní - nájemné nebo věcně usměrňované - nákladové nájemné (zejména ve státém dotovaných nových obecních bytech). Nájemné je tak plošně regulováno i bytech, v nichž sociální situace nájemce potřebu regulace nevyžaduje.

²⁸² Článek 11 odst. 4 Listiny: *Vývlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné jen ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu.*

²⁸³ Usnesení vlády ČR ze dne 18. října 1999 č. 1088, o koncepci bytové politiky.

Podíl peněžních vydání domácností na čistých peněžních příjmech ve 4. čtvrtletí 1998 v %
(zpravodajský soubor statistiky rodinných účtů)

	Domácnosti s minimálními příjmy				
	odhad pro průměrnou domácnost			rodiny s dětmi	důchodci
	celkem	zaměstnanci	zemědělci		
Výživa	25,3	23,6	25,0	34,8	40,7
Alkoholické nápoje a tabák	3,4	3,3	3,5	3,2	2,3
Odívání a obuv	8,9	9,2	9,8	8,9	4,6
Bydlení celkem	17,3	15,9	15,2	21,4	30,4
z toho: nájemné	3,2	3,0	1,2	4,6	6,2
vodné a stočné	1,0	0,9	0,6	1,9	1,7
ostatní, komunální služby	0,6	0,6	0,2	0,9	1,3
elektřina	3,2	2,7	4,3	5,4	5,8
plyn	1,7	1,5	1,7	2,3	3,3
ústřední topení, teplá voda	3,3	3,2	0,6	4,7	6,6
paliva	0,3	0,2	1,1	0,6	1,4
údržba, výstavba, koupě	4,0	3,8	5,5	1,0	4,2
Bytové zařízení, provoz domácnosti	9,4	9,3	11,8	7,6	6,2
Osobní potřeby, léčebná péče	5,5	5,5	5,0	6,1	5,0
Doprava a spoje	9,8	10,2	13,7	8,1	3,8
Kultura, vzdělání, sport, rekreace	9,8	10,1	9,0	9,2	5,1
Splátky půjček a jiné platby	8,9	8,4	9,8	7,2	9,3
Celkem v %	98,4	95,5	102,8	106,5	107,3

Pozn.: Průměrné výdaje domácností činí 98,4 % průměrných čistých příjmů. Údaje nad nebo pod 100 % vyjadřují rozdíl mezi počáteční a konečnou hotovostí, mezi vklady a vybranými úsporami a mezi naturálními příjmy a vydáními.

Zdroj: Český statistický úřad, 1999

459. Možnosti rozvoje bydlení, zvláště jeho finanční dostupnosti, jsou však také limitovány probíhající deregulací cen energií, které výrazně zatěžují rodinné rozpočty. Dostupnost energií z hlediska výrobních kapacit a distribuční sítě tedy není v České republice problémem, jiné je to ale s jejich cenami. Odstranění jejich regulace a vyrovnání ceny pro domácnosti a průmyslové podniky probíhá postupně se zřetelem k sociální situaci domácností.

460. V roce 1997 bylo v České republice celkem 353 870 plně elektrifikovaných bytových odběrných míst, jejichž spotřeba dosáhla 24,4 % veškerého odběru ze sítí.

461. Česká republika má pouze minimální zdroje zemního plynu (asi 1% roční spotřeby) a je nucena nakupovat tuto surovinu ze zahraničí. Prodejní cena pro odběratelské domácnosti je dosud také regulována a neodpovídá nákladům na pořízení, přepravu, uskladnění a distribuci plynu. Náprava takto deformovaných cen je součástí energetické politiky.

462. V roce 1999 připravilo ministerstvo průmyslu a obchodu pro jednání vlády novelu tzv. energetického zákona²⁸⁴, které nově upraví uspořádání elektroenergetiky a plynárenství ve vazbě na směrnice Evropské unie, a dopracovává záměr privatizace distribučních společností a hnědouhelných důlních společností. Obojí by mělo vést ke snižování nákladů v důsledku konkurence a tím zajistit v dlouhodobé perspektivě ustálení cen energií.

²⁸⁴ Zákon č. 222/1994 Sb., o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích a o Státní energetické inspekci, ve znění pozdějších předpisů.

2. Státy, smluvní strany Paktu, uznávající základní právo každého na osvobození od hladu, učiní jak jednotlivě, tak i na základě mezinárodní součinnosti taková opatření, zahrnující v to zvláště programy, jichž je zapotřebí:

a) ke zlepšení způsobů výroby, uchování a distribuce potravin plným využitím technického a vědeckého poznání, šířením znalostí o zásadách výživy a rozvíjením nebo reformováním zemědělských systémů takovým způsobem, aby se dosáhlo nejúčinnějšího rozvoje a využití přírodních zdrojů;

463. V souladu s působností ministerstva zemědělství stanovila koncepce zemědělské politiky²⁸⁵ základní rozměr zemědělské výroby s cílem zajistit maximální soběstačnost v produkci zemědělských surovin a výroby potravin a zabezpečit potřebnou úroveň zásobování obyvatelstva.

464. Každoročně od roku 1995 vypracovává ministerstvo zemědělství pro vládu i veřejnost zprávu o stavu českého zemědělství (tzv. Zelenou zprávu), v níž zveřejňuje výsledky analýzy vývoje spotřeby potravin, hodnotí okolnosti, které spotřebu ovlivňují, a uvádí prognózu vývoje spotřeby potravin a tím i celospolečenské poptávky ve vztahu k zemědělské prvovýrobě a zpracovatelskému průmyslu.

Postavení ekologického zemědělství v České republice

465. Základem ozdravení výživy obyvatelstva je zvýšení kvality potravin. K tomu slouží mimo jiné také rozvoj zemědělské výroby, která respektuje přirozené postupy a omezuje množství škodlivin obsažených v potravinách (pocházejících z hnojiv, genetických úprav, krmiv hospodářských zvířat apod.). V České republice se vznik ekologického zemědělství datuje rokem 1990, kdy za součinnosti ministerstva zemědělství a neziskových nestátních sdružení Libera a svazu Pro-Bio (sdružující ekologicky hospodařící zemědělce) byly položeny základy celého systému.

Ekologické zemědělství

Rok	Počet ekologicky hospodařících farmářů	Výměra zemědělské půdy v ha	Podíl půdy z celkové výměry zemědělské půdy v ČR v %
1990	3	480	-
1991	132	17 507	0,41
1992	135	15 371	0,36
1993	141	15 667	0,37
1994	187	15 818	0,37
1995	181	14 982	0,35
1996	182	17 022	0,40
1997	211	20 238	0,47
1998	340	71 620	1,67

Zdroj: Ministerstvo zemědělství ČR

²⁸⁵ Usnesení vlády ČR ze dne 9. března 1994 č. 122, o základních principech zemědělské politiky do roku 1995 a na další období.

466. V roce 1998 měla výměra ekologicky obhospodařované půdy tuto strukturu: orná půda 100 473 ha, trvalé travní porosty 60 924 ha, sady 356 ha, vinice 25 ha, rybníky 24 ha a ostatní 245 ha.
467. V tomtéž roce ekologicky hospodařilo v České republice kontrolovaných 326 subjektů. V 239 případech to byli soukromí zemědělci, dále 20 zemědělských družstev, 4 školní podniky a 59 společností jiného typu (akciové, s ručením omezeným nebo veřejné obchodní). Na výrobu navazovalo 12 zpracovatelů, 2 obchodní subjekty a 2 výrobci pomocných látek.
468. Svaz Pro-Bio sdružoval v roce 1998 360 členů, z toho 270 výrobců s certifikovanou výměrou 52 505 ha. Ve sdružení Libera bylo 38 podniků s certifikovanou výměrou 19 tisíc ha. Svazy poskytují ekozemědělcům osvětu a poradenství, jak při zahajování činnosti, tak při zprostředkování odbytu a prodeje bio-produktů, a prosazují zájmy ekozemědělců ve styku se státními organizacemi.
469. Ekologické zemědělství podporuje stát prostřednictvím programů ministerstva zemědělství. V roce 1998 a 1999 byly zahájeny podle nařízení vlády podpůrné programy mimoprodukčních funkcí zemědělství²⁸⁶, mimo jiné i k podpoře ekologického zemědělství, a to formou finančního příspěvku na vyrovnání ztrát vznikajících v důsledku hospodaření ekologickým způsobem. Tato nařízení stanoví podporu ekologických hospodářství v oblastech s průměrnou cenou půdy 4,01 Kč za 1 m² a vyšší a v oblastech méně příznivých pro hospodaření.
470. Na základě stanovených podpůrných programů poskytuje stát finanční podporu fyzickým a právními osobám, které obhospodařují:
- zemědělské pozemky s minimální výměrou 5 ha,
 - zvláště chráněná území s minimální výměrou 2 ha,
 - ekologicky na orné půdě, chmelnicích, vinicích, zahradách a ovocných sadech nejméně 1 ha.
471. Kritériem pro poskytnutí podpory pro žadatele, který hospodaří ekologicky na orné půdě s průměrnou cenou 4,01 Kč za 1 m² a vyšší a v méně příznivých oblastech jsou jednak všeobecné zásady vyžadované u všech stanovených programů a dále to, že:
- žadatel udržuje celou výměru zemědělského pozemku v náležitém stavu podle zvláštních právních předpisů,
 - žadatel není zařazen do seznamu, zpracovaném příslušným okresním úřadem, ve kterém jsou evidováni žadatelé mající nesplněné povinnosti na úseku životního prostředí,
 - žadatel nepožádal ve stejném roce o poskytnutí jiné podpory na tentýž účel a pozemek. Pro ekologické zemědělce navíc platí, že:
 - žadatel je zařazen do seznamu, v němž jsou uvedeni zemědělci, kteří zemědělsky hospodaří zvláště šetrným způsobem a dbají o ochranu všech složek životního prostředí
472. Kritériem pro poskytnutí podpory pro žadatele, který hospodaří na pozemcích s průměrnou cenou půdy 4,01 Kč za 1 m² a vyšší a v méně příznivých oblastech na trvalých travních porostech je:
- ekologický chov hospodářských zvířat s intenzitou dosaženou v přepočtu na průměr na celý rok, minimálně 0,1 velké dobytčí jednotky,

²⁸⁶ Nařízení vlády ČR č. 341/1997 Sb., kterým se stanovují podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství, k podpoře aktivit podílejících se na udržování krajiny a programy pomoci k podpoře méně příznivých oblastí, a nařízení vlády č. 24/1999 Sb., kterým se stanoví na rok 1999 podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství, k podpoře aktivit podílejících se na udržování krajiny a programy pomoci k podpoře méně příznivých oblastí.

b) zařazení žadatele do seznamu, v němž jsou uvedeni zemědělci, kteří zemědělsky hospodaří zvláště šetrným způsobem a dbají o ochranu všech složek životního prostředí

473. Ekologičtí zemědělci hospodaří v současné době podle zásad obsažených v platném Metodickém pokynu pro ekologické zemědělství, interním předpisu ministerstva zemědělství, který odráží hlavní zásady obsažené v nařízení Rady EHS č. 2092/91, o ekologickém zemědělství a odpovídajícím způsobu označování zemědělských výrobků a potravin, které platí pro země Evropského společenství od roku 1991 a je koncipováno jako rámcový zákon pro ekologické zemědělství. Rovněž je v souladu se zásadami IFOAM.
474. V současné době připravuje ministerstvo zemědělství zákon o ekologickém zemědělství, který by měl nabýt účinnosti v roce 2000. Tento zákon uceleně stanoví podmínky pro ekologické zemědělství.
475. Zemědělec přihlášený do systému ekologického zemědělství je kontrolován pověřenou kontrolní organizací (pověřuje ministerstvo zemědělství), zda dodržuje zásady ekologického zemědělství a při příznivém výsledku kontroly získá osvědčení. Všichni takto certifikovaní zemědělci jsou každoročně zařazeni do seznamu producentů, zpracovatelů a obchodníků s bioprodukty v České republice, který je významný při podávání žádosti o finanční podporu do ekologického zemědělství i pro informaci veřejnosti.

b) k zajištění spravedlivé distribuce světových zásob potravin v poměru k potřebě, s přihlédnutím k problémům jak zemí dovážejících potraviny, tak zemí, které potraviny vyvážejí.

476. Česká republika je z hlediska potravin dovozní zemí. Problém se zajištěním spravedlivé distribuce světových zásob potravin Česká republika akcentuje při mnohostranných jednáních o liberalizaci obchodu v rámci Světové obchodní organizace²⁸⁷ a také při sjednávání bilaterálních obchodně politických režimů s druhými zeměmi. Navíc, ve vztazích k nejméně rozvinutým a rozvojovým zemím světa, poskytuje těmto státům jednostranně v rámci Všeobecného systému preferencí příslušné zacházení.
477. Pomoc oblastem ohroženým nedostatkem potravin se také uskutečňuje poskytováním finanční pomoci, a to bilaterální a multilaterální (prostřednictvím dobrovolných příspěvků do OSN a Mezinárodního měnového fondu). Na rok 1998 byla schválena rozvojová pomoc ČR ve výši 326 milionů Kč a humanitární pomoc ve výši 30 milionů Kč ze státního rozpočtu²⁸⁸, která byla čerpána na operativně určené účely podle naléhavostí a potřeb a v souladu se Zásadami pro poskytování zahraniční pomoci.²⁸⁹
478. Z hlediska pomoci České republiky k zajištění spravedlivé distribuce světových zásob potravin bude v budoucnosti důležité případné členství ČR v Evropské unii a účast na unijních programech této pomoci. Jsou zahájeny přípravy pro převzetí obchodního režimu s rozvojovými zeměmi. Česká republika se bude podílet na financování Evropského rozvojového fondu od okamžiku vstupu do Unie.
479. V roce 1997 nabyl účinnosti zákon č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích²⁹⁰, který stanovil povinnosti podnikatelů při výrobě potravin a tabákových výrobků, je-

²⁸⁷ World Trade Organization (WTO)

²⁸⁸ Zákon č. 348/1997 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 1998.

²⁸⁹ Podle usnesení vlády ze dne 15. března 1995 č. 153, k zásadám pro poskytování zahraniční pomoci, ve znění usnesení vlády ze dne 19. června 1996 č. 342, o plánu zahraniční pomoci na rok 1997 a o změně usnesení vlády ze dne 15. března 1995 č. 153.

²⁹⁰ Zákon č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích, ve znění pozdějších předpisů.

jich uvádění do oběhu, při označování potravin a jejich složení, při balení a přepravě. Dále zákon upravil státní dozor nad dodržováním povinností vyplývajících ze zákona a sankce za jeho porušování. K zákonu byly vydány prováděcí vyhlášky členěné dle potravinových skupin. Souběžně ministerstvo zdravotnictví vydalo příslušné související vyhlášky. Účelem zákona a prováděcích vyhlášek je, aby spotřebitel získal zdravotně nezávadné potraviny odpovídající stanoveným kvalitativním parametrům. Zákon i jednotlivé prováděcí vyhlášky jsou v maximální míře harmonizovány s předpisy Evropské unie v technické oblasti, a to zejména při stanovení chemických a fyzikálních jakostních parametrů.

ČLÁNEK 12

1. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého na dosažení nejvýše dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví.

480. Článek 31 Listiny zní: *Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.*
481. Zdravotní stav populace České republiky je významně ovlivněn věkovou strukturou. Přirozený přírůstek obyvatel je záporný a populace stárne. Celková standardizovaná úmrtnost od roku 1990 klesá, a to více u mužů než u žen (viz také text a tabulka k odstavci 10 zprávy). V současnosti činí počet zemřelých na tisíc obyvatel 10,6: u mužů je to 12,5 a u žen 7,4 zemřelých na tisíc osob příslušného pohlaví. Klesá také kojenecká úmrtnost. Střední délka života při narození se zvyšuje, přesto je stále nižší než nejnižší dosažená hodnota v zemích Evropské unie - v Portugalsku. 85 procent úmrtí připadá na choroby oběhové soustavy, novotvary, poranění a otravy. Zatímco u chorob oběhové soustavy klesá úmrtnost, a to především u mužů, u nádorových onemocnění vývoj úmrtnosti stagnuje až stoupá.
482. I přes pokles úmrtnosti na kardiovaskulární choroby zůstávají tato onemocnění hlavní příčinou celkové úmrtnosti (56,2 procent). Druhou nejčastější příčinou úmrtí jsou novotvary (24,8 procent). Přes stabilizaci hodnot úmrtnosti nadále vzrůstá incidence (ročně zhruba o 2 procenta) a tím i prevalence těchto chorob v populaci (v roce 1997 bylo do Národního onkologického registru České republiky nově hlášeno 52 304 onemocnění zhoubným novotvarem). Třetí nejčastější příčinou úmrtí jsou úrazy a jiné vnější příčiny, které tvoří okolo 8 procent celkové úmrtnosti a zatím nedochází k poklesu. Vážným problémem zůstává vzestup diabetu. Nárůst v roce 1997 činil 3 procenta oproti předchozímu roku.
483. Statistika pracovní neschopnosti vykazuje od roku 1990 nevýrazný pokles, zároveň se ale prodlužuje průměrné trvání pracovní neschopnosti až na hodnotu 25,5 dne u mužů a 27,2 dne u žen v roce 1997 (vztaženo na kalendářní, nikoli na pracovní dny). Na délku a četnost pracovní neschopnosti působí významně socioekonomické vlivy.

Pracovní neschopnost pro nemoc a úraz

	1990	1995	1996	1997	1998
Počet nově hlášených případů pracovní neschopnosti na 100 nemocensky pojištěných	95,3	91,9	85,8	86,7	79,2
Průměrná doba trvání jednoho případu pracovní neschopnosti (kalendářní dny)	18,4	24,4	25,8	26,3	26,8
Průměrné procento pracovní neschopnosti za rok	4,8	6,2	6,0	6,3	5,8

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

484. Na zdravotním stavu populace se podílí také skladba výživy - nadměrný energetický přívod, převaha živočišných tuků, jednoduchých cukrů, soli, nedostatečná konzumace vlákniny, zeleniny a ovoce, i když v posledních letech je struktura spotřeby potravin pozitivně mění. Přesto tělesná hmotnost populace, charakterizovaná indexem tělesné hmotnosti, vykazuje hodnoty svědčící o nadváze až obezitě u mužů ve věku 45 až 64 let a u žen ve věku mezi 55 až 74 lety. Tato skutečnost souvisí také s nízkou pohybovou aktivitou obyvatelstva. Ženy pravidelně sportují méně než muži, 60 procent mužů a 80 procent žen nevěnuje tělesné aktivitě ani jeden den v týdnu. Intenzita tělesné aktivity je nepřímo úměrná výši vzdělání.
485. Roste spotřeba alkoholu v přepočtu na obyvatele, vyjádřená v litrech čistého lihu. Více konzumují alkohol muži (18,2 litru v roce 1995 na osobu mužského pohlaví), 70 procent z nich lze zařadit mezi pravidelné konzumenty alkoholu. Nadměrná spotřeba (264 g a více pro muže a 180 g a více pro ženy během týdne podle kritérií Světové zdravotnické organizace) byla zjištěna u 16 procent mužů a 2 procent žen. Výše spotřeby alkoholu u mužů je nepřímo úměrná jejich vzdělání, u žen tento vztah není patrný. Nepříznivý vývoj zaznamenala Česká republika i ve spotřebě nealkoholických drog, a to zejména u dospívající mládeže. Mladí lidé ve věku do 19 let tvořili v roce 1996 více než třetinu všech pacientů léčených v ambulancích léčebných zařízeních pro poruchy způsobené užíváním těchto látek.

Vývoj spotřeby alkoholu na 1 obyvatele (v litrech v hodnotě čistého etanolu - 100 %)

	1990	1994	1995	1996	1997
Alkoholické nápoje celkem	8,9	9,4	9,4	9,5	9,8
Lihoviny (40 %)	7,2	7,9	7,9	8,0	8,3
Pivo	155,2	156,7	156,9	157,3	161,4
Víno	14,8	15,4	15,4	15,8	15,9

486. Značně rozšířené je v populaci kouření. Šetřením Ústavu zdravotnických informací a statistiky bylo v roce 1993 zjištěno 32,3 procent pravidelných kuřáků mezi muži a 21,3 procent mezi ženami, s největším zastoupením ve věkové kategorii 35 až 44 let u obou pohlaví. Situace je lepší než v 80. letech, ale není uspokojivá, neboť kouření je významnou příčinou předčasných onemocnění a úmrtí. Více kuřáků je mezi osobami s nižším vzděláním a v níže postavených sociálních skupinách.
487. Jedním z faktorů, které zvyšují riziko výskytu chronických onemocnění je i stres. Intenzita a rozsah stresových podnětů po roce 1990 prudce stouply.
488. Rozhodujícími vlivy na **zdravotní stav obyvatelstva** v České republice tedy jsou:
- Způsob života. Významnými zdravotně škodlivými složkami způsobu života jsou kuřáctví, energeticky nepřiměřená a nevhodně složená výživa, nízká pohybová aktivita, nadměrná psychická zátěž, škodlivé užívání a závislost na alkoholu a nealkoholických drogách a nevhodné sexuální chování. Tyto složky ovlivňují zdravotní stav až ze 60 procent. Zatímco ve skladbě výživy se situace zlepšuje, u ostatních položek míra ohrožení neklesá.
 - Degradace životního a pracovního prostředí ovlivňuje zdravotní stav zhruba ze 20 procent. Kvalita životního prostředí se v České republice pomalu zlepšuje, výskyt dlouhodobých následků znečištění však zatím neklesá, zejména výskyt akutních i chronických respiračních onemocnění a alergií i některých druhů nádorů.
 - Úroveň zdravotní péče ovlivňuje zdraví obyvatelstva České republiky zhruba z 20 procent.
489. Zatímco zdravotní stav venkovské a městské populace v České republice se zásadním způsobem neliší, odlišnou incidenci a prevalenci nemocí vykazuje romská populace. Při statis-

tickém zjišťování zdravotního stavu obyvatel není tato skupina evidována zvláště, uvedené konstatování se opírá o výběrová zjišťování a o zkušenosti lékařů a hygieniků. Zdravotní stav romské populace, zejména vyšší úroveň dětské nemocnosti a kratší střední délka života, souvisí s odlišným životním stylem včetně stravovacích zvyklostí a často neuspokojivými materiálními podmínkami, v nichž část Romů a jejich rodin žije.

490. **Základem zdravotní politiky České republiky** při odborném usměrňování péče o zdravé životní podmínky, ochrany a podpory zdraví jsou dokumenty Akční plán zdraví a životního prostředí České republiky²⁹¹ a Národní program zdraví²⁹². Předcházející dokument Národní program obnovy a podpory zdraví schválila vláda České republiky již v roce 1991²⁹³. Na něj navázal v roce 1992 Projekt střednědobé strategie obnovy a podpory zdraví²⁹⁴, který určil cíle zdravotní politiky na další tři roky a úkol vypracovat dlouhodobou strategii: Národní program zdraví. Zmíněný projekt je národní variantou regionální strategie Světové zdravotnické organizace²⁹⁵ Zdraví pro všechny do roku 2000.

491. Hlavním úkolem **Národního programu zdraví** je podpora realizace projektů podpory zdraví:

- a) systematicky a úplně informovat všechny občany o vlivech jejich jednání a chování na zdraví,
- b) vychovávat populaci k aktivnímu přístupu k vlastnímu zdraví a podporovat odpovědnost za ně,
- c) zlepšit strukturu spotřeby potravin,
- d) snížit spotřebu alkoholu,
- e) zvýšit míru pohybových aktivit obyvatel,
- f) snížit výskyt kuřáctví, zejména u mládeže,
- g) snížit poptávku po drogách a počty závislých,
- h) omezovat situace podporující vznik stresu a naučit jeho zvládání,
- i) rozšířit plánování rodičovství a užívání vhodných forem antikoncepce.

492. Česká republika je smluvní stranou Úmluvy pro vypracování Evropského lékopisu (Rada Evropy), ve znění Protokolu k ní. Od roku 1998 je Česká republika také smluvní stranou Úmluvy o lidských právech a biomedicině spolu s Dodatkovým protokolem k Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny - o zákazu klonování lidských bytostí. V souvislosti s tím je třeba sladit vnitrostátní právní předpisy s uvedeným protokolem. Od svého vzniku je Česká republika jako nástupnický stát ČSFR členem Světové zdravotnické organizace a pravidelně přispívá na základě dvouletých smluv o spolupráci do jejího rozpočtu. V roce 1999 byly dokončeny projekty programu EUROHEALTH 98/99 a zahájeny práce na projektech zastřešených novým zdravotním programem Světové zdravotnické organizace "Zdraví 21 - 21 cílů pro 21. století".

²⁹¹ Schválen usnesením vlády ČR ze dne 9. prosince 1998 č. 810, k Akčnímu plánu zdraví a životního prostředí České republiky (tzv. National Environmental Health Action Plan -NEHAP)

²⁹² Usnesení vlády ČR ze dne 15. dubna 1992 č. 273, k Národnímu programu obnovy a podpory zdraví a návrhu Projektu střednědobé strategie obnovy a podpory zdraví.

²⁹³ Usnesení vlády ČR ze dne 22. července 1991 č. 247, k Národnímu programu obnovy a podpory zdraví.

²⁹⁴ Schválen usnesením vlády ČR ze dne 15. dubna 1992 č. 273, k Národnímu programu obnovy a podpory zdraví a návrhu Projektu střednědobé strategie obnovy a podpory zdraví.

²⁹⁵ World Health Organisation (WHO)

Základní zdravotní péče a její financování

493. Základní zdravotní péči, její zajištění věcné i finanční upravuje zákon o péči o zdraví lidu²⁹⁶. V prvním čtvrtletí roku 2000 předloží podle plánu legislativních úkolů vlády ministr zdravotnictví nový, komplexní zákon o zdravotní péči, který by měl nabýt účinnosti v lednu roku 2001.

494. Zdravotní péče je hrazena především prostřednictvím zdravotních pojišťoven. Pojišťovny hradí poskytnutou péči na základě smluv uzavřených s provozovateli zdravotní péče v potřebném rozsahu a struktuře. V případě nutné a neodkladné péče musí zdravotnická zařízení poskytnout péči každému. V České republice působí deset zdravotních pojišťoven. U největší z nich, Všeobecné zdravotní pojišťovny České republiky, je pojištěno zhruba 75 procent všech pojištěnců.

495. Dávky ve zdravotnictví jsou věcné dávky poskytované pojištěncům, jimiž jsou podle ustanovení § 2 zákona o veřejném zdravotním pojištění²⁹⁷ osoby s trvalým pobytem na území České republiky nebo zaměstnané u organizace se sídlem v České republice, a to v rozsahu stanoveném tímto zákonem.

496. Zdravotní péče (jako věcná dávka) není hrazena z prostředků státního rozpočtu kapitoly ministerstva zdravotnictví. Ministerstvo ze svého rozpočtu hradí některé činnosti, na něž se nevztahuje zdravotní pojištění, a některé další činnosti, vytvářející podmínky pro poskytování zdravotní péče (administrativní a obslužné činnosti), ale především podporuje investiční výstavbu pro zdravotnická zařízení, u kterých je stát na ústřední i místní úrovni zřizovatelem. Ze státního rozpočtu - prostřednictvím ministerstva zdravotnictví - jsou hrazeny také náklady na úhradu zdravotní péče poskytnuté cizincům ze zemí, s nimiž má Česká republika uzavřenou mezistátní dohodu o bezplatném poskytování zdravotní péče. Podíl těchto výdajů na celkových výdajích ve zdravotnictví dosáhly v roce 1998 5,9 procent.

497. Zdrojem úhrad zdravotní péče jsou platby na veřejné zdravotní pojištění ve výši stanovené zákonem o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění²⁹⁸. Plátcí pojistného zdravotního pojištění jsou pojištěnci (zaměstnanci, osoby samostatně výdělečně činné a osoby s trvalým pobytem v České republice, za něž není plátcem pojistného stát), zaměstnavatelé (za své zaměstnance) a stát. Vyměřovacím základem pro výši pojistného je podle citovaného zákona (ustanovení § 3, § 3a až 3c):

- a) úhrn příjmů pojištěnce s výjimkou nezapočitatelných příjmů u zaměstnance v pracovním poměru, minimálním vyměřovacím základem je minimální mzda (rozhodným obdobím je měsíc);
- b) 35 procent příjmu z podnikání či jiné samostatně výdělečné činnosti po odpočtu výdajů vynaložených na jeho dosažení, zajištění a udržení u osoby samostatně výdělečně činné, minimálním vyměřovacím základem je minimální mzda (resp. její dvanásobek při ročním zúčtování) a maximální vyměřovací základ je 486 tisíc Kč (v kalendářním roce);
- c) 2 900 Kč u osoby, za kterou je plátcem pojistného stát;
- d) minimální mzda u osoby, která nemá příjmy ze zaměstnání, ze samostatné výdělečné činnosti a není za ni plátcem pojistného stát.

Zaměstnavatel navíc odvádí na účet zdravotní pojišťovny část pojistného, které je povinen hradit za své zaměstnance. Způsob výpočtu výše pojistného a rozdílnost stanovených vymě-

²⁹⁶ Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

²⁹⁷ Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

²⁹⁸ Zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

řovacích základů vede v praxi k tomu, že zaměstnanci odvádějí na pojistném (včetně pojistného, které hradí jejich zaměstnavatelé) v průměru vyšší částky než osoby samostatně výdělečně činné, přestože zaměstnanci mají v průměru nižší reálné osobní příjmy a životní standard.

498. Stát je plátcem zdravotního pojištění ze státního rozpočtu podle ustanovení § 7 zákona o veřejném zdravotním pojištění za nezaopatřené děti, poživatele důchodů z důchodového pojištění, příjemce rodičovského příspěvku, ženy na mateřské a další mateřské dovolené, uchazeče o zaměstnání, osoby pobírající dávky sociální péče z důvodů sociální potřeby, osoby úplně nebo převážně bezmocné a osoby o ně pečující, osoby konající základní službu v ozbrojených silách, osoby ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody a mladistvé umístěné ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Toto je nejvýznamnější propojení výdajů státu se systémem veřejného zdravotního pojištění. Z vybraného pojistného po jeho přerozdělení hradí jednotlivé zdravotní pojišťovny (které jsou veřejnoprávními institucemi) zdravotnickým zařízením péči poskytnutou jejich pojištěncům v rozsahu a za podmínek stanovených zákonem o veřejném zdravotním pojištění.
499. Veřejné zdravotní pojištění je povinné pro všechny osoby vymezené v zákoně o veřejném zdravotním pojištění. Podle ustanovení § 2 odst. 5 tohoto zákona jsou ze zdravotního pojištění vyňaty ty osoby, které nemají trvalý pobyt na území České republiky a pracují v České republice pro zaměstnavatele, kteří požívají diplomatických výhod a imunit, nebo pro zaměstnavatele v pracovním vztahu uzavřeném podle cizích právních předpisů nebo pro zaměstnavatele, kteří nemají sídlo na území České republiky, a osoby, které dlouhodobě pobývají v cizině a neplatí pojistné (v souladu s podmínkami určenými tímto zákonem). Osoby, které nesplňují podmínky účasti na veřejném zdravotním pojištění stanovené uvedeným zákonem, ale mají v České republice dlouhodobý nebo trvalý pobyt a mají zájem být zdravotně pojištěny, mohou s vybranou zdravotní pojišťovnou uzavřít tzv. smluvní zdravotní pojištění.

Vývoj výdajů na zdravotnictví

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Veřejné výdaje celkem (mld. Kč)	69,3	81,1	93,3	102,4	108,9	113,6
Poměr veřejných výdajů k HDP (%)	6,9	7,1	6,9	6,7	6,7	6,6
Celkové výdaje na zdravotnictví						
v mld. Kč¹⁾	73,5	89,6	102,4	112,4	121,5	132,3
na 1 obyvatele v Kč	7 112	8 671	9 922	10 903	11 797	12 857
V tom (v mld. Kč):						
přímé soukromé výdaje obyvatel na zdravotnictví	3,8	5,4	7,4	8,3	9,9	10,6
přímé výdaje ze státního rozpočtu	7,5	8,7	9,6	7,2	7,5	7,8
výdaje z místních rozpočtů	6,4	6,1	7,3	6,5	5,9	5,8
výdaje v systému zdravotních pojišťoven	55,8	69,4	78,1	90,1	97,3	107,5
Podíl celkových výdajů na HDP (%)	7,3	7,6	7,4	7,1	7,2	7,3

Pozn.: 1) Přímé výdaje ze státního rozpočtu očištěné o výdaje státního rozpočtu do zdravotního pojištění a do jiných veřejných rozpočtů + výdaje z místních rozpočtů + výdaje v systému zdravotních pojišťoven + odkup pohledávek zdravotnických zařízení + platby v hotovosti občanů (spoluúčast).

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

500. Za účelem prevence nemocí z povolání, pracovních úrazů i nemocí vznikajících a zhoršujících se vlivem práce a pracovních podmínek jsou všichni zaměstnavatelé povinni zajistit pro

své zaměstnance závodní preventivní péči, jejíž nedílnou součástí jsou preventivní prohlídky s cílem posoudit zdravotní způsobilosti k práci. Ze zákoníku práce⁷² i ze zákona o péči o zdraví lidu vyplývá, že zaměstnavatelé odpovídají za to, aby práce byly vykonávány pouze zaměstnanci zdravotně způsobilými.

501. Poskytování zdravotní péče je založeno na principu rovnosti, to znamená, že žádná opatření či legislativní úpravy neznevýhodňují staré občany či jiné skupiny obyvatel při poskytování zdravotní péče. Zdravotní pojištění za důchodce je hrazeno ze státního rozpočtu. Dílčí problémy této skupině obyvatelstva způsobují zvyšující se doplatky na léky (stále je však dodržována zásada, že u základních nezbytně potřebných léčivých přípravků pro příslušnou indikaci je alespoň jeden z nich plně hrazen zdravotní pojišťovnou).

Ochrana duševního zdraví v rozhlasovém a televizním vysílání a v reklamě

502. Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání²⁹⁹ v ustanovení § 5 ukládá všem provozovatelům vysílání nezařazovat v době od 6 hodin do 22 hodin pořady, které by mohly ohrozit psychický nebo morální vývoj dětí a mladistvých. Ustanovení § 4 citovaného zákona provozovatelům ukládá poskytovat objektivní a vyvážené informace nezbytné pro svobodné vytváření názorů. Ustanovení § 5 ukládá provozovatelům vysílání povinnost zajistit, aby vysílané pořady neobsahovaly podprahová sdělení. Ustanovení § 6 až 8 citovaného zákona upravují povinnosti při vysílání reklam a sponzorovaných pořadů:

- a) Ukládá provozovateli povinnost dbát na to, aby do vysílání reklam nebyly zařazeny reklamy, které podporují chování ohrožující morálku, zájmy spotřebitele nebo zájmy ochrany zdraví, psychický nebo morální vývoj. Reklamy určené dětem, nebo v nichž vystupují děti, pokud podporují chování ohrožující jejich zdraví, psychický nebo morální vývoj.
- b) Reklamy musí být rozeznatelné a zřetelně oddělené od ostatních pořadů.
- c) Provozovatelé jsou povinni zabezpečit, aby zadavatel reklamy nemohl jakýmkoli způsobem uplatňovat vliv na obsah pořadů nebo na programovou skladbu. Časový rozsah reklam a jejich zařazování do pořadů je přesně stanoven zákonem.

503. Zákon o regulaci reklamy³⁰⁰ zakazuje reklamu založenou na podprahovém vnímání člověka, reklamu na léčivé prostředky a prostředky zdravotnické techniky, které nejsou v ČR registrovány nebo schváleny nebo jejichž výdej je vázán na lékařský předpis, případně léčivé přípravky obsahující omamné, psychotropní a ostatní návykové látky; reklama dále nesmí obsahovat údaje vedoucí k mylnému hodnocení vlastního zdravotního stavu apod.

504. Zvlášť je zákonem o regulaci reklamy upravena reklama na tabákové výrobky. Podle ustanovení § 3 tohoto zákona reklama na tabákové výrobky nesmí být zaměřena na nezletilé osoby a nesmí nabádat ke kouření. Navíc musí reklama obsahovat zřetelný text, který varuje před zdravotními následky kouření. Reklama tabákových výrobků nesmí být zařazena do televizního a rozhlasového vysílání mezi 6. a 22. hodinou. Ustanovení § 4 zákona o regulaci reklamy omezuje také reklamu na alkoholické nápoje: nesmí být zaměřena na nezletilé osoby a nesmí nabádat k nemírnému či jinak škodlivému užívání alkoholických nápojů.

²⁹⁹ Zákon č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

³⁰⁰ Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, ve znění pozdějších předpisů.

2. Státy, smluvní strany Paktu, učiní opatření k dosažení plného uskutečnění tohoto práva, která budou zahrnovat:

a) opatření ke snížení počtu potratů a kojenecké úmrtnosti a opatření ke zdravému vývoji dítěte;

505. V České republice je negativní demografický vývoj patrný zejména v poklesu porodnosti (živě narozených). Počet zemřelých již v roce 1996 překročil počet narozených; přirozený úbytek obyvatelstva není vyrovnáván imigrací. Je pozitivní, že klesá kojenecká a novorozecká úmrtnost: v roce 1998 klesla na polovinu úmrtnosti z roku 1992. Pozitivní je i trvalý pokles umělých přerušování těhotenství, přestože lze předpokládat souvislost s poklesem porodnosti a zaznamenaných těhotenství (viz dále).

Narození

Rok	Narození celkem	Narození		Narození	
		živě	mrtvě	v manželství	mimo manželství
1994	106 915	106 579	336	91 345	15 570
1995	96 397	96 097	300	81 384	15 013
1996	90 763	90 446	317	75 396	15 367
1997	90 930	90 657	273	74 736	16 194
1998	90 829	90 535	294	73 545	17 284

Zdroj: Český statistický úřad

506. Druhá věta článku 6 odst. 1 Listiny zní: *Lidský život je hoden ochrany již před narozením.*

Tato věta vyjadřuje morální, nikoli právní kvalitu. Neřeší problém zákazu či povolení umělého přerušování těhotenství, tj. problém, zda jde o legitimní rozhodovací pravomoc lékaře, státu, matky, otce, obou potenciálních rodičů či nikoho. Podmínky, za nichž umělé přerušování těhotenství možné je, jsou stanoveny v zákoně o umělém přerušování těhotenství a související vyhlášce ministerstva zdravotnictví, která zákon provádí³⁰¹.

507. Podle ustanovení § 4 zákona o umělém přerušování těhotenství *se ženě uměle přeruší těhotenství, jestliže o to písemně požádá, nepřesahuje-li těhotenství dvanáct týdnů a nebrání-li tomu jiné zdravotní důvody.* Podle ustanovení § 5 citovaného zákona lze také ženě *uměle přerušit těhotenství ze zdravotních důvodů s jejím souhlasem nebo z jejího podnětu, jestliže je ohrožen její život nebo zdraví nebo zdravý vývoj plodu nebo jestliže jde o geneticky vadný vývoj plodu.* Ženě, která nedovršila šestnáct let lze uměle přerušit těhotenství jen se souhlasem zákonného zástupce, je-li těhotenství přerušeno ženě mezi šestnáctým a osmnáctým rokem věku, vyrozumí o tom zdravotnické zařízení jejího zákonného zástupce.

508. Pokles počtu umělých potratů umožnila i dostupnost moderních, účinných a bezpečných antikoncepčních prostředků. V letech 1992 až 1997 vzrostl podíl registrovaných žen v plodném věku užívajících pod dohledem lékaře některý druh antikoncepce z 21,1 procent na 37,8 procent, z toho hormonální 29,1 procent. Meziroční přírůstek podílu žen používajících antikoncepci v letech 1996 až 1997 činil 2,8 procentního bodu. Dosud však antikoncepce není bezplatná a je jen malým podílem hrazena ze zdravotního pojištění.

³⁰¹ Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušování těhotenství.

Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 75/1986 Sb., kterou se provádí zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušování těhotenství.

Potraty

Rok	Celkem potratů ¹⁾	z toho		
		umělá přerušeni těhotenství	samovolné potratty	ostatní potraty
1994	67 434	54 836	11 109	11
1995	61 590	49 531	10 571	12
1996	59 962	48 086	10 296	20
1997	56 973	45 022	10 392	7
1998	55 654	42 959	11 128	12

1) včetně mimoděložních těhotenství

Zdroj: Český statistický úřad, 1999

509. Podpora plánování rodičovství je jednou z oblastí Národního programu zdraví²⁹⁴, který průběžně naplňuje ministerstvo zdravotnictví. V něm jsou zahrnuty i otázky související: používání antikoncepce, osvěta týkající se rizik umělého přerušeni těhotenství (důraz je kladen zejména na včasnost zákroku - tzv. miniinterupce, to jest do osmi týdnů od početí), působeni na ženy v problémových sociálních skupinách a etnických minoritách, s důrazem na oddálení první gravidity do věku právní dospělosti.
510. Problematikou rodiny se zabývá také nestátní organizace **Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu**. Tato společnost má od roku 1997 status plnoprávního členství v Mezinárodní federaci plánovaného rodičovství³⁰², prosazující práva zaručená Chartou sexuálních a reprodukčních práv této federace. Charta navazuje na mezinárodní dokumenty o lidských právech významné pro sexuální a reprodukční zdraví, včetně programů Mezinárodní konference o populaci a rozvoji (ICPD, 1994), Akční platformy IV. světové konference o ženách v Pekingu (FWCW, 1995) a dalších dokumentů OSN. Společnost provozuje telefonickou poradnu pro plánované rodičovství, hlavně o způsobech spolehlivé antikoncepce, nabízí pomoc v řešení naléhavých a krizových situací. Projekt poradny finančně podporuje ministerstvo zdravotnictví při uskutečňování Národního programu zdraví.
511. Problémem je podle Společnosti pro plánování rodiny právní úprava prováděni dobrovolné sterilizace v platném zákoně o zdraví lidu³⁰³, a ve směrnici ministerstva zdravotnictví z roku 1972. Dobrovolnou sterilizaci - na vlastní žádost - mohou podstoupit ženy pouze ze zdravotních důvodů. Mezi ně je zahrnuta také podmínka čtyř žijících dětí nebo tří dětí a věku ženy nejméně 35 let. Žádost posuzuje odborná komise. Tato podmínka je podle vyjádření Společnosti diskriminující³⁰⁴.
512. Ministerstvo zdravotnictví zajišťuje dva programy týkající se ochrany zdraví žen a dívek. Jsou to: Program zdravého sexuálního života a Národní perinatologický program, které zahrnují péči o ženu před plánovaným početím, péči o těhotnou ženu a vyvíjející se plod, včetně péče při porodu a péče o novorozence v prvních dnech po narození.
513. Základním ukazatelem péče o zdraví dětí je **kojenecká úmrtnost**, kde Česká republika dosáhla snížení pod 10 promile již v roce 1992, a to na hodnotu 9,9 promile. V roce 1997 byla kojenecká úmrtnost 5,9 promile a odpovídá úrovni států Evropské unie. Na kojeneckou úmrtnost má vliv nízká porodní hmotnost novorozenců. Podíl novorozenců s hmotností do 2 500 g na celkovém počtu živě narozených dětí činí asi 6 procent, ovšem podíl na celkovém počtu zemřelých kojenců se pohybuje kolem 60 procent.

³⁰² International Planned Parenthood Federation - IPPF

³⁰³ Zákon č. 20/1996 Sb., o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

³⁰⁴ Charta sexuálních a reprodukčních práv IPPF (1997), str. 6. Společnost pro plánování rodiny, Praha.

514. Nejčastější příčinou kojenecké úmrtnosti jsou některé stavy vzniklé v perinatálním období, které způsobují přes polovinu úmrtí kojenců. Druhou nejčastější příčinou kojenecké úmrtnosti jsou vrozené vady, deformace a chromozomální abnormality. V roce 1997 bylo hlášeno 2 680 dětí s vrozenou vadou zjištěnou do jednoho roku věku dítěte, což je proti roku 1996 nárůst o 18 procent. V porovnání počtu vad u dívek a chlapců lze říci, že více vad se vyskytuje u chlapců. Nejčastější vadou jsou vrozené vady srdce. Díky zlepšování úrovně prenatální diagnostiky se snižuje výskyt některých vrozených vad v novorozenecké populaci. Jsou to zejména rozštěpy nervového systému, defekty stěny břišní, některé závažné srdeční vady, vady urogenitálního systému a chromozomálně podmíněné vady (především Downův syndrom). I přes dosažené úspěchy se vrozené vady podílí 25 procenty na celkovém počtu zemřelých kojenců.

Zemřelí kojenci v České republice podle stáří

Stáří při úmrtí	Absolutně ¹⁾				Na 1000 živě narozených			
	1990	1996	1997	1998	1990	1996	1997	1998
den 0	236	73	62	66	1,8	0,8	0,7	0,7
do 7 dnů	753	224	186	175	5,8	2,5	2,1	1,9
do 28 dnů	1003	347	326	289	7,7	3,8	3,6	3,2
do 1 roku	1410	547	534	472	10,8	6,0	5,9	5,2

Pozn.: 1) kumulativní součty

Zdroj: Český statistický úřad

515. V prenatálním období je žena vyšetřena u fyziologického těhotenství desetkrát, u rizikových a patologických těhotenství častěji dle potřeby. Ultrazvukové vyšetření u fyziologického těhotenství se provádí dvakrát (ve 20. a 32. týdnu), u rizikových a patologických těhotenství častěji. Četnost a obsah prohlídek v prenatálním období je stanoven vyhláškou o dispenzární péči³⁰⁵. Tato péče je hrazena z veřejného zdravotního pojištění.

516. Zdravotní stav dětské populace v České republice se přes dobrou úroveň zdravotnické péče o tuto skupinu obyvatelstva výrazně nezlepšuje. Není patrný pokles nemocnosti dětí a mladistvých, neklesá počet dispenzarizovaných (stoupá počet vrozených vývojových vad, alergických onemocnění, včetně astma bronchiále, trvá nárůst onemocnění nervového systému, mentální retardace a závažných poruch chování). Za nejzávažnější příčiny tohoto stavu považujeme znečištěné životní prostředí, hlavně v průmyslových aglomeracích, nesprávnou životosprávu, poměrně značně stoupá i počet závažných úrazů u dětí.

517. Od roku 1990 se zvyšuje procento mladistvých, ale i dětí, které mají **zkušenosti s drogami**, nebo jsou již na nich závislé. Rovněž stoupá mezi mládeží nikotinismus a alkoholismus. Mezi rizikovou populací nejčastěji experimentující s ilegálními drogami patří mládež ve věku od 15 do 19 let. Z epidemiologických studií vyplývá, že přibližně jedna třetina středoškolské mládeže již má zkušenost (byť jednorázovou) s nealkoholovou drogou. Průměrný věk nových problémových uživatelů v době jejich první návštěvy je sice 20,6 let, ale z nově evidovaných uživatelů 12,7 procent potvrdilo první zkušenost s drogou před dosažením 15 roku věku, ve skupině do 19 let tento podíl činil 74 procent³⁰⁶.

518. Koordinaci přístupu k řešení problémů s drogami na ústřední úrovni státní správy zajišťuje Meziresortní protidrogová komise vlády České republiky, v jejímž čele je předseda vlády a členy ministři vnitra, obrany, spravedlnosti, zdravotnictví, školství, mládeže a tělovýchovy, a ministr práce a sociálních věcí. V únoru 1998 schválila vláda Koncepti a program protidro-

³⁰⁵ Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 60/1997 Sb., o dispenzární péči.

³⁰⁶ Zpráva o stavu a vývoji ve věcech drog v České republice za rok 1998, kterou zpracovala Meziresortní protidrogová komise na základě podkladů věcně příslušných ministerstev.

gové politiky na období let 1998 až 2000³⁰⁷, z níž vyplývají úkoly pro jednotlivé resorty i orgány místní správy a samosprávy. Důraz je kladen nejen na metody a prostředky represe, ale - a to zejména u dětí a mladistvých - na prevenci. Protidrogová politika je financována prostřednictvím věcně příslušných ministerstev a jejich dotačních programů a dále z rozpočtové kapitoly Všeobecná pokladní správa prostřednictvím okresních a městských úřadů formou účelových dotací. Databáze léčebně/kontaktních center registrovala koncem roku 1998 celkem 237 zařízení, vykazujících jako součást své činnosti kontakt s uživateli drog. Celkový počet nově evidovaných klientů (bez rozlišení věku) v roce 1998 byl 3 858 osob, v roce 1997 to bylo o 726 osob méně.

519. **O dětské a dorostové závažné nemocnosti** vypovídají statistické údaje jednak o hospitalizaci a jednak o dispenzarizaci. Podíl dětských pacientů na celkovém počtu případů hospitalizace v roce 1997 činil 16,5 procent. Bylo zaznamenáno 345 tisíc hospitalizací (včetně fyziologických novorozenců) od 0 do 14 let, což je 19 případů na 100 dětí. Ve věku 15 do 19 let bylo v roce 1997 hospitalizováno 90 000 případů (11 dorostenců na 100 obyvatel).
520. Nejčastější příčinou hospitalizace u dětí ve věku 0 až 1 rok jsou stavy vzniklé v prenatálním období (činí 15 % hospitalizací v tomto věku), dále následují nemoci dýchacích cest (s podílem 8 %). Ve skupině 1 až 4 roky a 5 až 9 let jsou jednoznačně nejčastějším důvodem hospitalizace nemoci dýchací soustavy (tvoří zhruba 40 % hospitalizací), dále pak následují úrazy a otravy (s podílem 12 %). U dětí ve věku 10 až 14 let jsou na prvním místě úrazy a otravy (téměř 20 %). Na třetím místě jsou u všech dětí nemoci trávicího ústrojí. V dorostovém věku jsou nejčastější příčinou hospitalizace opět úrazy.
521. Dalším zdrojem informací o nemocnosti je dispenzarizace. Nejčastěji jsou děti dispenzarizovány pro nemoci nervové soustavy a smyslových orgánů, hlavně pro poruchy vidění až slepoty, dále jsou to nemoci dýchací soustavy (hlavně astma bronchiále), dále pak nemoci kůže a podkožního vaziva (hlavně ekzémy). U dorostu je jako třetí v pořadí okruh onemocnění svalové a kosterní soustavy.
522. V České republice pokračuje rozvoj vyšetřovacích metod (např. byla uvedena do provozu magnetická rezonance pro dětské pacienty). Vznikají vysoce specializovaná centra pro léčbu dětí v oborech kardiologie, neurologie, traumatologie, perinatologie a onkologie. Značného pokroku bylo dosaženo v transplantologii dětí – provádějí se transplantace ledvin, srdce i u malých dětí, plic a jater. Zavedením nových léčebných postupů v onkologii dochází v posledních letech k postupnému snižování úmrtnosti na zhoubné novotvary. Zatímco v roce 1991 zemřelo 12 chlapců a 6 dívek (na 100 000 chlapců a dívek), v roce 1996 to bylo 6 chlapců a 4 dívky.
523. Zdravotní péče dětem a dorostu je hrazena z veřejného zdravotního pojištění v rozsahu stanoveném zákonem o veřejném zdravotním pojištění³⁰⁸. Za děti a mladistvé platí veřejné zdravotní pojištění stát. U zvláštních dětských zařízení (kojenecké ústavy a dětské domovy do tří let věku) je zdravotní péče hrazena z rozpočtu zřizovatele.
524. Z rozpočtu ministerstva zdravotnictví jsou ve výjimečných případech částečně hrazeny operační výkony, které nelze v tuzemsku provádět. Jsou to především transplantace orgánů a kostní dřeně u dětí a mladistvých. V roce 1998 a 1999 bylo z rozpočtu ministerstva zdravotnictví na tyto účely vydáno více než 19 milionů Kč. Na tyto operace jsou prostředky získávány také veřejnými sbírkami finančních darů od fyzických a právnických osob.

³⁰⁷ Usnesení vlády ČR ze dne 23. února 1998 č. 111, o Koncepci a programu protidrogové politiky na období 1998 - 2000.

³⁰⁸ Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

525. Dále jsou z rozpočtu hrazena i některá **očkovaní**. Rozsah a zásady povinného očkování stanoví vyhláška o očkování proti přenosným nemocem³⁰⁹. Úhrada očkování se provádí podle zákona o zdravotním pojištění.
526. Zmíněná vyhláška zahrnuje **povinné pravidelné očkování** dětí trivakcinou proti záškrtu, tetanu a dávivému kašli, trivakcinou proti spalničkám, zarděnkám a příušnicím a vakcinou proti přenosné dětské obrně a tuberkulóze. Dále vyhláška rozlišuje očkování zvláštní, které se provádí u osob, které jsou při své profesi vystaveny vyššímu riziku nákazy. Patří sem očkování zdravotnických pracovníků proti TBC a virové hepatitidě typu B. Dále vyhláška rozlišuje očkování mimořádné (např. proti chřipce u zdravotně stigmatizovaných osob), očkování při úrazech (proti tetanu), očkování proti vzteklině a očkování při cestách do ciziny (proti žluté zimnici). Bezpečnost používaných očkovacích látek je dána zákonem o léčivech³¹⁰.
527. K 30. červnu 1999 bylo na území České republiky registrováno celkem 411 **případů infekce HIV**. U 124 z nich bylo k uvedenému datu diagnostikováno plně rozvinuté onemocnění AIDS, u 77 pacientů s AIDS onemocnění již skončilo úmrtím. Ke stejnému datu bylo v České republice registrováno celkem 35 případů HIV pozitivitu u gravidních žen, které porodily celkem 25 dětí (v 1 případě dvojčata, v 9 případech bylo na žádost matky těhotenství uměle ukončeno, v jednom případě došlo ke spontánnímu abortu). 19 dětí již bylo diagnostikováno jako HIV negativní, dalších 5 k výše uvedenému datu nedosáhlo věku dvou let, kdy je možno s definitivní platností o statusu HIV dítěte rozhodnout, u jednoho dítěte byla HIV pozitivita prokázána.
528. V roce 1991 schválila vláda **Národní program prevence AIDS**³¹¹, z něhož vycházel také střednědobý plán řešení problematiky HIV/AIDS v ČR, zpracovaný pro období let 1993 až 1997. V rámci plánu bylo dosaženo, mimo jiné, zajištění anonymního, bezplatného a snadno dostupného testování HIV protilátek v široké síti odběrových a testovacích míst, vytvoření mnoha místních a jedné národní linky pomoci AIDS a několika poraden AIDS. Zvýšil se také podíl nestátních neziskových organizací na programu, byly zahájeny programy zdravotní výchovy s využíváním vrstevníků („peer programy“), zejména pro mladé lidi. Problematika prevence sexuálně přenosných nemocí a AIDS byla zahrnuta do platných vyučovacích osnov. Byly také zahájeny programy pregraduálního a postgraduálního vzdělávání pedagogů v problematice HIV/AIDS a sexuální výchovy ve spolupráci s ministerstvem zdravotnictví, školství a nestátními neziskovými organizacemi.
529. V současné době platí národní program řešení problematiky HIV/AIDS v České republice v období let 1998 až 2002. Mezi hlavní úkoly tohoto programu patří zejména:
- podpora bezpečnějšího sexu,
 - poskytování informací o perinatálním přenosu HIV,
 - zajištění poradenství u žen HIV pozitivních,
 - poskytování poradenství ohledně prevence HIV všem gravidním ženám, včetně nabídnutí vyšetření anti-HIV,
 - mediální kampaně na úrovni národní a regionální, zaměřené na širokou veřejnost, s cílem dosáhnout zvýšení znalostí o významu bezpečnějšího pohlavního styku v prevenci HIV/AIDS a změny sexuálního chování, s využitím odborných článků, besed, výchovných akcí, televizních a rozhlasových šotů atd.

³⁰⁹ Vyhláška ministerstva zdravotnictví ČR č. 48/1991 Sb., o očkování proti přenosným nemocem, ve znění pozdějších předpisů.

³¹⁰ Zákon č. 79/1997 Sb., o léčivech a o změnách a doplnění některých souvisejících zákonů.

³¹¹ Usnesení vlády ČR ze dne 20 února 1991 č. 47, Národní program prevence AIDS.

530. **Ochrana dětí před používáním návykových látek.** Dle ustanovení § 218 trestního zákona¹⁷ je podávání alkoholických nápojů osobám mladším 18 let trestné. Ustanovení § 4 odst. 1 zákona o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi³¹², zakazuje prodávat nebo podávat alkoholické nápoje, anebo jinak umožňovat jejich požívání osobám mladším 18 let. Zakazuje současně prodávat tabákové výrobky osobám mladším 16 let. Podle ustanovení § 4 odst. 3 citovaného zákona mohou územní orgány státní správy ve svých územních obvodech omezit nebo zakázat prodej návykových látek nebo výrobků je obsahujících v prodejnách osobám mladším 18 let. Podle ustanovení § 5 citovaného zákona každý, kdo prodává nebo podává alkoholické nápoje, je povinen odeprít jejich prodej osobě, o níž lze mít pochybnost, že splňuje podmínku věku, pokud ji neprokáže úředním dokladem. Dodržování všech uvedených zákazů jsou povinni dbát také zákonní zástupci nezletilých.

b) zlepšení všech stránek vnějších životních podmínek a průmyslové hygieny;

531. Životní podmínky zahrnují především stav životního prostředí, které charakterizuje kvalita resp. čistota těch složek životního prostředí, které mají pro život jedince zásadní význam: ovzduší a vody, přírody a krajiny. Právo na příznivé životní prostředí zaručuje článek 35 Listiny:

(1) Každý má právo na příznivé životní prostředí.

(2) Každý má právo na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů.

(3) Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.

532. Právo na informace o životním prostředí upravuje podrobně stejnojmenný zákon³¹³, který současně pověřuje ministerstvo životního prostředí a ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy spoluprací při osvětě, vzdělávání a výchově k ochraně životního prostředí. V prosinci 1999 proto resorty uzavřely dvoustrannou dohodu, která upravuje rozdělení svěřených kompetencí v této oblasti³¹⁴. Ministerstvo životního prostředí koordinuje práci při přípravě "Státního programu environmentální osvěty, vzdělávání a výchovy České republiky", který předloží vládě do konce roku 2000. Dokument bude navazovat na "Státní politiku životního prostředí"³¹⁵ a "Souhrnnou koncepci resortu pro osvětu, vzdělávání, výchovu a informování veřejnosti v záležitostech životního prostředí", jejíž významnou přílohou je "Přehled zajištění environmentální osvěty, vzdělávání a výchovy v zemích Evropské unie a v některých dalších zemích světa"³¹⁶.

533. **Ochrana vod** zajišťuje tzv. vodní zákon³¹⁷. Zejména se jedná o ustanovení části třetí zákona *Ochrana vod*, která upravují územní ochranu vod prostřednictvím oblastí přirozené akumulace vod, ochranných pásem vodních zdrojů a vodárenských toků a jejich povodí. Dále je v této části upravena ochrana jakosti povrchových a podzemních vod a zásobování obyvatelstva pitnou vodou. V současné době se připravuje nový vodní zákon, jehož návrh by měl být předložen vládě v prvním čtvrtletí roku 2000. V roce 1999 přijala vláda nové nařízení

³¹² Zákon č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, ve znění pozdějších předpisů.

³¹³ Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí.

³¹⁴ Meziresortní dohoda o spolupráci v oblasti environmentální osvěty, vzdělávání a výchovy mezi ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a ministerstvem životního prostředí, podepsána ministry dne 8. prosince 1999.

³¹⁵ Usnesení vlády ze dne 14. dubna 1999 č. 323, o Státní politice životního prostředí.

³¹⁶ Uvedené dokumenty jsou v plném znění zveřejněny na internetové stránce ministerstva životního prostředí.

³¹⁷ Zákon č. 138/1973 Sb., o vodách (vodní zákon), ve znění pozdějších předpisů.

k provedení zákona o vodách č. 82/1999 Sb., kterým se stanoví ukazatele a hodnoty přípustného stupně znečištění vod.

Veřejné vodovody a veřejné kanalizace (údaje v %)

	1990	1994	1995	1996	1997	1998
Podíl obyvatel zásobovaných pitnou vodou z veřejných vodovodů	83,2	85,5	85,8	86,0	86,0	86,2
Podíl obyvatel bydlících v domech napojených na veřejnou kanalizaci	72,6	73,0	73,2	73,3	73,5	74,4
Podíl čištěných odpadních vod	72,6	82,2	89,5	90,3	90,9	91,3

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

534. **Ochrana ovzduší** zajišťuje především zákon o ovzduší³¹⁸ a zákon o ochraně ozónové vrstvy Země³¹⁹. Z hlediska ochrany obyvatelstva před neúměrně znečištěným ovzduším má význam především stanovení přípustné úrovně znečištění prostřednictvím imisních, emisních a depozičních limitů podle ustanovení § 14 zákona o ovzduší, zvláštní ochrana ovzduší prostřednictvím oblastí vyžadujících zvláštní ochranu ovzduší podle ustanovení § 15 zákona o ovzduší a opatření k řešení smogové situace podle ustanovení § 16 tohoto zákona. Zmíněná ustanovení zákona provádí tyto předpisy:

- a) vyhláška ministerstva životního prostředí, kterou se vymezují oblasti vyžadující zvláštní ochranu ovzduší a stanoví zásady vytváření a provozu smogových regulačních systémů a některá další opatření k ochraně ovzduší³²⁰;
- b) opatření Federálního výboru pro životní prostředí k zákonu o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami³²¹.

535. Ministerstvo životního prostředí připravuje nový zákon o ochraně ovzduší a ozónové vrstvy Země. Návrh věcného záměru tohoto zákona předloží vládě v prvním čtvrtletí roku 2000, zákon by měl být předložen vládě a nabýt účinnosti během druhé poloviny roku 2001.

536. Pro ochranu ovzduší bude mít význam i připravovaný zákon o integrované prevenci a omezení znečištění, který bude v souladu s právem Evropských společenství. Společně s připravovaným zákonem o ochraně ovzduší a ozónové vrstvy Země bude nově řešit otázku znečišťování ovzduší velkými průmyslovými podniky. Návrh věcného záměru předloží ministr životního prostředí vládě ve druhém čtvrtletí roku 2000.

537. **Ochrana přírody a krajiny**, to znamená ochranu genofondu volně žijících živočichů a plně rostoucích rostlin, jakož i ekologické vyváženosti krajiny jako přírodního celku, zabezpečuje zákon o ochraně přírody a krajiny a prováděcí vyhláška k tomuto zákonu³²². Tyto právní předpisy jsou v současnosti vyhodnocovány z hlediska jejich kompatibility s právem Evrop-

³¹⁸ Zákon č. 389/1991 Sb., o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami (zákon o ovzduší), ve znění pozdějších předpisů.

³¹⁹ Zákon č. 86/1995 Sb., o ochraně ozónové vrstvy Země.

³²⁰ Vyhláška ministerstva životního prostředí č. 41/1992 Sb., kterou se vymezují oblasti vyžadující zvláštní ochranu ovzduší a stanoví zásady vytváření a provozu smogových regulačních systémů a některá další opatření k ochraně ovzduší, ve znění pozdějších předpisů.

³²¹ Opatření Federálního výboru pro životní prostředí č. 33/1991 Sb., k zákonu č. 309/1991 Sb., o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami, ve znění pozdějších předpisů.

³²² Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů, a prováděcí vyhláška ministerstva životního prostředí České republiky č. 395/1992 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

ské unie a ministerstvo životního prostředí připravuje v této souvislosti jejich novelizaci, jak stanovil i Státní program ochrany přírody a krajiny v České republice³²³.

538. V dokumentu "Dopravní politika České republiky"³²⁴ je stanoven jako prvořadý cíl zabezpečit stabilizaci a postupně snižovat negativní účinky dopravy a dopravního provozu na stav životního prostředí. To povede ke zvýšené ochraně zdraví lidské populace a ekosystémů, k minimalizaci využívání přírodních zdrojů a fosilních paliv spolu s naplňováním požadavků na bezpečnost a vyšší mobilitu obyvatel ve společnosti. Dále bude podporován rozvoj dopravních systémů příznivých životnímu prostředí (snižujících spotřebu energie, omezujících produkci emisí znečišťujících ovzduší i hladiny hluku, s nižšími nároky na zábor území a s nižšími riziky kontaminace vod a půdy). To znamená podporovat veřejnou a integrovanou dopravu, hromadnou a kombinovanou dopravu nákladů, dopravní systémy příznivé životnímu prostředí, obměnu vozidlového parku, zpříšňování emisních limitů, rozvoj dopravní infrastruktury - zejména silničních obchvatů měst a obcí, zkvalitnění pohonných hmot a jiné.
539. Pro ochranu lidského zdraví je dále významná příprava zákona o nakládání s geneticky modifikovanými organismy a produkty, který bude upravovat problematiku dosud českým právním řádem neřešenou. Návrh zákona předložil ministr životního prostředí vládě České republiky v listopadu roku 1999.
540. Významnými prvky ovlivňujícími kvalitu životního prostředí je **způsob zacházení s odpady** a metody jejich likvidace a ochrana před znečišťováním, zejména velkými průmyslovými zařízeními.
541. Omezování produkce odpadů a způsob nakládání s nimi řeší zákon o odpadech³²⁵. Ten řeší i problematiku nebezpečných odpadů a prozatím i problematiku obalů a odpadů z obalů. Mezi základní povinnosti každého patří podle ustanovení § 3 tohoto zákona předcházení vzniku odpadů, omezování jejich množství a jejich nebezpečných vlastností. Zákon stanoví pravidla, podle kterých je možno s odpady nakládat (využívat je, zneškodňovat, upravovat, skladovat, přepravovat, třídít apod.). K provedení tohoto zákona vydala vláda v roce 1999 nařízení, kterým se stanoví seznam výrobků a obalů, na něž se vztahuje povinnost zpětného odběru, a podrobnosti nakládání s obaly, obalovými materiály a odpady z použitých výrobků a obalů³²⁶. Problematická je dosud vymahatelnost povinnosti producentů třídít vyprodukovaný odpad.
542. Ministerstvo životního prostředí připravuje nový zákon o odpadech, který předloží podle plánu legislativních prací vládě ve druhém čtvrtletí roku 2000, rovněž připravuje zákon o obalech a obalových odpadech, který bude předložen vládě v roce 2001. Účinnost obou zákonů se předpokládá od roku 2002.
543. Z hlediska omezování negativních vlivů některých činností (velkých průmyslových zařízení apod.) na životní prostředí má zásadní význam **zákon o posuzování vlivů na životní prostředí**³²⁷. Nový zákon o posuzování vlivů na životní prostředí, který předložil ministr pro životní prostředí vládě k projednání na konci roku 1999, nabude účinnosti pravděpodobně již v polovině roku 2000. Tento zákon by měl být již plně v souladu s právními předpisy Evropských společenství, stejně tak jako s Úmluvou o přístupu k informacím, o účasti veřejnosti na rozhodování a o právní ochraně v záležitostech životního prostředí (tzv. Aarhuská úmluva), k jejíž ratifikaci se Česká republika chystá v roce 2000.

³²³ Usnesení vlády ze dne 17. června 1998 č. 415, Státní program ochrany přírody a krajiny v České republice.

³²⁴ Schválen usnesením vlády ze dne 17. června 1998 č. 413, o dopravní politice České republiky.

³²⁵ Zákon č. 125/1997 Sb., o odpadech, ve znění zákona č. 167/1998 Sb.

³²⁶ Nařízení vlády č. 31/1999 Sb., kterým se stanoví seznam výrobků a obalů, na něž se vztahuje povinnost zpětného odběru, a podrobnosti nakládání s obaly, obalovými materiály a odpady z použitých výrobků a obalů.

³²⁷ Zákon č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí.

544. Z hlediska vlivů na životní prostředí bude mít nesporný význam monitorování skutečných dopadů konkrétního projektu (např. velkého průmyslového zařízení) na životní prostředí, které návrh nového zákona předpokládá. Ministerstvo životního prostředí také připravuje návrh nového zákona o integrované prevenci a omezování znečištění, jehož smyslem je omezit znečišťování způsobované výrobními činnostmi a který bude mít zásadní význam při uvádění do provozu a při kontrole provozu různých výrobních zařízení (průmyslových i zemědělských). Povolení k provozu udělované na dobu určitou by mělo být založeno především na nejlepší dostupné technologii a dodržení stanovených emisních limitů.
545. K výraznému ovlivňování všech subsystémů dotčené krajiny dochází také **v průběhu těžby**. Těmto negativním dopadům čelí organizace důlního průmyslu na základě horního zákona³²⁸ programy sanací a rekultivací. Území postižené následky důlní činnosti se tak navrácí a začleňuje zpět do krajiny.
546. Celá těžbou devastovaná území jsou tak systematicky rekultivačně transformována do podoby nových polí, ovocných sadů, lesních porostů a parků, nových vodních toků a nádrží a rekreačních areálů. Mimo vlastní finanční prostředky důlních společností (jež jsou vynaloženy na sanace a rekultivace ze zákona) se na této technicky, časově a finančně náročné činnosti podílí stát neinvestičními dotacemi ze státního rozpočtu. V období let 1994 až 1996 poskytl stát ze svého rozpočtu na likvidace starších narušení krajiny 2 585 milionů Kč, ve stejném období vynaložily důlní společnosti na sanace a rekultivace 1 560 milionů Kč.
547. V oblasti životního prostředí musí Česká republika v průběhu příprav na přijetí do Evropské unie významně změnit stávající právní předpisy a přizpůsobit současný systém ochrany požadavkům Unie. Odhadované investice na provedení těchto změn činí 250 miliard Kč. Z těchto důvodů bude pravděpodobně Česká republika v sedmi případech týkajících se životního prostředí žádat o několik přechodných období - odkladů plnění členských povinností Evropské unie i po datu předpokládaného přijetí republiky za člena v roce 2003: v oblasti ochrany vod, nakládání s odpady, průmyslového znečištění i ochrany přírody³²⁹.
548. Důležitý nedostatek spatřuje Evropská komise ve stále chybějícím novém zákonu o odpadech, o ochraně vod a posuzování vlivu staveb na životní prostředí. První dva zákony ministerstvo životního prostředí teprve připravuje (předložit vládě by je mělo v roce 2000), návrh zákona o posuzování vlivů na životní prostředí projednává Poslanecká sněmovna a v druhé polovině roku 2000 by měl nabýt účinnosti.
549. Žádosti o odklad plnění členských povinností se proto budou vztahovat k tomu, že:
- a) ne všechny obce nad dva tisíce obyvatel budou mít čistírnu odpadních vod,
 - b) republika nebude recyklovat dostatečné množství odpadů,
 - c) ve vodě stékající ze zemědělských ploch bude příliš mnoho dusičnanů,
 - d) republika nestačí přeregistrovat evropskou síť chráněných území podle kritérií unie,
 - e) podniky nesplní požadavek, aby používaly dostupnou technologii, která je nejšetrnější k životnímu prostředí,
 - f) podniky nesplní limity na vypouštění škodlivin (například těžkých kovů) do řek,

³²⁸ Zákon č. 44/1988 Sb., o využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění pozdějších předpisů.

³²⁹ Zpráva Evropské komise z roku 1999 o pokroku České republiky v přijímání ekologických norem konstatuje, že její zákony týkající se životního prostředí a průmyslové hygieny republiky odpovídají přes odchylky v detailech kvalitativně normám Evropského společenství. Na druhé straně Evropská komise kritizuje pomalé přijímání dalších potřebných norem a zejména pomalé vytváření institucí, které dodržování zákonů prosazují a odpovídajícím způsobem penalizují jejich porušování. Současně zpráva konstatuje, že náprava tohoto stavu bude finančně velmi náročná, a to především na prostředky plynoucí z veřejných zdrojů. Harmonizace legislativy a vytvoření potřebného institucionálního rámce by mělo být provedeno k datu předpokládaného vstupu do Evropské unie, tj. k 1. lednu 2003.

g) v některých případech nebudou dodrženy zpřísněné limity u dvou chemických látek (olovo, 1,2-dichlorethan) v pitné vodě u spotřebitele.

Výdaje na životní prostředí z veřejných zdrojů (v mld. Kč běžných cen)

Zdroje financování	1994	1995	1996	1997	1998
Celkem	13,7	14,9	13,9	9,2	9,2
v tom: Státní fond životního prostředí	3,6	4,9	4,7	3,4	2,3
Státní rozpočet	10,0	9,2	8,3	4,4	4,7
Fond národního majetku	0,1	0,8	0,9	1,4	2,2

Zdroj: Český statistický úřad, 1999

550. Pokrok učinila Česká republika v roce 1997 přijetím zákona o mírovém využívání atomové energie a ionizujícího záření (atomový zákon)³³⁰. Ten tvoří legislativní rámec pro bezpečný provoz jaderných zařízení a určen správní orgán odpovědný za bezpečné nakládání s radioaktivními odpady - Správa úložišť radioaktivních odpadů. Stát formou dotace prostřednictvím ministerstva průmyslu a obchodu finančně zajišťuje svoz, likvidaci a uložení radioaktivních odpadů ze zdravotnických zařízení, vědeckých institucí a průmyslových podniků (tzv. institucionální radioaktivní odpady). Pro zvýšení bezpečnosti jaderných elektráren jsou státem rovněž prostřednictvím ministerstva průmyslu a obchodu financovány výzkumné úkoly a dále jsou financovány i práce v rámci havarijní připravenosti státu pro případ jaderné havárie. Objemově největší je podíl finanční účasti státu na odstraňování ekologických škod po těžbě uranu. Dotace jsou poskytovány státnímu podniku Diamo. Zajištění jaderné bezpečnosti a radiační ochrany jaderných zařízení při jejich uvádění do provozu a při jejich provozu je upraveno vyhláškou Státního úřadu pro jadernou bezpečnost č. 106/1998 Sb.

551. Ministerstvo zdravotnictví podporuje v rámci Interní grantové agentury výzkum zaměřený na životní podmínky, na epidemická onemocnění a na zdravotní systémy, řešící vytvoření optimálních podmínek k zajištění lékařské pomoci a péče. Z analýzy výsledků ukončených projektů v letech 1993 až 1996 bylo realizováno na téma životního prostředí a zdraví osm projektů a vynaložena finanční částka 736 tisíc Kč. Projekty s tematikou životního prostředí však svým zaměřením často zasahují i do ostatních prioritních oblastí, zejména do projektu „Zdravá města“ (v roce 1998 13 projektů). Tyto komplexní programy řeší zdravotní prostředí a zdraví většinou společně s tématem pohybu, stresu, zdravé školy a prevence nemocí.

552. Ministerstvo zdravotnictví ve spolupráci s dalšími resorty, zejména ministerstvem životního prostředí a ministerstvem zemědělství zpracovalo dokument "Akční plán zdraví a životního prostředí ČR", který v prosinci 1998 schválila vláda³³¹. Tento dokument je výrazem dohody jednotlivých resortů při řešení problémů zdraví a životního prostředí a je pokládán za součást zdravotní politiky při odborném usměrňování péče o zdravé životní prostředí a zdraví obyvatelstva. Velmi úzce souvisí s dalšími, vládou schválenými dokumenty, zejména Státní politikou životního prostředí a Národním programem zdraví.

553. V dubnu roku 1999 vláda ustavila Radu pro zdraví a životní prostředí³³², v níž jsou zastoupeny všechny věcně příslušné resorty a která pomáhá koncepčně při vytváření podmínek pro zlepšování životního prostředí a zdraví obyvatel.

554. Ministerstvo zdravotnictví také zajišťuje sledování zdravotního stavu obyvatelstva ve vztahu k životnímu prostředí, a to prostřednictvím dlouhodobého programu "Systém monitorování

³³⁰ Zákon č. 18/1997 Sb. o mírovém využívání atomové energie a ionizujícího záření (atomový zákon).

³³¹ Usnesení vlády ČR ze dne 9. prosince 1998 č. 810, k Akčnímu plánu zdraví a životního prostředí.

³³² Usnesení vlády ČR ze dne 7. dubna 1999 č. 296, o Radě pro zdraví a životní prostředí (statut, složení a program činnosti).

zdravotního stavu obyvatelstva ve vztahu k životnímu prostředí³³³. Cílem programu je průběžné zjišťování informací pro vytváření státní zdravotní politiky a ochrany prostředí na všech stupních státní správy, vytváření předpokladů k příslušným legislativním opatřením i pro stanovování účelné korekce limitů látek znečišťujících životní prostředí.

555. Ve 30 vybraných městech se pravidelně hodnotí (ne všechny subsystemy jsou hodnoceny ve všech 30 městech):

- zdravotní důsledky a rizika znečištěného ovzduší, znečištění pitné vody a rušivých účinků hluku,
- zdravotní důsledky zátěže lidského organismu cizorodými látkami z potravinových řetězců (dietární expozice),
- zdravotní důsledky vystavení lidského organismu toxickým látkám ze zevního prostředí (biologický monitoring),
- zdravotní stav obyvatel a vybrané ukazatele demografické a zdravotní statistiky.

Výsledky sledování jsou každoročně publikovány jak v souhrnné zprávě, tak v podrobných odborných zprávách.

c) prevenci, léčení a kontrolu epidemických, místních nemocí, chorob z povolání a jiných nemocí;

556. Právo na ochranu zdraví je obecně zaručeno již citovaným článkem 31 Listiny. Toto právo je také zajištěno zákonem o péči o zdraví lidu³³⁴ ve vazbě na další předpisy, zejména na zákon o veřejném zdravotním pojištění. Zásadní požadavky na ochranu před nemocemi z povolání obsahuje vyhláška o vytváření a ochraně zdravých životních podmínek³³⁵. Ochranu zdraví při pracích, při nichž se vyskytují faktory, které mohou být příčinou nemocí z povolání (např. hluk, vibrace, prach, chemické látky, karcinogeny, ionizující i neionizující záření, nadměrná tepelná zátěž) upravuje množství zvláštních předpisů. Povinnou součástí opatření k ochraně před nemocemi z povolání jsou preventivní lékařské prohlídky pracovníků, vykonávaných práce s rizikem onemocnění nemocemi z povolání. Seznam nemocí uznávaných jako nemoci z povolání byl stanoven nařízením vlády³³⁶ v roce 1995. Tento seznam má 83 položek.

557. Prevenci proti přenosným chorobám je zajišťuje především vyhláška o očkování proti přenosným nemocem³³⁷ a vyhláška o opatřeních proti přenosným nemocem³³⁸.

558. Epidemiologickou situaci v České republice sleduje hygienická služba, kterou zřizuje ministerstvo zdravotnictví. Povinnost hlásit infekční onemocnění je dána výše zmíněnou vyhláškou o opatřeních proti přenosným nemocem. Hygienická služba nařizuje příslušná protiepidemická opatření podle závažnosti situace. Počet výskytů sleduje Státní zdravotnický ústav.

Nově hlášené případy nemocí z povolání

³³³ Program byl schválen usnesením vlády ČR ze dne 2. října 1991 č. 369, k návrhu systému monitorování zdravotního stavu obyvatelstva ve vztahu k životnímu prostředí.

³³⁴ Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

³³⁵ Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 45/1966 Sb., o vytváření a ochraně zdravých životních podmínek, ve znění pozdějších předpisů.

³³⁶ Nařízení vlády č. 290/1995 Sb., kterým se stanoví seznam nemocí z povolání.

³³⁷ Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 91/1984 Sb., o očkování proti přenosným nemocem, ve znění pozdějších předpisů.

³³⁸ Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 91/1984 Sb., o opatřeních proti přenosným nemocem, ve znění pozdějších předpisů.

	1993		1995		1997	
	celkem	na 100 tis.prac.	celkem	na 100 tis.prac.	celkem	na 100 tis.prac.
Intoxikace	61	1,29	60	1,27	62	1,28
Dermatózy	504	10,70	552	11,72	452	9,35
Rakovina plic z radioakt. látek	92	1,95	55	1,72	45	0,93
Nemoci přenosné a parazitární	508	10,79	506	10,75	362	7,49
Nemoci z vibrací	658	13,97	509	10,81	457	9,45
Nemoci z dlouhodobého nadměrného zatížení	450	9,55	460	9,77	464	9,6
Silikóza	492	10,44	466	9,9	280	5,79
Astma bronchiale	.	.	65	1,38	104	2,15
Porucha sluchu	114	2,42	80	1,7	65	1,34
Ostatní	104	2,21	53	1,13	59	1,22
Celkem	2 983	63,32	2 806	59,60	2 350	48,62

Zdroj: Zdravotnické ročenky ÚZIS, Praha

559. Výskyt nálezů, proti kterým se provádí povinné očkování, hrazené z prostředků státu, vychází z úrovně proočkovanosti, která je vyšší než 98 procent. Díky očkování se tak podařilo v České republice prakticky eliminovat dětskou obrnu a záškrt a výrazně omezit nemocnost dávivým kašlem, tetanem, spalničkami, příušnicemi a zarděnkami na jednotlivé případy, a ty se daří většinou vyléčit.

560. Plošné očkování populace zlepšilo i situaci ve skupině infekčních chorob, přesto zůstávají infekce potenciálním rizikem. V registru TBC bylo v roce 1997 hlášeno 1 834 případů TBC. V tomto roce byla proto obnovena očkovací povinnost novorozenců proti TBC. V 90. letech byl zaznamenán nový vzestup salmonelóz, v převážné většině se objevil kvůli porušovaným hygienickým předpisům při úpravě stravy. Referenční laboratoř pro AIDS podchytila k 30. dubnu 1999 402 osob HIV pozitivních. AIDS byl prokázán u 123 osob, z nichž 79 zemřelo.

d) vytvoření podmínek, které by zajistily všem lékařskou pomoc a péči v případě nemoci.

561. Po roce 1990 na rozdíl od většiny postkomunistických zemí a přes nedokončený proces transformace systému péče o zdraví se hlavní statistické ukazatele zdravotního stavu vyvíjejí pozitivně. Jak je uvedeno výše, prodlužuje se střední délka života při narození, klesá celková úmrtnost a zvláště úmrtnost na kardiovaskulární onemocnění. Tyto pozitivní trendy jsou natolik výrazné, že při jejich pokračování, by bylo možné dosáhnout zhruba během 15 až 20 let průměrných hodnot států Evropské unie v těchto základních parametrech zdravotního stavu. Hodnota kojenecké úmrtnosti 5,9 promile, dosažená v roce 1997, je již nyní srovnatelná s hodnotami vyspělých zemí Unie.

Dostupnost lékařské péče

562. Z Ústavy České republiky a dalších platných právních předpisů vyplývá právo občana na zdravotní péči. Přístup ke zdravotní péči je zajištěn sítí zdravotnických zařízení. Orgány státní správy jsou povinny zajistit dostupnost péče v neodkladných případech do 15 minut. Navíc ze zákona o zdravotní péči vyplývá povinnost zdravotnických pracovníků poskytnout první pomoc a dále skutečnost, že v případech, kdy zdravotnické zařízení poskytne neod-

kladnou péči pojištěnci, zdravotní pojišťovna ji uhradí i v případě, že zdravotnické zařízení nemá se zdravotní pojišťovnou smlouvu.

563. Síť zdravotnických zařízení v současné době tvoří nemocnice, odborné léčebné ústavy, lázeňské léčebny, sanatoria a ozdravovny, polikliniky a sdružená ambulantní zařízení, zdravotní střediska, samostatné ordinace, samostatné laboratoře, kojenecké ústavy a dětské domovy, dětská centra a stacionáře, jesle, zařízení lékárenské péče, hygienické služby a ostatní zdravotnická zařízení.

564. Zdravotnická zařízení v ČR se dělí na státní, která jsou zřizována ministerstvem zdravotnictví, některými resorty (obrana, vnitra, dopravy a spravedlnosti) či okresními úřady, a nestátní, k nimž patří zdravotnická zařízení obecní či městská, soukromá, církevní a zařízení zřizovaná nevládními organizacemi. Celkový počet zdravotnických zařízení byl v roce 1998 zhruba 24,5 tisíce, z toho přibližně 20 tisíc nestátních, zahrnujících převážně praxe ambulantních lékařů.

A. Státní zdravotnická zařízení (počet k 31. prosinci příslušného roku)

	1994	1995	1996	1997	1998
Nemocnice (lůžková a ambulantní část)	153	134	120	114	109
Léčebny TBC a respiračních nemocí	12	11	10	10	10
Psychiatrické léčebny	20	18	18	19	19
Léčebny pro dlouhodobě nemocné	64	59	52	58	53
Rehabilitační ústavy	6	4	3	3	3
Ozdravovny	20	18	14	12	10
Ostatní odborné léčebné ústavy	25	21	24	18	16
Lázeňské léčebny	12	13	11	10	9
Kojenecké ústavy a dětské domovy ¹⁾	38	37	35	33	34
Dětské stacionáře a dětská centra	32	23	17	14	14
Lékárny a výdejny léků	447	185	102	79	73
Hygienická služba	90	86	85	85	85
Celkem: lůžek	107 039	91 921	86 569	82 107	79 958
lékařů (v tisících)	17 552	15 517	14 631	14 468	14 120

Pozn.: 1) dětské domovy pro děti do tří let věku

B. Nestátní zdravotnická zařízení (počet k 31. prosinci příslušného roku)

	1994	1995	1996	1997	1998
Nemocnice (lůžková a ambulantní část)	56	82	97	103	107
Odborné léčebné ústavy celkem	66	81	88	94	98
v tom: léčebny pro dlouhodobě nemocné	7	15	19	21	21
lázeňské léčebny	39	42	40	41	47
Kojenecké ústavy a dětské domovy	5	6	6	6	5
Dětské stacionáře a dětská centra	30	43	46	45	44
Lékárny a výdejny léků	949	1 214	1 415	1 547	1 637
Celkem: lůžek	31 576	38 328	38 725	38 890	38 840
lékařů (v tisících)	18 049	20 831	21 823	22 207	22 566

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

565. Lůžkovou péči zajišťovalo v roce 1998 v České republice celkem 216 nemocnic se 69 900 akutními lůžky, dále 167 odborných léčebných ústavů s celkem 22 tisíci lůžky a 53 lázeňských léčeben s celkem 19 950 lůžky. Proti roku 1994 klesla lůžková kapacita nemocnic o 14 procent. Úhrnem připadalo 109 lůžek na 10 tisíc obyvatel. Na 1 lékaře ve všech lůžkových zařízeních dohromady připadalo 10 lůžek.
566. Specializovaná ambulantní péče tvoří dvě sítě zdravotnických zařízení. První síť tvoří 4 910 samostatných, většinou privátních ordinací, v nichž pracuje téměř 6 tisíc odborných ambulantních lékařů a přes 13 tisíc sester. Druhou síť je tvoří ambulantní oddělení 215 nemocnic, v nichž pracuje 5 600 lékařů a přes 26 300 sester a středního zdravotního personálu.
567. Systém primární péče tvoří síť praktických lékařů pro dospělé, praktických lékařů pro děti a dorost, ambulantní gynekologové a stomatologové. V roce 1998 bylo v České republice evidováno 4 800 praktických lékařů pro dospělé, na jeden úvazek tak připadalo 1 800 osob starších patnácti let. 95 procent praktických lékařů pro dospělé pracovalo v nestátním sektoru. Praktických lékařů pro děti a dorost bylo ke stejnému datu evidováno celkem 2 200 (96 % v nestátním sektoru) a na jednoho lékaře připadalo 1 100 až 1 200 dětí. Ambulantních lékařů - gynekologů pracovalo v polovině roku 1998 celkem 1 060 (97 % v nestátním sektoru), na jednoho lékaře připadalo 5 100 až 5 200 žen. Stomatologů pracovalo 4 840 (98 % v nestátním sektoru), což představovalo 1 800 osob na jednoho stomatologa.
568. V roce 1997 bylo v České republice celkem 3,5 lékařů včetně stomatologů na tisíc obyvatel. V porovnání s některými státy Evropské unie dosahuje Česká republika poměrně vysokých hodnot tohoto kvantitativního ukazatele. Počet lůžek zhruba odpovídá ukazatelům Evropské unie, ale jejich struktura je odlišná. V České republice je relativně více lůžek akutních a méně lůžek pro doléčování a chronické stavy. Celkový počet lůžek ve všech zdravotnických zařízeních je 12,1 na tisíc obyvatel. Vykazovaný údaj u akutních lůžek se pohybuje kolem 6,9 lůžek na tisíc obyvatel. Německo vykazuje 6,9 lůžek a Francie 4,7 lůžek, na druhé straně Velká Británie má jen 2,0 a Norsko 3,1 lůžka na tisíc obyvatel. Charakteristickým znakem poskytované zdravotní péče v České republice je však delší doba hospitalizace a vysoká četnost kontaktů pacientů v primární a specializované ambulantní péči.
569. Přístup občanů ke zdravotním, ale také bezpečnostním službám usnadňuje možnost bezplatného telefonování (i z veřejných telefonních automatů) na zkrácená čísla tísňového volání ze kteréhokoli místa v České republice. Pro usnadnění komunikace zdravotně postižených občanů s okolím je zaveden zvláštní zvýhodněný telefonní tarif. Zatím však není zcela dořešen problém úprav tarifních výhod při probíhajícím a očekávaném zdražování telekomunikačních služeb. Není také dosud vyřešeno zabezpečení komunikačního přístupu pro skupiny

obyvatel se zvláštními sociálními potřebami (pro osamělé starší lidi, dlouhodobě nezaměstnané apod.).

Cíle zdravotní politiky na zlepšení stávající úrovně poskytování zdravotní péče

570. Ke zlepšení péče o zdraví obyvatelstva a její dostupnosti je třeba:

- a) řešit finanční deficit českého zdravotnictví, promítající se do činnosti zdravotnických zařízení, pojišťoven i platů zdravotníků,
- b) vytvořit účelnou síť zdravotnických zařízení, zejména s ohledem na vznik vyšších územně správních celků a na objem využitých finančních prostředků (dostupnost a návaznost jednotlivých stupňů zdravotní péče, vyváženost mezi obory a počtem smluvních lékařů ve vztahu k normativům, stabilizace sítě ambulantních a specializovaných zdravotnických zařízení v souladu s koncepcemi jednotlivých lékařských oborů, standardizace vybavenosti jednotlivých druhů zdravotnických zařízení atd.),
- c) sladit zdravotnickou legislativu, týkající se zdraví občanů, s právem Evropské unie (včetně práva občanů nahlížet do zdravotní dokumentace, kterou o něm lékaři vedou, a pořizovat kopie),
- d) přesunout těžiště péče do oblasti prevence a primární péče při současném prohlubování efektivity celé zdravotnické soustavy,
- e) kvalifikovaně řešit komunikaci mezi vládou, zastupitelskými orgány, resortem, sdruženími zástupců pacientů a občanem, a dále mezi jednotlivými zájmovými i profesními skupinami zdravotníků a občanů-pacientů,
- f) dořešit strukturu kompetencí orgánů státní správy a samosprávy ve vztahu k vyšším územně správním celkům,
- g) zavést systém sledování a hodnocení kvality péče,
- h) vypracovat a zahájit systém akreditace zdravotnických zařízení,
- i) vytvořit odpovídající informační systém,
- j) snížit stavební zanedbanost a vyrovnat úroveň technické vybavenosti zařízení v síti, včetně splnění požadavků atomového zákona v podmínkách zdravotnických zařízení.

1. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého na vzdělání. Souhlasí, že vzdělání bude směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a smyslu pro její důstojnost a posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Souhlasí, že vzdělání má umožnit všem osobám účinnou účast ve svobodné společnosti, napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, jakož i k rozvoji činnosti Organizace spojených národů pro zachování míru.

571. Právo každého na vzdělání zaručuje článek 33 Listiny: *Každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon. Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách. Zřizovat jiné školy než státní a vyučovat na nich lze jen za podmínek stanovených zákonem; na takových školách se může vzdělání poskytovat za úplatu. Zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.*

572. Výchova a vzdělávání poskytované základními a středními školami je dále upraveno školským zákonem⁵³ (právo na vzdělání a školy, na které se toto právo vztahuje, jsou uvedeny v ustanoveních § 1 až 4 tohoto zákona) a navazujícími vyhláškami³³⁹. Součástí výchovně vzdělávací soustavy jsou základní školy, základní umělecké školy, učiliště, střední školy, speciální školy a vyšší odborné školy, pokud jsou zařazeny do sítě škol.

Mateřské školy

573. Jako doplněk rodinné výchovy slouží mateřské školy, zajišťující předškolní výchovu dětí zpravidla od tří do šesti let. Docházka je nepovinná, rozhodují o ní rodiče dítěte. Mateřské školy významně pomáhají vyrovnat rozdíly mezi dětmi způsobené různým kulturním a sociálním zázemím v rodinách.

574. Mateřské školy navštěvují děti zpravidla ve věku tři až šest let. V opodstatněných případech mohou být do mateřských škol přijaty děti mladší. Zároveň v nich zůstávají i děti starší, které mají odloženou povinnou školní docházku, přičemž odklad školní docházky je stále častějším jevem; v letech 1993 až 1999 se podíl dětí, které vstupují do základní školy jako sedmileté, pohybuje okolo 20 procent. Docházka do mateřské školy není povinná, i když se čas od času objevují úvahy o zavedení povinné účasti dětí v předškolním vzdělávání v posledním roce věku, který předchází povinné školní docházce. Nicméně návštěvnost mateřských škol je vysoká, zejména pokud jde o děti 5leté a starší. U nich je předškolní docházka usnadňuje přechod do základní školy.

Vývoj počtu mateřských škol a dětí umístěných v mateřských školách (v tisících)

	89/90	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98
Počet škol	7328	7335	6972	6827	6599	6526	6474	6344	6152
Počet dětí	395,2	352,1	323,3	325,7	331,5	338,1	333,4	317,2	307,5

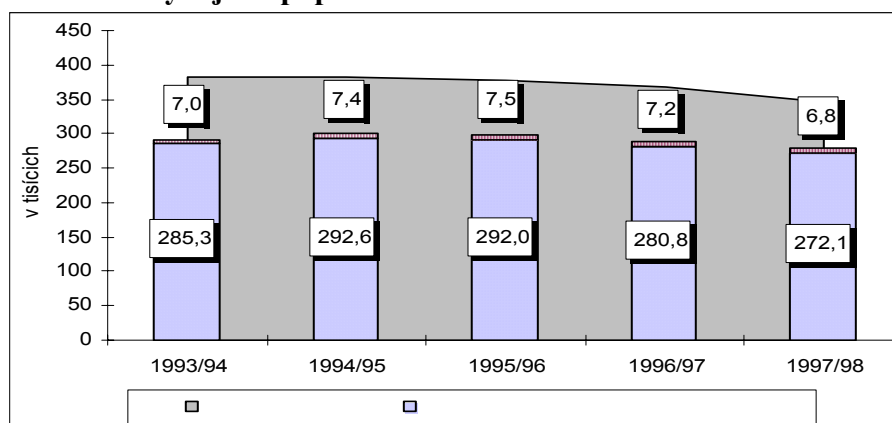
Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

575. Pokles počtu dětí v mateřských školách je výrazný především v období do roku 1991, kdy se projevil změněný postoj k mateřské škole, související s prodlouženou mateřskou dovolenou a pomalu se měnícím modelem rodiny, kdy matka zůstává doma i po uplynutí mateřské do-

³³⁹ Např. vyhláškou ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 291/1991 Sb., o základní škole, a vyhláškou č. 354/1993 Sb., o středních školách, ve znění pozdějších předpisů.

volené a nadále se sama věnuje výchově dětí. Roli sehrál i negativní demografický vývoj, který je hlavní příčinou poklesu počtu dětí v mateřských školách v posledním období. Ve srovnání s rokem 1989 ubylo v mateřských školách 22 procent dětí. Avšak přes klesající počet dětí v mateřských školách je stále navštěvuje 88 procent všech dětí předškolního věku a úloha mateřské školy ve výchově dětí je nezastupitelná. Počet mateřských škol se snížil od školního roku 1989/90 do roku 99/2000 o 1176, to je o 16 procent.

Vývoj počtu dětí navštěvujících mateřské školy a speciální mateřské školy (v tis.) ve srovnání s vývojem populace ve věku 3 – 5 let

Pozn.: věkové složení dětí v MŠ se před rokem 1993 nezjišťovalo, děti ve speciálních MŠ jsou bez rozlišení věku
Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

576. Do mateřských škol jsou od roku 1990/91 přijímány i děti se zdravotním postižením. Tyto děti je možné integrovat přímo mezi děti zdravé či volit formu speciálních a specializovaných tříd³⁴⁰. V roce 1997/98 přesáhl počet takto integrovaných dětí 7,2 tisíce, tři tisíce z nich byly integrovány přímo do běžných oddělení. Nejčastějším postižením byly vady řeči a kombinace více postižení.

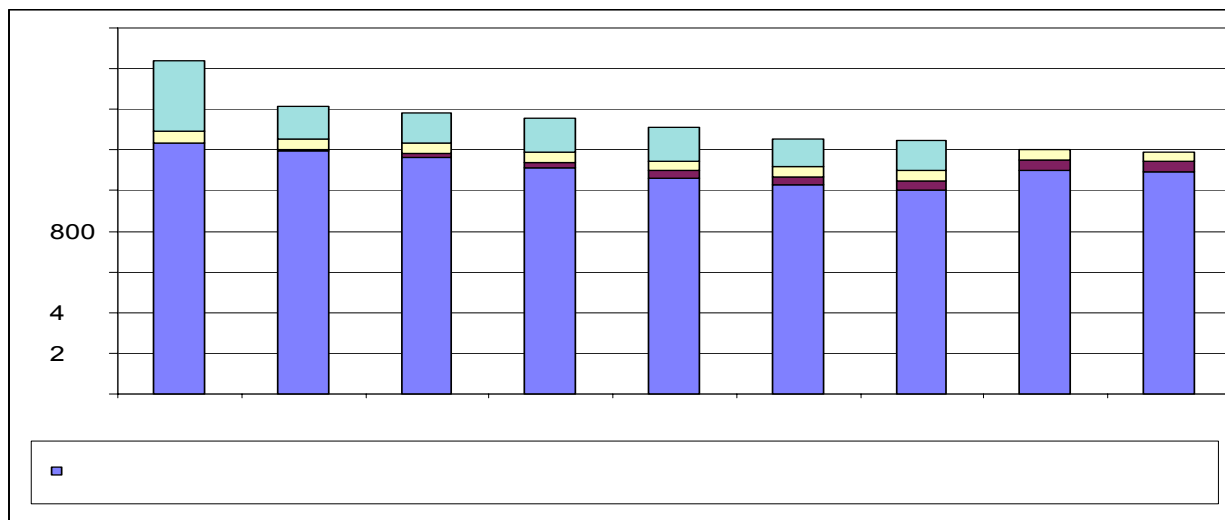
Základní školy

577. Základní školy poskytují vzdělání dětem obvykle od šesti do patnácti let. Devítiletá školní docházka je ze zákona povinná. Nadaní žáci mohou z nižších ročníků základních škol odcházet do víceletých gymnázií³⁴¹ a do tanečních konzervatoří a tam absolvovat poslední čtyři roky základní školní docházky.

³⁴⁰ Speciální třídy jsou pro sluchově, zrakově, tělesně či mentálně postižené děti, pro děti s vadami řeči a s kombinovanými vadami. Specializované třídy jsou pro děti se specifickými vývojovými poruchami chování a učení. (viz vyhláška ministerstva školství mládeže a tělovýchovy č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

³⁴¹ Po páté třídě ZŠ do osmiletého gymnázia a po sedmé třídě do šestiletého gymnázia.

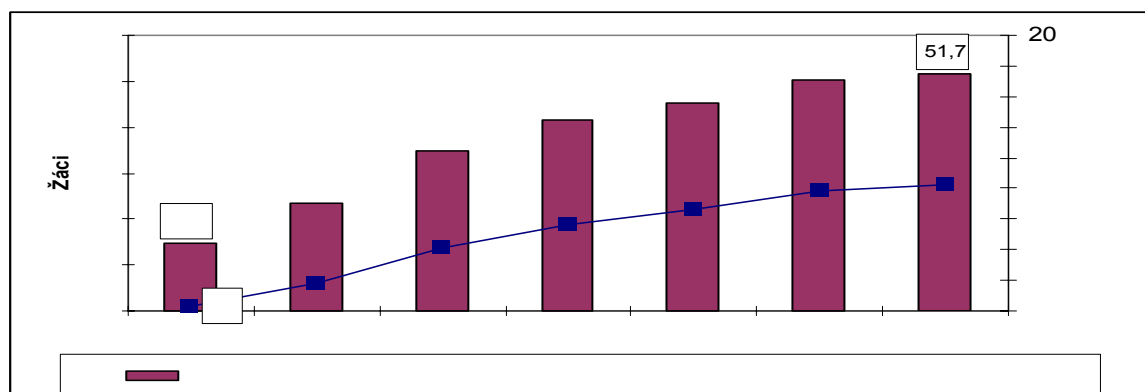
Vývoj počtu žáků ve věku 6-15 let (v tis.), kteří plní povinnou školní docházku na základních, středních a speciálních školách

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

578. Poměrně rychlý pokles celkového počtu žáků základních škol je odrazem demografického vývoje. Významným faktorem poklesu na 2. stupni základního vzdělávání (6. až 9. třída) je kromě demografického vývoje také rostoucí zájem o studium na víceletých gymnáziích.

Vývoj počtu žáků plnících povinnou školní docházku na víceletých gymnáziích (v tis.) a jejich podílu na celkovém počtu žáků plnících povinnou školní docházku (v %)

PŠD - povinná školní docházka

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

579. Počet základních škol se po roce 1989 zvyšoval až do roku 1993/94 (za toto období vzniklo 295 nových škol), poté další dva roky stagnoval a v posledních dvou letech počet škol klesá. Zvýšení počtu škol bylo způsobeno rychlou obnovou neúplně organizovaných a málotřídních škol³⁴² (více než 80 % všech nových škol tvoří tyto školy). V současnosti tvoří neúplně organizované školy 40 procent všech základních škol, počet jejich žáků činí 8,5 procent všech žáků základních škol. Tyto školy usnadňují docházku dětí do školy v malých a odleh-

³⁴² Málotřídní školy jsou školy, kde je výuka několika ročníků organizována v jedné učebně. Neúplně organizované školy nemají všechny ročníky, ale každý z nich má svoji učebnu. Obvykle vznikají školy pouze s prvním stupněm, školy pouze s druhým stupněm jsou ojedinělé.

lých obcích a napomáhají obnovení tradice školy jako jednoho z přirozených center života obcí. Názory na kvalitu výuky na neúplně organizovaných školách se různí, je více než jinde závislá na schopnostech učitele.

Vývoj počtu základních škol v letech 1989/90-1997/98

	89/90	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98
Základní školy celkem	3904	3958	4064	4142	4199	4216	4212	4166	4132
v tom: pouze s 1. stupněm	1455	1496	1560	1647	1677	1710	1712	1672	1638
pouze s 2. stupněm	3	5	7	5	9	8	9	4	5
s oběma stupni	2446	2497	2497	2490	2513	2498	2491	2490	2489
z toho málotřídnic	1118	1118	1242	1378	1300	1349	1399	1463	1482

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

580. Podíl nestátních škol, tj. škol soukromých a církevních, je na úrovni základních škol nízký.

Ve školním roce 1997/98 bylo v síti základních škol zařazeno pouze 32 soukromých a 19 církevních základních škol, což je 1,2 procent všech základních škol. Tento poměr je už několik let stabilní. Stabilní je také podíl žáků nestátních škol na počtu všech žáků základních škol – necelých 0,5 procent. Hustá síť státních základních škol a jejich tradice je nejvýznamnějším limitujícím faktorem pro rozvoj nestátních základních škol. Navíc populační pokles a odliv žáků na víceletá gymnázia dále zužuje prostor pro nestátní zřizovatele. Ti se pak věnují především oblastem, které jsou určitým způsobem specifické: například dětem postiženým lehkou mozkovou dysfunkcí, dětem z prostředí odlišného od běžného typu rodin nebo takovým dětem, které se z psychologických či sociálních důvodů nejsou schopny přizpůsobit podmínkám v běžných základních školách. Jako příklad může sloužit Církevní Základní škola Přemysla Pittera v Ostravě, která se věnuje zejména romským dětem.

581. Žákům, kteří ukončili povinnou školní docházku v základní škole v nižším než devátém ročníku nebo devátý ročník neukončili úspěšně, poskytují odbornou přípravu pro výkon povolání učiliště, zajišťující výuku manuálních dovedností v nenáročných učebních oborech. Příprava v nich je zakončena vykonáním závěrečné zkoušky. Doplnění neukončeného základního vzdělání (včetně vzdělání zvláštního) teoreticky umožňují kurzy, jejichž vypisováním je pověřena vždy jedna škola v okrese. Možnost účasti na těchto kurzech je nicméně podmíněna úspěšným splněním přijímacího řízení (viz také odst. 632 až 636 zprávy). Osoby bez ukončeného základního vzdělání jsou nadále znevýhodňovány jak v možnosti absolvovat re-kvalifikační kurzy, tak na trhu práce vůbec.

Střední školy

582. Většina absolventů povinné školní docházky pokračuje ve vzdělávání na některé střední škole, přímý odchod do praxe je spíše výjimkou. Skupiny mládeže s nízkým dosaženým vzděláním jsou na trhu práce vystaveny největším rizikům. Střední školy poskytují vědomosti a dovednosti potřebné pro uplatnění ve vybrané profesi nebo v dalším studiu. Středněškolské vzdělání začíná zpravidla v patnácti letech a trvá podle druhu studia dva až šest let. Střední školy se člení na střední odborné učiliště, gymnázia a střední odborné školy.

583. Střední odborné učiliště připravuje žáky pro výkon dělnických povolání a odborných činností. Studium je ukončeno závěrečnou zkouškou. Gymnázium je všeobecně vzdělávací škola, která připravuje studenty především na studium na vyšších odborných nebo vysokých školách. Studium trvá čtyři, šest nebo osm let a je ukončeno maturitou (obvykle ve věku 19 let). Střední odborná škola připravuje studenty pro výkon odborných činností, denní studium trvá nejvýše čtyři roky a je zakončeno maturitou. Zvláštním druhem střední

odborné školy je konzervatoř, která připravuje studenty pro obory zpěv, tanec, hudba nebo dramatické umění. Trvá šest až osm let a je zakončena absolutoriem.

Počet středních škol v letech 1993 až 1998 a počet žáků v nich (v tisících)

	1993/94		1994/95		1995/96		1996/97		1997/98	
	škol	žáků	škol	žáků	škol	žáků	škol	žáků	škol	žáků
gymnázia ¹⁾	324	122	349	128	361	133	367	126	364	126
střední odborné školy	821	219	800	222	832	230	809	179	756	174
integrované střední školy	x	x	x	x	201	107	202	87	177	73

Pozn.: 1) včetně osmi a šestiletého cyklu

584. Ve školním roce 1997/98 bylo v České republice 499 středních odborných učilišť a v nich se na výkon povolání připravovalo 122 tisíc žáků. Ve školním roce 1998/99 bylo v republice 614 středních odborných učilišť se 150 tisíci žáky. Přibližně 40 procent z nich tvořily dívky.

Vyšší odborné školy

585. Vyšší odborné školy poskytují specificky prohloubené vyšší odborné vzdělání a přípravu. Studium trvá nejméně dva, nejdéle 3,5 roku a je zakončeno absolutoriem. Vzdělání na těchto školách lze poskytovat za úplatu, jejíž výše a způsob úhrady stanoví vláda nařízením, je-li jejím zřizovatelem stát, nebo obec obecně závaznou vyhláškou, je-li ona jejím zřizovatelem.

586. V roce 1996/97 bylo 158 vyšších odborných škol s téměř 15 tisíci studenty, o rok později na 154 školách studovalo necelých 24 tisíc studentů. Ve školním roce 1998/99 působilo v České republice 166 vyšších odborných škol s téměř 30 tisíci žáky. Přibližně dvě třetiny studentů byly v celém sledovaném období dívky.

Vysoké školy

587. Vysoké školy umožňují získat vysokoškolské vzdělání a akademický titul. Vysokoškolské studium probíhá podle akreditovaného studijního programu - podle studijního plánu a stanovenou formou studia. Studium je obvykle rozděleno na dvě části v trvání tří a dvou let. Další nejméně tři roky jsou nutné k absolvování doktorského studia. Počet vysokých škol - 23 - se od roku 1993 do roku 1998 nezměnil. Rostl však počet fakult ze 105 v roce 1993/94 na 112 v roce 1998/99.

588. Na začátku sledovaného období studovalo na českých vysokých školách celkem 127 tisíc studentů, na jeho konci více než 174 tisíc studentů (včetně zahraničních). Ve školním roce 1998/1999 bylo do prvních ročníků vysokých škol (bez doktorských studijních programů) přijato asi 46 tisíc studentů, na vyšší odborné školy asi 12,5 tisíce studentů. Vztaženo k počtu 18-ti letých (150 644) je to 30,5 procent a 8,3 procent. To znamená, že bylo přijato celkem 38,8 procenta z 18-ti letých. Z počtu přihlášených, obdobně jako v minulých letech, byla uspokojena zhruba jedna polovina uchazečů.

Vysoké školy

Školní rok	Školy	Fakulty	Studenti celkem	v tom ve studiu			studující při zaměstnání
				denním		jiného ¹⁾ státního občanství	
				českého občanství celkem	ženy		
90/91	24	82	118 194	96 379	42 850	3 122	18 693
93/94	23	105	127 137	109 471	48 137	3 614	14 052
94/95	23	106	129 453	115 888	50 840	2 871	10 694
95/96	23	110	139 774	123 460	54 670	2 885	13 429
96/97	23	111	155 868	136 763	60 555	3 266	15 839
97/98	23	112	165 754	145 097	64 794	3 381	17 276
98/99	23	112	174 229	151 719	69 200	3 693	18 817

Pozn.: 1) Včetně studujících při zaměstnání

589. Ve druhé polovině roku 1998 vstoupil v platnost nový zákon o vysokých školách³⁴³. Reaguje na změny, kterými prošly české vysoké školy a které odrážejí celosvětový vývoj. Jako hlavní z nich lze označit extenzivní rozvoj vysokého školství vyvolaný zvýšeným zájmem o vysokoškolské studium. Základní problém je v tom, jak vyhovět vysoké poptávce a přitom udržet žádoucí kvalitu vzdělání. Tento požadavek je splněn dostatečnou diverzifikací vysokého školství, to jest kromě pětiletých studijních programů vytvořením nabídky profesně orientovaných, zpravidla tříletých studijních programů. Diverzifikace vysokoškolského systému je vyvážena institutem akreditace všech studijních programů, akreditace oprávnění vysoké školy konat v daném oboru habilitační řízení a řízení ke jmenování profesorem. Institut akreditace je zaveden nově za účelem zajištění kvality vysokoškolského vzdělávání. Základní jednotkou vysokoškolského vzdělávání je studijní program bakalářský, magisterský a doktorský. Bakalářský studijní program je zaměřen zejména na přípravu k výkonu povolání, při nichž se bezprostředně využívají získané poznatky a metody. Magisterská studijní program je zaměřen na získání hlubších teoretických poznatků, doktorský studijní program je zaměřen na vědecké bádání a samostatnou tvůrčí činnost.

Vysoké školy podle skupin oborů v roce 1998/99 (pouze studenti českého státního občanství)

Skupina oborů	Studenti		Absolventi	
	celkem	z toho ženy	za minulý školní rok	z toho ženy
Vysoké školy celkem	170 536	79 699	25 960	12 934
Přírodní vědy	11 602	4 040	1 464	538
Technické vědy a nauky	48 043	9 484	5 729	1 210
Zemědělsko-lesnické a veterinární vědy a nauky	9 700	5 005	1 416	597
Zdravotnictví, lékařské a farmaceutické vědy a nauky	10 773	7 204	1 650	1 075
Společenské vědy, nauky a služby	86 401	51 787	15 033	9 114
Vědy a nauky o umění	4 017	2 179	668	345

³⁴³ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách.

590. Zákon o vysokých školách³⁴⁴ vytvořil v roce 1998 legislativní podmínky pro vznik a působení **soukromých vysokých škol**. Podle § 39 tohoto zákona je oprávněna právnická osoba se sídlem v České republice působit jako soukromá vysoká škola, pokud jí ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy udělilo státní souhlas. Spolu se státním souhlasem uděluje ministerstvo i akreditaci studijním programům.
591. O státní souhlas pro soukromou vysokou školu požádalo od ledna roku 1999 ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy devět subjektů, ale jen čtyři z nich vyhověly stanoveným požadavkům. Tyto čtyři soukromé vysoké školy jsou neuniverzitního typu, to znamená, že získaly právo uskutečňovat vysokoškolské vzdělání v bakalářských studijních programech a udělovat svým absolventům akademický titul „bakalář“.
592. Soukromé vysoké školy nabízejí vysokoškolské vzdělání v bakalářských studijních programech převážně ekonomického charakteru (dvě z těchto škol nabízejí studium v oborech peněžnictví a řízení, jedna v oboru hotelových služeb). V prvním roce svého působení předpokládají soukromé vysoké školy přijetí zhruba celkem 550 až 600 uchazečů.
593. Přístup ke vzdělání, které poskytují soukromé vysoké školy, je založen na stejných principech jako u veřejných vysokých škol, studenti soukromých vysokých škol mají stejné postavení jako studenti státních vysokých škol (např. nárok na sociální podporu, zdravotní pojištění, uplatnění na trhu práce). Školné se pohybuje v rozmezí od 26 400 až 66 000 Kč za akademický rok.
594. Jedním z hlavních cílů vzdělávací politiky vlády ČR je zajistit do roku 2005 polovině populačního ročníku 19letých možnost nastoupit do některé z forem terciárního vzdělávání. Tento cíl navazuje na rozhodnutí umožnit ve stejné době dvěma třetinám až třem čtvrtinám mladých lidí získávat maturitu ve středním všeobecném nebo odborném vzdělávání.

Školy pro žáky náležející k menšinám

595. Žákům příslušejícím k národnostním menšinám je ustanovením § 3 školského zákona⁵³ zabezpečeno právo na vzdělání v jejich mateřském jazyce. Menšinové školství může být budováno až do úrovně středních škol. Nyní existují školy s polským vyučovacím jazykem a jedna škola se slovenským vyučovacím jazykem.
596. Školský zákon umožňuje vznik škol, popř. tříd pro výuku dětí jiné národnosti než české v jejich mateřském jazyce, jsou-li rodiče občany České republiky. Zřízení a činnost těchto škol, popř. tříd je však zpravidla vždy závislé na zájmu rodičů, kteří tento svůj zájem projeví vhodným způsobem, zpravidla prostřednictvím svých občanských sdružení. V ustanovení § 3 odst 2 školského zákona⁵³ se uvádí: *Žákům příslušejícím k národnostním menšinám se v rozsahu přiměřeném zájmu jejich národnostního rozvoje zabezpečuje právo na vzdělání v jejich mateřském jazyce. V systému státního školství mají příslušníci menšin právo na vzdělávání ve svém mateřském jazyce bezplatně.*
597. V praxi je toto právo naplňováno v rámci standardního systému státního školství (školy s vyučovacím jazykem dané národnostní menšiny, školy s vyučováním jazyka národnostní menšiny jako nepovinného předmětu, dislokované třídy s vyučovacím jazykem národnostní menšiny) nebo jako dvojjazyčné školy.
598. V současné době zpracovává odbor pro lidská práva Úřadu vlády návrh věcného záměru menšinového zákona, který má být předložen vládě do konce března roku 2000. Tento zákon, vycházející z dosavadních ústavních záruk práv menšin, bude v souladu s evropskou Rámcovou úmluvou na ochranu práv národnostních menšin, kterou Česká republika již přijala

³⁴⁴ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách).

la, a s Evropskou chartou menšinových a regionálních jazyků, v jejímž případě zahájily české vládní orgány proces ratifikace. V novém školském zákonu má být upraven limit žáků, nižší než ve školách s českým vyučovacím jazykem, při kterém bude stát povinen menšinovou třídu zřídit, respektive při kterém bude moci takovou třídu rozpouštět. Nový zákon o ochraně práv menšin upraví práva příslušníků menšin na užívání jejich jazyka, rozvoj jejich kultury a na kulturní autonomii, pomocí níž budou rozhodovat, respektive spolurozhodovat o otázkách týkajících se menšinové kultury, jazyka a školství.

599. V České republice je pouze v případě polské menšiny, která je koncentrovaně usídlena v okresech Karviná a Frýdek-Místek, plně rozvinuto školství s polským vyučovacím jazykem. Metodické vedení, vydávání učebnic a metodických pomůcek pro polské školy zajišťuje Polské pedagogické centrum se sídlem v Českém Těšíně, jehož zřizovatelem je ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Školy a třídy s polským vyučovacím jazykem ve školním roce 1998/99

Typ školy	Počet škol	Počet tříd	Počet žáků
mateřské školy	-	38	590
základní školy	29	152	2 642
střední školy: v tom	-	-	-
gymnázium	1	11	271
obchodní akademie	-	-	91
střední průmyslová škola strojní	-	-	73
střední škola zdravotní	-	-	51
střední zemědělská škola	-	-	16

600. Slovenská menšina nemá vzhledem k vysokému stupni asimilace a k rozptýlenému usídlení jasně formulovaný program školství. Z minulosti působí pouze jedna základní škola v Karviné (navštěvuje ji pouze zhruba 50 žáků). V Praze vytvořilo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy podmínky k otevření slovenského gymnázia a k zahájení výuky ve školním roce 1997/1998. Program však ztroskotal pro nezájem studentů, resp. jejich rodičů. Ojedinelá je zatím soukromá Romská střední škola sociální v Kolíně. Jejím cílem je profesionální příprava sociálních pracovníků z řad Romů specializovaných na práci s romskou komunitou, vyučovacím jazykem je však čeština.

Speciální školy

601. Tělesně a mentálně postižení žáci mají možnost vzdělávat se v základních a středních speciálních školách. Podle ustanovení § 28 školského zákona⁵³ speciální školy *poskytují pomocí zvláštních výchovných a vyučovacích metod, prostředků a forem výchovu a vzdělávání žákům mentálně, smyslově nebo tělesně postiženým, žákům s vadami řeči, žákům s více vadami, žákům obtížně vychovatelným a žákům nemocným a oslabeným, umístěným ve zdravotnických zařízeních; připravují tyto žáky k začlenění do pracovního procesu a života společnosti. Vzdělání v těchto školách je rovnocenné vzdělání získanému v základní škole a v ostatních středních školách.*

Vývoj počtu speciálních škol v letech 1991/92-1997/98

	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Počet institucí	979	975	1027	1002	986
Mateřské školy	235	240	253	263	259
Základní a zvláštní školy celkem	700	679	693	678	667
v tom speciální základní školy	-	215	218	216	210
zvláštní školy	-	464	475	462	457
Pomocné školy	118	127	93	151	153
Gymnázia a střední odborné školy	70	89	106	122	139
Střední odborná učiliště a odborná učiliště	127	111	148	156	158

Pozn.: Počet institucí neodpovídá součtu škol jednotlivých úrovní, protože speciální školy více různých úrovní mohou působit v rámci jedné instituce. Do školního roku 1993/1994 nebyly speciální základní a zvláštní školy sledovány odděleně.

602. Podle školského zákona⁵³ je **neslyšícím a nevidomým zajištěno právo na vzdělání v jejich jazyce s použitím znakové řeči nebo Braillova písma**. Podle zákona o znakové řeči³⁴⁵ mají neslyšící právo na používání znakové řeči, vzdělávání s využitím znakové řeči a výuku znakové řeči. Neslyšícím studentům středních a vysokých škol, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty přiznány mimořádné výhody pro zdravotně a tělesně postižené, jsou tlumočnické služby poskytovány bezplatně. Experimentálně je ověřována od školního roku 1990/91 na některých základních školách integrace těchto žáků do běžných tříd, vždy však záleží na typu a míře poškození žáka a možnostech školy vyhovět jeho specifickým potřebám³⁴⁶.

603. Zařazení postižených dětí mezi děti zdravé má velký socializační význam. Začleňování postižených dětí je však finančně a technicky náročné a vyžaduje individuální přístup vyučujícího, proto je integrace dětí podporována úpravami pravidel financování. Počet dětí integrovaných do běžných tříd roste, počet dětí ve speciálních a specializovaných třídách zřízených na základních školách stagnuje. Integraci postižených dětí do výuky na základních školách učitelé i rodiče akceptovali, vedle toho měla pozitivní efekt na práci speciálních škol, jimž zbývá větší prostor na péči o děti s těžším postižením a komplikovanějšími vadami.

Vývoj počtu integrovaných dětí do běžných, speciálních a specializovaných tříd (v tisících)

	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Integrované děti celkem	40,1	16,6	41,3	51,2	54,4
Integrované děti do běžných tříd	30,4	5,5	30,4	38,8	42,2
Děti ve speciálních a specializovaných třídách	9,7	11,1	10,9	12,4	12,1

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

604. Od 1. září 1998 zahájilo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy na dobu pěti školních roků dle ustanovení § 58 školského zákona⁵³ pokusné ověřování odlišné organizační formy základního vzdělávání, tzv. domácí vzdělávání. Nositelem experimentu byly ve školním roce 1998/99 dvě základní školy, v roce 1999/2000 tři. Této možnosti vzdělávání využívá v současné době asi 120 žáků. Podmínky pokusného ověřování stanovilo ministerstvo ve schvalovacím řízení v roce 1998.

³⁴⁵ Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů.

³⁴⁶ Statisticky je sledována až od školního roku 1993/94.

605. **Zásady výchovy ke vzájemnému porozumění**, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, jakož i podpora mírového úsilí jsou součástí učebních materiálů v souladu s ustanovením § 5 a § 7 školského zákona⁵³.
606. Výchově k toleranci a snášenlivosti přispívá i zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání³⁴⁷, který v ustanovení § 5 ukládá provozovatelům vysílání povinnost zajistit, aby vysílané pořady nepropagovaly válku nebo nelíčily krutá nebo jinak nelidská jednání takovým způsobem, který je jejich zlehčováním, omlouváním nebo schvalováním. Ustanovení § 6 až 8 citovaného zákona upravují povinnosti při vysílání reklam a sponzorovaných pořadů: reklamy musí být rozeznatelné a zřetelně oddělené od ostatních pořadů a provozovatelé jsou povinni zabezpečit, aby zadavatel reklamy nemohl jakýmkoli způsobem uplatňovat vliv na obsah pořadů nebo na programovou skladbu.
607. Zhodnotit úlohu vzdělávání při rozvoji náboženské snášenlivosti a porozumění je specifickým resortním úkolem příslušného orgánu státní správy, v daném případě ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Ministerstvo kultury jako věcně příslušný orgán pro věci církví tuto oblast pravidelně nesleduje.
608. Problémovým případem bylo vydání publikace Příručka církevních dějin³⁴⁸, která byla ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy doporučena a vyvolala negativní odezvu části veřejnosti, zejména židovských obcí a evangelíků. V důsledku této negativní reakce a nového hodnocení obsahu publikace odebralo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy publikaci v březnu 1995 vydané doporučení.
609. V roce 1999 Výkonný výbor Bratrské jednoty baptistů informoval ministerstvo kultury o nesprávné charakteristice příslušníků této státem uznané a ve světě všeobecně kladně přijímané církve v učebnici pro základní školu Občanská výchova pro 9. ročník³⁴⁹. Obsah předmětné pasáže v učebnici byl v rozporu s článkem 13 Paktu - požadavky na vzdělání, které by mělo napomáhat k vzájemnému porozumění. Podle vyjádření ministra školství, mládeže a tělovýchovy nakladatelství ve spolupráci s autorem zajistí úpravu nevhodného textu učebnice a přepracovaný text bude před dalším vydáním učebnice zaslán k posouzení Ekumenické radě církví a poté případně upraven.
610. Školský zákon stanoví státním základním a středním školám povinnost umožnit náboženskou výchovu. Tentýž předpis umožňuje státem registrovaným církvím a náboženským společnostem možnost zřídit církevní základní a střední školy dotované státem³⁵⁰. V České republice není znám případ skutečně vážného systémového konfliktu mezi pravidly povinné školní docházky a církevními a náboženskými předpisy.
611. Zvýšenou pozornost věnuje vláda České republiky soužití různých etnik ve společnosti. Svědčí o tom opatření ke zlepšení ochrany lidských práv v České republice³⁵¹, opatření ve vztahu k romské menšině³⁵², koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity,

³⁴⁷ Zákon č. 468/1991 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴⁸ Autor: Karel Mráček, vydavatelství a nakladatelství Krystal O.P. Praha, 1995.

³⁴⁹ Autor: Milan Valenta, v roce 1998 vydalo Vydavatelství a nakladatelství Práce v Praze.

³⁵⁰ Viz také vyhláška ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a ministerstva zdravotnictví č. 452/1991 Sb., o zřizování a činnosti církevních škol a škol náboženských společností.

³⁵¹ Usnesení vlády ČR ze dne 9. prosince 1998 č. 809, o opatřeních ke zlepšení ochrany lidských práv v České republice.

³⁵² Usnesení vlády ČR ze dne 11. ledna 1999 č. 35, o opatřeních ve vztahu k romské menšině.

napomáhající jejich integraci do společnosti³⁵³, opatření proti hnutím směřujícím k potlačení práv a svobod občanů³⁵⁴, příprava kampaně proti rasizmu³⁵⁵ apod.

612. Pro učitele základních a středních škol existují speciální programy cyklického vzdělávání, takzvané letní školy tolerance, na nichž se pedagogové mimo jiné seznamují s dějinami menšin žijících v České republice. Od roku 1992 je společně ministerstvem školství a Radou vysokých škol zřízen dotační program Fond rozvoje vysokých škol, mezi jehož tematickými okruhy je i vzdělávání učitelů. Patří sem i problematika vzdělávání příslušníků menšin a ochrana lidských práv.
613. Zásady menšinové politiky formulovala vláda České republiky po rozdělení československé federace dne 1. ledna 1993 v politickém dokumentu Koncept přístupu vlády k otázkám národnostních menšin v České republice³⁵⁶. Tento dokument obsahuje základní politická východiska menšinové politiky státu, včetně zásad postavení menšin a ochrany jejich práv.

2. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají, že se zřetelem na dosažení plného uskutečnění tohoto práva:

a) základní vzdělání bude povinné a svobodně přístupné pro všechny;

614. Podle ustanovení § 34 školského zákona je základní vzdělání povinné. Povinná školní docházka začíná počátkem školního roku, která následuje po dni, kdy dítě dovrší šestý rok věku, a trvá devět let. V odůvodněných případech může být počátek školní docházky odložen (např. při nedostatečné duševní nebo tělesné zralosti dítěte). Zákonný zástupce dítěte je podle ustanovení § 36 školského zákona přihlásit školou povinné dítě k zápisu do školy a dbát, aby docházelo do školy pravidelně a včas. Je povinen vyjádřit se také k přihlášce žáka na střední školu.
615. Vzdělávání dětí cizinců, kteří nejsou státními občany ČR, s výjimkou občanů SR, jejichž vzdělávání upravuje dohoda mezi vládou České republiky a vládou Slovenské republiky o spolupráci v oblasti vzdělávání ze dne 29. října 1992, upravuje pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ke vzdělávání cizinců v základních a středních školách a vyšších odborných školách včetně speciálních škol³⁵⁷. V pokynu se uvádí, že v základních a středních školách se budou vzdělávat za stejných podmínek jako občané České republiky tyto kategorie cizinců: cizinci s povolením k trvalému či dlouhodobému pobytu, cizinci, kterým bylo přiznáno dočasné útočiště i cizinci, kteří žádají nebo jim bylo přiznáno postavení uprchlíka na území České republiky.
616. Nezletilým a mladistvým žadatelům o poskytnutí postavení uprchlíka, kteří nedokončili základní školní docházku, je poskytováno bezplatné vzdělání po dobu plnění povinné školní docházky včetně vzdělání při výkonu ústavní a ochranné výchovy. Pro děti předškolního věku jsou ve všech uprchlických táborech zřízena dětská centra. Centra jsou vybavena podobně jako mateřské školy. Děti zde mají možnost trávit aktivně volný čas, zdokonalovat se v do-

³⁵³ Usnesení vlády ČR ze dne 7. dubna 1999 č. 279, o koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti.

³⁵⁴ Usnesení vlády ČR ze dne 28. července 1999 č. 789, o opatřeních proti hnutím směřujícím k potlačení práv a svobod občanů.

³⁵⁵ Usnesení vlády ČR ze dne 11. ledna 1999 č. 34, k přípravě kampaně proti rasizmu.

³⁵⁶ Usnesení vlády ČR ze dne 9. února 1994 č. 63, Koncept přístupu vlády k otázkám národnostních menšin v České republice.

³⁵⁷ Viz. č.j.18062/96-21, Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 7, ročník 1996.

vednostech přiměřených jejich věku a rozvíjet své jazykové schopnosti. Před nástupem do základní školy absolvují děti v uprchlických táborech kurs českého jazyka v délce jednoho až třech týdnů.

617. Kategorie mladistvých nemá přístup ke středoškolskému vzdělání po dobu azylového řízení. V uprchlických táborech mají tito žadatelé o přiznání postavení uprchlíka možnost navštěvovat kurs českého jazyka.

618. Podle ustanovení § 3 odst. 6 vyhlášky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, o základních školách³⁵⁸ děti cizinců zařazuje do příslušného ročníku ředitel školy po zjištění úrovně jejich dosavadního vzdělání a znalosti vyučovacího jazyka.

b) středoškolské vzdělání ve svých různých formách, zahrnujíc v to technické a odborné středoškolské vzdělání, bude všeobecně umožněno a zpřístupněno pro všechny všemi vhodnými prostředky a zejména postupným zaváděním bezplatného vzdělání;

619. Středoškolské vzdělání je ve všech formách přístupné jako bezplatné na školách zřizovaných státem, jak vyplývá z výše citovaného článku 33 Listiny a ustanovení § 4 školského zákona⁵³. Na soukromých a církevních středních školách je v souladu s uvedenými ustanoveními umožněno vzdělání za úplatu.

c) vyšší vzdělání bude rovněž zpřístupněno všem, a to podle schopností všemi vhodnými prostředky a zejména postupným zaváděním bezplatného vzdělání;

620. Přístupnost vyššího odborného vzdělání vyplývá z ustanovení § 27a školského zákona⁵³. Student vyšší odborné školy částečně hradí náklady na vzdělání formou školného³⁵⁹.

Počet žáků a studentů v jednotlivých stupních vzdělání (v tis. osob)

Škola / Školní rok	1990/91	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99
Mateřská	352	332	339	333	317	308	303
Základní	1195	1061	1028	1005	1100	1092	1082
Gymnázium	111	122	128	133	126	127	126
z toho ženy	67	73	76	79	74	73	74
Střední odborná	191	219	247	259	205	200	192
z toho ženy	121	138	154	161	126	118	111
Vyšší odborná	15	24	30
z toho ženy	10	16	20
Vysoká (denní studium)	100	113	119	126	139	148	155
z toho ženy	43	48	51	55	61	65	69

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

³⁵⁸ Vyhláška ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 291/1991 Sb., o základních školách.

³⁵⁹ Podle nařízení vlády č. 153/1996 Sb., kterým se stanoví výše úplaty za vzdělávání ve vyšších odborných školách zřizovaných státem a způsob její úhrady.

d) elementární vzdělání osob, které nezískaly nebo nedokončily základní vzdělání, bude pokud možno povzbuzováno nebo zintenzívněno;

621. Pro osoby, které nejsou způsobilé získat základní vzdělání v základních školách nebo vzdělání v nich nedokončily, je vytvořen systém škol - speciálních a zvláštních - uvedený v ustanovení § 17 a ustanoveních § 28 až 33 školského zákona³⁶⁰.

³⁶⁰ Zákon č. 29/1984 o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů), část čtvrtá - Speciální školy:

§ 28: (1) Speciální školy poskytují pomocí zvláštních výchovných a vyučovacích metod, prostředků a forem výchovu a vzdělávání žákům mentálně, smyslově nebo tělesně postiženým, žákům s vadami řeči, žákům s více vadami, žákům obtížně vychovatelným a žákům nemocným a oslabeným, umístěným ve zdravotnických zařízeních; připravují tyto žáky k začlenění do pracovního procesu a života společnosti.

(2) Speciálními školami jsou základní speciální školy a střední speciální školy; vzdělání získané v těchto školách je rovnocenné vzdělání získanému v základní škole a v ostatních středních školách.

(3) Pokud tento zákon nestanoví jinak, vztahují se na speciální školy ustanovení vztahující se na základní školu nebo na střední školu.

(4) Speciálními školami jsou také zvláštní školy, odborná učiliště, praktické školy a pomocné školy.

(5) Ministerstvo stanoví vyhláškou způsob zařazení žáků do speciálních základních škol, do zvláštních škol, do pomocných škol a podmínky přijímání žáků do odborných učilišť a praktických škol.

§ 29: Speciální základní školy

(1) Speciální základní školy poskytují žákům výchovu a vzdělávání podle § 5 a 6 způsobem přiměřeným jejich postižení; zřizují se jako školy pro žáky sluchově postižené, pro žáky zrakově postižené, pro žáky s vadami řeči, pro žáky tělesně postižené, pro žáky s více vadami, pro žáky obtížně vychovatelné a pro žáky nemocné a oslabené umístěné ve zdravotnických zařízeních.

(2) Speciální základní školy mají devět ročníků. Ministerstvo stanoví vyhláškou, které školy mají deset ročníků.

§ 30: Speciální střední školy

(1) Speciální střední školy poskytují žákům výchovu a vzdělávání podle § 7 a 8 způsobem přiměřeným jejich postižení; ve speciálních středních školách se vzdělávají smyslově nebo tělesně postižení žáci a žáci obtížně vychovatelní, pokud se nemohou vzdělávat společně se žáky ostatních středních škol.

(2) Speciální střední školy se člení na tyto druhy: střední odborná učiliště, gymnázia a střední odborné školy.

(3) Ministerstvo po projednání s Ministerstvem zdravotnictví může obecně závazným právním předpisem prodloužit délku studia ve speciálních středních školách až o dva roky.

§ 31: Zvláštní škola

(1) Ve zvláštní škole se vzdělávají žáci s takovými rozumovými nedostatky, pro které se nemohou s úspěchem vzdělávat v základní škole, ani ve speciální základní škole.

(2) Zvláštní škola má devět ročníků. Ministerstvo stanoví vyhláškou školy, které mají deset ročníků.

§ 32: Odborné učiliště

(1) Odborné učiliště poskytuje odbornou přípravu v učebních oborech s upravenými učebními plány.

(2) Odborné učiliště připravuje pro výkon povolání odpovídajících příslušnému učebnímu oboru. Příprava trvá dva až tři roky. Příprava v odborném učilišti se ukončuje úspěšným vykonáním závěrečné zkoušky.

(3) Odborné učiliště může též poskytovat přípravu pro výkon jednoduchých činností žáků, kteří jsou schopni samostatně pracovat, ale jejichž pracovní a společenské uplatnění musí být řízeno jinými osobami.

(4) Do odborného učiliště se přijímají žáci, kteří úspěšně ukončili devátý ročník zvláštní školy.

(5) Odborné učiliště se zřizuje podle § 10 a vztahují se na ně ustanovení § 9 odst. 3 a 4, § 10a, § 11, 11a, 12, § 20 odst. 2, § 22 až 24 a § 25 odst. 1 až 4 a odst. 6 až 8.

§ 32a: Praktická škola

(1) Praktická škola připravuje žáky pro výkon jednoduchých činností. Příprava trvá jeden až tři roky.

(2) Do praktické školy s tříletou přípravou se přednostně přijímají žáci, kteří úspěšně ukončili zvláštní školu, a dále žáci, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku zvláštní školy, popřípadě základní školy. V odůvodněných případech lze přijmout i žáky, kteří ukončili neúspěšně devátý ročník základní školy. Do praktické školy s jednoletou a dvouletou přípravou se přijímají žáci, kteří splnili povinnou školní docházku na zvláštní (§ 31) nebo pomocné škole (§ 33).

(3) Tříletá příprava v praktické škole se ukončuje úspěšným vykonáním závěrečné zkoušky, v jednoleté a dvouleté přípravě vydáním závěrečného vysvědčení.

622. Zatímco speciální základní školy poskytují rovnocenné vzdělání jako základní školy (viz odst. 601 zprávy), absolventi zvláštní školy (§ 31 školského zákona) mohou získat pouze „nižší základní vzdělání“ umožňující pokračovat ve vzdělávání pouze na odborných učilištích nebo praktických školách, které jsou určeny jen absolventům těchto škol. Ke konci rozhodného období bylo v České republice takových učilišť a škol téměř 500 s nabídkou více než sedmdesáti profesí v nenáročných dělnických povoláních. Absolventi získávají určitou kvalifikaci ve zvoleném oboru.

Počet žáků ve zvláštních školách

Školní rok	Žáci v tisících		Podíl dívek v %	Podíl žáků zvláštních škol ze žáků ve věku základní školní docházky v %	
	celkem	z toho dívky		hoši	dívky
1995/96	34732	14009	40,3	3,8	2,8
1996/97	35020	14142	40,4	3,6	2,5
1998/99	32721	13205	40,4	3,3	2,4

623. V současnosti jsou do zvláštní školy umístováni také další žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, kteří svým IQ uvedenou inteligenční skupinu převyšují. Jsou to např. žáci postižení souběžně více vadami, žáci s lékařskou diagnózou autismus či rysy autismu, žáci s těžšími formami lehkých mozkových dysfunkcí, žáci s těžkým zdravotním oslabením (např. epilepsie, diabetes, alergie apod.), žáci s poruchami učení a chování, žáci ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Často se tak stává, že zvláštní školu navštěvují především žáci, kteří nejsou schopni zvládnout učivo základních škol v běžném časovém limitu.

§ 33: Pomocná škola

(1) Pomocná škola vychovává a vzdělává obtížně vzdělavatelné žáky s takovými nedostatky rozumového vývoje, pro které se nemohou vzdělávat ani ve zvláštní škole, jsou však schopni osvojit si alespoň některé prvky vzdělání. Obsah výchovně vzdělávací činnosti se zaměřuje na vypěstování návyků sebeobsluhy, osobní hygieny a na rozvíjení přiměřených poznatků a pracovních dovedností s předměty denní potřeby.

(2) Pomocná škola má deset ročníků.

(3) Před nástupem do pomocné školy a před osvobozením od povinné školní docházky podle § 37 odst. 2 se dětem s těžkým mentálním postižením umožňuje příprava na vzdělání v délce jednoho až tří let.

624. Výše zmíněná situace se projevuje vysokým počtem romských dětí, které navštěvují zvláštní školy a vysokým podílem těchto dětí ve zvláštních školách³⁶¹, neboť běžná základní škola není schopna přizpůsobit způsob výuky specifickým potřebám dětí ze sociokulturně odlišného prostředí či s jazykovou bariérou. Romské děti jsou do zvláštních škol přezarovány na základě standardního postupu, to jest po psychologickém vyšetření a se souhlasem rodičů. Problém je však nejen v používaných testech a validitě jejich výsledků³⁶², ale také v tom, že romští rodiče nepovažují zvláštní školu za diskvalifikaci, neboť jsou často jejími absolventy, a nejsou dostatečně informováni o důsledcích svého souhlasu pro další možnosti vzdělávání a profesionálního uplatnění dětí po ukončení zvláštní školy.
625. Výbor pro práva dítěte vyjádřil dne 10. října 1997 znepokojení nad nedostatečnými opatřeními České republiky v prevenci a boji proti všem formám diskriminace namířené proti dětem z menšin, včetně romských dětí, a České republika doporučil, aby vyvinula větší úsilí, směřující ke snížení diskriminačních praktik proti romskému obyvatelstvu. Také Výbor pro odstranění rasové diskriminace (dále jen "CERD") se k věci českých zvláštních škol vyjádřil dne 19. března 1998 v závěrečném hodnocení úvodní a druhé periodické zprávy České republiky o plnění Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace. CERD zde se znepokojením konstatoval marginalizaci romské komunity v oblasti vzdělávání. Skutečnost, že velký počet romských dětí je umístován do zvláštních škol, čímž dochází k faktické rasové segregaci, a že Romové mají výrazně snížený podíl na středním a vyšším vzdělávání, jsou důvodem k pochybnostem o plné realizaci článku 5 Úmluvy o právech dítěte, píše CERD ve svém závěrečném hodnocení.
626. Na rozpor praxe s právy zaručenými českým ústavním pořádkem i evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod upozornilo také Evropské středisko pro práva Romů, sídlící v Budapešti. Přesvědčilo rodiče dvanácti romských dětí z Ostravy, aby proti zařazení jejich dětí do zvláštních škol podali stížnost Ústavnímu soudu České republiky (podána dne 15. června 1999). Ta se opírala i o to, že rodiče nebyli dostatečně varováni, jaké jsou důsledky absolvování zvláštní školy namísto základní v souvislosti s dalším vzděláním a uplatněním na trhu práce. Dne 8. listopadu 1999 Ústavní soud odmítl stížnost s tím, že k části podnětu nebyl kompetentní, část stížnosti proti konkrétním rozhodnutím ředitelů zvláštních škol posoudil jako zjevně neopodstatněnou. Ústavní soud ty části stížnosti, k jejichž řešení nebyl kompetentní, doporučil jako podněty, jimiž by se měly zabývat příslušné správní orgány České republiky.
627. V této souvislosti schválil Parlament České republiky v závěru roku 1999 novelu školského zákona³⁶³, která nabyla účinnosti dne 18. února 2000. Změna zvyšuje prostupnost školského systému a umožňuje všem absolventům povinné školní docházky svobodnou volbu jejich dalšího vzdělávání a svobodnou volbu povolání. Ke studiu na středních školách po přijetí této novely již nebudou přijímáni pouze ti uchazeči, kteří úspěšně ukončili základní školu, ale všichni uchazeči, kteří při přijímacím řízení splní podmínky požadované pro přijetí na zvolený učební obor či střední školu. Na střední školy tedy budou moci být přijímáni i absolven-

³⁶¹ Podle odhadu kanceláře Meziřesortní komise pro záležitosti romské komunity vlády České republiky více než polovina žáků zvláštních škol jsou Romové a zhruba 70 procent všech romských dětí navštěvuje zvláštní školy.

³⁶² Usnesením vlády ČR ze dne 29. října 1997č. 686, ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě, bylo uloženo ministru školství připravit nové podklady pro testování dětí při zařazování do zvláštních škol a respektovat v nich více specifické předpoklady romských dětí, a tím zamezit dosavadní praxi častého zařazování romských dětí do zvláštních škol bez podložených důvodů dokládajících jejich intelektové a vzdělávací předpoklady. V rozhodném období nebyla příprava nových způsobů testování dětí (nejen romských) ukončena.

³⁶³ Zákon č. 19/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

ti zvláštních škol³⁶⁴. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v této souvislosti rozeslalo na všechny školské úřady informaci o postupu při přijímání na střední školy žáků a dalších uchazečů, kteří mají splněnou povinnou školní docházku, ale nemají dosaženo základní vzdělání.

628. S cílem **předcházet neúspěšnosti** v základních školách dětí zejména ze sociokulturně znevýhodněného prostředí (zvláště romských dětí), dětí s jiným mateřským jazykem, ale i jiných dětí, např. s odkladem školní docházky, jsou experimentálně podle ustanovení § 58a školského zákona od roku 1992 zřizovány **přípravné třídy při základních školách a zvláštních školách**³⁶⁵, **výjimečně také při mateřských školách**³⁶⁶. Cílem přípravných tříd je systematicky připravovat děti k bezproblémovému začlenění do vzdělávacího procesu v prvním ročníku základní školy. Výuka v přípravných ročnících je zaměřena především na překlenutí jazykového handicapu, např. romských žáků, a je přizpůsobena individuálním potřebám dětí. Docházka do přípravné třídy má tedy odstranit handicap dětí, které nejsou v rodině dostatečně připravovány na vstup do první třídy, které pak neuspívají v základním vzdělání a jsou často zbytečně přeřazovány do zvláštních škol.
629. Přípravné třídy jsou otevírány zejména v místech se silným zastoupením Romů v populaci³⁶⁷. Vysoký podíl absolventů přípravných tříd je v začátcích školní docházky do základní školy úspěšný. Ve školním roce 1998 až 1999 bylo v České republice 100 přípravných tříd s 1237 žáky. Z celkového počtu 100 tříd je 50 tříd zřízeno při základních školách, 4 třídy při základních speciálních školách, 37 tříd při zvláštních školách a 9 tříd při mateřských školách.
630. Pro snazší překonávání komunikačních, adaptačních a dalších překážek dětí v přípravných třídách a v dalším vzdělávání může být ve škole od roku 1997³⁶⁸ zřízena funkce romského pedagogického asistenta. Práce asistenta je zaměřena na:
- pomoc učitelům při vlastní výchovně vzdělávací činnosti, při komunikaci s romskými dětmi, při individualizaci výuky a odstraňování výchovných a vzdělávacích potíží,
 - pomoc při mimotřídních a mimoškolních činnostech,
 - spolupráce s rodiči,
 - spolupráce s místní romskou komunitou.
631. Asistent musí být starší 18 let, nesmí mít záznam v rejstříku trestů a musí absolvovat deseti-denní kurz pedagogického minima. Žádost o zřízení výše uvedené funkce asistenta podává ředitel školy, školský úřad žádost ředitelství školy schvaluje a doporučí ke schválení ministerstvu školství s žádostí o poskytnutí finančních prostředků. V úpravě Statutu pokusného ověřování přípravných tříd (č.j. 14 169/98-22) se ruší ustanovení povinnosti o dokončeném středním vzdělání romských pedagogických asistentů. Romských asistentů bylo ke dni 1. září 1999 ve školách 146, platy jsou refundovány ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy

³⁶⁴ Původní znění ustanovení § 19 školského zákona: *Ke studiu na středních školách se přijímají žáci a další uchazeči, kteří úspěšně ukončili základní školu.* Nové znění ustanovení § 19: *Ke studiu na středních školách ... se přijímají žáci a další uchazeči, kteří splnili povinnou školní docházku a kteří při přijímacím řízení splnili podmínky pro přijetí prokázáním vhodných schopností, vědomostí, zájmů a zdravotní způsobilosti požadované pro zvolený obor vzdělání.*

³⁶⁵ Zřizování přípravných tříd při zvláštních školách je předmětem kritiky, neboť neuvádí děti do přirozeného prostředí běžných základních nebo mateřských škol.

³⁶⁶ Podle statutu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 12748/97-20 a jeho následující úpravy č.j. 14169/98-22 (pro mateřské školy).

³⁶⁷ Vláda uložila v usnesení ze dne 29. října 1997 č. 686, ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice, ministru školství, mládeže a tělovýchovy *rozšiřovat síť přípravných tříd v systému základního vzdělávání pro žáky z jazykově a sociokulturně znevýhodněného prostředí.*

³⁶⁸ Podle statutu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pokusného ověřování přípravných tříd č.j. 12748/97-20.

chovy. Platové zařazení asistenta navrhuje ředitel školy. V úpravě Statutu pokusného ověřování přípravných tříd (č.j. 14 169/98-22) se ruší ustanovení povinnosti o dokončeném středním vzdělání romských pedagogických asistentů.

632. Velký význam má umístování postižených nebo sociálním prostředím znevýhodněných dětí do mateřských škol před zahájením školní docházky. Inštituční předškolní výchova napomáhá především sociální adaptaci dětí a rozvíjí znalosti a dovednosti potřebné pro úspěšné zvládnutí vstupu na základní školu. Podle věcného záměru nového školského zákona budou mít děti, resp. jejich rodiče, pokud o to projeví zájem, právo na umístění všech dětí do předškolního vzdělávání v posledním roce před zahájením povinné školní docházky.

Počet žáků, kteří dokončili školní docházku

Školní rok		1. - 10. ročník ⁵⁾	Žáci, kteří dokončili školní docházku a opustili školu v ²⁾⁴⁾			Odchody do spec. škol
			1. až 7. ročníku	8. ročníku	9. až 10. ročníku ⁵⁾	
1996/97	úhrnem ²⁾⁴⁾⁵⁾	136 777	15 703	4 654	116 420	3 649
	z toho základní školy ³⁾	129 501	14 634	3 601	111 266	3 649
	speciální školy ²⁾	6 753	936	897	4 920	-
	ostatní zařízení ¹⁾	523	133	156	234	-
1997/98	úhrnem ²⁾⁴⁾⁵⁾	132 740	15 128	4 320	113 292	3 295
	z toho základní školy ³⁾	125 348	14 036	3 315	107 997	3 295
	speciální školy ²⁾	6 731	896	812	5 023	-
	ostatní zařízení ¹⁾	661	196	193	272	-

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

Pozn.: 1) Zařízení ústavní a ochranné výchovy.

2) Bez pomocných škol a přípravného stupně.

3) Běžné i speciální a specializované třídy.

4) V údajích za školní rok 96/97 jsou započteny odchody do speciálních škol.

5) V u speciálních škol je zahrnut i 10. ročník sluchově a zrakově postižených

633. Na základě ustanovení § 60 školského zákona⁵³ může základní škola nebo střední škola organizovat **kurzy pro získání základního vzdělání** pro ty občany, kteří nezískali nebo nedokončili základní vzdělání. Tyto kurzy jsou určeny všem, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku (opakovali některý ročník) nebo neukončili devátý ročník úspěšně. Kurzy mohou v souladu s metodickým pokynem ministerstva školství navštěvovat také absolventi zvláštních škol³⁶⁹. Ke zvýšení vzdělanosti přispívají i kurzy pro získání (doplnění) základního vzdělání poskytované zvláštními školami³⁷⁰.

³⁶⁹ V souladu s Metodickým pokynem k doplnění vzdělání poskytovaného základní školou pro absolventy zvláštních škol, vydaného ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pod č.j. 17 908/95-24.

³⁷⁰ Na základě ustanovení § 4 odst. 10 vyhlášky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách, a určené občanům, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším ročníku zvláštní školy.

Kurzy na doplnění základního vzdělání

Školní rok		1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99
Školy ¹⁾	celkem	67	126	120	64	95	204
	základní ²⁾	67	126	120	64	62	124
	zvláštní	x	x	x	x	33	80
Kurzy ¹⁾	celkem	263	452	582	235	271	291
	základní	263	452	582	235	188	187
	zvláštní	x	x	x	x	83	104
Žáci ¹⁾	celkem	5 060	7 266	8 504	3 384	3 375	5 234
	základní	5 060	7 266	8 504	3 384	2 269	3 785
	zvláštní	x	x	x	x	1 106	1 449

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

Pozn.: 1) Vzdělání poskytované základní, resp. zvláštní školou. Od školního roku 1999/2000 budou moci doplnění vzdělání poskytovat také pomocné školy.

2) Kurzy na doplnění základního vzdělání poskytované základní školou je možné absolvovat také na speciální škole, střední odborné škole, integrované střední škole, středním odborném učilišti a učilišti.

634. Doplnění vzdělání poskytovaného základní školou (pro děti ze zvláštních škol) a doplnění vzdělání poskytovaného zvláštní školou (pro žáky praktických škol a pro ty, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku základní nebo zvláštní školy nebo neukončil devátý ročník úspěšně) upravují metodické pokyny ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy³⁷¹. Podmínkou pro přijetí uchazeče do kurzu je ukončená povinná školní docházka a doporučení místně příslušné pedagogicko-psychologické poradny. Před začátkem kursu si škola ověřuje rozsah vědomostí a úroveň schopností uchazeče, aby posoudila, zda je žádoucí jeho plná účast v kurzu či zda si může znalosti potřebné k závěrečným zkouškám osvojit samostudiem. Kurzy k doplnění základního vzdělání trvají jeden školní rok. Finanční náklady na organizaci kurzů hradí podle zákona o státní správě a samosprávě ve školství⁵⁴ pověřeným základním a zvláštním školám příslušný školský úřad.

635. Školský systém pamatuje rovněž na vytvoření co nejvhodnějších podmínek pro **vzdělávání dětí s těžšími formami zdravotního postižení**. Již novely školských zákonů z roku 1995 reagovaly mimo jiné na jeden z nejnesnadnějších úkolů, vyplývajících z vládního dokumentu Národní plán opatření pro snížení negativních důsledků zdravotního postižení³⁷²: *Pro obzvláště těžce postižené děti, které školský zákon umožňuje osvobodit od povinné školní docházky, zajistit vzdělávání v širším slova smyslu tak, aby i tyto děti mohly realizovat své právo na vzdělávání.*

636. Dřívější ustanovení § 37 školského zákona upravující osvobození od povinné školní docházky formulací: *dítě, které pro svůj duševní stav není schopné vzdělávání, osvobodí národní výbor od povinné školní docházky*, bylo v návrhu nového školského zákona nahrazeno novým zněním, podle něhož *těžce zdravotně postižené dítě může ředitel školského úřadu na základě odborného posouzení a souhlasu zákonných zástupců osvobodit od povinné školní docházky, a to na dobu určitou. Zároveň stanoví formu vzdělávání, která odpovídá jeho psychickým a fyzickým možnostem.*

637. Novela školského zákona umožnila v roce 1995 dětem s těžkým mentálním postižením před jejich nástupem do pomocné školy nebo před jejich osvobozením od povinné školní

³⁷¹ Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 17908/95-24, k doplnění vzdělání poskytovaného základní školou pro absolventy zvláštních škol, a metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 18371/96-24, k doplnění vzdělání poskytovaného zvláštní školou.

³⁷² Usnesení vlády ČR ze dne 8. září 1993 č. 493, o schválení dokumentu "Národní plán opatření pro snížení negativních důsledků zdravotního postižení".

docházky přípravu na vzdělání v délce jednoho až tří let (tzv. přípravný stupeň pomocné školy). Takto vznikly také speciální třídy pro žáky s autismem a speciální třídy pro žáky hluchoslepé.

638. V roce 1998 ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy rozšířilo rozhodnutím náměstka ministra³⁷³ možnost doplnění základního vzdělání na úrovni základní školy³⁷⁴ a zvláštní školy³⁷⁵ pro občany s těžším zdravotním postižením. Pomocné a zvláštní školy toto rozhodnutí provádějí především formou kurzů pro získání vzdělání poskytovaného zvláštní, resp. pomocnou školou jako experiment podle § 58a školského zákona.

e) bude na všech stupních aktivně usilováno o rozvoj školského systému, bude zaveden přiměřený systém stipendií a soustavně budou zlepšovány materiální podmínky vyučujících.

639. Významným **programem mezinárodní spolupráce**³⁷⁶, zaměřeným na podporu rozvoje kvality, inovací a evropské dimenze v systémech a praxi odborného vzdělávání prostřednictvím národních vzdělávacích projektů, je program Leonardo da Vinci. Projekty posuzuje a vyhodnocuje Evropská komise. Důležitá je vždy podmínka mezinárodní spolupráce partnerů - předkladatel musí nalézt pro realizaci svého projektu dva partnery, z toho alespoň jednoho ze zemí Evropské unie. Kromě vzdělávacích institucí se mohou o podporu z programu ucházet i podniky, úřady práce, sociální partneři či neziskové nestátní organizace. Česká republika se programu účastní od konce roku 1997.

640. Pro české vysoké školy byla v rozhodném období důležitá účast v programu Tempus PHARE, jehož prostřednictvím byly hrazeny studijní pobyty studentů, pedagogů a mladých vědeckých pracovníků na zahraničních univerzitách. V průběhu roku 1999 byla tato spolupráce s většinou evropských partnerů převedena do programu Socrates.

641. V roce 1994 byl s podporou evropského programu PHARE založen ministrem práce a sociálních věcí **Národní vzdělávací fond**, který se v roce 1999 transformoval v obecně prospěšnou společnost. Jeho úkolem je podporovat transformaci společnosti a ekonomiky a podporovat proces evropské integrace rozvojem lidských zdrojů v České republice, a dále přispívat k rozvoji celoživotního vzdělávání podporou všech forem dalšího vzdělávání.

642. Za **chod a rozvoj školského systému** odpovídá ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které je v souladu s ustanovením § 7 tzv. kompetenčního zákona³⁷⁷ ústředním orgánem státní správy pro předškolní zařízení, školská zařízení, základní školy, střední školy a vysoké školy a dále pro vědní politiku, výzkum a vývoj, včetně mezinárodní spolupráce v této oblasti.

643. Odpovědnost za vytváření a rozvoj školského systému je zajištěna jednotlivými stupni řízení podle zákona o státní správě a samosprávě ve školství⁵⁴, kde zejména v ustanovení § 3 jsou definovány povinnosti ředitele školy, v ustanoveních § 5 až 11 citovaného zákona povinnosti školského úřadu a v ustanovení § 12 až 13c tohoto zákona povinnosti ministerstva školství, v ustanoveních § 14 a § 15 citovaného zákona povinnosti obce. Prostřednic-

³⁷³ Rozhodnutí náměstka ministra školství č.j. 19096/97-24 o doplnění vzdělání poskytovaného pomocnou školou.

³⁷⁴ Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 17908/95-24.

³⁷⁵ Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 18371/96-24.

³⁷⁶ Program Leonardo da Vinci vyhlásila Rada ministrů EU dne 6. prosince 1994 na období let 1995 až 1999. Česká republika bylo umožněno zapojit se nejprve přípravným obdobím, od 1. října 1997 je ČR zapojena plným členstvím. Programu se účastní rovnoprávně s institucemi zemí Evropské unie a Evropského společenství volného obchodu.

³⁷⁷ Zákon č. 2 /1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

tvím určených orgánů státní správy ve školství předkládá zřizovatel školy, v souladu s ustanovením § 13a odst. 2 tohoto zákona, jako součást žádosti o zařazení nebo změnu zařazení školy do sítě škol, předškolních zařízení a školských zařízení na základě § 13b odst. 1 písm i) tohoto zákona vzdělávací koncepci školy ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ke schválení. Dále je rozpracováno zajištění rozvoje školského systému v ustanovení § 11 školského zákona určením některých úkolů zřizovatelům středních odborných učilišť, souvisejících s jejich odpovědností za přípravu mládeže pro povolání, povinností vytvářet příznivé podmínky pro rozvoj schopností a iniciativy žáků a s úkoly při rušení, rozdělení nebo splynutí těchto škol.

644. **Finanční a hmotné zabezpečení žáků středních škol**, jehož součástí jsou i stipendia žákům gymnázií a středních odborných škol, řeší školský zákon⁵³. Podle ustanovení § 24 odst. 2 je možné žákům gymnázií a středních odborných škol poskytnout stipendium a hmotné zabezpečení s přihlédnutím k jejich sociálním poměrům a prospěchu. Hmotné zabezpečení zahrnuje zejména stravování a ubytování. Stipendium i hmotné zabezpečení může být poskytnuto ze státních rozpočtových prostředků nebo z prostředků organizací. Zabezpečení lze poskytovat i v době prázdnin.
645. **Vytváření materiálních podmínek pro vyučující** je realizováno prostřednictvím finančních prostředků přidělovaných ministerstvem školství pro školy jím zřizované v souladu s ustanovením § 12 zákona o státní správě a samosprávě ve školství⁵⁴, případně v souladu s ustanovením § 12 školského zákona. Mzdy učitelů a školských pracovníků ve státních školách se řídí zákonem o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech.
646. Mzdy pracovníků ve školství jsou nižší než průměrná měsíční mzda zaměstnanců veřejného sektoru (viz text a tabulka k článku 7 Paktu), což je v protikladu k průměrné úrovni jejich vzdělanosti (podmínkou pro výkon povolání učitele všech stupňů škol je úplné vysokoškolské vzdělání). Tento fakt je často uváděn jako důvod feminizace ve školství a důvod, proč mnozí absolventi pedagogických fakult odcházejí pracovat mimo resort školství. Ani zvýhodnění v podobě relativně kratší pracovní doby a delší dovolené nižší mzdovou úroveň dostatečně nekompensuje. Relativně nízká úroveň mezd není však jenom problémem školství, ale i ostatních odvětví veřejného sektoru (zdravotnictví, kultury, státní správy zejména na místní úrovni aj.).
647. Součástí péče poskytované školám je rovněž systém přidělování dotací, a to v souladu s nařízením vlády³⁷⁸, kterým se stanoví podmínky a výše poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením.

³⁷⁸ Nařízení vlády č. 324 /1996 Sb., kterým se stanoví podmínky a výše poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením.

Výdaje na školství, podíl HDP a podíl na celkových výdajích státního rozpočtu (v mld. Kč)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Hrubý domácí produkt ²⁾	1002,3	1148,6	1348,7	1532,6	1649,5	1770,7
Výdaje na školství ¹⁾	53,6	63,2	71,9	81,7	78,9	80,3
v tom z rozpočtu:						
ministerstva školství	41,1	43,2	49,3	63,8	62,8	63,9
ministerstva hospodářství	-	5,7	6,4	-	-	-
ministerstva zdravotnictví	0,7	0,8	0,9	-	-	-
ministerstva zemědělství	0,7	1,4	1,5	1,8	1,6	1,5
ministerstva obrany	0,8	1,0
obcí	11,1	12,1	13,7	16,1	13,7	13,9
z toho výdaje na soc. a zdrav.zabezpečení	6,8	9,1	10,5	11,8	12,1	12,3
v % HDP	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7
Výdaje na školství v % HDP	5,3	5,5	5,3	5,3	4,8	4,6
Výdaje státního rozpočtu celkem	356,9	380,1	432,7	484,4	524,7	566,7
Podíl výdajů v % státního rozpočtu	15,0	16,6	16,6	16,9	15,0	14,2

Pozn.: 1) Veřejné výdaje na školství, tj. výdaje ministerstva školství, obcí a ostatních resortů, včetně výdajů na soukromé a církevní školy, bez výdajů soukromých institucí, žáků a rodičů.

2) Od roku 1994 nová metodika výpočtu HDP.

3. Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů, případně poručníků, zvolit pro jejich děti jiné školy než ty, které byly zřízeny veřejnými orgány, které odpovídají takové minimální úrovni vzdělání, jaká je stanovena nebo schválena státem, a zajišťovat náboženskou a morální výchovu jejich dětí ve shodě s jejich vlastním přesvědčením.

4. Žádná z částí tohoto článku nemá být vykládána jako vměšování do svobody jednotlivců a organizací zřizovat a řídit výchovné instituce, vždy však za podmínek zachování zásad stanovených v odst. 1 tohoto článku a požadavků, že vzdělání poskytované v takových institucích má odpovídat minimální úrovni stanovené státem.

648. Do školského systému České republiky jsou zařazeny i jiné školy než ty, jejichž zřizovatelem je stát - školy církevní a soukromé, které si žáci, resp. jejich rodiče mohou svobodně zvolit. V případě, že zákonní zástupci žáků mají v úmyslu zvolit si jiné školy, než školy zřízené veřejnými orgány, umožňuje jim to ustanovení § 57a a § 57b školského zákona. Ustanovením § 57c tohoto zákona je přitom zaručena rovnocennost vzdělání na všech těchto školách bez ohledu na zřizovatele. Z výše uvedených ustanovení rovněž vyplývá určitá míra samostatnosti těchto škol při zachování kontroly státu nad úrovní poskytovaného vzdělání, aby toto vzdělání bylo v souladu s požadavky státu kladených na úroveň vzdělanosti obyvatelstva.

649. Rovnocennost vzdělání zaručí také obecné cíle výchovy a vzdělávání, které deklaruje věcný záměr nového školského zákona. Základním cílem je rozvoj osobnosti jedince přiměřeně jeho věku výukou příslušných vědomostí a dovedností pro osobní a občanský život, zprostředkováním kultury a hodnot, kterých bylo ve vývoji lidské společnosti dosaženo, výchovou k respektování evropských kulturních tradic a hodnot, jako je tolerance, svoboda a zodpovědnost, výchovou k uznávání principů demokracie a hodnoty lidských práv. Tyto obecné cíle vzdělávání jsou vztaženy na vzdělávání a výchovu v našich školách na všech

stupních, tj. na školy základní, střední i vyšší odborné, popř. jiná školská zařízení, a na školy všech zřizovatelů bez rozdílu.

650. Cíle vzdělání a výchovy jsou součástí vzdělávacích programů jednotlivých stupňů a typů škol. Ve věcném záměru nového školského zákona i v jeho připravovaném paragrafovaném znění jsou vyčleněny zvláštní pasáže týkající se ochrany práv dětí, žáků, resp. jejich zákonných zástupců, přičemž jsou respektována všechna ustanovení závazných nadnárodních dokumentů, jimiž je Česká republika vázána: Úmluvy o právech dítěte, evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen apod. Navrhovaný zákon upravuje i práva a povinnosti škol a školských zařízení, žáků, resp. jejich zákonných zástupců, zaručuje právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách zřizovaných státem, právo na náboženskou výchovu v rozsahu a za podmínek stanovených tímto zákonem, zaručuje stejná práva všem bez rozdílu pohlaví, vyznání, rasy aj. Zároveň návrh zákona obsahuje ustanovení o zákazu všech forem jakékoli diskriminace a o ochraně a respektování práv a důstojnosti každého dítěte/žáka/studenta bez rozdílu pohlaví. Ve stejném duchu budou zpracovány či novelizovány i navazující prováděcí předpisy a vyhlášky.
651. Nestátní školy jsou zařazeny do sítě škol ministerstva školství, pokud splní požadavky stanovené v ustanovení § 13b zákona o státní správě a samosprávě ve školství⁵⁴. Podmínkou jejich zařazení do sítě a z toho vyplývající nárok na finanční podporu ze strany státu je, mimo jiné, i schválení učebních plánů a učebních osnov, resp. cílů vzdělávání ministerstvem, jímž je zaručen soulad s požadavky státu.
652. V této souvislosti je však třeba upozornit na to, že podmínky, které jsou zákonem stanoveny pro registraci církve (10 tisíc členů) neumožňují, aby byly zřizovány církevní školy a vznášeny v rámci školní docházky nároky na respektování vnitřních norem neregistrované církve či náboženské společnosti³⁷⁹. Církevní a náboženské společnosti však mohou k plnění svého poslání vyučovat náboženství a zřizovat vlastní školy za podmínek stanovených obecně závaznými právními předpisy. Právo jednotlivců, případně jiných právnických osob zřizovat podle školského zákona soukromé školy není stanovenými podmínkami registrace církevních a náboženských společností nijak dotčeno.
653. Podle nařízení vlády, kterým se stanoví podmínky a výše poskytování dotací soukromým školám a zařízením³⁸⁰, mají tyto školy nárok na státní dotaci, jsou-li zařazeny do sítě škol a uzavřou vždy ke konci listopadu smlouvu se školským úřadem o poskytnutí dotace na příští školní rok. Dotaci stát poskytuje k financování neinvestičních výdajů souvisejících s výchovou a vzděláváním a s běžným provozem škol. Výše dotace je stanovena podle skutečného počtu žáků procentním podílem z normativu na žáka školy, jejímž zřizovatelem je stát. Zvyšuje se v případě, že školu navštěvují žáci se zdravotním postižením, škola byla dobře hod-

³⁷⁹ Právní úprava problematiky církví a náboženských společností je ve věcné působnosti ministerstva kultury: Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů a prováděcí nařízení vlády k němu,

Zákon č. 163/1990 Sb., o bohosloveckých fakultách,

Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění pozdějších předpisů,

Zákon č. 307/1990 Sb., o působnosti orgánu České republiky při provádění zákona o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého,

Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností,

Zákon č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společností,

Nařízení vlády č. 86/1993 Sb., o osobních požitcích poskytovaných duchovním církví a náboženských společností, ve znění pozdějších předpisů.

³⁸⁰ Nařízení vlády č. 324/1996 Sb., kterým se stanoví podmínky a výše poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením.

nocena Českou školní inspekcí³⁸¹ a v dalších případech uvedených ve výše zmíněné vyhlášce. Pro základní soukromé a církevní školy činí základní výše dotace 60 procent normativu, pro střední školy 40 procent normativu na žáka státní školy.

654. Kvalitu vzdělání na všech typech základních a středních škol bez ohledu na jejich zřizovatele hodnotí a kontroluje Česká školní inspekce.

Církevní a soukromé školy - počet škol, žáků a učitelů

	1990/91	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99
Základní školy						
školy	3	53	55	50	51	55
žáci	472	4 137	4 354	4 718	5 281	5 795
učitelé	.	427	500	500	549	589
Gymnázia						
školy	2	73	79	84	64	78
žáci	162	13 576	15 124	14 488	14 026	13 605
učitelé	37	2 058	2 353	2 212	1 965	1 842
Střední odborné školy						
školy	4	292	313	328	285	255
žáci	160	44 483	50 446	37 657	31 775	25 570
učitelé (evid.počet)	42	7 058	8 005	6 469	4 974	4 295

Zdroj: Statistická ročenka 1999

ČLÁNEK 14

Každý stát, smluvní strana Paktu, který v době, kdy se stane smluvní stranou, není s to zabezpečit na mateřském území nebo na jiném území pod jeho pravomocí, povinné základní bezplatné vzdělání, se zavazuje vypracovat a přijmout během dvou let podrobný plán opatření pro postupné zavádění zásady povinného a bezplatného vzdělání pro všechny, a to v přiměřené době, která bude v plánu stanovena.

655. České republiky se tento článek netýká, neboť povinné základní bezplatné vzdělání zabezpečuje. Toto právo vyplývá již z výše citovaného článku 13 Listiny a ustanovení § 4 odst. 1 zákona o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon)⁵³. Bezplatné povinné vzdělávání je v České republice uskutečňováno v souladu s článkem 33 Listiny a ustanovení § 4 odst. 1 školského zákona.

³⁸¹ Vyhláška ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 357/1997 Sb., o organizaci, výkonu a úkolech školní inspekce.

ČLÁNEK 15

1. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého:

- a) účastnit se kulturního života;***
- b) užívat plodů vědeckého pokroku a jeho využití;***
- c) požívat ochrany morálních a materiálních zájmů, které vyplývají z jeho vědecké, literární nebo umělecké tvorby.***

656. Základním nástrojem ochrany práv jmenovaných v článku 15 Paktu je Listina základních práv a svobod.

657. Článek 15 Listiny zní:

- (1) Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.*
- (2) Svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby je zaručena.*
- (3) Nikdo nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo jeho náboženským vyznáním. Podrobnosti stanoví zákon.*

658. Článek 17 Listiny:

- (1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.*
- (2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozlišovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.*
- (3) Cenzura je nepřípustná.*
- (4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.*
- (5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.*

659. Článek 25 Listiny:

- (1) Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích. Podrobnosti stanoví zákon.*
- (2) Občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též*
 - a) právo na vzdělání v jejich jazyku,*
 - b) právo užívat jejich jazyka v úředním styku,*
 - c) právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.*

660. Článek 34 Listiny:

- (1) Práva k výsledkům tvůrčí duševní činnosti jsou chráněna zákonem.*
- (2) Právo přístupu ke kulturnímu bohatství je zaručeno za podmínek stanovených zákonem.*

661. Pojem kulturního bohatství není dále specifikován. Chápe se tak, že kulturní bohatství je jednak tzv. kulturní dědictví, tedy kulturní hodnoty, které se zrodily v minulosti, jednak kulturní hodnoty, např. umělecká díla a výkony, které vznikají v současnosti.

A. Právo účastnit se kulturního života (čl. 15a)

Právní úprava

662. Česká republika je smluvní stranou následujících mezinárodních úmluv týkajících se kultury:

Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví³⁸²,
Úmluvy o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků³⁸³,
Úmluvy na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a Protokol k ní³⁸⁴,
Úmluvy a výměně oficiálních publikací a vládních dokumentů mezi státy a Úmluvy o mezinárodní výměně publikací³⁸⁵,
Dohody o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů a Protokol k ní³⁸⁶.

663. Jednotlivé oblasti kulturní tvorby a života jsou dále upraveny množstvím dalších zákonů, které je možné rozdělit do skupin podle zaměření na nástroje chránící kulturní dědictví³⁸⁷ a živou kulturu³⁸⁸.

³⁸² Ve sbírce zákonů publikována pod č. 159/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví.

³⁸³ Ve sbírce zákonů publikována pod č. 15/1980 Sb., o Úmluvě o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků.

³⁸⁴ Ve sbírce zákonů publikována pod č. 94/1958 Sb., o Úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a Protokol k ní.

³⁸⁵ Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 12/1965 Sb., o Úmluvě a výměně oficiálních publikací a vládních dokumentů mezi státy a Úmluvě o mezinárodní výměně publikací.

³⁸⁶ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 102/1998 Sb., o sjednání Dohody o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů a sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 103/1998 Sb., o sjednání protokolu k Dohodě o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů.

³⁸⁷ Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánu a stavebním řádu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí.

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl a o doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 148/1949 Sb., o Národní galerii v Praze, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 71/1994 Sb., o vývozu předmětů kulturní hodnoty a prováděcí opatření Ministerstva kultury ČR k němu, ve znění pozdějších předpisů.

³⁸⁸ Zákon č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlasu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 487/1992 Sb., o Radě České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 252/1994 Sb., o rozhlasových a televizních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 84/1968 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných sdělovacích prostředcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 468/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích a prováděcí vyhláška k němu.

Zákon č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven a prováděcí předpisy k němu.

Zákon č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a prováděcí předpisy k němu.

Státní správa a samospráva v kultuře

664. V systému státní správy České republiky jsou záležitosti týkající se kultury podle zákona o zřízení ministerstev působnosti ministerstva kultury³⁸⁹. Ministerstvo kultury je ústředním orgánem státní správy pro umění, kulturně výchovnou činnost, kulturní památky, pro věci církví a náboženských společností, pro věci tisku, včetně vydávání neperiodického tisku a jiných informačních prostředků, pro rozhlasové a televizní vysílání, nestanoví-li zvláštní zákon jinak, dále pro provádění autorského zákona a pro výrobu a obchod v oblasti kultury. Podle tohoto zákona také ministerstvo kultury přiměřeně svým věcným kompetencím odpovídá za závazky vyplývající z mezinárodních smluv, jejichž smluvní stranou je Česká republika, a z členství v mezinárodních organizacích. Činnost ministerstva kultury se odvíjí od základního dokumentu, kterým je koncepce kulturní politiky v České republice "Strategie účinnější státní podpory kultury"³⁹⁰.
665. Ministerstvo kultury je zřizovatelem 81 velkých příspěvkových organizací (k 31. prosinci 1999), sloužících občanům k realizaci práva na přístup ke kulturnímu bohatství, např. muzeí a galerií, odborných organizací státní památkové péče, knihoven, Národního filmového archivu, Památníku národního písemnictví (národní literární archiv), České filharmonie, Národního divadla, Ústavu lidové kultury, Divadelního ústavu, Informačního a poradenského střediska pro místní kulturu a dalších institucí.
666. Ministerstvo kultury v souladu se "Strategií účinnější státní podpory kultury" výběrovým způsobem - prostřednictvím grantů a programů - finančně podporuje kulturní a kulturně výchovné projekty fyzických a právnických osob, např. občanských sdružení, církví a náboženských společností, kulturních institucí, jejichž zřizovatelem není, ve výjimečných případech i podnikatelských subjektů. Dále plní úlohu ústředního orgánu státní správy ve věci tzv. státní památkové péče a podílí se na financování vědecké a výzkumné činnosti v oblasti kultury a kulturního bohatství.
667. Okresní úřady, které jsou základním územním článkem státní správy v České republice, mají v oblasti kultury rovněž některé působnosti, které jsou dány zákonem o okresních úřadech³⁹¹. Okresní úřady jsou především zřizovateli dalších kulturních zařízení (např. okresních muzeí a galerií, veřejných knihoven). Nezastupitelnou úlohu mají při ochraně movitých a nemovitých památek.
668. Důležitou úlohu v péči o kulturu mají obce, které v rámci své samostatné působnosti mohou zřizovat (a rušit) kulturní instituce a financovat je, případně přispívat na kulturní projekty jiných právnických osob, např. občanských sdružení. Zákon o obcích³⁹² stanoví, že do samostatné působnosti obcí náleží úkoly v oblasti kultury, s výjimkou výkonu státní správy. Obce se rovněž mohou finančně podílet na obnově kulturních památek a jejich souborů, které se nacházejí na jejich území, a to i těch, jejichž vlastníky samy nejsou, a náleží jim určité pravomoci při územním plánování a ochraně kulturních památek a jejich souborů.

Zákon č. 237/1995 Sb., o hromadné správě autorských práv a práv autorskému právu příbuzných a prováděcí předpisy k němu

Zákon č. 318/1993 Sb., kterým se upravuje postavení kulturních fondů a mění zákon č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

³⁸⁹ Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy, ve znění pozdějších předpisů.

³⁹⁰ Usnesení vlády ze dne 28. dubna 1999 č. 401, ke Strategii účinnější státní podpory kultury.

³⁹¹ Zákon č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, ve znění pozdějších předpisů.

³⁹² Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů.

Financování

669. Základním právním nástrojem v oblasti veřejných rozpočtů, který se týká mimo jiné také financování kultury, jsou rozpočtová pravidla republiky³⁹³. Mezi další zákony patří jednak zákon o státním rozpočtu, který je schvalován každoročně Parlamentem, a některé podzákonné normy ministerstva financí České republiky.
670. Výdaje státu na kulturu jsou zahrnuty v rozpočtové kapitole "Ministerstvo kultury". Z ní je jednak financována činnost příspěvkových organizací zřizovaných ministerstvem kultury, jednak jsou z ní poskytovány příspěvky vlastníkům kulturních památek na jejich obnovu a obcím a městům na obnovu těch jejich částí, které byly podle platných předpisů prohlášeny za městskou (vesnickou) památkovou rezervaci či zónu. Menší část objemu této kapitoly představuje finanční podpora, přidělovaná na základě výsledku grantového řízení a určená na realizaci neziskových kulturních projektů, předkládaných fyzickými a právníckými osobami nezřizovanými ministerstvem kultury. Kromě toho jsou z této rozpočtové kapitoly poskytovány i příspěvky církvím a náboženským společnostem, dotace na vědu a výzkum a některé další speciální činnosti a programy zaměřené na podporu kultury.
671. Na kulturu jsou vynakládány též další prostředky z veřejných zdrojů, které jsou zahrnuty v samostatné kapitole státního rozpočtu "Kultura v působnosti územních orgánů". Jsou to prostředky, které na kulturu vynakládají nižší stupně státní správy (okresní úřady) a orgány samosprávy (obce a města).

Výdaje na kulturu ze státního rozpočtu (v tisících Kč)

Rok	Kapitola "ministerstvo kultury"	Kapitola "kultura v působnosti územních orgánů"
1993	2 405 635	3 955 984
1994	2 971 808	5 187 325
1995	3 320 429	6 400 000
1996	3 529 776	7 500 000
1997	3 776 307	7 648 087
1998	4 397 464	8 018 090

Zdroj: Ministerstvo kultury

672. Prostředky na podporu kultury poskytuje také soukromý podnikatelský sektor v rámci svých sponzorských a donátorských aktivit, statistické údaje nejsou dostupné. Zákonné zvýhodnění na podporu těchto aktivit, a to jak pro fyzické, tak právnícké osoby existuje, a to v rámci daňových předpisů³⁹⁴. Ministerstvo kultury odhaduje, že dary od sponzorů kulturním institucím zřizovaným orgány veřejné správy nepřesahují 2 procenta z celkových nákladů na jejich činnost.
673. Z celkového počtu více než 5 tisíc nadací působících v České republice do roku 1998 bylo zhruba 250 činných v kultuře. Většina z nich však neměla vlastní jmění, z jehož výnosů by mohla kulturní aktivity podporovat, a soustředila se tedy na získávání prostředků pro realizaci svých vlastních projektů z jiných zdrojů, včetně veřejných. Vzhledem k této skutečnosti byl přijat v roce 1997 nový zákon o nadacích a nadačních fondech³⁹⁵, který upravil vznik na-

³⁹³ Zákon č. 676/1990 Sb., o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky České republiky a obcí v České republice (rozpočtová pravidla republiky), ve znění pozdějších předpisů.

³⁹⁴ Zákon č. 586/1992 Sb., o dani z příjmu, ve znění pozdějších předpisů, dovoluje fyzickým a právníckým osobám se sídlem na území České republiky odečítat do určité hranice hodnotu darů poskytnutých m.j. na financování kultury.

³⁹⁵ Zákon č. 277/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech.

dací a zajistil v roce 1998 transformaci stávajících v tom smyslu, že pro vznik nadace je nutnou podmínkou její vlastní základní jmění, jehož minimální výši stanoví uvedený zákon a z jehož výnosů jsou následně podporovány kulturní aktivity a projekty. Tento zákon současně umožnil vznik nadačních fondů, které žádné jmění mít nemusejí a fungují jako tzv. fundraisingové nadace. Mnoho nadací činných v kultuře se transformovalo právě na nadační fondy. Povinnosti, které nový zákon nadacím a nadačním fondům ukládá, zajišťují také větší průhlednost jejich financování a činnosti.

Institucionální struktura

Muzea, památníky a galerie (muzea výtvarného umění)

674. Činnost muzeí a galerií je upravena zvláštním zákonem o muzeích a galeriích a zákonem o Národní galerii v Praze³⁹⁶.
675. Ministerstvo kultury je zřizovatelem 44 muzeí a galerií, ústřední orgány ostatních resortů jsou zřizovateli dalších 12 muzeí a galerií. Nižší územní orgány státní správy (okresní úřady) zřizují dalších 81 muzeí, galerií a památníků³⁹⁷, často se stálými místními pobočkami. Kromě toho je dalších 175 muzeí, galerií a památníků zřizováno městy a obcemi. Všechny tyto galerie jsou přístupny veřejnosti.
676. Kromě výše zmíněných muzeí a galerií existují také muzea zřizovaná podnikatelskými subjekty (35), dále církvemi a náboženskými společnostmi, případně občanskými sdruženími (20), soukromými osobami je zřizováno 13 muzeí.
677. V roce 1998 vydalo ministerstvo kultury na provoz a činnost muzeí a památníků jím zřizovaných 442 280 tisíc Kč, na galerie (muzea umění) 368 073 tisíc Kč. Většina muzeí má regionální charakter (to platí i pro muzea zřizovaná i městy a obcemi, zejména ve městech nad 50 tisíc obyvatel) a jejich sbírky jsou multidisciplinární.
678. V České republice je muzeum specializované na romskou menšinu - Muzeum romské kultury v Brně, a dále muzeum zabývající se historií a kulturou polské menšiny - Muzeum Těšínska.

Veřejné knihovny

679. Činnost veřejných knihoven upravuje zákon o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon)³⁹⁸.
680. Jejich zřizovatelem je ministerstvo kultury, dále jsou knihovny zřizovány okresními úřady, městy a obcemi. Zřizovateli velkých veřejných odborných knihoven jsou i jiné ústřední orgány státní správy, především ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstvo zemědělství, ministerstvo zdravotnictví. Velký význam mají i knihovny vysokých škol, výzkumných a vědeckých institucí, které jsou ovšem specializovány pro potřeby studentů, pedagogických a vědeckých pracovníků a nelze je považovat za knihovny zcela veřejné.
681. V České republice bylo v roce 1998 celkem 7 319 veřejných knihoven (počet včetně jejich poboček).

³⁹⁶ Zákon č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 148/1949 Sb., o Národní galerii v Praze.

³⁹⁷ Památník je muzeum, jehož expozice jsou věnovány jen jediné události či osobnosti a její době a souvislostem. Výjimkou je Památník národního písemnictví, který je veřejnosti přístupnou úzce specializovanou sbírkou literatury (de facto jde o národní literární archiv).

³⁹⁸ Zákon č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon), ve znění pozdějších předpisů, a prováděcí předpisy k němu.

682. Ministerstvo kultury zřizuje a financuje kromě Národní knihovny České republiky (centrálního článku národního knihovnického systému) a Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana dalších devět státních vědeckých knihoven. Zprostředkovatelským je zřizovatelem dalších velkých veřejných odborných knihoven, působících v jím zřizovaných příspěvkových organizacích (např. knihovna Národního muzea, knihovna Národní galerie, knihovna Umělecko-průmyslového muzea, knihovna Památníku národního písemnictví atd.).
683. Zvláštní postavení v celém systému veřejných knihoven má Národní knihovna České republiky. Rozsahem svých fondů (cca 6 milionů knihovních jednotek) je největší a zároveň jednou z nejstarších knihoven v České republice. Hodnotou svých fondů se řadí mezi nejvýznamnější evropské a světové knihovny a je zapojena do programu UNESCO „Paměť světa“, zaměřeného na záchranu a široké zpřístupnění nejcennějších součástí písemného dědictví prostřednictvím digitalizace.
684. Státní vědecké knihovny jsou ústředními knihovnami na regionální úrovni a sídlí v přirozených centrech regionů. Proto kromě svých obvyklých funkcí, tj. funkce vzdělávací, informační a kulturní, plní konzultačně metodickou funkci pro menší veřejné knihovny v okruhu své přirozené územní působnosti.
685. Všechny velké veřejné knihovny se zapojují do výzkumných a vývojových programů, a to jak centrálních tak resortních. Veřejné knihovny také pořádají mnoho osvětových a výchovných akcí, jejichž počet přesahuje 40 tisíc ročně (přednášky, krátkodobé výstavy atd.).
686. Národní knihovna České republiky, Moravská zemská knihovna a Státní vědecká knihovna v Olomouci jsou ze zákona příjemci tzv. povinného výtisku každé neperiodické publikace vydané v České republice, zbývající státní vědecké knihovny jsou příjemci povinného výtisku neperiodické publikace, pokud byla vydána v okruhu jejich územní působnosti. Národní knihovna a všechny státní vědecké knihovny byly do 31. prosince 1999 příjemci povinného výtisku periodického tisku, ať byl vydán kdekoli v České republice.
687. Náklady na nákup knihovního fondu činily v roce 1998 celkem 181 856 tisíc Kč.
688. Úkolem veřejných knihoven je také zabezpečovat právo občanů na informace a vyrovnávat stav české informatiky a veřejného knihovnictví se stavem ve vyspělých zemích. Od roku 1995 vyhlašuje ministerstvo kultury každoročně speciální dotační program pro veřejné knihovny, který má dva cíle:
- podporovat propojování knihoven do sítě (tedy např. připojení do sítě Internet a zlepšování stávajícího připojení) a
 - podporovat tvorbu a přístupnost dat v síti (např. projekty zacílené na produkci a prezentaci primárních a sekundárních informačních pramenů v elektronické podobě). Celková dotace Programu rozvoje informačních sítí knihoven (RISK) činila v roce 1998 34 milionů Kč.

Kinematografie

689. Rozvoj kinematografie upravují dva zákony: zákon o Státním fondu České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie³⁹⁹ a zákon o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl⁴⁰⁰.
690. Zákon o Státním fondu České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie stanoví základní podmínky pro tvorbu zdrojů, ze kterých lze přispět na vybrané projekty české fil-

³⁹⁹ Zákon č. 241/1992 Sb., o Státním fondu České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁰⁰ Zákon č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů.

mové tvorby, a stanoví také závazná pravidla, podle nichž se financování provádí. Hlavním zdrojem tohoto fondu jsou příjmy z příplatku k ceně vstupného do kin a dále příjmy z obchodního využití českých filmových děl vzniklých v letech 1965 až 1991, tedy v období, kdy byla sféra filmové tvorby ještě plně financována ze státního rozpočtu. Finanční prostředky z těchto filmů lze tedy považovat za státní vklad ve prospěch uvedeného fondu.

691. Důležitou úlohu při vzniku soudobých původních českých filmových děl hraje veřejnoprávní Česká televize, která se v koprodukcí podílí zhruba na jedné desítkě celovečerních českých filmů ročně. Její finanční zdroje jsou však nezávislé na státním rozpočtu (tvoří je koncesionářské poplatky, příjmy z reklamy ap.), proto nelze v tomto případě hovořit o státním subvencování filmové tvorby.
692. Zákon o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl upravuje podmínky pro rozvoj české kinematografie v tržním prostředí. Podle tohoto zákona také vznikla specializovaná instituce ministerstva kultury pro filmového dědictví - Národní filmový archiv. Jeho posláním je shromažďování, ochrana, vědecké zpracování a využívání audiovizuálních archiválií, zejména těch, které tvoří součást národního kulturního dědictví a dokumentují vznik a vývoj filmu. Výrobce českého audiovizuálního díla je povinen písemně nabídnout Archivu ke koupi dvě nové nepoškozené kopie českého audiovizuálního díla, a to do 60 dnů od jeho prvního uvedení na veřejnosti.
693. V roce 1998 bylo v České republice více než 700 stálých kin, 36 kinokaváren a 110 stabilních letních a 50 putovních kin se sezónním provozem. Celkem v tomto roce uvedly 150 premiér celovečerních hraných filmů, z toho 14 filmů české produkce.
694. V České republice se každoročně koná Mezinárodní filmový festival v Karlových Varech, který částečně finančně podporuje ministerstvo kultury a město, v němž se koná. Jeho pořadatelem a organizátorem je nezávislý subjekt. Kromě toho se v České republice konají další, menší mezinárodní festivaly, které jsou specializovány např. na filmovou tvorbu pro děti a mládež (Zlín), na filmy s tematikou ochrany životního prostředí a ochrany kulturních památek (festival Ekofilm v Českém Krumlově) apod.

Divadlo

695. Divadla jsou:

- divadla zřizovaná ústředními orgány státní správy - ministerstvo kultury zřizuje divadla repertoárová s vlastním souborem či soubory (celkem tři, z toho pouze dvě jsou však ministerstvem dotována, třetí - Laterna Magika - je divadlo finančně soběstačné);
- divadla působící při vysokých školách uměleckého směru, které připravují mladé profesionály (tři scény přístupné veřejnosti), scény jsou financovány ze státního rozpočtu v rámci nárokové dotace určené uměleckým školám;
- divadla zřizovaná a financovaná jinými orgány veřejné správy, tj. městy a obcemi, která jsou repertoárová a mají vlastní soubor (soubory) - celkem 40 - a divadla zřizovaná a financovaná městy, avšak bez vlastního souboru, (tzv. stagiony);
- divadla zřizovaná a financovaná okresními úřady - repertoárová, s vlastním souborem - celkem tři;
- nezávislé divadelní soubory a skupiny, existující na bázi grantové a jiné podpory z různých zdrojů (stát, město, městská část, sponzoři, nadace);
- divadelní produkce a skupiny nepodporované z veřejných zdrojů (soukromá divadla, muzikálové produkce aj.).

696. Ministerstvo kultury je zřizovatelem zvláštní odborné instituce - Divadelního ústavu, ústředního vědeckého a odborného pracoviště v oblasti teatrologie a pro vydávání specializovaných periodik a divadelní literatury, vedení speciálních databází, pro pořádání ojedinělé mezinárodní přehlídky scénografické tvorby - Quadrienále - v Praze atd.
697. Mezi nejvýznamnější divadelní festivaly v České republice s mezinárodní účastí patří festival „Divadlo na hranici“, který je každoročně věnován české, polské a slovenské divadelní tvorbě a koná se v regionu, kde je koncentrována polská a slovenská menšina. Mezi tento typ akcí dále náleží festival „Divadlo evropských regionů“ v Hradci Králové a „Festival 98“. Mezi specializovanými festivaly je významný festival „Tanec Praha“, zaměřený na soudobý balet a tzv. pohybové divadlo, a Festival „Spectaculo Interesse“ pro profesionální loutková divadla.

Hudba

698. Česká republika má celkem 16 profesionálních stálých symfonických orchestrů, z čehož dva zřizuje a financuje přímo ministerstvo kultury, tři z nich jsou zřizovány soukromoprávními subjekty na podnikatelské bázi (dvě z nich s výraznou státní podporou), jedno existuje při veřejnoprávním Českém rozhlasu, jedenáct zřizují města.
699. Vedle toho působí v České republice řada symfonických, komorních orchestrů bez přímé státní či veřejné podpory, avšak zprostředkovaně podporovaných formou dotací pořadatelům koncertů a hudebních festivalů. Do 31. prosince 1999 bylo ministerstvo kultury také zřizovatelem státní příspěvkové organizace "Mezinárodní hudební festival Pražské jaro", určené pro pořádání stejnojmenného mezinárodního hudebního festivalu.

Rovný přístup ke kultuře

700. V České republice neexistuje žádná diskriminace při vstupu do kulturních institucí. Naopak jsou podporovány specifické skupiny obyvatelstva prostřednictvím slev např. pro děti a mládež, studenty, seniory, rodiny s dětmi apod.
701. Tradičně jsou v České republice dobré podmínky pro činnost neprofesionálních uměleckých aktivit občanů, neboť tyto aktivity mají nejen obecně kulturně výchovnou a rozvojovou funkci, ale vedou též k lepší percepci profesionálního umění (vychovávají poučeného diváka a posluchače). Zároveň jsou tyto aktivity důležitým nástrojem integrace občanů do lokálních občanských společenství, představují smysluplnou náplň volného času a jsou důležitým preventivním faktorem proti sociálně patologickým jevům zejména u mládeže a dětí.
702. Neprofesionální činnost je podporována především prostřednictvím výběrových řízení vyhlášených samosprávnými orgány měst a obcí nebo prostřednictvím stálých kulturních institucí, jejichž zřizovateli jsou tyto orgány (např. místní kulturní domy a centra, městské knihovny, základní umělecké školy apod.).
703. Ministerstvo kultury za svého rozpočtu podporuje především národní přehlídky a soutěže neprofesionálních uměleckých souborů a jednotlivců, a to v rámci výběrového grantového řízení vyhlášeného každoročně na podporu organizátorů akcí. V roce 1997 ministerstvo vynaložilo na tyto akce 5 347 tisíc Kč (včetně přehlídek a festivalů folklorních), v roce 1998 5 638 tisíc Kč⁴⁰¹.
704. Kromě toho je ministerstvo kultury zřizovatelem speciální příspěvkové organizace - Informačního a poradenského střediska pro místní kulturu. Toto středisko, mimo jiné, poskytuje

⁴⁰¹ Tento údaj nezahrnuje podporu ministerstva kultury aktivitám handicapovaných a příslušníkům národnostních menšin.

metodickou a organizační pomoc pořadatelům kulturních akcí, na některých z nich se pak přímo podílí i finančně.

Kulturní zařízení

	1994	1995	1996	1997	1998
Divadla	83	99	104	109	99
stálé scény státní	83	81	81	89	80
stálé scény nestátní	.	18	23	20	19
návštěvníci celkem (v tis.)	4 431	5 247	6 019	5 957	5 733
Státní hudební soubory¹⁾	15	.	17	17	18
návštěvníci (v tis.) ²⁾	335	.	377	388	439
Muzea	229	234	237	263	274
návštěvníci (v tis.)	7 089	7 482	7 373	6 857	7 119
Galerie	37	37	37	37	43
návštěvníci	1 362	1 432	1 660	1 418	1 791
Hvězdárny a planetária	24	23	25	26	26
návštěvníci	410	413	447	491	480
Zoologické zahrady	14	15	15	15	15
návštěvníci	2 742	2 925	3 309	3 415	.
Hrady, zámky, památkové objekty	113	118	151	160	163
návštěvníci	5 201	5 935	8 119	7 952	8 256
Knihovny	6 321	6 253	6 198	6 309	6 205
Veřejné knihovny	6 238	6 169	6 123	6 235	6 131
registrovaní čtenáři (v tis.)	1 131	1 277	1 287	1 284	1 331
Státní vědecké knihovny	11	10	10	10	10
registrovaní čtenáři (v tis.)	299	151	152	148	148
Knihovny vysokých škol	72	74	65	64	64
registrovaní čtenáři (v tis.)	191	230	243	225	225

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

Pozn.: 1) V roce 1995 nebyly údaje zjišťovány.

2) na koncertech ve vlastní režii

Kultura národnostních menšin

705. Rozvoj kultury národnostních menšin je zaručen Listinou (viz odst. 659 zprávy) a Rámcovou úmluvou o ochraně práv národnostních menšin. Další vnitrostátní právní předpisy rozvoj menšinové kultury neupravují. Podporu rozvoji menšinové kultury poskytuje především ministerstvo kultury a dále jednotlivá města a obce. Věcně se podpora soustředí především na oblast veřejného knihovnictví, vydávání knih a dalších neperiodických publikací, divadelnictví a podporu neprofesionálních (amatérských) uměleckých akcí včetně folklórních. Ministerstvo kultury podporuje především organizace národnostních menšin (občanská sdružení).

706. Pro tyto účely vyhledává ministerstvo kultury od roku 1993 každoročně výběrové řízení na kulturní projekty těchto organizací, v němž je vybraným projektům přiznána dotace ze státního rozpočtu ČR na jejich realizaci. Hodnocení a výběr provádí jeho speciální poradní sbor, který je složen z představitelů národnostních menšin. Ročně tak bývá vyhodnoceno zhruba

60 projektů. V roce 1997 vynaložilo ministerstvo kultury na podporu těchto projektů částku 9 111 tisíc Kč, v roce 1998 již 10 056 tisíc Kč⁴⁰².

707. Podobným způsobem postupují i města: vyhledávají pravidelná výběrová řízení na podporu projektů náležejících do oblasti neprofesionálních kulturních aktivit a projektů, tedy i pro projekty předkládané národnostními občanskými sdruženími.
708. Periodika národnostních menšin podporuje na základě projednání a schválení v Radě vlády České republiky pro národnosti ministerstvo financí.

Zdravotně postižení

709. Česká republika má mimořádný zájem na tom, aby se rozvíjely kulturní aktivity zdravotně postižených občanů, neboť jejich zapojení je, mimo jiné, též významným nástrojem pro překonávání jejich sociální izolace. Zároveň jsou tyto aktivity důležitou součástí jejich terapie. Podíl zdravotně postižených představuje zhruba 10 procent populace.
710. Za tímto účelem přijala vláda Národní plán pro vyrovnání příležitostí pro občany se zdravotním postižením. V jeho rámci se ministerstvo kultury soustředí na dvě základní oblasti pomoci, a to na pomoc při zpřístupňování kulturních institucí imobilním občanům technickými prostředky a na podporu vlastních kulturních aktivit zdravotně postižených občanů.
711. Ministerstvo kultury vynaložilo v roce 1997 na zhruba 80 projektů částku 5 670 tisíc Kč, v roce 1998 na podobný počet projektů 4 814 tisíc Kč. Prostředky, které takto plynou z rozpočtu ministerstva kultury jsou doplňkem k prostředkům, které na tyto účely věnují města a obce a soukromí sponzoři.

Kulturní dědictví

712. Kulturní dědictví je součástí kulturního bohatství. V praxi rozlišuje Česká republika mezi ochranou movitého a nemovitého kulturního dědictví a mezi ochranou tzv. kulturních památek, předmětů s kulturní hodnotou a archiválií.
713. Ochrana kulturních památek, které představují nejhodnotnější součást kulturního dědictví, je zajištěna zvláštními zákony (viz odst. 663 zprávy). Ty také stanoví míru ingerence státní správy v péči o tuto součást kulturního dědictví a zajišťují, aby při obnově, opravách, údržbě či přestavbách kulturních památek a jejich souborů nedošlo k degradaci jejich hodnot, pro které byly za kulturní památky prohlášeny⁴⁰³. Státní správa pro tyto účely disponuje sítí odborných (vědeckých) pracovišť zřízených ministerstvem kultury (tzv. památkové ústavy), která dávají územně příslušným orgánům státní správy svá odborná doporučení a stanoviska k povolovacím rozhodnutím o připravovaných konzervačních, opravných či přestavbových zásazích na památkách či do jejich souborů. Tyto odborné organizace vydávají svá stanoviska a doporučení také investorům, a to zdarma. Celkem zřizuje ministerstvo kultury osm těchto organizací, které mají vždy vymezenou územní působnost.
714. Uvedené památkové ústavy jsou rovněž operativními správci některých objektů, které jsou prohlášeny za kulturní památky a jsou veřejně přístupné. Spravují a provozují 70 objektů,

⁴⁰² Tento údaj je třeba posuzovat v relaci s celkovou částkou přidělovanou na všechny ostatní projekty náležející do oblasti neprofesionálního (amatérského) umění a folklóru, které předkládají ministerstvu kultury ostatní občanská sdružení a organizátoři nezaložené na menšinovém základě. Celkově lze např. říci, že částka vynaložená na podporu neprofesionálních uměleckých aktivit předložených organizacemi národnostních menšin ministerstvu kultury je zhruba o třetinu vyšší než částka, kterou toto ministerstvo vynakládá na projekty neprofesionálního umění předkládané dalšími občanskými sdruženími aj. právníckými neziskovými osobami nemajícími menšinový základ.

⁴⁰³ Viz také nařízení vlády č. 127/1995 Sb., o prohlášení území ucelených částí vybraných měst a obcí s dochovanými soubory lidové architektury za památkové rezervace.

včetně hradů a zámků, a v nich uložené sbírky a mobiliáře. Kromě toho je ministerstvo kultury zřizovatelem tří dalších samostatných správ hradů a zámků, které spravují a provozují další objekty.

715. Kromě shora uvedených organizací je ministerstvo také zřizovatelem tří ústavů archeologické památkové péče a Státního ústavu památkové péče, který je centrální expertní organizací metodologicky řídící všechny další (regionální) ústavy památkové péče a archeologické ústavy. Dále vede z pověření ministerstva Ústřední seznam památek a zpracovává pro ministerstvo koncepční odborné materiály.

716. V oblasti kulturního dědictví působí ještě některé další odborné organizace, které nejsou zřizovány ministerstvem kultury. Jedná se především o Archeologický ústav Akademie věd České republiky, který provádí tzv. základní archeologický výzkum (archeologické ústavy zřizované ministerstvem kultury provádějí především tzv. záchranný výzkum, to jest výzkum na územích, kde je zahájena investiční činnost).

717. Po stránce finanční je péče o zachování kulturních památek především věcí vlastníka. Stát však může přispívat na zvýšené náklady obnovy kulturních památek zpravidla až do výše 50 procent, v případech národních kulturních památek (jde o kategorii nejvýznamnějších památek, které za národní prohlašuje svým zvláštním usnesením přímo vláda České republiky) až do výše 100 procent.

718. Ministerstvo kultury pro účely této finanční pomoci disponuje několika programy, které jsou založeny na principu vícezdrojovosti financování. Příspěvky z nich však nejsou nárokové. Jsou to například:

- Program záchrany architektonického dědictví (určen pro pomoc při obnově a rekonstrukcích solitérů),
- Program obnovy církevních kulturních památek (určen pro částečnou úhradu nákladů na obnovu církevních kulturních památek nemovitého i movitého charakteru ve vlastnictví registrovaných církví a náboženských společností),
- Program regenerace městských památkových rezervací a zón (určen přednostně pro pomoc městům, při záchrane a obnově jejich částí, které byly prohlášeny za památkově chráněné),
- Program podpory záchranných archeologických průzkumů,
- Program restaurování movitých kulturních památek a některé další programy.

719. Pojem předmětů s kulturní hodnotou je poměrně nový a právně byl stanoven až v roce 1994 zákonem o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty⁴⁰⁴ pod tlakem kriminality zacílené na kulturní movitosti, které nejsou prohlášeny za kulturní památky, avšak mají kulturní hodnotu. Tento zákon taxativně stanoví okruhy (druhy) předmětů, jichž se týká a u nichž platí zvláštní režim při jejich trvalém vývozu do zahraničí. Movité předměty, které byly ministerstvem kultury prohlášeny za kulturní památky, nelze do zahraničí vůbec trvale vyvézt. Lze je však do zahraničí vyvézt jen na dobu určitou, a to s výslovným souhlasem ministerstva kultury.

720. Nad rámec tohoto zákona, regulujícího vývoz hodnotných movitých kulturních statků do zahraničí, nemají orgány veřejné správy nad těmito předměty žádný jiný způsob kontroly, s výjimkou těch předmětů, které jsou součástí státních sbírek uložených v muzeích, památnících a galeriích, případně knihovnách (cenné rukopisy, inkunábule atd.) nebo archivech. Pak se na ně vztahuje režim péče, který je stanoven speciálními právními normami upravujícími činnost muzeí a galerií, veřejných knihoven a archivů.

⁴⁰⁴ Zákon č. 71/1994 Sb., o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty.

721. Třetím okruhem movitých předmětů, které představují součást movitého kulturního dědictví, jsou archiválie. Jejich ochrana je zabezpečena zvláštním zákonem o archivnictví. Většina veřejně důležitých archiválií je uložena ve státních archivech, které spadají do kompetence ministerstva vnitra, s výjimkou archivů zvláštní povahy, jako je např. Národní filmový archiv, jehož zřizovatelem je ministerstvo kultury, nebo národní literární archiv (Památník národního písemnictví) ošetřující a zpřístupňující veřejnosti (mimo jiné) sbírku literárních rukopisů, korespondence a písemných pozůstalostí po osobnostech české povahy.
722. Tzv. nehmotné kulturní dědictví, do něhož náleží především prvky tradiční lidové kultury, jako je lidová slovesnost, písně, tance, technologické postupy tradičních lidových řemesel apod., není v České republice chráněno žádnou zvláštní právní normou. Na tato díla lze však přiměřeně použít zákonů, které se týkají ochrany práv k duševnímu vlastnictví.

B. Právo užívat plodů vědeckého pokroku (čl. 15b)

723. Důležitým způsobem šíření informací a uskutečňování práva na plody vědeckého pokroku je průběžné zařazování nových poznatků do **učebních plánů škol**. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy na základě své pravomoci řídit školy ve věcech výchovy a vzdělávání (stanovené v ustanovení § 12 zákona o státní správě a samosprávě ve školství⁵⁴) a na základě ustanovení § 39 školského zákona⁵³ schvaluje učební plány a učební osnovy, podle nichž se na základních, středních a vyšších odborných školách vyučuje. V souvislosti s tím ministerstvo školství dohlíží na to, aby v osnovách jednotlivých vyučovacích předmětů zařazených v učebním plánu byly respektovány nejnovější výsledky vědeckého pokroku a ty aby byly dětem předkládány.
724. Cílové a obsahové prvky vzdělávání, které musí být součástí učebních plánů a učebních osnov nebo jiných učebních dokumentů jako kmenové učivo, jsou obsaženy v tzv. standardech pro jednotlivé stupně a typy škol. Jsou to:
- a) standard základního vzdělávání,
 - b) standard vzdělávání ve čtyřletém gymnáziu,
 - c) standard středoškolského odborného vzdělávání⁴⁰⁵.
725. S dokumenty platnými pro základní vzdělávání se pracuje také v nižších ročnících víceletého gymnázia (osmiletý studijní cyklus, šestiletý studijní cyklus), v nichž žáci plní povinnou školní docházku a absolvují základní vzdělávání. Soulad učebnic a učebních textů s tímto požadavkem je pak vyjádřen ve schvalovacích doložkách k jednotlivým učebnicím (zejména pro základní a střední vzdělávání), které uděluje ministerstvo školství na základě jejich odborného posouzení.

⁴⁰⁵ *Standard základního vzdělávání*, schválen ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 22. srpna 1995 pod č.j. 20819/95-26.

Vzdělávací program Základní škola, schválen ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pod č.j. 16847/96-2 od 1. září 1996, úpravy a doplňky schválené ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 25. srpna 1998 pod č.j. 25018/98-22 s platností od 1. září 1998.

Vzdělávací program Obecná škola, schválen ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pod č.j. 12035/97-20.

Vzdělávací program Národní škola, schválen ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 17. března 1997 pod č.j. 15724/97-20 s účinností od 1. září 1997 jako vzdělávací program pro 1. - 9. ročník základního vzdělávání.

Standard vzdělávání ve čtyřletém gymnáziu, schválený ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 12. února 1996 pod č.j. 27532/95-2.

Standard středoškolského odborného vzdělávání, schválen ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 18. listopadu 1997 pod č.j. 34221/97-23 s platností od 1. ledna 1998.

Pro studijní obory středních odborných škol a středních odborných učilišť zpracovává předmětná témata v učebních osnovách schválených ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy dne 21. července 1998 pod č.j. 23212/98-23/230 s platností od 1. září 1998.

726. Významně se na informování veřejnosti o vědeckém pokroku podílí také **veřejnoprávní televizní vysílání**, a to zejména zpravodajské, publicistické, dokumentární, vzdělávací a osvětové pořady.

Struktura veřejnoprávního televizního vysílání (v %)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Televizní vysílání celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
v tom pořady:						
zpravodajské	48,8	21,0	13,8	12,4	11,0	11,6
publicistické a dokumentární	22,2	18,9	17,1	18,4	22,0	23,1
vzdělávací a osvětové	6,8	5,6	3,4	3,9	5,4	5,0
sportovní	5,3	6,5	4,9	5,9	4,8	7,1
dramatické	21,5	24,8	26,9	27,0	25,2	24,6
hudebně zábavné a zábavné	14,7	13,0	7,9	7,5	9,5	10,6
hudební a literární	4,1	3,0	2,9	2,2	1,9	2,3
reklamní	1,6	0,6	0,4	2,3	0,7	0,9
ostatní	8,2	15,0	22,0	9,1	19,5	14,8

Zdroj: Český statistický úřad

727. V České republice je každoročně vydáváno zhruba 10 tisíc neperiodických odborných publikací veřejně dostupných v knižních obchodech či veřejných knihovnách (zejména vědeckých). V roce 1998 bylo vydáváno více než tisíc odborných časopisů (pro srovnání: v roce 1993 to bylo jen 36 odborných titulů, v roce 1994 pouze 397 titulů, ale již v roce 1995 počet odborných titulů vzrostl na 1011). Také odborné časopisy jsou veřejně dostupné. O dosaženém vědeckém pokroku populární formou pravidelně informují také periodické publikace - deníky a časopisy - určené široké veřejnosti.

728. **Právo na využívání plodů vědeckého pokroku upravuje dále zákon o státní podpoře vědy a výzkumu**⁴⁰⁶, který mimo jiné stanoví podmínky pro vznik a využívání centrální evidence projektů ve vědě a výzkumu. Do této evidence jsou zahrnuty všechny projekty podpořené z prostředků státního rozpočtu. Databáze je přístupna v elektronické podobě na internetové stránce Rady vlády ČR pro výzkum a vývoj. Kromě dostupnosti informací o vědeckých a výzkumných projektech zákon označuje výsledky projektů za majetek jejich nositele a umožňuje daňové zvýhodnění užití výsledků řešení projektů jako nehmotného majetku.

729. Právo využívat plodů vědeckého pokroku je dále zaručeno praktickým využíváním výsledků aplikovaného výzkumu jak vědeckých ústavů **Akademie věd České republiky**, tak výsledků výzkumných ústavů zřizovaných jednotlivými resorty. Přístup k vědecké a výzkumné činnosti upravuje především zákon o vysokých školách⁴⁰⁷.

730. Významnou roli při naplňování práva na využívání výsledků vědeckého pokroku a informovanosti o něm má **Úřad průmyslového vlastnictví**⁴⁰⁸, který zajišťuje prostřednictvím patentové knihovny, informačního střediska (pro vynálezy, průmyslové a užitné vzory a ochranné známky) a Institutu průmyslové právní výchovy služby pro veřejnost. Patentová knihovna zpřístupňovala v roce 1998 více než 26 milionů patentových dokumentů v klasic-

⁴⁰⁶ Zákon č. 300/1992 Sb., o státní podpoře vědy a výzkumu, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁰⁷ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách.

⁴⁰⁸ Úřad průmyslového vlastnictví je od roku 1993 (podle zákona č. 166/1993 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon č. 2/1969 Sb.) ústředním orgánem státní správy podle zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, ustanovení § 2 odst. 1 citovaného zákona.

ké formě a patentové věstníky z 53 států a mezinárodních organizací (např. Evropského patentového úřadu, WIPO-PCT aj.). Veřejnost může využívat také patentové informace uložené v zahraničních databázových centrech (STN, Questel, Dialog, Epidos). Veřejnou studovnu každoročně navštíví okolo 8 tisíc uživatelů. Dále úřad vydává Věstník, v němž publikuje oznámení o udělení patentu, ochranné známky aj., knižní publikace s problematikou průmyslového a duševního vlastnictví. Institut průmyslové právní výchovy zahajuje každý rok dvouleté specializační studium a vydává časopis Průmyslové vlastnictví.

Souhrnné ukazatele výzkumné a vývojové základny (k 31. prosinci příslušného roku)

	1990	1994	1995	1996	1997	1998
Počet zaměstnanců v tisících	106	39	48	50	52	51
Neinvestiční prostředky na rozvoj vědy a techniky v mil. Kč	10 763	11 215	12 431	14 031	16 870	20 136
z toho ze státního rozpočtu	3 078	2 982	3 951	5 077	6 359	7 219
Investiční výdaje na rozvoj vědy a techniky v mil. Kč	1 652	1 768	1 551	2 226	2 607	2 729
Počet samostatných organizací výzkumné a vývojové základny	233	149	146	141	145	138

Zdroj: Statistická ročenka ČR, 1999

C. Právo požívat ochrany morálních a materiálních zájmů, které vyplývají z vědecké, literární nebo umělecké tvorby (čl. 15c)

731. Ochrana nehmotných práv, vyplývajících z vědecké, technické a jiné odborné tvorby, je v České republice zajištěna především naplňováním závazků plynoucích z mezinárodních smluv, k nimž Česká republika přistoupila a jimiž je vázána, a z členství České republiky v mezinárodních organizacích, které se ochranou nehmotných práv zabývají. Systém ochrany práv k duševnímu vlastnictví zahrnuje jednak ochranu práv autorských a práv s nimi souvisejících, jednak ochranu práv průmyslových.

732. Mezinárodními závazky jsou především:

- a) Dohoda o zřízení Světové obchodní organizace⁴⁰⁹, která byla jménem České republiky podepsána dne 15. dubna 1994 v Marrakeši. Její nedílnou a závaznou součástí je také Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví - TRIPS/WTO⁴¹⁰,
- b) Úmluva o zřízení Světové organizace duševního vlastnictví⁴¹¹,
- c) dále zejména Pařížská úmluva⁴¹², Madridská dohoda⁴¹³, Protokol k Madridské dohodě⁴¹⁴, Nicská dohoda⁴¹⁵, Lisabonská dohoda⁴¹⁶, Locarnská dohoda⁴¹⁷, Štrasburská dohoda⁴¹⁸,

⁴⁰⁹ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 191/1995 Sb., o sjednání Dohody o zřízení Světové obchodní organizace a těch dohod, které tvoří její nedílnou součást a jsou závazné pro všechny členy WTO (World Trade Organisation).

⁴¹⁰ TRIPS - Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights.

⁴¹¹ World Intellectual Rights Property Organisation – WIPO. Text úmluvy publikován jako vyhláška ministra zahraničních věcí č. 69/1975 Sb., o Úmluvě o zřízení světové organizace duševního vlastnictví, podepsané ve Stockholmu dne 14. července 1967, ve znění vyhlášky ministra zahraničních věcí č. 80/1985.

⁴¹² Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 64/1975 Sb., o Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví z 20. března 1883, v revidovaném znění (Pařížská unijní úmluva).

⁴¹³ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 65/1975 Sb., o Madridské dohodě o mezinárodním zápisu továrních nebo obchodních známek, ve Stockholmském znění, změna: 78/1985 Sb.

⁴¹⁴ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 248/1996 Sb., o přístupu České republiky k Protokolu k Madridské dohodě o mezinárodním zápisu ochranných známek.

⁴¹⁵ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 66/1975 Sb., o Nicské dohodě o mezinárodním třídění výrobků a služeb na účely zápisu znamének z 15. června 1957, revidované ve Stockholmu dne 14. července 1967.

Budapešťská smlouva⁴¹⁹, Haagská dohoda, Smlouva o známkovém právu⁴²⁰, Smlouva o patentové spolupráci⁴²¹, Bernská konvence (Úmluva o ochraně literárních a uměleckých děl)⁴²², Římská konvence (Mezinárodní úmluva o ochraně výkonných umělců, výrobců zvukových záznamů a rozhlasových organizací)⁴²³.

Dále jsou tato práva stanovena a chráněna jednak obecnými předpisy občanského a trestního práva, jednak zvláštními právními předpisy.

733. **Úpravu autorského práva a práv souvisejících** s autorským právem obsahuje zákon o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (tzv. autorský zákon)⁴²⁴. Tento zákon byl od roku 1989 novelizován celkem pětkrát. Ochrana autorských práv se tak přiblížila standardům vyspělých zemí, které jsou, stejně jako Česká republika, smluvními stranami multilaterálních mezinárodních autorskoprávních úmluv.

734. V autorském zákoně České republiky jsou chráněna osobní a majetková práva autorů děl literárních, vědeckých a uměleckých, zejména děl slovesných, divadelních, hudebních, výtvarných, včetně děl umění architektonického, a děl z oblasti tzv. užitého umění - děl filmových, fotografických a kartografických, a to po dobu života autora a 50 let po jeho smrti. Stejně jako díla literární jsou od roku 1990 chráněny i počítačové programy, pokud splňují pojmové znaky autorského díla. Ochranu zákon rovněž přiznává dílům, která vznikla tvůrčím zpracováním díla jiného, a překladům děl tak, aby nebyla dotčena ochrana díla původního autora. Dosud se nepodařilo harmonizovat dobu trvání ochrany autorských děl z 50 let po autorově smrti na 70 let, platných v zákonodárství Evropské unie. Obdobná práva, jaká jsou uvedeným zákonem garantována autorům, požívají také výkonní umělci. Jejich práva jsou upravena v rámci práv příbuzných, stejně jako práva výrobců zvukových záznamů a rozhlasových a televizních organizací.

735. Novelu autorského zákona z let 1990 až 1996 se týkaly oblastí, kde dochází k nejvýraznějšímu porušování práv duševního vlastnictví. Počítačové programy jsou nově chráněny jako díla literární, není povoleno jejich kopírování ani pro osobní potřebu. Komerční pronájem a půjčování CD je povoleno pouze se souhlasem autorů, výkonných umělců a výrobců zvukových záznamů (v současné době platí zákaz veřejného pronajímání CD, vyslovený organizacemi zastupujícími výkonné umělce a výrobce zvukových záznamů). Nově jsou vytvořeny legislativní předpoklady pro postihování výroby, uvádění do oběhu a užívání pomůcek určených k eliminaci technických zařízení na ochranu děl před neoprávněným užitím. Tyto novely také přinesly další posílení pravomoci celních orgánů při neoprávněném šíření zboží.

736. **Hromadnou správu autorských práv a práv příbuzných zvláštními organizacemi** upravuje zvláštní právní předpis o hromadné správě autorských práv a práv autorskému právu

⁴¹⁶ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 67/1975 Sb., o Lisabonské dohodě na ochranu označení původu a o jejich mezinárodním zápisu, v revidovaném znění, změna č. 79/1985 Sb.

⁴¹⁷ Vyhláška č. 28/1981 Sb. ministra zahraničních věcí ve znění vyhlášky č. 85/1985 Sb., o Locarnské dohodě o zřízení mezinárodního třídění průmyslových vzorů a modelů, podepsané v Locarnu dne 8. října 1968.

⁴¹⁸ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 110/1978 Sb., o Štrasburské dohodě o mezinárodním patentovém třídění, ve znění pozdějších předpisů.

⁴¹⁹ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 212/1989 Sb., o Budapešťské smlouvě o mezinárodním uznávání uložení mikroorganismů k účelům patentového řízení a Prováděcího předpisu k ní.

⁴²⁰ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 199/1996 Sb., o sjednání Smlouvy o známkovém právu.

⁴²¹ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 296/1991 Sb., o Smlouvě o patentové spolupráci a o Prováděcím předpisu k ní, ve znění pozdějších předpisů.

⁴²² Úmluva č. 401/1921 Sb., bernská o ochraně děl literárních a uměleckých (z roku 1886), revidovaná v Berlíně roku 1908, aktuální znění úmluvy viz vyhláška ministra zahraničních věcí č. 133/1980 Sb.

⁴²³ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 192/1964 Sb., o Mezinárodní úmluvě o ochraně výkonných umělců, výrobců zvukových záznamů a rozhlasových organizací.

⁴²⁴ Zákon č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých, ve znění pozdějších předpisů.

příbuzných⁴²⁵. Tento zákon umožňuje vybírání odměn a náhrad pro nositele práv (autory) organizacemi, kterým bylo k hromadné správě uděleno rozhodnutím ministerstva kultury oprávnění, a to v oblastech, ve kterých nositel práva nemůže relevantním způsobem vykonávat autorská práva sám (např. kopírování děl pro soukromou potřebu, pronájem, půjčování nebo jiné veřejné zpřístupnění rozmnoženin děl).

737. V květnu 1998 schválila vláda České republiky věcný záměr nového autorského zákona⁴²⁶ a v souladu s ním ministr kultury připravil v roce 1999 návrh znění zákona, který vláda postoupila k projednání Parlamentu České republiky v listopadu 1999. Bude-li jeho konečné znění přijato, měl by tento zákon nabýt účinnosti již v roce 2000. Jde o komplexní úpravu autorských práv, která bude plně v souladu s právními předpisy ES i mezinárodními autorskoprávními úmluvami. Návrh nového zákona, mimo jiné, prodlužuje dosavadní dobu ochrany literárního a uměleckého díla z 50 na 70 let po smrti autora a předpokládá též oživení (obnovení) doby ochrany práv autorů, výkonných umělců, výrobců zvukových záznamů a výrobců filmů.

738. Nový autorský zákon nově upraví práva výrobce zvukově obrazového záznamu, práva nakhladatele a zvláštní práva pořizovatele databáze. Autoři, výkonní umělci, výrobci zvukových záznamů a výrobci filmů budou mít též právo na přiměřenou odměnu za kopírování děl, zvukových a zvukově obrazových záznamů pro soukromou potřebu, a to z nenahraných nosičů, přehrávacích přístrojů a přístrojů sloužících ke kopírování, zrovna tak jako vůči těm, kdo kopírovací služby poskytují na základě živnostenského oprávnění.

739. Nová právní úprava také zahrne i nové hmotněprávní prostředky k ochraně a vynucení práv. Stejně prostředky jako při porušení práv budou moci nositelé práva uplatnit i vůči těm, kteří vyrábějí, dávají do oběhu nebo poskytují služby související s technologickými prostředky, jímž lze zasáhnout do technické ochrany děl (dekodéry). Nový autorský zákon také zavádí ochranu elektronické informace o správě práv.

740. Návrh autorského zákona obsahuje mimo jiné i úpravu kolektivní správy práv. Kolektivním správcům budou poskytnuty další právní prostředky, jejich práva a povinnosti budou upraveny také s ohledem na nastupující informační společnost, budou stanoveny oblasti a obory, v nichž se bude hromadná správa vykonávat povinně, bude posíleno postavení těchto organizací z hlediska jejich procesní způsobilosti, bude upraven proces stanovení odměn placených uživateli děl a výkonů těmto organizacím atd.

741. **Ochranu morálních a materiálních zájmů vyplývajících z vědecké, technické a odborné tvorby** upravují příslušná ustanovení následujících zákonů: zákona o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích⁴²⁷, zákona o užitných vzorech⁴²⁸, zákona o ochranných známkách⁴²⁹, zákona o ochraně hospodářské soutěže⁴³⁰ a obchodní zákoník⁴³¹. Předmětem úpravy jsou zejména dohody o převodu práv nebo o poskytnutí licencí na vynálezy, průmyslové vzory, ochranné známky, obchodní jména, topografie polovodičových výrobků, užitné vzory a chráněné odrůdy rostlin.

⁴²⁵ Zákon č. 237/1995 Sb., o hromadné správě autorských práv a práv autorskému právu příbuzných, ve znění pozdějších předpisů.

⁴²⁶ Usnesení vlády ČR ze dne 27. května 1998 č. 355, k návrhu věcného záměru autorského zákona.

⁴²⁷ Zákon č. 527/1990 Sb., o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích, ve znění pozdějších předpisů.

⁴²⁸ Zákon č. 478/1992 Sb., o užitných vzorech.

⁴²⁹ Zákon č. 137/1995 Sb., o ochranných známkách.

⁴³⁰ Zákon č. 63/1991 Sb., o ochraně hospodářské soutěže, ve znění pozdějších předpisů.

⁴³¹ Zákon č. 142/1996 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

742. Systém veřejnoprávní ochrany předmětů průmyslového vlastnictví doznal zásadních změn přijetím zákona o ochranných známkách. Majitel ochranné známky se může u soudu domáhat, aby bylo každému zakázáno užívat jeho ochrannou známku nebo označení s ní zaměnitelné a aby předměty, označené způsobem, jímž došlo k porušení jeho práv, byly staženy z trhu. Majitel známky může žádat celní orgány, aby nepřipustily do vnitřního oběhu výrobky, jejichž označení porušuje jeho práva plynoucí ze zákona o ochranných známkách. Byla-li zásahem do práv z ochranné známky způsobena škoda, má poškozený právo na její náhradu. Při nemajetkové újmě má poškozený právo na přiměřené zadostiučinění, které může spočívat v peněžitém plnění.
743. Z obecných právních předpisů se konkrétně ochranou, dodržováním a vynucováním práv k duševnímu vlastnictví zabývají § 150, § 151 a § 152 trestního zákona¹⁷:
- § 150 - porušování práv k ochranné známce, obchodnímu jménu a chráněnému označení původu,
§ 151 - porušování průmyslových práv,
§ 152 - porušování autorského práva.
745. Ústředním orgánem státní správy, v jehož působnosti je vytváření podmínek pro přihlašování předmětů průmyslového vlastnictví k jejich ochraně, zajištění řádného řízení o nich je Úřad průmyslového vlastnictví⁴³².
746. Správní a soudní orgány, jakož i orgány činné v trestním řízení, tedy disponují nezbytnými prostředky a postupy pro uplatňování práv k duševnímu vlastnictví. Soudy např. mají pravomoc nařídit předběžná opatření, aby se zabránilo porušení těchto práv a porušování práv mohou zakázat. Poškozený majitel má nárok na náhradu škody. Úmyslné porušování těchto práv je považováno za trestný čin s možností trestu ve formě odnětí svobody nebo peněžitého trestu. Policie má v souvislosti s řízením o přestupcích oprávnění odejmout věc, jestliže má důvodně za to, že v řízení o přestupku může být vysloveno její propadnutí nebo zabrání.
747. Česká republika se v rámci svého členství v Dohodě TRIPS podrobila prověrkám kompatibility svého právního řádu s Dohodou v oblasti autorských práv a práv příbuzných, v oblasti ochranných známek, zeměpisných označení a průmyslových vzorů, topografie integrovaných obvodů, ochrany nezveřejňovaných informací, patentů a v oblasti vynucení těchto práv. V rámci těchto prověrek prokázala Česká republika vyspělost svého právního řádu ve všech sledovaných oblastech.
748. Nutnost transformace Dohody TRIPS do českého právního řádu zároveň s nutností aproximace k právním předpisům Evropské unie se promítá do přípravy dalších novel zákonů upravujících tuto oblast. Dne 1. prosince 1999 nabyl účinnosti zákon o opatřeních týkajících se dovozu, vývozu a zpětného vývozu zboží porušujícího některá práva duševního vlastnictví, který umožní přijímat celním orgánům opatření vůči padělkům nebo nedovoleným napodobeninám, včetně zabavení a zničení tohoto zboží.
749. Ustanovení § 5 zákona o provozování rozhlasového a televizního vysílání²⁴⁰ ukládá provozovatelům, pokud jde o ochranu autorských práv, uzavřít smlouvy s organizacemi hromadné správy autorských práv a práv autorskému právu příbuzných. Podobná ustanovení obsahuje také Evropská úmluva o přeshraniční televizi, kterou Česká republika podepsala dne 7. května 1999.

⁴³² Jednou ze stěžejních činností úřadu průmyslového vlastnictví je podle zákona č. 14/1993 Sb., o opatřeních na ochranu průmyslového vlastnictví, rozhodovat o poskytování ochrany na vynálezy, průmyslové vzory, užité vzory, topografie polovodičových výrobků, ochranné známky a označení původu výrobků.

750. Stávající právní úprava závazků vyplývajících z Paktu a týkajících se vysílání je v České republice postačující; rovněž tak kontrola dodržování této úpravy, včetně její vynutitelnosti. Dodržování ustanovení zákonů o České televizi a o Českém rozhlasu není přímo ze zákona vynutitelné, dohled nad jejich naplňováním je po vzájemné dohodě ponechán regulujícím orgánům provozovatelů, tedy Radě České televize a Radě Českého rozhlasu.
751. Parlamentu České republiky předložila v závěru roku 1999 vláda návrh zákona, který významně doplňuje a novelizuje ustanovení stávajícího zákona o provozování vysílání tak, aby byl plně v souladu s *acquis communautaire* Evropské unie a odpovídal doporučením Rady Evropy v dané oblasti.

2. Opatření, která mají být učiněna státy, smluvními stranami Paktu, k dosažení plného uskutečnění tohoto práva, budou zahrnovat i ta, jež jsou nutná pro zachování, rozvoj a šíření vědy a kultury.

Podpora vědy, výzkumu a vývoje

752. Základní koncepční dokument vymezující českou státní politiku výzkumu a vývoje dosud chybí, a to se negativně projevuje v mnoha odvětvích národního hospodářství, od vzdělávání až po konkurenceschopnost výrobků a technologií na vnitřním a mezinárodním trhu. Po věčné stránce vymezují obsah potřebné politiky Principy vědní politiky České republiky na přechodu do 21. století, které vláda přijala v roce 1998⁴³³. Ve stejném roce byl vládou schválen i podrobný postup přípravy státní politiky výzkumu a vývoje⁴³⁴ tak, aby jí byla koncepce předložena do 31. prosince 1999⁴³⁵.
753. Analýza dosavadního vývoje a stavu výzkumu a vývoje v České republice a jejich srovnání se zahraničím⁴³⁶ ukázala, že Česká republika značně zaostává v četných ukazatelích výzkumu a vývoje a jejich výstupů za vyspělými zeměmi. Analýza však současně uvádí příklady, že ve výzkumu a vývoji je na tom Česká republika v mezinárodním srovnání lépe než při porovnávání ekonomické úrovně, konkurenceschopnosti, kredibility a dalších ukazatelů.
754. Česká republika zaostává za vyspělými zeměmi (např. USA, Francií, Spojeným královstvím) a především za zeměmi, které tradičně kladou důraz na kvalitu vědeckých publikací (např. Švýcarsko, Nizozemsko, Belgie, Dánsko a skandinávské země) v produkci publikací a jejich citací. Při použití odvozených ukazatelů (např. bibliometrické produktivity), které respektují nižší úroveň výdajů na výzkum a vývoj a nižší počty pracovníků výzkumu, se Česká republika blíží průměrné úrovni EU a má většinu dalších bibliometrických ukazatelů srovnatelných s Maďarskem, Polskem, Slovinskem a s méně vyspělými zeměmi EU.
755. Horší je situace v kvalitě publikovaných prací poměřované jejich citačním ohlasem. Práce z České republiky jsou citovány zhruba o polovinu méně, než práce publikované v zemích Evropské unie, přestože že citační ohlas od roku 1993 trvale roste.

⁴³³ Usnesení vlády ČR ze dne 10. června 1998 č. 397, k Principům vědní politiky České republiky na přechodu do 21. století.

⁴³⁴ Usnesení vlády ČR ze dne 9. prosince 1998 č. 811, o přípravě národní politiky výzkumu a vývoje České republiky a o činnosti Rady vlády ČR pro výzkum a vývoj. Národní politika výzkumu a vývoje byla schválena dne 5. ledna 2000 usnesením vlády ČR č. 16 (s opravou usnesením vlády ČR ze dne 2. února 2000 č. 145).

⁴³⁵ Národní politika výzkumu a vývoje České republiky byla schválena usnesením vlády ČR č. 16 dne 5. ledna 2000.

⁴³⁶ Analýzu zpracovala pro potřeby vlády Rada vlády ČR pro vědu a výzkum. Vláda ji přijala dne 9. června 1999 usnesením č. 563.

756. Nejvíce prostředků na civilní výzkum a vývoj vynakládají Akademie věd České republiky, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Grantová agentura ČR a ministerstvo průmyslu a obchodu. Podíly ostatních resortů jsou menší.

757. Počet přihlášek vynálezů od subjektů sídlících na území Česká republika zůstává od roku 1995 na úrovni, která je zřetelně nižší, než je průměr zemí Evropské unie. Česká republika výrazněji zaostává v oborech dynamicky se rozvíjejících a náročných na výzkum a vývoj, je však přibližně na stejné úrovni jako Polsko a Maďarsko.

Přihlášky vynálezů v letech 1993 až 1998

Přihlašovatel	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Domácí	880	756	627	617	585	626
Zahraniční	2 053	2 593	2 892	3 241	3 652	3 761
PCT ¹⁾	5 558	11 695	18 104	23 624	28 875	37 447
Celkem	8 491	15 044	21 623	27 482	33 112	41 834

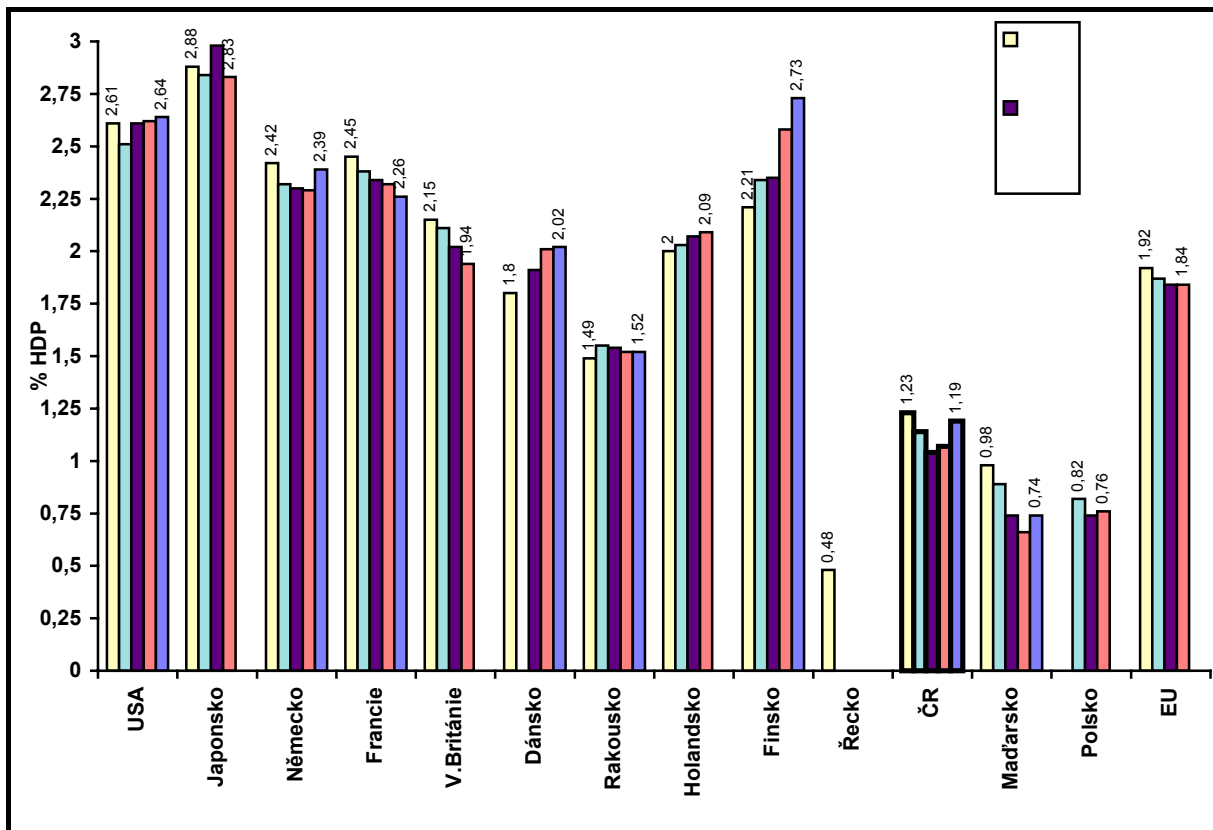
Pozn.: 1) Mezinárodní přihlášky, u nichž je Česká republika podle Smlouvy o patentové spolupráci určeným státem.

Udělené patenty, zapsané užitné a průmyslové vzory v letech 1993 až 1998

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Udělené patenty	860	725	1 299	1 290	1 447	1 451
Zapsané užitné vzory	1 177	1 637	1 470	1 152	1 499	1 185
Zapsané průmyslové vzory	627	566	424	803	868	1 017

758. Vyspělé země vydávají na vědu a výzkum 2 až 3 procenta HDP, zejména v zájmu udržení konkurenceschopnosti. Méně vyspělé členské země OECD však vydávají i méně než 1 procento HDP. V zemích Evropské unie na rozdíl od České republiky hraje významnou roli i nepřímá podpora vědy výzkumu (úlevy daňové apod.).

Vývoj celkových výdajů na vědu a výzkum v České republice a ve světě (celkové výdaje na výzkum a vývoj v procentech HDP)

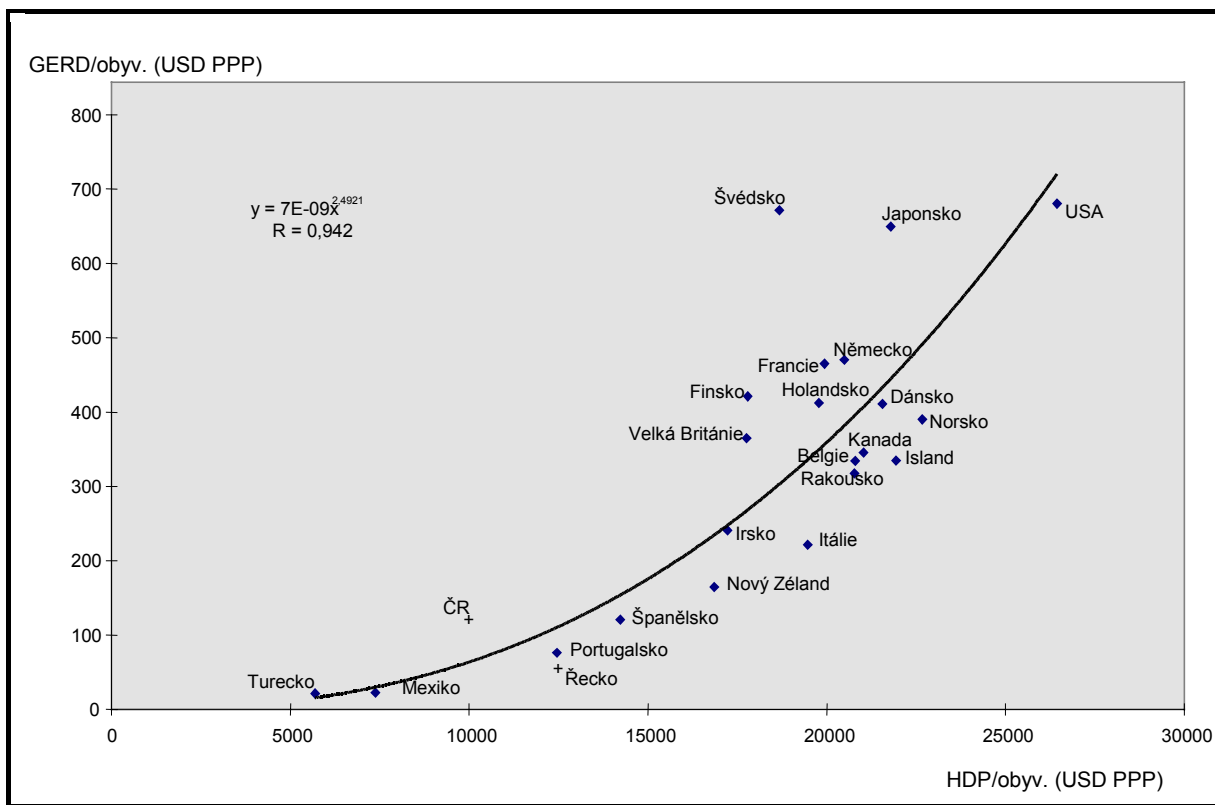
Zdroj dat: OECD - Main Science and Technology Indicators 1998/2

Pozn.: Čísla v grafu udávají podíl celkových výdajů na výzkum a vývoj na HDP v prvním a posledním roce sledovaného období. Neúplné sloupce u některých zemí jsou důsledkem chybějících údajů ve zdroji dat.

759. V bývalém Československu došlo po roce 1989 ke strmému poklesu výdajů na vědu a výzkum (v roce 1991 byly přepočtené výdaje pro ČR 2,03 procent HDP). Tento pokles v po vzniku samostatné České republiky pokračoval mírněji až do roku 1995, potom výdaje na vědu a výzkum začaly pomalu vzrůstat.

Celkové výdaje na vědu a výzkum podle výše HDP - 1997

(celkové výdaje na vědu a výzkum v závislosti na HDP, obě veličiny v USD v paritě kupní síly vztažené na jednoho obyvatele)

Zdroj dat: OECD in Figures (statistics on the member countries, edition 1998).

Pozn.: Celkové výdaje na výzkum a vývoj: zkratka GERD.

760. Ve vyspělých a bohatších státech je na výzkum a vývoj poskytováno více prostředků nejen absolutně (úměrně vyššímu HDP na obyvatele), ale i relativně (větší díl z HDP na obyvatele). To pochopitelně přispívá k dalšímu růstu HDP.

761. Je pravidlem, že hospodářskému rozvoji předchází technický pokrok, který je založen na inovacích. Téměř výhradním zdrojem inovací je vývoj využívající poznatků z výzkumu. Podpora vědy a výzkumu tedy vede k hospodářskému růstu a takto je možné interpretovat horní graf. Vztahy mezi rozvojem vědy a výzkumu a dalšími činnostmi, jako je transfer výsledků vědy a výzkumu do podnikatelské sféry, potřebná investiční výstavba, marketing, obchodní a servisní aktivity, jsou velmi složité. Proto lze tento graf vykládat i obráceně - bohatší státy si mohou dovolit poskytovat na vědu a výzkum více prostředků.

762. Státní podpora výzkumu a vývoje v letech 2000 až 2002 počítá v souladu se střednědobým rozpočtovým výhledem s postupným růstem státních výdajů na výzkum a vývoj na cílovou úroveň 0,7 procenta HDP⁴³⁷. Zde se setkávají dvě koncepce – dosavadní přístup, založený na proporčním rozdělení prostředků mezi 20 rozpočtových kapitol s desítkami malých programů, a nový, který - stejně jako ve vyspělých zemích - soustřeďuje významnou část prostředků na řešení zásadních otázek. Podrobný návrh dalšího rozvoje vědy a výzkumu a způsobu jejich financování připravuje pro vládu Rada vlády ČR pro vědu a výzkum v souladu se zákonem o státní podpoře výzkumu⁴³⁸.

⁴³⁷ Usnesení vlády ČR ze dne 22. března 1999 č. 249, o státní podpoře výzkumu a vývoje v letech 2000 až 2002.

⁴³⁸ Zákon č. 300/1992 Sb., o státní podpoře vědy a výzkumu, ve znění pozdějších předpisů.

763. Současná vazba výzkumu a vývoje na koncepci rozvoje v působnosti jednotlivých ústředních orgánů je nedostatečná. Jednotlivé resorty nemají konkrétní a dlouhodobější představu o budoucím vývoji dané oblasti, způsobenou několikaletým opomíjením koncepční práce, slabé vazby jsou zároveň mezi jednotlivými koncepcemi. Obé se negativně projevuje i v národní politice výzkumu a vývoje⁴³⁹, která ve vyspělých zemích vychází nejenom z představ a nabídky vědců, ale především z požadavků společnosti, formulovaných právě v dílčích koncepcích oblastí veřejného zájmu.
764. Při přípravě politiky výzkumu a vývoje je třeba řešit především problematiku základního a aplikovaného výzkumu a vývoje a transferu jejich výsledků, financování, mezinárodní spolupráce, infrastruktury a morálně-etických aspektů výzkumu a vývoje.
765. V návaznosti na národní politiku vědy výzkumu připraví vláda podle plánu legislativních prací a usnesení vlády č. 16 ze dne 5. ledna 2000 do 31. října 2000 nový zákon o výzkumu a vývoji.
766. Jedním ze systémů účelového financování výzkumu a vývoje z veřejných prostředků je grantový systém⁴⁴⁰. Agenda spojená s poskytováním účelových finančních prostředků ze samostatné kapitoly státního rozpočtu na podporu výzkumu a vývoje je svěřena Grantové agentuře České republiky. Pravidla grantového systému vycházejí ze statutu Grantové agentury ČR⁴⁴¹, z pravidel pro poskytování účelových finančních prostředků ze státního rozpočtu na podporu výzkumu a vývoje⁴⁴² a z usnesení vlády o zásadách vlády pro oblast výzkumu a vývoje⁴⁴³.
767. Grantová agentura poskytuje na základě výsledků veřejné soutěže účelové prostředky ze samostatné kapitoly státního rozpočtu České republiky i z jiných zdrojů, a to na projekty výzkumu a vývoje navržené fyzickými nebo právníckými osobami a naplňující programy Grantové agentury.
768. Grantová agentura podporuje badatelský výzkum (tj. základní vědecký a nespécifikovaný výzkum), vědecké programy a projekty posilující výzkumný potenciál a cílený výzkum (tj. aplikovaný vědecký a technologický výzkum) a vývoj. Výsledky řešení grantových projektů musí být publikovány ve formě odpovídající charakteru příslušného vědního nebo technického oboru.
769. Činností Grantové agentury zůstává nedotčena působnost a odpovědnost ústředních orgánů státní správy při podpoře výzkumu a vývoje ze státního rozpočtu ČR institucionální nebo účelovou formou. Financováním výzkumu a vývoje z účelových prostředků Grantové agentury se výběrovým způsobem doplňuje institucionální financování ze státního rozpočtu a financování z podnikových, resortních nebo soukromých zdrojů.

⁴³⁹ Usnesení vlády ČR ze dne 5. ledna 2000 č. 16, o Národní politice výzkumu a vývoje České republiky, ukládá v bodě III.3 všem správcům rozpočtových kapitol, z nichž je podporován výzkum a vývoj, zpracovat koncepci rozvoje výzkumu a vývoje v oblasti jejich působnosti a promítnout je do návrhu státního rozpočtu na rok 2001.

⁴⁴⁰ Tento systém upravuje zákon č. 1/1995 Sb., o státní podpoře výzkumu a vývoje, kterým se mění a doplňuje zákon č. 300/1992 Sb. (úplné znění bylo vyhlášeno pod č. 2/1995 Sb.)

⁴⁴¹ Statut GA ČR schválila vláda usnesením ze dne 22. února 1995 č. 111.

⁴⁴² Usnesení vlády ČR ze dne 3. ledna 1996 č. 27, o pravidlech pro poskytování účelových finančních prostředků ze státního rozpočtu na podporu výzkumu a vývoje.

⁴⁴³ Usnesení vlády ČR ze dne 23. dubna 1997 č. 247, o zásadách vlády pro oblast výzkumu a vývoje. Toto usnesení bylo zrušeno usnesením vlády ČR ze dne 5. ledna 2000 č. 16.

Mezinárodní spolupráce

770. Pracovníci ve výzkumu, vývoji, vědečtí pracovníci a vysokoškolští pedagogové v České republice jsou zapojeni do mezinárodní spolupráce a vědeckých programů a mezinárodních výměn. Mnoho z nich je členy mezinárodních vědeckých společností a přispívá do zahraničních vědeckých časopisů. Problémem, s nímž se setkávají, je nedostatek finančních prostředků z institucionálních zdrojů na účast pracovníků vědeckých a výzkumných institucí na zahraničních konferencích a dlouhodobějších studijních pobytech. Kromě účelových prostředků na vědu a výzkum (z grantů) využívají zejména prostředky zahraničních institucí, včetně nadací a fondů podporujících výzkum.
771. Úřad průmyslového vlastnictví zabezpečuje plnění závazků vyplývajících pro Českou republiku z mezinárodních smluv spravovaných WIPO, jichž je republika smluvní stranou, ve spolupráci s ministerstvem průmyslu a obchodu zabezpečuje také plnění závazků vyplývajících z Dohody TRIPS. Úřad se také významně podílí na přípravě začlenění České republiky do Evropské unie a jeho zástupci se účastní zasedání správní rady Evropské patentové organizace. Především z těchto důvodů se pracovníci Úřadu účastní odborných seminářů (např. RIPP), studijních pobytů v zahraničí, na druhé straně Úřad pořádá mezinárodní setkání se zahraničními odborníky.

Šíření informací o vědě a kultuře

772. Ustanovení § 10 zákona o provozování rozhlasového a televizního vysílání²⁴⁰, upravující podmínky pro udělení licence k vysílání, ukládá v odst. 4 regulačnímu orgánu přihlédnout při posouzení žádosti k zajištění podmínek pro pluralitu a vyváženost nabídky programů, zejména programů lokálních, k rovnoměrné dostupnosti kulturních hodnot, informací a názorů, jakož i k zajištění rozvoje vlastní kultury národů, národností a etnických skupin v ČR, jakož i k připravenosti žadatele opatřit určitý podíl pořadů skrytými nebo otevřenými titulky pro sluchově postižené. Podle odst. 6 téhož ustanovení při posuzování žádosti společností se zahraniční majetkovou účastí přihlíží orgán, mimo jiné, k přínosu žadatele pro rozvoj původní domácí tvorby. Regulační orgán může (podle ustanovení § 12 citovaného zákona) také rozhodnout, že údaje týkající se programové skladby uvedené žadatelem v žádosti o licenci budou zčásti nebo zcela závazné.
773. Zákon o České televizi³⁸⁸ v ustanovení § 2 a zákon o Českém rozhlasu³⁸⁸ téměř shodně v ustanovení § 2 určuje jako poslání obou provozovatelů veřejné služby poskytovat objektivní, ověřené, všestranné a vyvážené informace pro svobodné vytváření názorů, rozvíjet kulturní identitu českého národa a národnostních a etnických menšin v České republice, zprostředkovávat ekologické informace, sloužit vzdělávání, výchově mladé generace a přispívat k zá bavě diváků.
774. Dále odkazujeme na odstavce 726 až 730 této zprávy.

3. Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu, nezbytnou pro vědecký výzkum a tvůrčí činnost.

775. Svobodu projevu a právo na informace zaručuje článek 17 Listiny, citovaný v úvodu textu k článku 15 Paktu. Zákonným omezením podléhá svoboda projevu zejména v důsledku opatření nezbytných pro ochranu práv a svobod druhých, neboť hlásání národnostní, rasové a náboženské nenávisti je zákonem zakázáno (§ 198a trestního zákona¹⁷) podobně jako podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů (§ 260 trestního zákona).
776. Dále je omezeno právo na shromažďování informací v souladu s článkem 10 odst. 3 Listiny, který uvádí, že *každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě*.
777. V praxi je svoboda projevu v České republice důsledně dodržována. Sdělovací prostředky jsou nezávislé a mohou bez jakékoli cenzury (či pokusu o ni) kritizovat představitele státní moci. Stížnosti na potlačování svobody projevu zaznívají prakticky výlučně ze strany skupin hlásajících rasovou či národnostní nenávist a skupin směřujících k potlačení práv a svobod druhých (popírání holocaustu apod.). Na druhé straně organizace zabývající se ochranou lidských práv většinou považují represí ze strany státu v této oblasti spíše za nedostatečnou než za nadměrnou. Soudní postih za hlásání rasové nenávisti nebo podporu a propagaci hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů je spíše výjimečný.
778. V červnu 1999 předložila vláda Poslanecké sněmovně Parlamentu návrh zákona o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (včetně zákonů o rozhlasovém a televizním vysílání), tzv. tiskového zákona, kterým je stanovena nepřípustnost cenzury a svoboda projevu. Současně návrh obsahuje ustanovení, jimiž má být zajištěna ochrana společnosti v případech, kdy bude obsahem periodického tisku porušován ústavní pořádek České republiky nebo demokratický řád lidských práv a základních svobod zaručených Listinou. Senát po projednání ve výborech v prosinci 1999 a v lednu 2000 však návrh nového tiskového zákona vrátil Poslanecké sněmovně k novému projednání.
779. Ochrana se v těchto případech svěruje nezávislému soudu, který bude oprávněn uložit vydavateli, jenž připustí, aby byl obsah jím vydávaného periodika v rozporu se zákonem, povinnost zaplatit státu zadostiučinění v penězích. Soud může také rozhodnout o dočasném zákazu vydávání příslušného periodika, popřípadě zákazu jeho šíření v České republice. Návrh projedná na své první lednové schůzi Senát.
780. Určité obtíže se vyskytují i v oblasti práva na informace. Novináři i ostatní občané si často stěžují na nedostatek otevřenosti a neochotu úředníků poskytovat jim informace o činnosti státních orgánů. K nápravě této situace by měl přispět nový zákon o svobodném přístupu k informacím⁴⁴⁴, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2000. Tento zákon upravuje poskytování informací vztahujících se k působnosti státních orgánů a orgánů územní samosprávy. Zejména zaručuje svobodný přístup k informacím a stanoví podmínky, za nichž jsou informace poskytovány.

⁴⁴⁴ Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.